

- ◆ In memoriam SZALAY GYULA (1945-2022)
- ◆ TAKÁCS PÉTER: Bevezető a "Szladits 150" rovathoz
- ◆ RÉVÉSZ T. MIHÁLY: Szladits Károlynak, a magánjog „nagy magyar mesterének” életpályája
- ◆ LENKOVICS BARNABÁS: Rekvium a jó gazdáért
- ◆ SÁNDOR ISTVÁN: Szladits Károly munkásságának hatása a mai magyar magánjogi joggyakorlatra
- ◆ TAKÁCS PÉTER: A Szladits család és a XX. századi történelem
- ◆ SZLADITS KÁROLY: Deák Ferencz és mai magánjogunk
- ◆ SÜLYOK MÁRTON: Parancs, paradoxon vagy próbatétel? Az Alaptörvény 28. cikkének lehetséges megközelítései
- ◆ SISKÁ KATALIN: Családjogi rendelkezések a modern Törökországban, különös tekintettel a vegyesházasságok kapcsán felmerülő anyagi és eljárási jogi kérdésekre
- ◆ NÉMETH GABRIELLA: Közérthető, tisztességes, hatékony és kompetens – Etikai minőségbiztosításra tett kísérletek az igazságügyi szakértői közreműködésben
- ◆ ÚJVÁRI EMESE: Kunmingi Nyilatkozat: nemzetközi összefogás a biológiai sokféleség védelme érdekében – Új remények?
- ◆ ZSINKA LÁSZLÓ: A modern állam középkori és kora újkori gyökerei
- ◆ BORS SZILVIA: A véleménynyilvánítás szabadsága és egyes személyiségi jogok kollíziója a munkajogban

GYŐR

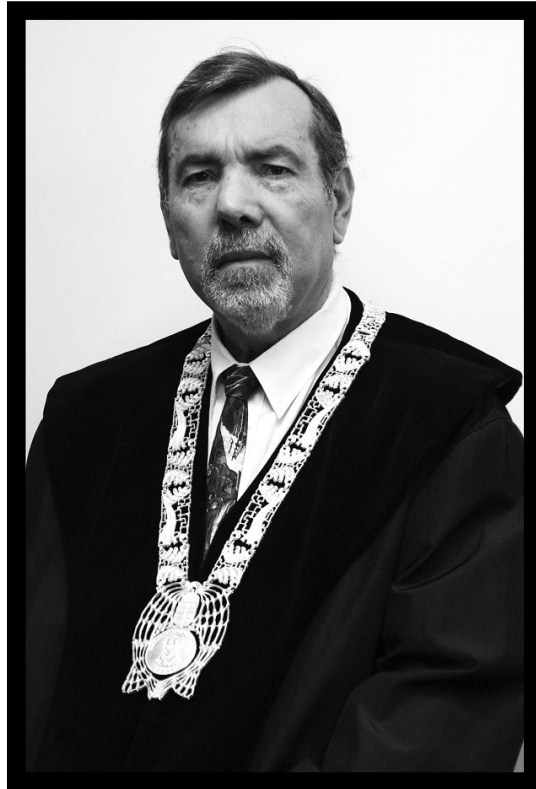
JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Szerényi

Szerényi Gábor, Gyász

IN MEMORIAM
SZALAY GYULA (1945-2022)

Kidőlt a Püspökerdő legmagasabb fája

Életének 78. évében váratlanul távozott közülünk a mindenki által nagyra becsült és szeretett Szalay Gyula prodeán úr. A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara az iskolateremtő professzort, az egyetemi vezetőt, a győri jogásztársadalom minden közügyében cselekvő közösségi embert gyászolja, ahogyan Győr városa a lokálpatriótát és a kiváló helytörténészt. Nagyon nagy fája dőlt ki a Püspökerdőnek, s a hang, a hiány hangja most is itt lüktet a lelkünkben.

Szalay Gyula 1945-ben született Balatonfüreden. Felsőfokú tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán végezte, jogi oklevelét 1968-ban vehette át. Szakmai gyakorlatot 1967 és 1971 között szerzett gyakornoki, jogi előadói, majd jogtanácsosi körben. 1972-ben gazdasági döntőbíróként kérték fel a Győr-Moson-Sopron megyei Gazdasági Döntőbizottságban, ezt követően, 1976-ban megyei bírósági bíróként dolgozott a Győri Megyei Bíróságon. 1978-ban kezdte meg sikeres oktatói pályáját a győri Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolán (a későbbi Széchenyi István Főiskolán). Főiskolai docens, majd főiskolai tanár, 1995-től az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar és Széchenyi István Főiskola Oktatási Intézetének igazgatóhelyettese, majd igazgatója volt, mely oktatási intézmény a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának jogelődje volt. 2001-től a Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Agrár- és Munkajogi Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense. 2002-ben a frissen megalakult Széchenyi István Egyetem oktatási rektorhelyetteseként dolgozott, amely tisztséget 2005-ig viselte. Szalay Gyula a Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar első dékánjaként 2006 és 2013 között munkálkodott. Köztudomású, hogy a győri jogászképzés folytonossága és országos elismertsége személyes kiállításának és iskolateremtő munkájának nagyban köszönhető.

Szalay Gyula a megyei és országos tudományos szervezetek életében is aktív szerepet vállalt, az MTA Veszprémi Területi Bizottság Gazdasági és Polgári Jogi Munkabizottságának alelnöke volt, valamint a Magyar Jogász Egylet Győr-Moson-Sopron megyei szervezetében is vezetői tisztséget viselt. Szívélyének tekintette a nemzeti lovassportot, évtizedeken át művelte a fogathajtó sportot, kezdetben versenyzőként, majd később bíróként. A Magyar Lovas Szövetség Fogathajtó Szakbizottság felső-dunántúli régiójában elnökként tevékenykedett. Szakmai munkájáért 1987-ben kiérdemelte a "Kiváló munkáért" kitüntetést. Ezt követően vehette át a „Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét” és a „Pro Universitate” elismerést, továbbá 2006-ban a Győr Megyei Jogú Város „Bisinger József-emlékérmét”. 2010-ben Győr Megyei Jogú Város „Pro Urbe” díjjal tüntette ki.

2021. március 15-én a győri jogászképzés megújításában vállalt kiemelkedő szerepéért, valamint a több évtizedes oktatói és vezetői tevékenységéért a „Magyar Érdemrend Tisztikeresztje Polgári Tagozata” kitüntetésben részesült.

Publikációi a kereskedelmi és gazdasági jog témakörében jelentek meg, szűkebb tudományos érdeklődése elsősorban a fuvarjogi és kereskedelmi jogi terület volt, oktatói-kutatói pályáját számos jegyzet, tankönyv, tudományos közlemény őrzi. Oktatásszervezési és tudományos munkája mellett személyes ügyként foglalkozott Győr helytörténetének kutatásával. 2018-ban a *Nyugat kapuja – Győr* címmel adta ki első helytörténeti munkáját, továbbá szerkesztőként néhány éve indította el a több kötetesre tervezett könyvsorozatot, a *Mesteri mesterek – Győr-t*, amelynek első kötete 2021 októberében került publikálásra, a második kötetten halála napjáig dolgozott.

Szalay Gyula gazdag életművének saját maga által is legértékesebbnek tekintett eleme az a több száz, jogász végzettséget szerzett hallgató, akik az ő sikeres oktatásszervezési törekvésének köszönhetően a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán végezhettek.

Szalay Gyuláról, a munkatársról is csak kiváló jelzők jutnak az eszünkbe. Mi, akik vele dolgozhattunk, mint kis papírhajók úszunk ma is azon a nagy folyón, amely felé terelgetett bennünket. Kapitányként is mindig békés volt, jó előre szólt, ha veszélyesebb örvények közelítenek, ha erősödött a szél, vagy ha éppen feszesebben kellett tartanunk a tempót.

Szalay Gyula Korszakos Ember volt, hiszen a jogászképzés 1995-ös újraindítása és az azt követő gondozása egy olyan markáns korszakot teremtett, amely nem csupán az egyetem és a jogi kar életében hagy nyomot, hanem az egész régióban is.

A folyóirat szerkesztősége szomorú szívvel és nagy tisztelettel hajt fejet a barát, a munkatárs, a minidig jó tanácsokkal ellátó Úriember előtt! Emlékét örökké őrizni fogjuk szívünkben!

A fogat elindult, de biztosan tudjuk, hogy a Hajtó bizakodó tekintetével vár majd bennünket az örökkévalóság útján! Viszontlátásra, Kedves Szalay Gyula, Márai Sándor soraival búcsúzunk!

Fáradt vagy élni? Igen, egy napon úgy érzed, túlságos feladatra vállalkoztál, mikor embernek születted e földre. (...) Nem érzed-e, hogy a természet, mely olyan esztelenül túloz és pazarol, megtisztelt azzal, hogy embernek alkotott és emberi mértékben szabta ki feladatod a földön? Mi lehetsz más, mint fáradt? Ez volt a dolgod: hogy élj és elfáradjál.

Professzor Bihari Mihály
A győri jogászképzés alapítója

Szoboszlai-Kiss Katalin
Jog-Állam-Politika szerkesztő

•
Gyászoló Pallasz Athéné

TARTALOM

SZLADITS 150

- 7 TAKÁCS PÉTER: Bevezető a "Szladits 150" rovathoz
- 9 RÉVÉSZ T. MIHÁLY: Szladits Károlynak, a magánjog „nagy magyar mesterének” életpályája
- 37 LENKOVICS BARNABÁS: Rekviem a jó gazdáért
- 51 SÁNDOR ISTVÁN: Szladits Károly munkásságának hatása a mai magyar magánjogi joggyakorlatra
- 71 TAKÁCS PÉTER: A Szladits család és a XX. századi történelem
- 111 SZLADITS KÁROLY: Deák Ferencz és mai magánjogunk

TANULMÁNYOK

- 121 SULYOK MÁRTON: Parancs, paradoxon vagy próbatétel? Az Alaptörvény 28. cikkének lehetséges megközelítései
- 143 SISKA KATALIN: Családjogi rendelkezések a modern Törökországban, különös tekintettel a vegyesházasságok kapcsán felmerülő anyagi és eljárásjogi kérdésekre
- 161 NÉMETH GABRIELLA: Közérthető, tisztességes, hatékony és kompetens – Etikai minőségbiztosításra tett kísérletek az igazságügyi szakértői közreműködésben
- 177 ÚJVÁRI EMESE: Kunmingi Nyilatkozat: nemzetközi összefogás a biológiai sokféleség védelme érdekében – Új remények?
- 193 ZSINKA LÁSZLÓ: A modern állam középkori és kora újkori gyökerei

FÓRUM

- 217 BORS SZILVIA: A véleménynyilvánítás szabadsága és egyes személyiségi jogok kollíziója a munkajogban

E számunkat Szerényi Gábor rajzai díszítik.

- *A Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos kiadványa / Győr*

- Szerkesztőbizottság elnöke és főszerkesztő | BIHARI MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság elnökhelyettese | RÉVÉSZ T. MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság | CS. KISS LAJOS | DARÁK PÉTER
GYURITA RITA | FAZEKAS JUDIT | JOSEF KOTÁSEK | KISS LÁSZLÓ
LAMM VANDA | LENKOVICS BARNABÁS | LÉVAY MIKLÓS
KOVÁCS GÁBOR | MARIA PATAKYOVÁ | PATYI ANDRÁS | SMUK PÉTER
SULYOK GÁBOR | SZALAY GYULA | SZIGETI PÉTER
TAKÁCS PÉTER | TORMA ANDRÁS
VARGA ZS. ANDRÁS | VEREBÉLYI IMRE
- Szerkesztők | DELI GERGELY | SZOBOSZLAI-KISS KATALIN
- Idegen nyelvű szövegek ellenőrzése | HONTVÁRI TAMÁS
- Olvasószerkesztő | NÉMETH RICHÁRD
- Az alapító képviselője | SMUK PÉTER

Megjelenik | 3 havonta

Felelős kiadó | Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője

Terjesztő | Universitas-Győr Nonprofit Kft.

Levélcím | 9026 Győr, Egyetem tér 1.

Online szerkesztő | Nagy Zoltán

Nyomdai munkálatok | Palatia Nyomda

ISSN | 2060-4580

Bevezető

Megemlékezés – 150 éve született Szladits Károly

A Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája minden évben tudományos konferenciát rendez *A jogtudomány sajátosságai* összefoglaló cím alatt. Ezek plenáris ülésein a szakma neves professzorai és egy-egy téma ismert kutatói adnak elő valamely fontos, évente változó jogterületre tartozó témában, miközben a szekcióüléseken elsősorban PhD-hallgatók vesznek részt, hogy gyakorlatot szerezhessenek témájuk tudományos kifejtése terén. E sajátos konferenciaszerkezet indoka, hogy a részt vevő fiatalok – leendő tudósok – a plenáris ülésen érzékelhessék a tudományos problémaérzékenység különböző módjait, az elemzések nivóját, egy-egy témakör komplexitását és az elméletalkotás lehetőségének sokféleségét.

2021-ben a plenáris ülés fő témájaként a jogtudomány és a hagyomány kapcsolatának tárgyalását tűztük ki; eredetileg két aspektusban is. Témánk ez volt: „A hagyomány szerepe a tudomány művelésében”, s egyfelől az integratív, másfelől a megosztó jogtudósokról terveztünk szólni. A téma közelebbi meghatározásakor azonban azzal szembesültünk, hogy, miközben a kortársaik körében és az utókort illetően is integratív tudós személyiségek kilétét illetően könnyen konszenzusra jutunk (s e tekintetben Szladits Károly szerepét mindannyian már akkor kiemelkedőnek tartottuk), addig a „megosztó jogtudósok” személyét illetően – talán a dolog természetéből következően is – a szervezők távolról sem voltak egységes véleményen. A téma második feléről így lemondva, sőt, annak első felét is kizárólag a jogásztársadalom szellemi összetartozás-érzésének kialakításában jelentős szerepet játszó tudóst kiemelve oda jutottunk, hogy a konferenciát a 150 éve született Szladits Károly művének és emlékének szenteljük. Ebben szerepe volt annak is, hogy nem sokkal azelőtt többünk részt vett azon a Dunaszerdahelyen tartott megemlékezésen, ahol tiszteletére sokféle összefogással és finanszírozással köztéri szobrot emeltek, s kiváló tudósok közreműködésével konferenciát rendeztek. Meglepődve és örömmel tapasztaltuk, milyen sok határon inneni és túli magyar jogász szakmai elkötelezettségét élénkíti fel és összetartozás-tudatát erősíti meg Szladits Károly emléke és még ma is eleven életműve.

A fenti előzmények után és megfontolások alapján a Doktori Iskola 2021. december 10-i konferenciájának plenáris ülésén négy előadásra került sor. Révész T. Mihály *A magánjog "állócsillaga" – Szladits Károly élete és pályája* címmel, Vékás Lajos *Grosschmid hagyatéka Szladits Károly életművében* címmel, Sándor István *Szladits Károly munkássága, tanítványai és hatása a mai magyar magánjogra* címmel, valamint Lenkovics Barnabás: *Rekviem a "jó gazdáért" – emlékezés Szladits Károlyra* címmel adott elő. Ezen előadások közül három szerkesztett anyagát találja itt az olvasó; a negyedik majd egy másik fórumon jelenik meg. Az imponálóan gazdag anyagot kiegészítettük egy dokumentum-válogatással, amely Szladits Károly és családja életébe ad bepillantást a XX. század középső évtizedeiben, s amely bizonyos értelemben folytatása az élete egyes korábbi korszakait felvillantó dokumentum-válogatásoknak. Végül felidézzük itt Szladits gondolkodásának sokszínűségét egy 1903-as írásának újraközlésével: ebben Deák Ferenc születésének 100. évfordulóján, magánjogi szempontból mutatja be a híres közjogászt, karunk névadóját.

Takács Péter

Szladits Károlynak, a magánjog „nagy magyar mesterének” életpályája^[1]

ABSTRACT

Károly Szladits, one of the giants of 20th Century Hungarian private law, “the great systematiser of Hungarian civil law”, was born in Dunaszerdahely in December 1871. There is little mention of his childhood and family background in the scientific literature. So much has been noted that the Szladits family moved from the southern parts of Hungary to the north. It was also known that he and his brother Imre were descendants of an Austrian noble family on their mother’s side.

Keywords: private law ■ civil law ■ 20th century ■ Károly Szladits

I. A FELKÉSZÜLÉS ÉVEI

Szladits Károly „a magyar magánjog Tribonianusa és nagy pedagógusa,”^[2] a modernkori magyar magánjogtudomány építményének máig ható,^[3] s egyúttal saját stílust teremtő építőmestere volt, akinek útját „a valóban nagy, a messze jövőbe mutató alkotások, életeredmények” fémjelezték.^[4] Világhy Miklós, egyike legbefolyásosabb tanítványainak, ekként összegezte tanára és mestere életpályáját az utódok nevében: „Jogász volt és tanár, tudós volt és igaz ember. Mindebben sokat ért el, mindig mélyen járt, mindig távolra tekintett, mindig egészen dolgozott és alkotott.”^[5]

[1] Szladits Károly haláláról szóló nekrológiájában a jeles pályatárs, Nizsalovszky Endre használta e jelzőt. Ld. Nizsalovszky, 1956, 271.

[2] Pesti Hírlap, 1941. Ld. erre: Hamza, 1982, 439-443.

[3] Vékás, 2018, 75.

[4] Nizsalovszky, 1956, 271.

[5] Világhy, 1956a, 321.

A huszadik századi magyar magánjog egyik óriása, „a klasszikus magyar polgári jog nagy rendszerezője”,^[6] a boldog békeidők negyedik évében, 1871 decemberének utolsó napjaiban látta meg a napvilágot Dunaszerdahelyen.^[7] Fiatal éveiről, kora ifjúságáról s családi hátteréről a tudománytörténet lapjaira érthetően keveset jegyeztek föl. Annyit azért távirati stílusban rögzítettek, hogy a Szladitsok, valamikor, jó darab idővel korábban, a délvidékről költöztek át az ország északi tájaira.^[8] S tudható volt az is, hogy a fáma szerint hősünk – s Imre testvére – anyai ágon ausztriai kismemesi gyökerekkel büszkélkedhetett.

Atyját szűkebb pátriájában előbb a séllyei szolgabírói hivatal írnokaként,^[9] utóbb a pozsonyi Külső járásban esküdtként ismerték meg.^[10] A kiegyezést követő igazságügyi reform eredményeként az igazságszolgáltatás apparátusához csatlakozott, hogy aztán a malaczkai járásban aljárásbíróként tarthassák számon.^[11] Minthogy azonban a családfő korán eltávozott az élők sorából, így félárva gyermekeinek nevelése a szűkebb s tágabb családra hárult.^[12]

Az ifjabb Szladits Károly középiskolás éveiben a pozsonyi katolikus főgimnázium padjait koptyta. Ugyanekkor barátkozott meg az idegen nyelvekkel, az angol, a némettel és a franciával. De a gyorsírás hasznával is tisztába jött,^[13] hiszen ezidőtájt sajátította el a betűvetés e célorientált módját. Gimnáziumi tanulmányait – három esztendő kivételével – kiemelkedő sikerrel, osztályelsőként teljesítette,^[14] szerepléseivel pedig részt vállalt az intézmény különböző kultu-

[6] Tóth, 2009, 6.

[7] Életpályájára és szakmai működésére ld. Vékás, 2018, 72-77., ill. Hamza, 2016, 86-89.

[8] Az idősb Szladits Károlyról talán a legelső – nyomtatásban is fellelhető – tudósítás mint a pozsonyi katolikus főgimnázium segélyegyletének egyik alapító tagjáról tett említést. Ld. Pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője az 1867/68 évről, 1868, 29.

[9] Közhasznu és mulattató nemzeti vagy hazai kalendárium..., 1859, 60.

[10] Politikai Ujdonságok, 1861. december 4., 776., ill. Sürgöny, 1861. november 30., 2.

[11] Magyarország tiszti cím- és névtára, 1873, 1874, 267. (A továbbiakban: Mtcn.) Malaczka járásában egyébként Bitschányi István bírót Havlák János és Szladits Károly albíró segítette munkájában.

[12] Egyik forrásunk külön is megemlíttette nagybátyját – Gutller Jánost –, aki félárván maradt rokonát a gyorsírás mesteriségének titkaiba vezette be, s hogy a kis Károly jó tanítvány lehetett, azt bizonyította, hogy jártasságát e téren több pályadíj elnyerésével nyomatékosította. Ld. Digitalizált Törvényhozási Tudástár: Szladits Károly.

[13] A gyorsírás stratégiai jelentőségére ld. A nagyszombati Kath. Érseki Főgimnázium értesítője, 1897, 9-10.

[14] Már elsőként mint az egyik legkiválóbb tanuló tűnt ki, s a továbbiakban is holtversenyben csupán egy-egy esztendőben osztotta meg elsőségét másokkal, így például 1887-ben Teller Miksával, Teller Ede édesapjával, későbbi kollégájával a Jogtudományi Közlöny szerkesztőségében (ld. A Pozsonyi Kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1881/82. évben, 1881, 175.; A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1887/88. iskolai évről, 1888, 76.). Kiemelést érdemelhet, hogy hetedikes és nyolcadikos tanulóként egy-egy alkalommal még további elismerésben is részesült az eminens diák, Szladits Károly. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium ugyanis mind a két esztendőben – vagyis 1888-ban és 1889-ben – a Pásztéry-féle alapítvány kamataiból 67-67 forintot utalt ki részére (ld. A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1888/89. iskolai évről, 1889, 73., ill. A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1889/90. iskolai évről, 1890, 62.).

rális rendezvényein,^[15] s kétség sem férhetett ahhoz, hogy mint afféle eminens diákok,^[16] a jóhírű s nagy tanáregyenlőségeket sorai között tudó pesti jogtudományi karon tárt karokkal várták.^[17] Egyetemi tanulmányainak éveiben olyan nyírára kimagaslott társai közül, hogy 1895-ben, midőn hosszú szünet után ismét kitüntetéses doktorokat avattak a pesti egyetemen,^[18] Hegedüs Lóránttal – a későbbi pénzügyminiszterrel – együtt avatták „sub auspiciis regis” doktorrá.^[19] Elmélyülve a jogtudományokban, mindenekelőtt a civiljog „eredeti erejű” művelőjének, Grosschmid Béninek^[20] hatására, a dologi és kötelmi jog összefüggéseit vizsgálta. Ám azt külön is illendő hangsúlyozni, hogy már hallgatóként is a testben és lélekben egyaránt hatalmas professzor tanártársa, Szász Schwarz Gusztáv csillogó intellektusa ugyancsak befolyással lehetett rá.^[21]

Ám a két szellemóriás vonzásában, doktori értekezésének témaválasztásakor s tételeinek kimunkálásakor inkább a mesterévé fogadott Grosschmid szellemi hatását lehet hangsúlyosan kimutatni. Dolgozatának végleges formába öntésekor egyébként annak „Az alanyi magánjogok rendszertanához” címet adta,^[22] s az megvédésének évében az ország egyik, ha ugyan nem a legtekintélyesebb szakfolyóiratában, a *Jogtudományi Közönyben* napvilágot is látott.^[23]

[15] Így 1882-ben, az igazgató névnapján rendezett ünnepségen Eötvös József „Mohács” című versét szavalta el. Ld. A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1882/83. tanévben, 1883, 54-55.

[16] Szladits 1888-ban másodmagával – Teller Miksával karöltve – jeles eredménnyel „éretteknék nyilvánítottak.” Ld. A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1888/89. iskolai évről, 1889, 76.

[17] Ez idő tájt a tanári kart erősítette – többek között – Grosschmid Béni, Hajnik Imre, Hoffmann Pál, Kautz Gyula, Kerkápoly Károly, Plósz Sándor, Pulszky Ágost, Timon Ákos, Vécsey Tamás és Wlassics Gyula nyilvános rendes tanárok, vagy a rendkívüli tanárként működő Fayer László és Pikler Gyula, de még a magántanárok között is olyan nevek szerepeltek, mint Schwartz Gusztáv, Kmetty Károly és Balogh Jenő (ld. Mtcn, 1892, 364-365.). A fentiekén túl, Szladits Károly közéjük sorolta még „markáns, erőteljes, tudós egyenlősége” okán Kovács Gyulát s Concha Győzöt is. Ld. Szladits, 1944, 3.

[18] „A legkegyelmesebb királyi védnökség” alatti doktorrá avatások előtörténetére ld. Pesti Napló, 1895, 7., ill. legújabban: Hamza – Hoffmann, 2014, 152-157.

[19] A „promotio sub auspiciis Regis” intézményének „rendszeres” felújítását – az uralkodó jóváhagyásával – Csáky Albin kultuszminiszter rendelte el. Ld. Religio, 1893, 48., ill. Pesti Hírlap, 1895, 6., továbbá Ország-Világ, 1895, 672.

[20] Zlinszky, 2000, 491.

[21] Asztalos, 1984, 76.

[22] Hamza – Sándor, 2014, 45.

[23] Szladits, 1895, 334-335. Az írás színvonalát jól jelezte, hogy arról, de magáról a szerzőről is, vitacikkében Katona Mór részletesen, de alapvetően elismerően szólt. „Mindent összefoglalva, elismeréssel kell adóznunk a nem rég szigorlatozott cikkíró kritikai elme-éle, éles analízis képessége és széles látó köre iránt.” (Katona, 1895, 353.). A dolgot értékelő fiatalabb pályatárs, Nizsalovszky szerint pedig Szladits már egy kész tudós „teljes fegyverzetében” lépett a szakmai nyilvánosság elé. Ld. Nizsalovszky, 1956, 271.

II. AZ IGAZSÁGÜGYI TÁRCA ALKALMAZÁSÁBAN

Pályáját, mint a gyakorlat iránt fogékony fiatalember, a jogalkalmazásban kezdte meg. Még az ünnepélyes doktorrá avatást megelőzően, 1894-ben a VI. kerületi járásbíróságra nyert gyakornoki kinevezést,^[24] egy esztendővel később pedig – immár jogtudorként – az igazságügyminiszter a fővárosi törvényszék aljegyzői székébe helyezte.^[25] A jogesetek világától azonban jó sorsa hamar elszóltotta, 1897-ben a minisztériumba rendelték be, ahol is a VI. osztály keretén belül a törvényszerkesztésben való – elsősorban a polgári törvénykönyv pennázására létrehívott bizottságban^[26] – közreműködést tették feladatává.^[27] Hivatali működésében – bizonnyal Grosschmid munkásságához kapcsolódóan – eleinte elsősorban a házassági köteléki és vagyonjog kérdéseinek szentelte figyelmét; publikációi s előadásai is e tárgyban születtek.^[28] A Polgári Törvénykönyv 1900-ra elkészült változatának kálváriája után azonban tevékenységi köre kiterjedt. Részesévé vált a biztosítási ügy jogi reformján munkálkodó grémiumnak,^[29] majd az egyesületi jog civiljogi vetületeinek szentelte figyelmét,^[30] de állást foglalt – méghozzá Garami Ernővel egybehangzón – a munkásokat betegség és baleset esetére biztosító törvényjavaslat vitájában is,^[31] s kirándulást tett a kellékszavatosággal összefüggő jogterületen is,^[32] s markáns véleményt fogalmazott meg a munka világát eminens módon átrajzolni hivatott ipartörvény-tervezet ügyében.^[33]

[24] Mtcn, 1894, 484. Itt – vele együtt – öt joggyakornokot tartottak nyilván.

[25] Igazságügyi Közlöny, 1895, 374.

[26] Ekkor itt „segédtagnak” titulálva, Kolosváry Bálinttal egyetemben, számítottak a munkájára (Büntetőjog Tára, 1897, 97.). Egy esztendővel később a minisztériumban fogalmazóvá léptették elő, s ezzel párhuzamosan a budapesti IV. kerületi járásbírósnál nyert albrói kinevezést. Ld. Igazságügyi Közlöny, 1898, 347.

[27] A „központi igazgatáshoz berendelt összes alkalmazottak” listáján Szladitson kívül számos ismert szakember neve szerepelt. Magánál a VI. ügyosztálynál, vagyis „az igazságügyi törvények előkészítésére” megbízott részlegnél három kúriai bíró mellett alkalmazták Illés Józsefet, a pesti jogi kar későbbi neves jogtörténész professzorát is. Rajtuk kívül például a XX. század első évtizedében ugyancsak itt foglalkoztatták Osvald Istvánt, Vámbéry Rusztemet, Berinkegy Dénest és Töreky Gézá. Ld. Mtcn, 1897, 852.; OGY-KI-1901-1906. XXXIV. k. 137-140.

[28] 1896-97-ben a Jogtudományi Közlöny három cikket is közzétett, melyekben „a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tcz köréből” felmerült kérdésekre kereste a választ. 1897 végén, a jogászegyletben a „a házastársak közti közszerzeményről” tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást. Ld. Pesti Hírlap, 1897, 13.; Pesti Napló, 1897, 10.

[29] Magyarország, 1900, 9.

[30] E tárgyban írott tanulmánya a Magyar jogászegyleti értekezések 25. kötetében is megjelent. Ld. Budapesti Hírlap, 1902a, 9.; Magyarország, 1902, 9.

[31] Népszava, 1906, 3-4.

[32] Jogtudományi Közlöny, 1907, 69.

[33] Az Ujság, 1909, 22. A munkásügy jogi szabályozása kérdésében ezt követően cikksorozata jelent meg az 1910-ben alapított szociálpolitikai folyóiratban, a Munkásügyi Szemle hasábjain, ami később ennek bővített kiadásában, önálló kötetben is napvilágot látott. Ld. Szladits, 1910a, ill. Szladits, 1910b.

Elméleti, s azzal szorosan összefüggő törvényszerkesztői tevékenységének első évtizedében, álláshelyét tekintve, a főváros IV. kerületi járásbíróságán albíróként, majd később, 1909-ig a pestvidéki királyi törvényszéki bíróként jegyezték.^[34] Minisztériumi foglalkoztatása s az ott korábban meghatározott feladatai – miközben papíron a későbbiekben a szegedi ítélőtáblához helyezték át,^[35] majd ennek utána a tárcánál miniszteri osztálytanácsossá léptették elő – professzori kinevezéséig lényegében mit sem változtak.^[36] A tárcánál töltött évek alatt nem csupán a hivatali ranglétrán haladt előre, hanem mind erőteljesebben hasznosították ismereteit a huszadik század első évtizedében a „részben újjáalakított kodifikációs bizottságban, ahol az öröklési fejezetek egyik kidolgozója” lett.^[37]

Balogh Jenő, a kitűnő jogtudós minisztersége idején magánjogi ügyekben a tárca vezetése mind gyakrabban igényelte – nyilvánosan is – a magánjogi egyeztetések alkalmából szakmai tanácsait.^[38] Ezek után aligha okozott meglepetést, hogy a kormány támogatásával Ferenc József is méltónak ítélte arra, hogy számára és utódai részére nemesség adományozásával ismerje el sokirányú ismereteit s kiemelkedően áldozatos munkáját.^[39]

Az első világháborút követően azután – igaz, a minisztériumi kötelektől s a hivatali korlátoktól immáron mentesítve – „tudományos irányítója”,^[40] s tán egyik legfontosabb fogaskereke lett az időközben magánjogi törvénykönyv-tervezet néven ismertté vált, civiljogi plánum szövegén munkálkodó munkaközösségnek.^[41] Az 1928-as esztendőre véglegesített szöveget, kodifikátori munkásságának igazi gyöngyszemét, a hivatalos Magyarország,^[42] a szakma és a kortársi közvélemény olyan alkotásként tartotta számon, mint ami – még ha az meg is rekedt a törvényhozás útvesztőjében – „a magyar polgári jogot hosszú időn át alapvetően” befolyásol-

[34] Kinevezésére 1902 tavaszán került sor (Pesti Napló, 1902, 12.). A hivatalos szakközlöny tanúsága szerint 1907-ben a „hetedik fizetési osztályba sorolták”. Ld. Igazságügyi Közlöny, 1907, 1.; Mtcn, 1909, 433.

[35] Mtcn, 1910, 450.

[36] A kinevezéssel együtt Ferenc József „miniszteri tanácsosi címet és jelleget” adományozott Szladits Károlynak. Ld. Igazságügyi Közlöny, 1914, 75.

[37] Az 1913-ra elkészült plánum öröklési joggal kapcsolatos passzusait Barna Ignác minisztériumba be rendelt kúriai bíróval közösen munkálta ki. Ld. Ügyvédek Lapja, 1913, 7.; Az Ujság, 1913, 2.; Vékás, 2018, 74.

[38] Ez történt egyébként a Tisza Istvánnal azonosított, de Balogh Jenő által véglegesített sajtótörvény-tervezetről a szakszervezetekkel folytatott előzetes konzultáció alkalmával is. Ld. Népszava, 1913, 7.

[39] Az államfő neki, „valamint törvényes utódainak”, „Dunaszerdahelyi” előnévvel magyar nemességet adományozott. Ld. Budapesti Közlöny, 1916, 2.

[40] Nizsalovszky, 1956, 273.

[41] 41 MádI, 1960, ill. Budapesti Hírlap, 1938, 13.

[42] „A Magyar Magánjogi Törvénykönyv javaslatának előkészítése és szerkesztése terén kiváló buzgalommal és odaadással teljesített értékes szolgálataiért a csillaggal ékesített II. osztályú magyar érdemkereszt” kitüntetésben részesült. Ld. Egyetemi beszédek, 1928-1929, 1928, 8.

ta.^[43] Szladits Károly mentségére azonban szükségtelen bármit is felhozni, hiszen legkevésbé sem rajta múlt, hogy a monumentális munka nem vonulhatott be a „Corpus Juris” lapjaira. A kortársi jogtudomány legjobbjainak szakmai erőfeszítései mégsem voltak eredménytelenek. Negyven év múltával, amikor az országgyűlés 1959-ben végül elfogadta az első Polgári Törvénykönyvet, akkor azon Szladits Károly keze munkájának lenyomata az avatott szem számára jól kivehetően láthatóvá vált.^[44]

III. SZLADITS KÁROLY, A MAGÁNJOGTUDOMÁNY „ÁLLÓCSILLAGA”

A magánjog tudományának hazai története azidőtájt már harmadik jelentős korszakához érkezett, midőn Szladits Károly a tudományterület művelésébe fogott. Kortársainak derékhada ekkor már jócskán meghaladta a történeti iskolán pallérozódott, s leginkább Frank Ignác nevével fémjelzett irányzatot, de számosan megkülönböztették magukat Szászy-Schwartz Gusztáv^[45] vagy a legendássá magasodott Grosschmid Béni munkásságának fő áramlataitól.^[46] Hősünk ilyen körülmények között indult el ígéretes tudományos pályáján, s első lépéseit igazítva rögtön önálló és saját irányt jelölt ki magának.

Tudományos működéséről s irodalmi munkásságáról hevenyészett leltárt készíteni még a magánjog avatott művelői számára is nehéz és „fáradtságos” feladat lehetne. Majdani életrajzírója monografikus igényű célokat követve, tudománytörténeti megalapozottsággal is csak hosszú évek áldozatos munkájával vállalkozhatna erre a siker reményében.^[47] Annyi azonban bizonyos, Szladits Károly gazdag tudományos munkássága lehet a magyarázat arra, hogy a jeles tudós életműve fölött szemlélt tartó szerzők – miközben valamennyien a legnagyobb elismeréssel méltatták a mester tudományos teljesítményét – abban sem tudtak megegyezni, hogy melyik munkájára, kötetére aggassák a „megkerülhetetlen mestermű” epitheton ornansát.^[48]

[43] A magánjogi kódexről, tíz szűk esztendővel annak véglegesítése után, Vázsonyi János, az igazságügyi tárca 1937/38. évi költségvetésének vitájában mondta el, hogy az „a legkiválóbb magyar magánjogász, Szladits Károly egyetemi tanár munkája, feltétlenül csak díszére válhat annak a magyar törvénytárnak, amely a múltból igen kitűnő és nagyszabású igazságügyi alkotásokat mondhat magáénak”. Ld. Képviselőházi napló, 1936, 205.

[44] Nizsalovszky, 1956, 273.

[45] Hamza, 2001, 1491. Jóllehet, Szászy-Schwartz munkássága Szladitsra kimutatható hatással volt (Hamza-Sándor, 2014, 47.). Őt „igazi nagy pandekta-jogásznak” nevezte, s a római magánjogra vonatkozó alapvetésével teljesen egyet értett.

[46] Ezekkel szemben Szladits Károly Grosschmid Bént egyenesen mesterének tekintette. Ld. Hamza, 2014, 47.

[47] E tételünk még akkor is helyénvaló lehet, ha figyelembe vesszük a Szladits Károly munkásságát rövidebben, vagy akár részletesebben taglaló legutóbbi írásokat. Ld. erre: Vékás, 2018; Hamza – Sándor, 2014.

[48] Jelzéseként értékelhető, hogy Asztalos László ebben a kérdésben egyáltalán nem foglalt állást. Helyette Eörsi Gyulát idézte, aki Szladits „Vázlatát...” méltatta, s azt, mint „mintaszerű tankönyvet” dicsérte, valamint a „Nagy-Szladits” jelentőségét hangsúlyozta. Ld. Asztalos, 2014, 89.

Nizsalovszky Endre voksát az öt kiadást megélt „A magyar magánjog vázlatára” tette. S bár igencsak dicsérő szavakkal szólt a Grosschmid nagy műve, a „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” címen híressé vált munka újbóli kiadásához^[49] írt, illetve íratott, két kötetre rugó glosszák gyűjteményéről, a mérleg nyelve nála mégis a „Vázlat...” felé billent.^[50] Választását indokolva arról értekezett, hogy abban „... a magyar magánjog tárgykerén belül nem maradt kérdés, amelyhez a tudományos vagy gyakorlati igényvel hozzányúlni kívánó a megoldás alapvetését... meg ne találta volna”.^[51]

Vékás Lajos akadémikus, aki az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara alapításának megünneplésére rendezett konferencián, 2017 februárjában, előadásának alanyául és tárgyául Szladits Károlyt és magánjogi iskoláját választotta, úgy vélekedett, hogy az iskolateremtő professzor „tudományos pályájának csúcsa, »magnum opusa« az általa szerkesztett, s részben általa is írt hatkötetes magánjogi kézikönyv”.^[52] Ez a munka – amint azt külön is aláhúzta – „a magyar polgári magánjog máig legjelentősebb tudományos igényű összefoglalása”.^[53] A vállalkozás első, általános részében a professzor három évtized katedrán eltöltött munkájával a maga teljességében és történetiségében bonthatta ki a stúdiumára vonatkozó nézeteit. Elhatárolódott a jog és gazdaság viszonyrendszerét illetően a leegyszerűsítő vulgár, vagy nem is csak vulgármarxista tételektől, de vitába szállt e tárgyban magával Stammlerrel is. A magánjog alapelveiről vallott nézetei a jelenben is ható érvénnyel bírnak. Vallotta, hogy a civiljog XX. századi metamorfózisa, a növekvő „közületi ellenőrzés és irányítás” dacára, s annak ellenére, hogy a magánjogon belül a szociális szempontok érvényesülése mind erőtelje-

[49] Grosschmid, 1932-1933.

[50] Megjegyezzük, hogy ezt az álláspontot képviselte 1948-ban Kolosváry Bálint akadémiai rendes, illetve Szászy István levelező tag is. Ld. MTA Tagajánlások, 1948, 18.

[51] Nizsalovszky, 1956, 271-72. A kitűnő pályatárs, aki 1943-ban hősiüktől átvette a magánjog oktatását, elődje háború utáni munkásságát mérlegre téve, két, az Akadémián elhangzott előadásáról is elismerően nyilatkozott. Úgy vélte, hogy azok közül különösen a második, amelyben az erkölcsi elvek bírói gyakorlatban való érvényesüléséről értekezett, Szladits professzor életművében „kiemelkedő... zárókövet” jelentett. Nizsalovszky professzor erről már tíz esztendővel korábban is hasonlóképpen nyilatkozott, mondván, hogy Szladits Károly „... vázlata dicsekedhetett azzal a csodálatos sajtósággal, hogy a jogász közvélemény csálhatatlan ítélete szerint aránylag kis terjedelme ellenére »minden« benne volt, amit akár ügyvédi vizsgára készülők, akár ügyvédi, vagy bírói pályán tevékenykedők keresett.” Ld. Nizsalovszky, 1946, 97.

[52] Szladits, 1941. Indokolt megjegyezni, hogy az első kötet 1938 és 1941 között négy külön füzetben is megjelent. Ezzel a munkával a professzor vezette munkaközösség a Fodor Ármin szerkesztésében kiadott – korábbi, 1899 és 1905 között napvilágot látott – hasonló tárgyú öt kötetes munkától vette át a stafétabotot. Ld. erre: Fodor, 1899-1905.

[53] Vékás, 2018, 75. Kiemelést érdemelhet, hogy 1943-ban, amikor is az Akadémia három levelező s négy rendes tagja Szladits Károlyt rendes taggá történő megválasztását hozták javaslatba, maguk is e mű jelentőségét húzták alá, mondván: „Különösen említenünk kell a Grill-cég kiadásában legújabban megjelent nagy magyar magánjogot, melynek szerkesztési munkálatait vezette s több kötetnyi terjedelemben ő maga dolgozta fel és írta meg a nagy mű jelentékeny részét.” Ld. Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások 1943-ban, 1943, 15.

sebben tetten érhető, nem hozhat érdemi áttörést.^[54] Mindezek ellenére ugyanis „a magánjog... mindig szükségképpen individualista jogrend marad, mert hiszen célja a magánérdekek összeütközésének igazságos kiegyenlítése”.^[55]

E sorok írójának – szétfeszítve az egyébként rá is kötelező erővel ható tudománytörténet szigorú abroncsait – joghistorikusként elismeréssel kell szólnia a „Nagy-Szladits” első kötetének harmadik fejezetéről, amelyben a jogtörténetben járatos szerző^[56] több mint hatvan oldalon keresztül mutatta be az európai^[57] és a hazai civiljog fejlődésmenetét.^[58] A kontinens magánjogi épületének kialakításáról megkomponált tablóját a jogi komparatiztika eszköztárának segítségével festette meg, míg a civiljog hazai évszázadainak krónikáját – gazdag irodalmi forrásokra hagyatkozva – négy korszakon át hozta közelebb olvasói számára.

A jogtörténésznek elnézhető tán még az is, hogy a tudós professzor munkásságából egyik nagy hatású – ám kitüntetetten a joghistória terrénumára eső – másik fontos írására, s annak máig érvényes megállapításaira külön is felhívja a figyelmet. Az Illés József tanári működésének 40. évfordulója alkalmából megjelentetett emlékkönyvbe írt, s „A magyar magánjog jellegváltozásai az utolsó száz év alatt (1840-1940)”^[59] címen napvilágot látott tanulmányában az iskolateremtő tanár azt emelte ki, hogy az általa vizsgált korszakban a jogterület fejlődésére elsősorban külföldi hatások nyomták rá a bélyeget, ám a hazai judikatúrának köszönhetően ez a magyar jogrendszer egységét nem bontotta meg. Erről szólván azt is aláhúzta, hogy ennek a bírói gyakorlatnak tudható be az is, hogy a magyar civiljogban a huszadik század első felében érzékelhetően jelen volt a „szociálisabbá válás” érvényesülése, nem különben a méltányosság és a gyengébb fél védelmének tendenciái.^[60]

Hamza Gábor professzor, Szladits életművének gazdag termését felviláglantva, nem a „magnum opus” megcímkezésével foglalatzkodott, hanem rögtön sorba állította azokat a műveket, amelyekkel szerzőnk örökre beírta nevét a magyar jogtudomány történetébe.^[61] Ám ezek említésén túl, az iskolateremtő professzor hazai és nemzetközi sikereinek titkát kutatva azt emelte ki, hogy

[54] A XX. század első felének magánjogáról ld. bővebben Harmathy Attila – közeljövőben megjelenő – „Szladits korának polgári jogáról” címen megjelenő szintézisét.

[55] Idézi: Vékás, 2018, 76.

[56] A professzor jogtörténeti érdeklődése pályakezdésétől kezdve tetten érhető volt. Ld. erre: Szladits, 1903, 348-351.

[57] Szladits, 1941, I., 42-63. A jogtörténet terrénumára tett kirándulását Szladits külön is megindokolta: „... a magyar magánjog történeti kialakulása nem pusztán jogtörténeti, hanem egyúttal tételes jogi jelentőségű.” Ld. Szladits, 1941, I., 64.

[58] Szladits, 1941, I., 64-105.

[59] Ld. erre: Eckhart – Degré (szerk.), 1942, 492-495.

[60] E körben okkal jegyezte meg Harmathy Attila, hogy mindezek erősödtek meg „az első világháború, majd a gazdasági válság után, amikor a bírói gyakorlat olyan intézményeket alakított ki, mint a gazdasági lehetetlenülés, a gazdaadós-védelem szabályai.” Ld. Harmathy, 1999, 5.

[61] Hamza, 2014, 48.

benne megvolt a tudósi rendszerező képesség,^[62] a fogalomalkotás talentuma s az az írásművészet, amellyel közérthetővé tette a legbonyolultabb tudományos tételeket is. Tiszta, világos s európai kitekintésről árulkodó eszmerendszere elismerést szerzett a pesti katedrának s a hazai jogi tudományosságának párizsi és londoni előadásaisal.^[63]

A francia fővárosban tett látogatásakor előbb a kötelmi jog fejlődési irányáról szólt, majd egy másik alkalommal „az 1928-ban elkészült magyar polgári törvénykönyv-javaslatot” ismertette.^[64] A ködös Londonban, ahova, mint írták, „csak a legritkább esetben szoktak külföldi állampolgárokat meghívni” pedig egy esztendő múltával tartott nagy érdeklődéssel kísért előadásokat.^[65] Az első alkalommal „Anglia legelőkelőbb nemzetközi jogi társaságában, a Grotius Society-ban”,^[66] majd másodjára a londoni Egyetem filiáléjában, a „London School of Economics” hallgatósága előtt bontotta ki a magyar szokásjog és az angol precedensjog közötti hasonlóságokat.^[67]

A nemzetközi szinten kivívott reputációját jól mutatta, hogy a világban Magyarországról az első tíz legismertebb jogász között emlegették.^[68] Magas presztízsét a kontinens kortársi közvéleménye is igazolta. A harmincas évek közepén ugyanis egy Londonban közzétett nemzetközi Who's who-ban hősünkről, mint magyar jogi hírességről Balogh Jenő, Csekey István, Faluhelyi Ferenc, Illés József, Vámbéry Ruzstem és Wlassics Gyula társaságában tettek említést.^[69]

Természetesen a hazai tudományosság első számú szentélyében – a Magyar Tudományos Akadémián – is elfoglalta az Őt megillető helyet. Egyetemi tanárságának tizenöt éves fordulóján érte az a jól megérdemelt megbecsülés, hogy jeles tudóstársak ajánlására akadémiai levelező tagságra érdemesítették.^[70] Az ezt lehetővé tevő előterjesztésben, amit Finkey Ferenc, Illés József, Kolosváry Bálint és Moór Gyula látott el kézjegyével, nevezettek Szladits Károlyról, mint „... a magyar magánjog legkiválóbb és legelismertebb tudományos kutatóinak”

[62] A mester e képességét emelte ki Eörsi Gyula is, Szladitsot nagy rendszerezőként aposztrofálta, akit nagy rendszerezővé éppen az avatta, hogy a rendszernek nem tulajdonított „mindenekfeletti jelentőséget.” Idézi: Asztalos, 2014, 89.

[63] Erről írt a professzor tanári jubileuma alkalmából Beck Salamon is: „Szladits sprach als Gastredner fremder Universitäten und wissenschaftlicher Verbände in Paris und London. Bei solchen Anlässen wiegt die Persönlichkeit des Gelehrten, er ist aber gleichzeitig Vertreter, Delegierter des Vaterlandes, der vaterländischen Kultur.” Ld. Beck, 1938, 27.

[64] Ennek kapcsán – hazatérte után – arról számolhatott be, hogy a párizsiak felfogása „szerint is jól oldódnak meg olyan kérdések, amelyek náluk még csak forrásban vannak”. Ld. Az Est, 1936, 12.

[65] Az Est, 1937, 15.

[66] A nagy sikerű bemutatkozás végeztével az ülésen elnöklő Lord Alness mondott köszönetet „az értékes és érdekes előadásért”. Ld. Pester Llyod, 1937, 6., ill. Pesti Napló, 1937, 12.

[67] Pesti Napló, 1937, 12.

[68] Hamza – Sándor, 2014, 50.

[69] Ld. erre: The International Who's Who, 1935. Szemlézte: Gyalus, 1936, 49-53.

[70] Az akadémia tagjainak sorába a „Jogszabály és bírói ítélet” című székfoglalója után léphetett. Ennek rövidített, sajtó alá rendezett változatát ld. Szladits, 1933, 141-142.

egyikéről emlékeztek meg.^[71] Bő évtizeddel később pedig ugyanitt rendes taggá is választották,^[72] jóllehet székfoglaló beszédét a kaotikus évek miatt csupán a háborút követően mondhatta el.^[73]

IV. AZ ISKOLATEREMTŐ TANÁR

Szladits Károly a jogi ismeretek közvetítésének munkájában – némileg ironikus módon – nem az alma mater előadótermeinek egyikében, hanem a községi közigazgatási tanfolyamok előadójaként mutatkozott be.^[74] A helyi adminisztráció kulcsszereplőinek, a községi jegyzőknek pallérozására szánt kurzusok számára 1902-ben közrebocsátotta már hivatkozott tankönyvét,^[75] amely kiadásról kiadásra gazdagodva vált a jogi szakkönyvek listáján a legolvasottabb, s generációkról generációkra nagy haszonnal forgatott munkává.^[76]

Pár év múltával a jogi oktatásba is bekapcsolódott, olyannyira, hogy 1907 végén, a Budapesti Egyetem Jog- és Államtudományi Karán „magyar magánjogból” egyetemi magántanári képesítést szerzett.^[77] Szűk évtized múltával aztán, a katedrán töltött éveknél s tudományos munkásságának eredményeként, az államfő 1917-ben rendes, nyilvános tanárrá nevezte ki,^[78] s ezzel jogosultságot nyert a magyar és az ausztriai magánjog főkéllégiumi tárgy előadásainak megtartására.^[79]

[71] Tagajánlások, 1930, 17-19. o.

[72] Ez alkalommal az ajánlást Kolosváry Bálint, Angyal Pál, Fellner Frigyes, Illés József rendes tag mellett Kuncz Ödön, Marton Géza és Nizsalovszky Endre levelező tag jegyezte. Ld. MTA Tagajánlások, 1943, 15., ill. ld. még erre Pesti Hírlap, 1943. május 16., 4.; Ellenzék, 1943. május 17., 5.; Nemzeti Ujság, 1943a, 12.

[73] Ez alkalommal Grossmich Béné munkásságára, s különösen mestere kötelmi jogot érintő fejtegetéseire hívta föl a figyelmet. Ld. Nizsalovszky, 1956, 272.

[74] A községi közigazgatási tanfolyamok megszervezéséről, a jegyzők ismeretanyagának gazdagítását szem előtt tartva, az 1900. évi XX. tc. gondoskodott. Ld. erre: Hencz, 1976, 823., ill. Csizmadia, 1971, 615. A két féléves, s heti 24 órában végzett képzés keretében a magánjog – a 90.000/1900. B.M. rendeletből következően – hangsúlyos helyet foglalt el. A stúdium keretében – az első szemeszterben tartandó, háromórányi időkeretben – a kurzusért felelős tanártól elvárták, hogy „az osztrák polgári törvénykönyv érvényben álló rendelkezéseire” figyelemmel adja a dologi, kötelmi, család- és örökösödési jog vázlatát, míg „a váltó- és kereskedelmi jogból, a csődjogból és a bányajogból” csupán a „legszükségesebb tudnivalók” ismertetését tűzték ki célul. Ld. Belügyi Közlöny, 1900, 345.

[75] Továbbiakban: „Vázlat...”.

[76] A munkát a szélesebb nyilvánosság már a kezdetektől is kedvezően fogadta. A Budapesti Hírlap – névtelen – kritikusa a sikert azszal magyarázta, hogy a szerző, „aki sub auspiciis regis lett doktor, sub auspiciis scientiae lett tankönyvíró... a szabatos gondolkodás és világos stílus” mellett rendelkezett „a földolgozandó tudománynak.. minden részletre kiterjedő, átható” ismeretével. Ld. Budapesti Hírlap, 1902b, 9.

[77] A m. kir. vallás- és közoktatási miniszter” az erről szóló – 1907. december 17-én kiállított 144439n számú – képesítést 1908 januárjában hagyta jóvá. Ld. Hivatalos Közlöny, 1908, 24.

[78] Erről később azt nyilatkozta, hogy rendes tanárrá történő kinevezésével pályája „betetőzését” érte el. Ld. Budapesti Hírlap, 1935, 12.

[79] Hivatalos Közlöny, 1917, 29. A kinevezés a miniszteri tanácsosi cím és jellel „épségben tartásával” történt meg. Szladits Károly főkéllégiumainak egyikét egyenesen a „magyar magánjog, tekintettel az osztrák polgári törvénykönyvre” címen hirdette meg. A stúdium elnevezésének magyarázatára ld. Vékás, 2018, 74.

A szélesebb nyilvánosság a régi-új tanárt várakozással s egyben megalólegezett bizalommal fogadta. Az egyik tekintélyes napilap, a Pesti Napló a kinevezéstől az intézmény népszerűségének helyreállítását várta, midőn arról írt, hogy Szladits „tudományos készültségével és feltétlen jóhiszeműségével... elüt azoktól a tanártársaitól, akik a közelmúltban oly ellenszenvenessé tették a jogi kar karakterét”.^[80]

S valóban. Jogtanári működését a kezdetektől a diákközpontúság s az előadandó stúdium látható és érzékelhető szeretete hatotta át. Egyéniségének közvetlensége s a hallgatóság érdeklődő körei iránti szeretete lehetővé tette számára, hogy a legtehetségesebbeket maga köré gyűjtve valódi iskolát teremtsen.^[81] Visszatekintve tudományos pályájának kezdeteire, Weltner Andor – a munkajog későbbi neves művelője – erről így vallott: „Kitüntetésszámba ment akkor, ha valakit felvettek Szladits Károly Magánjogi Szemináriumába, amelynek munkájában olyanok is részt vettek, akik már elvégezték az egyetemet. A szemináriumi tagság pedig elkötelezettséget jelentett a tudományos munka megkezdésére.”^[82] E tétel igazolására elég pusztán arra hivatkoznunk, hogy az évek múltával, a professzorral történő együttműködésnek köszönhetően többen a „mester” közvetlen munkatársaivá is lettek, így az ígéretes tudományos pálya előtt állók, kiknek sorát minden bizonnyal a korán elhunyt Villányi (Fürst) László, vagy Ujlaki Miklós nevével kezdhethetők.^[83]

A katedrán eltöltött éveinek harmadik fordulóját „a magyar jogásztársadalom... díszes vacsora keretében ünnepelte meg”.^[84] Pár hónappal korábban pedig akkori tanítványai, a harmincas évek derekának nemzedéke^[85] „Ünnepi dolgoza-

[80] A lap meglehetősen maliciózus írása, a Kar bonyolult boszorkánykonyhájára utalóan megjegyzi: „De Szladits tanársága nem a kar érdeme. A fakultás csak második helyen ajánlotta a magánjog új tanárát. És ha Szladits véletlenül nem miniszteri tanácsos, akkor alighanem a kar szürke jelöltje kapta volna meg a katedrát.” Ld. Pesti Napló, 1917, 10.

[81] Az iskola szűkebben és tágabban megrajzolható köreire ld. Vékás, 2018, 76-77.

[82] Magyar Tudomány, 1970, 797. „Talán nem is volt a szemináriumnak olyan tagja, aki később – kisebb vagy nagyobb mértékben – ne publikált volna.” – vallott Szladits Károly köréről az egyik résztvevő, az MTA akkor frissiben megválasztott levelező tagja, Weltner Andor.

[83] Ld. erről – többek mellett – a „Nagy-Szladitson” túl, a hármójuk neve alatt jegyzett, „Kötelmi jog” címen megjelentetett három kötetes segédkönyvet (Jogtudományi Közlöny, 1934, 144-145.).

[84] Magyar Országos Tudósítói, 1938. Ez alkalommal, a főbírák és az akadémiai világ kiemelkedő reprezentánsai előtt, Kolosváry Bálint, a jogtudományok – Szladits után felavatott – „sub auspiciis Regis... doktora”, az Akadémia rendes tagja „nagyszabású beszédben méltatta Szladits Károly tanári, irodalmi és emberi jelentőségét.” Ld. Pesti Napló, 1938, 20.; Budapesti Hírlap, 1938, 13.; A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja, 1938-1939, 30.

[85] A kötet fiatal szerzői – mint azt a róla szóló egyik ismertetésben külön is kiemelték – dolgozataikban azt mutatták meg, hogy „az idők és a technika fejlődése a jogalkotásnak milyen új területeit nyitja meg, követelve az itt felmerülő kérdések jogtudományi tisztázását” (ld. Budapesti Hírlap, 1937). Kiemelendő, hogy Világhy Miklós a „tulajdonjog fenntartásáról” frott tanulmányával járult hozzá „az izléses könyv” sikeréhez. Ld. Nemzeti Ujság, 1937, 7.

tok” címen emlékkönyvvvel lepték meg a mindannyiójuk által tisztelt mestert.^[86]

„Alkotóképessége csúcspontján – mint írták – szeretet (...) vette körül minden magyar jogász nagyrabecsülésével övezve.”^[87] Ám hívei ragaszkodására igencsak rászolgált, hiszen hallgatói tanulmányait szeretettel segítette, s a legjobbakkal „akkor is fenntartotta... a személyes és tudományos összeköttetést, amikor az egyetemet elhagyták”.^[88] Ők alkották a Szladits-szeminárium baráti körét, ők, akik három évtizednél is több évfolyamból rekrutálódtak. „Szinte hihetetlen, hogy Szladits Károly még csak harminc éve működik a katedrán. Annyi jogásznemzedék került ki már kezei alól, a magánjog művelőinek, az elméleti és gyakorlati jogászoknak tömege hirdeti büszkén, hogy Szladits Károly tanítványa, (...) szinte megfoghatatlan, mint tudott ennyi lelkes hívet szerezni” – tette föl a költői kérdést a Pesti Napló szakírója, az ismert magánjogász, Nyulászi János.^[89]

Ám azok, akik életük mindennapjaiban a nagy professzor környezetéhez tartoztak, megtapasztalhatták kisugárzását, bölcsességét, emberségét, nyitottságát,^[90] s mai jelzővel szólván, európai stílusú habitusát, azok számára a tudós iránti ragaszkodásban nem volt semmi titokzatos.^[91] Egyikük, közülük tán a későbbiekben legismertebbé váló Világhy Miklós erről – némileg önvalomásképpen – így vallott: „Szladits Károly igazi tanító volt. Amikor 30 esztendőn keresztül nap mint nap felment a katedrára és végignézett a lábainál ülő sokaságon, az okosakon, s a kevésbé okosakon, a figyelmeseken és a kevésbé figyelmeseken, a szemében mindig megjelent a szeretet fénye, a tanár alapvető erénye.”^[92]

A mester ünneplésére pár esztendővel később még egy – bár nem a legszívemengetőbb – alkalom okán kínálkozott lehetőség.^[93] Akkor, midőn hetvenedik évét betöltötte, az öt szellemi vezérként tisztelőik, azok, akik az évek során „önkéntes munkaközösségben” tömörültek, újabb, a korábbival megegye-

[86] Erről tudósítván, a Nemzeti Ujság írta: „Aki Szladits Károly professzort ismeri, az tudja, hogy tanári működésének harmincadik évfordulója alkalmából aligha kaphatott volna kedvesebb ajándékot, mint legfiatalabb tanítványainak érdekes problémákat felvető és tárgyaló dolgozatait.” (IId. Nemzeti Ujság, 1937, 7.). A kiadvány szerzői gárdájára ld. Asztalos, 1884, 87.

[87] Sárffy, 1938, 16.

[88] Sárffy, 1938, 16.

[89] Pesti Napló, 1938, 13.

[90] Mindezeket jól jellemezte, hogy a köré csoportosulók rekrutációját világnézeti szempontok egyáltalán nem irányították. S mi több, a magánjogon túli tudományos érdeklődésűek is jól megfértek a többiekkel a szemináriumban. Beér Jánost – a pesti kar államjogi tanszékének későbbi vezetőjét – feltétlenül e halmazhoz sorolták. Ld. Állam és Igazgatás, 1966, 193.

[91] Ld. erre: Az Ujság, 1941, 11. Az alkalomról tudósító írás is erről értekezett magvasan: „Mint vérbeli pedagógusnak, igazi életműve...inkább abban a hatásban rejlik, melyet tudományos és emberi egyénisége és nem utolsó sorban stílusa tanítványaira gyakorolt. Le style, c'est l'homme: Szladits tömör és tartalmas, de azért világos és irodalmian könnyed stílusa honosította meg jogéletünkben azt az életszerű, de elméletileg is jól megalapozott gondolkodásmódot, amelynek jelentős része volt a magyar magánjog egészséges fejlődésében.”

[92] Világhy, 1956b, 154.; MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei, 1956-1958, 153-155.

[93] Pesti Hírlap, 1941, 5.

ző című kötettel jelentkeztek.^[94] Ennek köszönhetően, a dolgozataikat harminchétben még hallgatóként jegyzők körén túl, a mester további tanítványok munkáiban is örömét lelhetette.^[95] De ezen túl talán abban is, hogy őt, „a vizsgákról egyébként szigorú nevűnek ismert professzort,”^[96] a régi tanítványok egy szoborral lepték meg, „melyre magának az éppen száműzetésbe kényszerített Senecának ismert mondását vésték: »... multum dabis etiam si nihil dederis praeter exemplum.«”^[97]

Ehhez – nem kisebbítve az egykoron igencsak veszélyes életet élt római bölcsőtől vett idézet érvényét – halk szóval hozzátehetjük, hogy hősünk, gazdag irodalmi termésén túl, hatalmas energiákat szabadított föl a tudományszerzői feladatainak teljesítésekor. Áldozatos, mondhatni fáradhatatlan munkálkodásának eredményeként számos szakfolyóirat neki köszönhetette létét, vagy még inkább sikerét. Jegyezte ő a Jogászegyleti Értekezéseket,^[98] 1914-től szerkesztette a „Magánjogi Döntvénytárat”, 1921 és 1924 között a „Békejog és Békegazdaság” címen megjelentetett periodikát,^[99] s „az ő szerkesztésében jelent meg 1928-ban az 1901-1927. éveket felölelő »Magánjogi bírói gyakorlat« c. gyűjtemény.”^[100]

Szladits Károly hátrahagyott tanszékére egyébiránt – méltó utódként – Nizsalovszky Endre, a Karon előtte polgári törvénykezést tanító professzor nyert kinevezést.^[101] Ám az iskolateremtő hűsége a katedrához és munkaközösségéhez mit sem változott. S erre nyilvánvalóan jó oka volt. „Szép” kora ellenére, vagy még inkább azzal együtt, egyaránt büszke lehetett „fiatalos temperamentumára, és töretlen munkakészségére”. S ezeken túl sajátos iróniája is erőt kölcsönözhetett számára a mindenkinek nehezen megélhető éveket hozó, súlyos

[94] Ünnepi dolgozatok Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára, 1941, 376., ill. Pesti Hírlap, 1941, 5.; Asztalos, 1984, 87. [76].

[95] A harminchetes szerzői kör többekkel kiegészült, így a kortársak találkozhattak Sárffy Zoltán, a később nemzetközi karriert befutó Zajtay Imre és ifj. Bogsch Árpád, vagy éppen Csanády György egyegy írásával is. Ld. Asztalos, 1984, 88.

[96] Népszerűségén a sokak által megtapasztalt szigor mit sem rontott. Vizsgáztatási módszeréről a napilapok hasábjain esetről-esetre színes kis írások születtek. Így a pesti liberálisok lapja, Az Ujság, amely egyébként hősünket, mint a „legszigorubb cenzorok” egyikét mutatja be, a radikális jobboldali Eckhardt Tíbor egyébként sikeres vizsgájának leírásához majdhogynem eposzi jelzőkkel élt. Szladits következetesen alkalmazott követelményeinek híre ez eset után még jó hét évtizeddel később sem halványult el. Rentoul Ferenc – az egykori „mezei” joghallgató, majd a ötvenes-hatvanas években a müncheni Szabad Európa Rádió főnöke – a mester vizsgáztatási metódusának majd egy fél hasábot szentelt. Ld. Az Ujság, 1926, 7., ill. Amerikai Magyar Népszava, 1997, 13.

[97] Pesti Hírlap, 1941, 5. Ld. erre: Hupka, 1911, 801.; Ünnepi dolgozatok Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára, 1941, 376.

[98] A Magyar Jogász-Egylet folyóiratát Szladits Károly 1904-től szerkesztette. Ld. Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1905, 624.

[99] E lap, amely „a békeszerződés által teremtett helyzet gazdasági következményeinek feltárását tűzte ki céljául”, 1921. októberében látott napvilágot. Ld. Magyar Gyáripar, 1921, 14.

[100] Ld. erre: Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások, 1930, 19.

[101] Nemzeti Ujság, 1943b, 6. Nizsalovszky korábban a debreceni jogi karon, majd a Műegyetem közgazdaságtudományi karán is működött.

időkb. Új státuszát, a korábbinál sokak szemében előlépést kevésbé jelentő élethelyzetét ugyanis – mint írták – „a maga tősgyökeres humorával intézte el...”. Mint mondta: „...nem leszek már rendes tanár. Ezzel szemben én leszek a pesti egyetem legfiatalabb magántanára s ez is ér valamit.”^[102]

S bár nem pontosan ezzel a titulussal, de nyugalmazott professzorként előadásait, szemináriumait a következő szemeszterekben változatlanul abszolválta. Az 1942/43-as, az 43/44-es, de még az 1944/45-ös tanévben is, szerdán és csütörtökönként – másod-és harmadéves hallgatók számára – egy-egy előadást vállalt, majd pedig kedves tanítványával, Villányi Lászlóval felváltva, a szorgalmi periódus péntek délutánjait a magánjogi szeminárium-ban mulatta.^[103]

Jó negyven esztendő a tanári pályán, három évtized professzori működés hozadéka: majd tízezer tanítvány, s ahogy manapság szokták mondani, még ennél is több „követő”. S mindez nem a digitális világ mostanság bejárható országujtján, hanem még a jó öreg Gutenberg-galaxis ösvényein.

V. A POLITIKA ÉS A KÖZÉLET VONZÁSÁBAN

Szladits Károly életének és munkásságának krónikásai a tudós hatalmas életművének láttatásakor, a példaértékű professzori habitus méltatásakor sokkalta kevesebb figyelmet szenteltek hősünk közéleti működésének, időnkénti politikai szerepvállalásának. S ha tettek is említést a politika közelségébe merészkedett professzor időnkénti „kalandjairól”, akkor azokról leginkább csak érintőlegesen, s majdhogynem távirati stílusban szóltak.^[104] Szóltak róla, úgy, mint aki e téren a véletlenszerű epizodista szerepén túl nem jutott,^[105] vagy úgy, ahogy egy másik méltatója tette, aki – koncedálva tudósi és emberi nagyságát – a politikához megkívánható bátorságot hiányolta nála.^[106]

E tanulmány szerzője azonban – a politikatörténet iránt is fogékony krónikásként –, újabb adatokra bukkanva, szükségesnek tartja tovább árnyalni a fentiekben kialakított képet. Ennek során arra keresi a választ, hogy a századelő esztendeiben, majd a „nagy háború” utolsó heteiben, nem kevésbé pe-

[102] Tolnai Világlapja, 1942, 4.

[103] A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje, 1944, 12. Az Egyetem nyilvántartásában nyomon követhető volt, hogy az idős professzor – heti két órában – még az 1947-48-as tanévben is vállalta „A magánjog alaptanai” című tárgy ismereteinek közvetítését. Ezt az önként vállalt feladatot egyébként a mester szerda és csütörtökönként, 1-1 óra időtartamban abszolválta. Ld. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje, 1944, 16.

[104] Hamza – Sándor, 2014, 46., ill. Vékás, 2018, 74.

[105] Vékás, 2018, 74.

[106] Asztalos, 1984, 82. Asztalos professzor véleményét Károlyi Mihály – már habitusából, s írásművének műfajából is következően nem teljességgel tárgyilagos – naplórészletéből alakította ki. Ld. erre: Károlyi, 1963, 394., 397.

dig 1918/19 fordulójának hónapjaiban a magánjog akkor már hírneves tudósát a politika szele miként és mennyire érintette meg, illetve, hogy később, 1945-öt követően, az alakuló új világban, a második világháború utáni Magyarországon miként élte, vagy még inkább élhette meg a proletárdiktatúrába torkolló esztendőket.

A századfordulót követően a társadalmi folyamatok iránt érdeklődő s a tőkés gazdaság válságjelenségeivel szembesülő, szociális érzékenységre ráeszmélő fiatal törvényszerkesztő érintkezésbe lépett a haladó polgári gondolkodókkal, s kapcsolatba került a polgári radikálisok képviselőivel is. Ezekkel előbb csak ismeretséget kötött, később egyikükkel-másikkal közelebbi barátságba került.^[107] Közéleti aktivitásával – szakmai munkássága mellett – már a századelőtől kitűnt. Szerepvállalásaival, megszólalásaival mindenekelőtt a társadalmi progresszió szempontjaira fókuszált.^[108] Ezt tette akkor is, midőn a Huszadik Század címen indított folyóirat cikkírója,^[109] s az 1901-ben alakult Társadalomtudományi Társaság választmányának tagja lett.^[110]

Később nevét a politikai kalkulációk során nem egy alkalommal hírbe hozták. Egyes források – meglehet persze, hogy manapság ezeket könnyedén az álhírek gyűjtőkosarába dobhatnók – a Tisza István-kormány helyébe lépő Eszterházy-féle kisebbségi kabinet lehetséges tagjaként emlegették.^[111] Majd, másfél esztendő múltával az alakuló Károlyi-kormányban – Járszi Oszkár ajánlására – bársonyszékkel kínálták meg, s a designált kormányfő természetesen az igazságügyi tárca vezetésére kérte föl. Az események sodrásában sok idő azonban nem adatott az ajánlat mérlegelésére. Végül azonban – a későbbi történések fényében elmondható –, ha nem is minden vívódás és kétely nélkül, de kötélnek állt.

[107] Fiatalkori értékválasztása lényegesen később sem változott, s kapcsolata azokkal sem szakadt meg, akikkel politikai eszmélésében együtt gondolkodott. Így tartotta a kapcsolatot, s a nem is ritka levélváltásokat – többek között – Járszi Oszkárral is. Megjegyzendő, hogy emigrációjában a kiátkozott Jászival levelezésben állt Csécsy Imre, Braun Róbert, Supka Géza, Benedek Marcell s még mások is. S vállalták ezt, annak ellenére, hogy a két háború között mint „hazaárulót”, majd ’45 után mint antikommunistát bélyegezték meg. Ld. Vezér, 1991, 23.

[108] Vékás Lajos, hősünk politikai orientációjáról medítálva, róla, mint „polgári baloldali” nézetek hordozójáról tett említést (Vékás, 2018, 75.). Asztalos, Szladits politikai szerepvállalását jellemezve – Károlyi naplója nyomán – arról írt, hogy a professzor, aki nem volt „hősi lélek”, az uralkodó rezsim értékrendjével nem azonosult, arra „mérsékelt” elutasítással reflektált (Asztalos, 1984, 82-83.). Beck Salamon – az előbbiektől eltérően – mint liberális konzervatív világnézetű tudósról beszélt az általa is nagyra becsült kollegájáról (Beck, 1938, 27.).

[109] Legfigyelemreméltóbb írása e lapban 1901-ben, „A vörös talár” címen jelent meg, amelyben alkalmat talált arra, hogy a hazai igazságszolgáltatás, s azon belül is a bírói kar színvonalának kielégítő bizonyítványát állítsa ki, mondván: „a magyar bíróság erkölcsi niveau-ja jóval fölötte áll a magyar társadalom átlagos erkölcsi mértékének”. Ld. Huszadik Század, 1901a, 410.

[110] A Társaság a Huszadik Század című folyóirat holdudvarának nyújtott szervezeti keretet. Elnökül Pulszky Ágost választotta, alelnöke Hegedűs Lóránt lett, míg a főtítkári pozíciót Somló Bódog és Gratz Gusztáv töltötte be. Ld. Huszadik Század, 1901b, 151., ill. 154.

[111] Délmagyarország, 1917, 4. Érdekes, hogy ebben a kormánynévsorban Hegedűs Lóránt mint pénzügyminiszter szerepelt. A hírt egyébként a szegedi orgánum a hányatott sorsú Nap című lapból vette át.

Ám az új kabinet hivatalba lépéséről szóló hírekben, de különösen a kormánynev-sorban azonban a nagyközönség mégsem találkozhatott az ő nevével.^[112]

A különösnek mondható fordulatról, Szladits professzor visszalépéséről az események két fő aktora, az „öszirózsásnak” mondott forradalom^[113] vezéralakja, s a IV. Károly nevében eljáró József főherceg emlékiratában egyaránt – bár némileg eltérő módon – megemlékezett. A Tisza István meggyilkolásának hírével megterhelt órákban esküjét a „homo regius”^[114] kezeibe letevő Károlyi-kabinetből ugyanis e formális aktuson a jogtudós már nem volt jelen. Távolmaradásának okául utóbb több, de lényegében mégis egy gyökerű magyarázat született. A Szladitsról szóló megemlékezések szerzői szerint „hősünk” a forradalmi napok legmegosztóbb, tragikus eseményétől, Tisza István meggyilkolásának hírértől visszarettenve^[115] – megengedőbben: eltántorodva – döntött a politika élvonalától való távolmaradás mellett.^[116]

Az előbbiektől azonban naplójában részletezőbb magyarázattal József főherceg szolgált, aki Libits Adolf jószágigazgatójától kapott – minden bizonnyal hiteles – értesülését osztotta meg az utókorral. Eszerint az esküre várakozó miniszterjelöltek a főherceg előszobájában értesülhettek arról, hogy a korábbi miniszterelnökek, saját otthonában, gyilkos fegyver végzett. A „homo regius” embere az erről szóló drámai közlés hatását leírva jegyezte le: „Gróf Károlyi Mihály egy kézlegyintéssel el akarta azt intézni, azonban Szladits kijelentette, hogy így már ő nem hajlandó a Károlyi-kormányban a miniszterséget vállalni, mert attól tart, hogy ez a kormány nem fogja a gyilkosokat felelősségre vonni. Károlyi

[112] Az eskütételt követő napon a lapok arról számoltak be, hogy az igazságügyi tárca vezetését – ideiglenesen – Búza Barna földművelésügyi miniszter látja el (ld. Budapesti Hírlap, 1918, 2.; Reggeli Hírlap, 1918, 1., Világ, 1918, 5.). Ez utóbbi lap egyébként – jól tükrözve a korszak kaotikus állapotát – Búza felkérésének indokául, forrás megjelölése nélkül azt közölte, hogy Károlyi Mihály „az igazságügyi tárcát Lallosevich János kuriai tanácselnöknek ajánlotta fel, aki azonban a felajánlott tárcát nem fogadta el”.

[113] Hatos, 2018, 15-28.

[114] Károlyi miniszterelnöki kinevezésére az uralkodó megbízásából József főherceg vállalkozott, mint a királyt képviselő s helyette eljáró „homo regius”. Délután hat óra után a kormány tagjai az ő kezébe tették le az esküt „a király egyenes kívánságára”.

[115] E nézet leginkább Károlyi Mihály naplóbejegyzése nyomán rögzülhetett. A designált kormányfő a történést a maga szemszögéből így rögzítette: „... a kormány tagjaival felmentem a Városházáról a Várba, hogy József főherceg kezébe az esküt letegyük. A főherceg palotájában az eskütétel előtt egy kissé várakoznunk kellett a hallban, és akkor kaptuk a hírt, hogy Tisza Istvánt villájában meggyilkolták. Valamennyien meg voltunk döbbenve...öt perccel az eskütétel aktusa előtt kaptuk megöletésének hírért. Szladits Károly annyira megrémült ennek hallatára, hogy ott rögtön lemondott a főljánlott igazságügyminiszteri tárcáról, és nyomban el is somfordált.” Ld. Károlyi, 1965, 394., 397.

[116] Ld. erre: Hamza, 2014, 46., ill. Vékás, 2018, 74.

kapacitálása ellenére ő otthagyta őket, és elsietett.”^[117]

Hősünk tehát a bársonyszék vonzásának ekkor így vagy úgy ellenállt, ám közéleti érdeklődése s politika iránti fogékonysága változatlanul a sajátja maradt. A Károlyi-korszak Nemzeti Tanácsának Igazságügyi Szaktanácsában^[118] szakkérdések megoldásának feladatával találták meg,^[119] jogalkotási kérdésekről pedig később – az egyébként kiváló társadalomtudományos felkészültségű – Rónai Zoltán népbiztossal több alkalommal is konzultált.^[120]

Szakmai álláspontját a szélesebb nyilvánossággal is megosztotta. Érzékelhető volt, hogy jogi ideáljaitól a napi politika hullámverései közepette sem tántorodott el; következetesen hirdette a jogrendszer demokratizálásának s szociálisabbá tételének kategorikus imperatívuszát. A *Jogtudományi Közönyben* közzétett, programatikus vezércikkében az érdeklődő publikum erről részletebben is olvashatott. „A mi két vezércsillagunk jogunk átalakulásában: a jog demokratizálása és a jog szocializálása” – írta. Ez utóbbi posztulátumról aztán bővebben is értekezett, kiemelve, hogy ennek „feladata enyhíteni és áthidalni a nagy társadalmi ellentéteket, amelyek korunkat még mindig jellemzik”.^[121]

A proletárdiktatúra hónapjaiban már ritkábban és semmiképpen sem messze hangzóan hallatta hangját.^[122] Ám az „őszirózsás forradalom” idején vallott nézetei, szakmai-közéleti munkássága is elég volt ahhoz, hogy a Tanácsköztársaság bukása után az egyetlen – többekkel együtt – fegyelmit indítsanak ellene

[117] József főherceg a forradalom kitöréséről. Ld. „Kelet Párizsától a bűnös városig”, 266. A Társaság a Huszadik Század című folyóirat holdudvarának nyújtott szervezeti keretet. Elnökül Pulszky Ágost választotta, alelnöke Hegedűs Lóránt lett, míg a főtítkári pozíciót Somló Bódog és Gratz Gusztáv töltötte be. Ld. Huszadik Század, 1901b, 151., ill. 154. Délmagyarország, 1917, 4. Érdekes, hogy ebben kormány-névsorban Hegedűs Lóránt, mint pénzügyminiszter szerepelt. A hírt egyébként a szegedi orgánium a Nap című lapból vette át. Károlyi miniszterelnöki kinevezését követően az eskütételre József főherceg előtt került sor, aki, mint a királyt képviselő, s helyette eljáró „homo regius” fogadta a kabinet designált tagjait (József főherceg, 1934, 582-584.). Az esetről némileg másként adott számot Libits Adolf, József főherceg jószágigazgatója. Neki ugyanis – „A Tisza-pőr” főtárgyalásán elmondott vallomása szerint – a miniszterjelölt csupán annyit mondott, hogy „most már absolute”... nem fogadja el „az igazságügyminiszterséget, mert a kormány úgy sem fogja kerestetni a tetteseket”. Ld. 8 Órai Újság, 1920, 3.

[118] Pesti Hírlap, 1919, 2., ill. Az Újság, 1919, 2.; Népszava, 1919, 5. E testület alakuló ülésén, 1918. december 17-én megtartott hosszabb beszédében arról értekezett, hogy a jogrendszer átalakításában két feladat áll a tennivalók homlokterében: „a jog demokratizálása és a jog szocializálása”. Ld. Jogtudományi Közöny, 1918, 385.

[119] Pápai Lapok, 1919. Az igazságügyi szaktanács 1919 januárjában „a háborúban eltűntek holtta nyilvánításának” jogi lehetőségeiről tárgyalt Szladits Károly elnökle mellett. Ld. Névai, 1978, 378.

[120] Rónai Zoltán – amint Révész Mihály, szociáldemokrata publicista és történész jellemezte – „az egyik legjobb koponya volt a magyar szociáldemokráciában, aki polgári karriert áldozott fel azért az ügyért, amelynek szolgálatába lépett.” Ld. Erényi, 1995, 196.

[121] Szladits, 1918, 385-386.

[122] E sorok írója – szisztematikus kutatás után – nem talált bizonyítékot arra, hogy a „tanácskormány” bármely képviselőjével, vagy más hivatalos személlyel Szladits Károly intézményes formában munkakapcsolatot létesített volna.

is,^[123] amely végül a józan ész parancsának s a „szaktársak” mérséklő befolyásának köszönhetően felmentéssel zárult.^[124]

S ebben a politikailag felfokozott atmoszférában még egy próbatétel várt rá. Vámbéry Ruzstemmel együtt ugyanis a tanúk padjára idézték s hallgatták ki a népbiztos perben. A tárgyalóteremben egyenes gerinccel állt helyt, s vallomásaiban, ha mentő tanú nem is lehetett, de lényegében kiállt tanártársa, Ágoston Péter külügyi, illetve igazságügyi népbiztos mellett. Vallomásában nemhogy nem tagadta meg barátságukat,^[125] hanem igencsak kedvezően nyilatkozott a hányatott sorsú politikus ügyében.^[126] De nem szakított fiatalkori ideáljainak zömével s azokkal az elvbarátaival sem, akikkel politikai eszmélésében együtt gondolkodott a magyar jövő sorskérdésein. Így tartotta a kapcsolatot s a folyamatos levelezést – többek között – Jászi Oszkárral is.^[127]

Embersége a nehezebb években sem halványult, s változatlanul kiállt azok mellett, akiket emberi méltóságukban méltatlan sérelmek értek, vagy szociális téren hátrányokkal találták szembe magukat. A „numerus clausus revízióját” kilátásba helyező kormányzati plánum okán – Kenéz Béla dékánóságának eszterdejében^[128] – kirobbant egyetemi antiszemita diákmegmozdulások alkalmával ő volt az, aki az ország első jogi karán személyes bátorságával, példaadó fellépésével egyes-egyedül „mentett ki a verekedők kezéből egy vézna diákot”.^[129]

A harmincas években a gazdaság nehéz viszonyai miatt állás nélkül maradt diplomások megsegítésére alakult bizottságban is helyet foglalt,^[130] s bizonyára

[123] Az eljárást a jogi karon életre hívott igazoló bizottság kezdeményezte. A grémium Kmety, Pikler és Szladits professzorok magatartását súlyosabbnak tartotta, s ezért ellenük fegyelmet kezdeményezett, míg Grosschmid, Illés, Magyary és Plósz professzorok magatartása miatt sajnálkozásának adott hangot. Az állásfoglalás dacára valamennyiük ellen megindult az eljárás (Asztalos, 1973, 19-20.). Közülük Grosschmid a magánjog „művelői közül a legtovább” ment „a Tanácsköztársaság pártolásában,” azzal, hogy három művét is felajánlotta a Tanácskormányoknak. Így aztán aligha lehetett csodálkozni azon, hogy a jogi kar fegyelmi alá vont tanárai között az újságolvasó az ő nevével is találkozhatott. Ld. Asztalos, 1984, 77. A tárgyra vonatkozóan ld. legújabban: Szívós, 2021. 43.

[124] Az Est című lap a „mérésékelték” győzelméről írt. Ld. Az Est, 1921, 4.

[125] Kérdésre válaszolva Szladits Károly elmondta, hogy „Ágostont 17 év óta ismeri és barátságban volt vele.” Ld. Uj Kelet, 1920, 2. Ld. még erre: Takács, 2018.

[126] Vallomásában elmondta, hogy benne az a benyomás alakult ki, „hogy Ágoston mindig igen élesen elítélte a tanárok terrorizálását,” s az egyetemen „abban bíztak, hogy Ágoston ellensúlyozza a veszedelmes kommunista üzemeket.” (Népszava, 1920, 7.). Ágostont egyébként a bíróság halálra ítélte, ám a szovjet hatóságokkal történt fogolycserének köszönhetően azonban az ítéletet rajta nem hajtották végre.

[127] Vezér, 1991, 23. Emigrációjában a kiátkozott Jászival levelezésben állt Csécsy Imre, Braun Róbert, Szladits Károly, Supka Géza, Benedek Marcell s még mások is. Tették ezt annak ellenére, hogy a két háború között mint „hazaárulót”, majd '45 után, mint antikommunistát bélyegezték meg.

[128] Az Est, 1927, 7.

[129] Pesti Napló, 1927, 3. A Népszava s Az Est mellett a Magyarország című orgánium volt az, amely az esetet – címlapon – hosszabban ecsetelve tárta olvasói elé. Eszerint Szladits professzor, hogy kimentse az atrocitás nyomán már csak „támolygó” diákok az ütlegelők kezéből, „haragosan rámondult a verekedőkre: Nem szégyenlik magukat? Ennyien támadnak rá egy gyöngre, vézna fiúra?” Majd miután az kiszabadult, „karon fogta... és egészen a kapuig elkísérte.” Ld. Magyarország, 1827, 1.

[130] Magyarság, 1932, 11.

– sokakkal együtt – neki is köszönhető volt, hogy az érintettek közül bő két esztendő múltával ezernél is többen jutottak biztos megélhetéshez.^[131]

Aztán jöttek a még vészterheesebb idők, százezrek emberi méltóságának sérelmével, majd fizikai megsemmisülésük fenyegetettségével. S azok, akikben az átlagosnál több emberség mutatkozott, nem haboztak az üldözöttek pártját fogni. A magánjog pesti tudósa s családja is köztük volt. Köztük volt akkor, amikor részt vállalt a katolikus hítre tért, de a zsidótörvények dermesztő hatálya alá vontak védelmére kelt Magyar Szent Kereszt Egyesület^[132] szervezésében,^[133] s akkor is, midőn Érmelléki utcai házának manzárdszobájában bújtatta el az „auschwitz-i jegyzőkönyv” néven elhíresült dokumentum^[134] fordítóját, Székely Máriát, aki így nála húzhatta meg magát azokban a vészterhes időkben.^[135]

VI. EPILÓGUS

A fegyverpogás hangjának csendesültével, a front távoztával a „jogtipró korszak” szétporladását követően^[136] Szladits Károly, a jog és humánus ősz bajnoka, fiatalokat megszegyenítő lendülettel lépett újra a tudomány és a közélet színterére. Ezekben a napokban megint egyszer megtapasztalhatta, hányan igénylik tudását, szerteágazó ismereteit, fél évszázad alatt felhalmozott bölcsességét. S ő készséggel tett eleget a neki szóló felkéréseknek, reflektált az azokból folyó kihívásokra. S tette ezt belső parancsra, s azért is, mert a régi rendszer lejtővel az előtte álló években progresszív, humánumból építkező elképzeléseinek megvalósulását, a szociális igazságosság eszméjének valóra válását remélte.

Aktivitása legelőbb az Akadémián mutatkozott meg; ott, Moór Gyulával karöltve, előbb Vámbéry Rusztem tiszteleti tagságát hozta javaslatba,^[137] majd – számos tudóstársával – a méltán nemzetközi híró civilista, Szász István ta-

[131] Budapesti Hírlap, 1934, 8.

[132] Meszlényi, 1947, 97.

[133] BKMT Egyetem almanachja, 1942-1943, 33. A hivatkozott bejegyzés Szladits Károlyról, mint az Egyesület társelnökéről tett említést. Bár ennek nyomára nyilvános helyeken nem bukkantunk rá, ám hősünk társelnökké választására 1949-ben bizonyosan sor került. Ld. Magyar Nemzet, 1949, 6.

[134] Tibori Szabó, 2011, ill. Major, 1984, 8.

[135] Ld. erre: Küllői Rhorer, 1987, ill. Major, 1988. 11. Szladits Károlynak a bajbajutottak melletti kiállására utalva tette föl a szóznoki kérdést Nizsalovszky Endre: „...vajon van-e köztünk, akivel életünk egy-egy kritikus percében nagy jót nem tett volna és egybe lehetne-e gyűjteni mindazokat, akikért tekintélyének egész súlyával kiállva mindent megtett, hogy őket igazságtalan helyzetükből kiszabadítsa?” Ld. Nizsalovszky, 1956, 274.

[136] E hónapokat a professzor maga is nehezen élte meg. A szóbeszéd szerint az idő tájt – minden bizonnyal persze csak szűkebb körben – állapotáról maga is nyilatkozott, mondván: „Olyasmit érzek, mint a hívő, ha szentje szobrát bemocskolják szeme láttára! Felépülhet még az igazság istennője ezekből az úszkös sebekből? Meggyógyulhat valaha az emberek egészséges jogérzéke abból a pestisből, ami most pusztítja?” Kis Ujság, 1948. április 16., 2.

[137] MTA Tagajánlások, 1945, 18.

gajánlását jegyezte.^[138] Bölcsességére, tapasztalataira a főváros „törvényhozó” testületében, a törvényhatósági bizottságban is igényt tartottak, ahová a koalíciós pártok között létrejött megegyezés eredményeként tagként – többek között Károlyi Mihály, Rassay Károly, Csorba János, Harrer Ferenc, Lukács György és Ágoston Péterné társaságában – választották be.^[139]

Ám nem maradt közömbös a jogi felsőoktatás átalakításának ügye iránt sem. A Vallás- és Közoktatási Minisztériumra itt is fontos döntések vártak. Ezért aztán, a jogászképzés reformjának kimunkálására, 1945 nyarán a tárca értekezletre invitálta a legkompetensebb jogtanárokat, s ebben a munkában Szladits Károly tanácsaira, oktatási tapasztalataira is okkal igényt tartottak.^[140]

Mindezek mellett tevékeny részesévé vált a „Dunai Országok Jogászainak Együttműködési Szervezete” magyarországi csoportjának, ahol rögtön megalakulásuk után,^[141] mint a legtekintélyesebbet, megbízták az elnöki teendők ellátásával is.^[142] De ott volt – s nem pusztán egy-egy előadás hallgatóságának soraiban – a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság Jogtudományi Szakosztályának rendezvényein is.^[143] „A kártérítés alapja a szovjet jogban” címmel, 1947-ben, mértékadó, vagyis tárgyilagos referátumot is tartott.^[144] Egy esztendővel később pedig – már, mint e Társaság elnöke – „A Szovjetunió magánjogi törvénykönyve és a magyar kodifikáció” címmel, a rá oly jellemző mélyre hatoló módon prezentálta elnöki székfoglaló előadását.^[145]

A jogásztársadalom mozgósításáért, a háború és rettenet szülte bénultság oldásáért a hosszú hónapok óta magáról semmiféle hírt nem adó Jogászegylet életre keltésével tette a legtöbbet.^[146] Az első életjelre, de mondhatnók akár, hogy harci riadóra azonban egészen 1946 januárjáig kellett várni. Ekkor a hosszú – 1934-től évti-

[138] MTA Tagajánlások, 1945, 49.

[139] A kortársi szóhasználatban „honorácioroknak” nevezett tíz közéleti férfiúból négyet – köztük Szladits Károlyt – a Kisgazdapárt jelölt. Ld. Világ, 1945. november 29., 2.; Magyar Nemzet, 1945. november 29., 1.

[140] Az e tárgyban egybehívott értekezleten a miniszteren, Teleki Gézá s „az illetékes ügyosztályok vezetőin kívül részt vett dr. Zsedényi Béla, az ideiglenes nemzetgyűlés elnöke, Egyed István, Horváth Béla, Mártonffy Károly, Moór Gyula, Szandtner Pál és Szladits Károly egyetemi tanár és az igazságügy-miniszter kiküldöttei”. Ld. Szegedi Népszava, 1945.

[141] Az alakulásra – vagyis arra, hogy az addig csupán informális fórumként működő fórum egyesületté változzon át – 1946. november 12-én került sor. Ld. Magyar Nemzet, 1946a, 2.; Közgazdaság, 1946. november 12. 8.; Szabadság, 1946. november 14., 2.

[142] Az alapítók a munkaszervezet céljával azt tűzték ki, hogy „egybefoglalja a magyar, jugoszláv, bolgár, román, cseh és osztrák népek demokratikus jogászágát” (Magyar Nemzet, 1947. április 11., 2.). A főtítkári teendők ellátására dr. Nemes László kapott megbízást

[143] E munkában a jogtudomány számos jelese, így például a szintén nemzetközi híru Marton Géza is részt vett. Ld. erre: Kádár 1958, 256.

[144] Dolgozók Világlapja, 1947. április 5., 23.; Világosság, 1947. január 5., 5. Az előadás – módosított címmel – nyomtatott formában 1948-ban jelent meg. Ld. erre: Szladits, 1948a, 141-142.

[145] Szladits, 1948b; Jogtudományi Közlöny, 11-12. sz., 141-142.

[146] A jogászok hivatásrendjének nagy múltú szervezete működéséről a sajtóban a német megszállást követően nem adtak hírt. Az utolsó jelentősebb rendezvényre, az egylet teljes ülésére 1944. március első napjaiban találtak terminust. Ld. Esti Újság, 1944. március 6., 4.; Magyar Nemzet, 1944. március 7., 7.

zedesnél is tovább tartó – hallgatásra ítélte^[147] *Jogtudományi Közlöny* feltámadását – a lap szerkesztőbizottságának elnökeként, az újjá születő orgánium címdoldalán – maga Szladits Károly jelentette be, szép s megindítóan lírai szózatával.^[148] Folytonosság és újrakezdés, ezek voltak Szladits írásának verbum régensei. Felvenni a vétlenül elejtett fonalat „a jogeszme uralmának védelmében,” s hozzájárulni, „a társadalmi igazságosság jegyében”, a jogrend átalakításának nagy munkájához.^[149]

Áprilisban, két hónappal a Köztársaság alaptörvényének becikkelyezése után, „a demokrácia szent céljainak” szolgálatára a jogászok patinás szervezete, a Jogászegylet is újjáalakult, tisztikart, s Szladits Károly személyében elnököt választott.^[150] Az ünnepélyes esemény alkalmával a professzor közös munkára, alkotó, „mélyreható” vitákra ösztönözte a magyar jogászság legjobbjait, s „hívta a fiatalokat, tanítványait és munkatársait, hogy az egyesület nagy munkájának lendületét megadják”.^[151]

A közösség munkájából előadásaiival, tanulmányaival – melyek mindig aktuális kérdéseket tettek mérlegre – ő maga is kivette a részét.^[152] „Az emberi alapjogok a demokráciában” címmel a Jogászegylet 1946-os „éves rendes” közgyűlésén értekezett,^[153] míg az 1947-es szegedi vándorgyűlésen – számos közérdeklődésre tartó referátum között – „A jövő jogásza” címen tartott „nagyhatású ünnepi ...magisztrális” szónoklatot, amelyben a jogászai hivatásrend előtt tornyosuló kihívásokat sorjázta.^[154]

Jószérivel egy esztendő is alig telt el a szegedi tanácskozás után, s az ország kortársi közvéleménye e rövidke intervallumban a saját bőrén tapasztalhatta,

[147] A lap megszűnését „Búcsú” címen a főszerkesztő, Vámbéry Rusztem jelentette be, az 1934-es évfolyam utolsó előtti számában. Ld. *Jogtudományi Közlöny*, 1934/46. sz., 285-286.

[148] Ennek kapcsán írta Nizsalovszky Endre, az „elnémult *Jogtudományi Közlöny* újjászületésekor, hogy Szladits „az új szerkesztőbizottság elnöki székébe szinte a természeti törvény erejénél fogva került”. Ld. Nizsalovszky, 1956, 272.

[149] / Szladits Károly, 1946. 1-2. A szabadságjogokat zászlajára tűző, a gazdasági szabadság s nem kevésbé a bírálat szabadságának megteremtését sürgető programban Szladits hú maradt önmagához s ars scientiae-jához, midőn messze hangzóan, szinte kategorikus imperatívuszként hatóan leszögezte: „A jogrendszer nem paragrafusok összefüggéstelen halmaza, mert a paragrafusok mögött eszmék rejlenek és ezek az eszmék összefüggő, logikus rendszert alkotnak. Bármilyen mélyreható valamely átalakulás, nem szakadhat el egyszerűen a nemzeti élet sokszázados múltjától.”

[150] *Jogtudományi Közlöny*, 1946/7-8. sz., 126. Az egyesület ügyeinek vitelére a közgyűlés Vincenti Gusztávot, a fővárosi ítélőtábla alelnökét, mint társelnököt bízta meg, az ügyvezető titkár Móra Mihály, a Kúria elnöki tanácsosa lett

[151] *Jogtudományi Közlöny*, 1946/7-8. sz., 126. Az újjáalakult Egyletet s annak elnökét – felkérés teljesítve – az esemény ünnepélyességét szimbolizáló vacsorán, emelkedett beszédében, maga Moór Gyula üdvözölte: „... köszöntöm a Magyar Jogászegylet elnökét, Szladits Károlyt, aki a maga nagy szerénységével talán észre sem veszi, hogy bár ifjú erőben, töretlen szellemi frissességben jár közöttünk, mégis az ő tiszteletreméltó alakja a magyar jogászság számára már „eszmévé finomult...” Ld. Moór, 1947, 129.

[152] Szeretett lapja, évtizedek óta szinte a második szellemi otthona, a *Jogtudományi Közlöny* – a szerkesztőbizottsági diskurzusok gazdag tárházán túl – tanulmányaival is gazdagodott. Itt, mindenki meglegedésére, „egymás után jelentek meg bölcs megnyilvánulásai” (ld. Nizsalovszky, 1956, 272.). Egyébként a folyóiratban Szladits a háborút követő első három esztendőben összesen nyolc tanulmányt publikált. A "fordulat éve" után azonban már csak két rövidebb írást tett közzé.

[153] *Magyar Nemzet*, 1946b, 2. ill. ugyanitt 1946c, 2.

[154] *Jogtudományi Közlöny*, 1947/13-14. sz., 227.

mit hoz majd a keletről diktált üdvtan, s annak hétköznapi gyakorlata. A jogászi hivatásrend jövőjéről ekkor már mások, az új világ új korifeusai elmélkedtek.^[155] Hősünk – noha néhány alkalommal a korszellem kényszerű abroncsai közé szorítottan vállalt ennek utána is egy-egy nyilvános megszólalást^[156] – menedéket magánjogának megmaradt magaslatain keresett s talált a maga számára.

Pályája alkonyán régi önmagát mutatta, midőn az Akadémián a magánjog el nem birtokolt terén szárba szökkenő kodifikációs terméstről, a családjog az 1952. évi IV. törvényéről szólt, majd ugyanott, élete utolsó remeklésével hallgatósága előtt, az erkölcsi elvek bírói praxisra gyakorolt hatásáról értekezett.^[157] Élete utolsó hónapjai az akkor regnáló rendszer válságos pillanataira estek. 1956 őszi történéseit már nem érthette meg. Halálával a jogi oktatás óriása, a jogtudomány első Kossuth-díjas mestere távozott az élők sorából.^[158]

Ha van aperszű, amely a legtalálóbb módon illik Szladits Károly pályáivére, példásan fölépített életművére, s amellyel a hazai jogtudomány pantheonjában az idők végezetéig előkelő helyet biztosíthatott a maga számára, az Joliot Curie tollából kívánkozhat e lapokra. A világhírű tudós egy helyütt az elmúlás relativitása mellett érvelve írta az ideillő sorokat: „Valójában csak az hal meg, aki nem hagy örökséget maga után... A lét hosszú láncokból áll, s ezek minden egyes szeme többé-kevésbé híven és világosan tükrözi az elhalt szülőink jellemvonásait.”

Szladits Károly, a pesti magánjog katedrájának messze földön is hírneves birtokosa, a honi civilizatika „örök büszkesége és nesztora”,^[159] egész élete példájával s munkálkodásának remekeivel vitán felül kiérdemelte a halhatatlanságot. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy nem csupán a halálát követő – ily alkalmakkor megszokott műfajú – megemlékezések idézték meg alakját s méltatták kivételes tudományos és tanári teljesítményét, de, átlépve a huszonegyedik századba, a hálás utókor jelesei fél évszázaddal földi pályája végeztével is értékes tanulmányokkal tisztelegtek előtte. S nem feledkezett meg róla a város, Dunaszerdahely sem, ahol a napvilágra jött, s ahol születésének másfélszázados évfordulóján illusztris közönség előtt avatták föl egész alakos szobrát.^[160]

[155] A jogi oktatás reformjáról és a jogászok jövőjéről a Hajnóczy József jogászkollégium felavatása alkalmából ankétot szerveztek, amelyen Hajdú Gyula igazságügyi államtitkáron kívül – többek mellett – előadást tartott Ries István igazságügyminiszter, Szabenyi Endre belügyi államtitkár, Beér János fővárosi tisztifőügyész, Szabó Imre miniszteri tanácsos és Olti Vilmos népbírószági tanácselnök. Az előadások a Jogtudományi Közlöny 1948/11-12. számában is megjelentek.

[156] Vékás, 2018, 75. E megnyilatkozásokra azonban különböző politikai kampányok lélektani szorításában, vagy részére adományozott állami kitüntetések átvétele alkalmából került sor. Ld. Szabad Nép, 1952. március 7., 5.; Jogtudományi Közlöny, 1. sz., 25.

[157] Nizsalovszky, 1956, 272.

[158] Őt, s egész tudományterületét 1953-ban érte a legnagyobb elismerés: „egész élete munkásságáért, a haladó jogásznemzedék nevelése terén szerzett érdemeiért” ekkor Kossuth-díjban részesült. Ld. Szabad Nép, 1953. március 16., 1.; Népszava, 1953. március 17., 3.

[159] A Magyar Jogászegylet szegedi vándorgyűléséről tudósító jellemezte így az akkor már idős professzort. Ld. Jogtudományi Közlöny, 1947/13-14. sz., 22.

[160] „A jog nem csak ész, a paragrafusok, hanem a szív dolga is” – felavatták Szladits Károly szobrát. Ld. Dunaszerdahelyi, 2021. szeptember 16-22:10.

IRODALOM

- 8 Órai Újság (1920). 1920. augusztus 10.
- A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja, 1938-1939 (1940). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- A gyorsírás stratégiai jelentőségére I.: A nagyszombati Kath. Érseki Főgimnázium értesítője (1897). Közli: Schlick István. Nagyszombat.
- A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje. 1944-1945. tanév, 1. félév.
- A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1867/68 évről (1868). Közli: Wiedermann Károly igazgató. Schreiber Alajos nyomtatványa, Pozsony.
- A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1881/82. évben (1881). Közli: Wiedermann Károly igazgató. Stampfel, Eder és társai Könyvnyomtató Intézet, Pozsony.
- A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője, az 1882/83. tanévben (1883). Közli: Wiedermann Károly igazgató. Stampfel, Eder és társai Könyvnyomtató Intézet, Pozsony.
- A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője, az 1887/88. iskolai évről (1888). Közli: Pirchala Imre igazgató. Stampfel, Eder és társai Könyvnyomtató Intézet, Pozsony.
- A Pozsonyi kir. Kath. Főgymnasium értesítője az 1888/89. iskolai évről (1889). Közli: Pirchala Imre igazgató. Stampfel, Eder és társai Könyvnyomtató Intézet, Pozsony.
- Amerikai Magyar Népszava (1997). 1997. augusztus 8.
- Asztalos László (1973): *A civilizisztika oktatásának és tudományának fejlődése a budapesti egyetemen. 1945-1970.* ELTE-ÁJK, Budapest.
- Asztalos László (1984): Grosschmid tanítványok – Szladits iskola. In: Kovács Kálmán (szerk.): *Jogtörténeti Értékek*. 14. sz. A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében. ELTE Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, Budapest.
- Az Est (1921). 1921. július 31.
- Az Est (1927). 1921. június 3.
- Az Est (1936): *Párizsi taps a magyar jognak. Szladits professzor beszél két franciaországi előadásáról és a csereelőadások sikeréről.* 1936. február 23.
- Az Est (1937): *Szladits professzor két előadást tart a londoni egyetemen.* 1937. március 7.
- Az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal (1873): *Magyarország tisztii cím- és névtára.* Atheneum, Budapest.
- Az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal (1892): *Magyarország tisztii cím- és névtára.* Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest.
- Az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal (1909): *Magyarország tisztii cím- és névtára.* Budapest.
- Az Ujság (1909). 1909. január 19.
- Az Ujság (1913). 1913. május 25.
- Az Ujság (1919). 1919. február 1.
- Az Ujság (1926). 1926. június 25.
- Az Ujság (1941). 1941. december 28.
- Bácskai Tamás (2002): Mátyás Antal: Tények és visszaemlékezések. (Könyvismertetés). In: *Közgazdasági Szemle*. 2002. május.
- Beck Salamon (1938): Karl v. Szladits (Ein Jubiläumsporträt.). In: *Pester Lloyd*. 1938. März 6.
- Beér János. In: *Állam és Igazgatás*. 1966/3. sz.
- Belügyi Közlöny (1900). 1900/15. sz.
- *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* (1905). Franklin-Társulat, Budapest.
- Budapesti Hírlap (1902a). 1902. december 5.
- Budapesti Hírlap (1902b). 1902. január 23.

- Budapesti Hírlap (1916): *Károlyi - miniszterelnök. Az új kormány megalakulása.* 1916. november 1.
- Budapesti Hírlap (1918). 1918. november 1.
- Budapesti Hírlap (1934). 1934. április 25.
- Budapesti Hírlap (1935). 1935. június 28.
- Budapesti Hírlap (1937). 1937. december 25.
- Budapesti Hírlap (1938). 1938. március 6.
- Budapesti Közlöny (1916). 1916/14. sz.
- Büntetőjog Tára. XXXV. k. 12. melléklapja.
- Csizmadia Andor (1971): A közigazgatási képesítés és képzés Magyarországon 1918 előtt. In: *Állam és Igazgatás.* 1971/7. sz.
- Délmagyarország (1917). 1917. március 24.
- Digitalizált Törvényhozási Tudástár: Szladits Károly. (Elérhető: <https://dt.ogyk.hu/hu/component/k2/item/322-szladits-karoly>).
- Dolgozók Világlapja (1947). 1947. április 5.
- Dunaszerdahelyi: Felavatták Szladits Károly szobrát, 2021. szeptember 16. (Elérhető: www.dunaszerdahelyi.sk).
- Eckhart Ferenc – Degré Alajos (szerk.) (1942): *Emlékkönyv Dr. Viski Illés József tanári működésének 40. évfordulójára.* Stephaneum Nyomda, Budapest.
- Élet és Irodalom (1988). 1988. március 18.
- Ellenzék (1943). 1943. május 17.
- Erényi Tibor (1995): Elfelejtett gondolatok. In: *Múltunk.* 1995/3. sz.
- Esti Újság (1944). 1944. március 6.
- Fináczy Ernő rektor beszámoló beszéde (1928). In: *Egyetemi beszédek. 1928-1929. tanév.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Fodor Ármin (1905): *Magyar magánjog.* I-IV. Singer és Wolfner, Budapest.
- Grosschmid Béni (1932-1933): *Fejezetek kötetmi jogunk köréből.* I-II. kötet. 2. kiadás. Grill, Budapest.
- Hamza Gábor (1982): Bonini R.: Introduzione allo studio dell'eta giustiniana. Patron Editore, Bologna, 1977. In: *Acta Juridica.* Tom. 24. 1982/3-4. sz.
- Hamza Gábor (2001): Szász-Schwarz Gusztáv és az európai magánjogtudomány. In: *Magyar Tudomány.* 2001/12. sz.
- Hamza Gábor (2016): Emlékezés Szladits Károlyra (1871-1956), halálának évfordulója alkalmából. In: *Jogtörténeti Szemle.* 2016/2. sz.
- Hamza Gábor – Hoffmann István (2014): A kitüntetéses doktorrá avatás előzményei és mai helyzete a magyar és az osztrák jogászképzésben. In: *Magyar Tudomány.* 2014/12. sz.
- Hamza Gábor – Sándor István (2014): Szladits Károly (1871-1956). In: Hamza Gábor – Siklósi Iván (szerk.): *Magyar Jogtudósok, 4. kötet.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Harmathy Attila (2000): A magyar polgári jogról 1999-ben. *Akadémiai Műhely, Székfoglalók.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Harmathy Attila: *Szladits korának polgári jogáról.* (sajtó alatt).
- Hatos Pál (2018): Az őszirózsás forradalom mostoha köztársasága. In: *Levéltári Közlemények.* 2018/89.
- Hencz Aurél (1976): Jegyzőképzés Magyarországon 1871-1949. In: *Állam és Igazgatás.* 1976/9. sz.
- Hivatalos Közlöny (1908). 1908/2. sz.
- Hupka Ödön (1911): Seneca száműzése. In: *Egyetemes Philologiai Közlöny.*
- Huszadik Század (1901a). 1901/1. sz.
- Huszadik Század (1901b). 1901/2. sz.

- Igazságügyi Közlöny (1895). 1895/14. sz.
- Igazságügyi Közlöny (1898). 1898/11. sz.
- Igazságügyi Közlöny (1907). 1907/1. sz.
- Igazságügyi Közlöny (1914). 1914. február 26.
- Jogtudományi Közlöny (1934). 1934/46. sz.
- Jogtudományi Közlöny (1946): *A Magyar Jogászegylet tisztújító közgyűlése*. 1946/7-8. sz.
- Jogtudományi Közlöny (1947): *A Magyar Jogászegylet szegedi vándorgyűlésére...* 1947/13-14. sz.
- Jogtudományi Közlöny (1948). 1948/11-12. sz.
- József főherceg (1934): *A világháború amilyenek én láttam*. Írta naplója és hivatalos akták alapján József főherceg tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította vitéz Rubiny Dezső m. kir. ny. altábornagy. VII. k. Tiroi védelme és összeomlása. (1918. július 21. – 1918. november 26.). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Kádár Miklós; Marton Géza 1880-1957. In: *Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*. 8. k. 1958/3. sz.
- Károlyi Mihály (1923): *Egy egész világ ellen I. Harcom a békéért*. Gondolat, Budapest.
- Katona Mór (1895): *A dologi és kötelmi jog*. Reflexiók Szladits cikke fölött. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1895/45. sz.
- Képviselőházi napló (1936). 1936. XIII. k.
- Kis Ujság (1948a): *„Az igazság örök, de arckifejezése változik” – Szladits Károly professzor nyilatkozik a családjogban történt gyökeres változásokról*. 1948. április 16.
- Közgazdaság (1946). 1946. november 12.
- *Közhasznu és mulattató nemzeti vagy hazai kalendárium, magyarországi és erdélyi katolikuskok', evangélikuskok', ó hitűek és zsidók számára*. Krisztus urunk születése 1860dik szökő azaz 366 napból álló esztendőre. Pesten, 1859. Trattner és Károlyi Könyvnyomtató Intézete, Budapest.
- Küllői Rhorer László (1987): *Hős az, aki legyőzi a félelmet*. Történet egy tolmácsról, aki találkozott a történelemmel (Küllői Rhorer Lászlóné). In: *Európai kulturális füzetek*. 20-21. (Elérhető: http://www.c3.hu/~eufuzetek/index_2021.php?nagya=20_21/2021_D02_KulloiR.L-ne.html).
- Mádl Ferenc (1960): *Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény a polgári jogi kodifikáció tükrében*. In: *Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*. 1960/1-2. sz.
- Magyar Gyáripar (1921). 1921. november 1.
- Magyar Nemzet (1944). 1944. március 7.
- Magyar Nemzet (1945): *A főváros tisztújító közgyűlése*. 1945. november 29.
- Magyar Nemzet (1946a). 1946. november 13.
- Magyar Nemzet (1946b). 1946. december 12.
- Magyar Nemzet (1946c). 1946. december 22.
- Magyar Nemzet (1947): *Magyar-osztrák jogásztalálkozó Budapesten*. 1947. április 11.
- Magyar Nemzet (1949). 1949. október 22.
- Magyar Országos Tudósító (1938). 1938. március 5.
- Magyar Tudomány (1970): *Az Akadémia új levelező tagjai munkájukról és a tudományról*.
- Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások (1930). Budapest.
- Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások (1943). Budapest.
- Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások (1945). Budapest.
- Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások (1948). Budapest.
- Magyarország (1827). 1827. október 25.
- Magyarország (1900). 1900. február 28.

- Magyarország (1902). 1902. december 5.
- Magyarország (1932). 1932. február 28.
- Major Ottó (1984): Egy ember a történelemben. In: *Élet és Irodalom*. 1984. június 8.
- Meszlényi Antal (1947): Zichy Gyula kalocsai érsek lélek- és életmentő akciója. In: Meszlényi Antal (szerk.): *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme*. Szent István Társulat, Budapest.
- Moór Gyula (1947): *Tegnap és holnap között*. Révai, Budapest.
- Munkácsi Ernő (1934): Szladits Károly – Fürst László – Ujlaki Miklós: Kötelmi jog. (Könyvismertetés). In: *Jogtudományi Közlöny*. 1934/25. sz.
- Nemzeti Ujság (1937): *Szladits Károly tanári jubileuma*. 1937. november 27.
- Nemzeti Ujság (1943a). 1943. május 16.
- Nemzeti Ujság (1943b). 1943. szeptember 7.
- Népszava (1906). 1906. szeptember 8.
- Népszava (1913): *A szakmák küldöttsége az igazságügyminisztériumban*. 1913. november 23.
- Népszava (1919). 1919. február 1.
- Népszava (1920): *A népbiztosok pöre*. 1920. november 3.
- Népszava (1953). 1953. március 17.
- Névai László (1978): Polgári eljárásjogi gondolkodásunk fejlődése. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1978/51. sz.
- Nizsalovszky Endre (1946): Villányi László: A magyar magánjog rövid tankönyve. Könyvismertetés. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1946/5-6. sz.
- Nizsalovszky Endre (1956): Szladits Károly 1871-1956. In: *Magyar Tudomány*. 1956/4-6. sz.
- Ország-Világ (1895). 1895. október 20.
- Palasik Mária (2015): A budapesti kitelepítések politikai háttere és levezénylése, 1951-1953: „Lehetetlen, hogy a város legdöntőbb részében ezrével lakjanak a régi rendszer elszánt hívei...” In: *Századok*. 2015/6. sz.
- Pápai Lapok (1919). 1919. január 19.
- Pester Lloyd (1937): *Ehrung eines ungarischen Rechtsgelehrten in England*. 1937. március 13.
- Pesti Napló (1895): „*Sub auspiciis Regis*.” *A Tudomány-Egyetem ünnepe*. 1985. október 12.
- Pesti Hírlap (1897). 1897. november 16.
- Pesti Hírlap (1919). 1919. január 4.
- Pesti Hírlap (1941): *Szladits Károly hetvenéves*. 1941. december 30.
- Pesti Hírlap (1943). 1943. május 16.
- Pesti Napló (1897). 1897. november 16.
- Pesti Napló (1917). 1917. február 4.
- Pesti Napló (1927). 1927. október 25.
- Pesti Napló (1937): *Szladits professzor előadásai Londonban*. 1937. március 13.
- Pesti Napló (1938). 1938. március 6.
- Politikai Ujdonságok (1861): *Pozsonymegye tisztikara újonnan alakított névsora*. 1861. december 4.
- Reggeli Hírlap (1918): *A népuralom első kormánya*. 1918. november 1.
- Religio (1893). 1893/6. sz.
- Révész T. Mihály (2020): A magánjog „állócsillaga”: Szladits Károly – a jogtörténész szemével. In: *Jog-Állam-Politika*. 2020. Különszám.
- Sárffy Andor (1938): Szladits Károly. In: *Budapesti Hírlap*. 1938. március 6.
- Sipos András – Donáth Péter (1999): „*Kelet Párizsától a bűnös városig*” – *Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához 1. 1870-1930*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest.

- Sürgöny (1861): *Névsora az újonnan alakított pozsonmegyei tisztikarnak*. 1861. november 30.
- Szabad Nép (1952). 1952. március 7.
- Szabad Nép (1953). 1953. március 16.
- Szabadság (1946). 1946. november 14.
- Szegedi Népszava (1945): *Ankét a kultuszminisztériumban a szegedi egyetem jogi karáról és a jogászképzés reformjáról*. 1945. július 8.
- Szívós Kristóf: A Tanácsköztársaság után felállított igazolóbizottság körüli vita a Budapesti Tudományegyetem jogi karán. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2021/4. sz.
- Szladits Károly (1895): Dologi és kötelmi jog. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1895/45. sz.
- Szladits Károly (1902): *A magyar magánjog vázlat*. Grill Kiadó, Budapest.
- Szladits Károly (1903): Deák Ferenc és a magánjog. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1903/42. sz.
- Szladits Károly (1910a): Munkásbiztosítás és magánjogi kártérítés. In: *Munkásügyi szemle*. 1910/1., 2., 5., 9., 10., 11. sz.
- Szladits Károly (1910b): Munkásbiztosítás és magánjogi kártérítés. In: *Munkásügyi szemle*. 1910/10. sz.
- Szladits Károly (1918): Jogrendszerünk átalakulása. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1918/51. sz.
- Szladits Károly (1933): Jogszabály és bírói ítélet. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1933/24. sz.
- Szladits Károly (1938): Szent István magánjogi törvényei. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések*. 6. évf. Szent István-szám.
- Szladits Károly (1942): A magyar magánjog jellegváltozásai az utolsó száz év alatt (1840-1940). In: Eckhart Ferenc – Degré Alajos: *Emékkönyv Illés József egyetemi tanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Stephaneum ny., Budapest.
- Szladits Károly (1944): *Keveházi Kováts Gyula r. tag. emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*. XXIV. k. 5. sz. Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest.
- Szladits Károly (1946): Beköszöntő. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1946/1-2. sz.
- Szladits Károly (1948a): A Szovjetunió magánjogi törvénykönyve és a magyar kodifikáció. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1948/7-8. sz.
- Szladits Károly (1948b): A szerződésen kívüli kártérítés szabályai a szovjet jogban. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1948/11-12. sz.
- Szladits Károly (főszerk.) (1941): *Magyar Magánjog, 1938-1941*. 1-6. kötet. Grill, Budapest.
- Takács Péter (2016): Somló Bódog élet- és pályarajza, dokumentumokkal illusztrálva. In: *Jog-Állam-Politika*. 2016/4. sz.
- Takács Péter (2018a): Most már nincs magánjog, nincs közjog, szüntessék be az előadásokat.” Szladits Károly tanúvallomása a népbiztosok perében. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2018/3-4. sz.
- Takács Péter (2018b): Szladits Károly levelei Somló Bódoghoz. In: *Iustum Aequum Salutare*. XIV. évf., 2018/3. sz.
- *The International Who's Who* (1935). Europa Publications Ltd., London.
- Tibori Szabó Zoltán (2011): Auschwitz-jegyzőkönyvek: kikhez jutottak el, és mikor? (Elérhető: https://adatbank.ro/html/cim_pdf1344.pdf).
- Tolnai Világlapja (1942). 1942. január 14.
- Tóth Gábor Attila (2009): Szabadráb. In: *Élet és Irodalom*. 2009/6. sz.
- Uj Kelet (1920): *Vádbeszéd a népbiztosok perében*. 1920. november 11.
- Ügyvédek Lapja (1913). 1913/22. sz.
- Ünnepi dolgozatok Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára (1941). A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi Szemináriuma, Budapest.
- Vámbéry Ruzstem (1934): Búcsú. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1934/46. sz.

- Vékás Lajos (2007): Új irányok a magánjogtudományban. In: *Magyar Tudomány*. 2007/12. sz.
- Vékás Lajos (2018): Szladits Károly és magánjogi iskolája. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2018/2. sz.
- Világ (1918): *Megalakult a Károlyi-kormány*. 1918. november 1.
- Világ (1945): *Ma ül össze a főváros törvényhatósági bizottsága*. 945. november 29.
- Világgy Miklós (1956a): Szladits Károly 1871-1956. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1956/6. sz.
- Világgy Miklós (1956b): Szladits Károly 1871-1956. In: *MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei*. 8. k. 2. sz.
- Világosság (1947). 1947. január 5.
- Weltner Andor (1956): Szladits Károly. In: *Állam és Igazgatás*. 1956/6. sz.
- Zlinszky János (2000): Akadémikusok a magyar jog kiegyezés utáni fejlesztésében. In: *Akadémiai Műhely*. Közgyűlési előadások, 2000. I. k.

Rekviem a jó gazdáért (Emlékezés Szladits Károlyra)

I. A JÓ GAZDA: EMBERTÍPUS ÉS MAGATARTÁSI MÉRTÉK

Az ember és az emberiség történetében az eddigi legnagyobb életmód- (létezőmód-, paradigma-) váltás a *neolitikus* (mezőgazdasági) forradalom volt. Az ember a természetes, a természetben és a természettel együtt élő (vadászó, halászó, gyűjtögető) addigi (több mint kétmillió éves) életmódjáról kb. tízezer évvel ezelőtt a növénytermelő-állattenyésztő, letelepedő és gazdálkodó életmódra tért át. A természet egy darabját, az élővilág egy részét birtokába vette, uralma alá hajtotta. Ezt „szentesítette” a Biblia: „És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön” (Mózes I. 1:26.). Az ember tehát megmunkálta, művelte és őrizte a földet (Mózes I. 2:15.), de nem mint szolga vagy munkás, hanem munkája által mint a sajátját, és ezt a természetes tulajdonát a közössége többi tagja is elismerte. Az ember művelte a tulajdonát, tulajdona művelte az embert. A tulajdon ugyanis nem csak joggal, de kötelességekkel, fáradsággal, terhekkel, kockázatokkal és felelősséggel is járt. Hogy mindezt mérsékelje, jól, sőt, egyre jobban kellett gazdálkodnia, az embernek mint magántulajdonosnak jó gazdává kellett válnia. Munkáját arca verítékével nem csupán önmagáért, de a gyermekeiért, a feleségéért, a családjáért is végezte. A gazdálkodás alapegysége a családi gazdaság lett. Tízezer év alatt kifejlődött az új embertípus, a jó gazda és gondoskodó családapa. A párhuzamosan kialakuló jognak, mint emberi magatartás-szabályozó eszköznek, mint normarendszernek ez lett az emberképe, mintaképe, ajánlott modellje. Az ősmodell az ipari forradalomig egyben csúcsmodell is maradt, a kapitalista (szabadversenyos) piacgazdaság, majd a szocialista tervgazdaság azonban ellenségének tekintette. Mind a kettőnek jó proletárok tömegére, nem jó gazdákra volt szüksége. Mai, posztindusztriális korunk, amiről még nem tudjuk, hova fejlődik(?), globális méretekben vetette fel a modellváltás (új paradigmaváltás) szükségességének kérdését, amire kezdjük keresni a választ. A jó gazdánál azonban nem lesz könnyű jobbat kitalálni, új emberképet konstruálni. A jó gazda ugyanis egyúttal jó ember, jó férj és jó apa is.

A jó gazda, mint magatartási mérték és mint a jó ember ideáltípusának jogi előképe a római jogi *bonus et diligens pater familias*. „*A culpa levis* az enyhe, kisebb fokú gondatlanság, melynek mértéke szintén objektív,

de a *culpa latá*hoz képest már enyhébb: a *bonus et diligens pater familias*, vagyis a derék és gondos családapa diligentiája, gondossága (a régebbi magyar jog szerint a jó gazda gondossága).^[1] Ebben a tankönyvi értelmezésben a családapa derék és gondos férjként és apaként tűnik fel, aki azért dolgozik, gazdálkodik, hogy gondoskodjon a családjáról, annak létbiztonságáról.

Hasonló értelemben írt erről Szladits Károly is 1941-ben: "A gondatlanságot rendszerint tárgyi, objektív zsinórmértékkel mérjük. A római jog mintájára beszélünk a rendes családapa (*bonus paterfamilias*) gondosságáról; újabban inkább a rendes embert említjük gondossági mértékként (avagy a derék embert, aki kellő figyelemmel van mások érdekeire). A rendes ember gondossága valójában szimbolikus értékelő fogalom, amelyet különböző élethelyzetekhez viszonyítva alkalmazunk (rendes kereskedő, rendes fuvarozó stb.); értjük vele a társadalomban kialakult felfogást arról a körültekintésről és megerősítésről, amelyet az átlagembertől az illető élethelyzetben méltán el lehet várni, anélkül, hogy ezzel az élet normális lefolyását, az egyén szükséges cselekvési szabadságát gátolnók. Ennek a gondosságnak az elmulasztása az átlagosan felróható gondatlanság (*culpa in abstracto*)."^[2]

Ez a rendes, derék ember azonban más összefüggésben, szélesebb értelemben is feltűnik nála, amiből kirajzolódik a klasszikus magyar magánjog ember- és társadalomképe.^[3] „Az életviszonyoknak főképen két köre az, amelyben az ember túlnyomóan mint magánegyén áll szemben más magánegyénekkel: a magángazdaság és a családi élet. Ezek a magánjog fő tárgyai; a magánjog lényegében vagyoni jog és családjog. ...A magán-vagyonjog feladata elsősorban az, hogy kijelölje az anyagi javak körét, amelyek a »gazdálkodó alany« (kiemelés tőlem: L.B.) uralma alá vetvék és biztosítsa ezt az uralmat mások zavaró behatása ellen. Ez a tágabb értelemben vett tulajdon rendje, az ún. dologi jog. A magánjog további feladata, hogy a »gazdálkodó alany« (kiemelés tőlem: L.B.) számára biztosítsa »más gazdálkodó alanyoknak« (kiemelés tőlem: L.B.) azt a közreműködését, azokat a »szolgáltatásokat« más gazdaságok részéről, amelyek a gazdálkodás folytatásához szükségesek. A magán-szolgáltatásoknak ez a joga az ún. kötelmi jog. ...Ezt a két szabálycsoportot kiegészíti a családtagok közti különleges vagyoni viszonyok rendje, a családi vagyoni jog, és a vagyoni sorsát a »gazdálkodó alany« (kiemelés tőlem: L.B.) halála esetére elrendező öröklési jog.”^[4] Így kerek a magánjog világa, melyben minden a helyén van, egy feltétellel: ha magángazdasági rendben érvényesül.

[1] Földi – Hamza, 1996, 428.

[2] Szladits, 1941, 365.

[3] Lenkovics, 2009, 197-208.

[4] Szladits, 1941, 21-22.

II. A MAGÁNGAZDASÁGI RENDRŐL

„A magángazdasági rendnek nélkülözhetetlen előfeltétele a magántulajdon rendje, amely biztosítja »az egyes gazdálkodó alany részére« (kiemelés tőlem: L.B.) az uralmat a termelés tényezőin. ...A mai erkölcsi és gazdasági tényezők között ez a rendszer biztosítja az emberi egyéniség legteljesebb erő kifejtését és ezzel az emberiség haladását. Ez a magángazdasági rend pedig túlnyomóan a magánjogon alapszik. Ilykép a magánjog tűnik fel a mai emberi művelődés egyik alappilléreül.”^[5] Ez a magántulajdon, a magángazdaság és a magánjog legfennköltebb himnusza, amit valaha olvastam. Ez a dicséret valójában a jó gazdáról szól. A magánjog (a törvény) védi a gazdálkodó ember egyéniségével és legteljesebb – testi és szellemi – erő kifejtésével, szorgalmas munkájával teremtett tulajdonát, és ezzel egyúttal a tulajdoni tárgyak (a föld, a műhely, az üzlet, a vállalkozás stb.) számára is biztosítja, hogy azoknak legyen jó gazdája. A gazda tulajdona és a tulajdon gazdája az érem két oldala. Hangsúlyos megfogalmazás az is, hogy a termelés tényezői feletti uralom nem egyesek (kevesek) számára biztosított, hanem az egyes – ami a jogban azt jelenti, hogy minden egyes – számára mint lehetőség adott. Az pedig, hogy a magánjog az emberi művelődés egyik alpillére, mai, aktuális megfogalmazásban úgy hangzik, hogy „az európai civilizáció” (részeként az Európai Unió) három tartópillére közül az egyik – a görög filozófia és a kereszténység mellett – a római magánjog, annak pedig központi alakja, emberképe a *bonus et diligens pater familias*, a magyar jogban: a jó gazda. Tudjuk jól, hogy a jó gazda lehet egy valóságos (hús-vér) ember, de sokkal inkább egy eszménykép, a magánjog (sőt, ma már: a jog) világában – Szladits szóhasználatával – egy iránymutató eszme, jogeszme, ami felé törekedni kell, akkor is, ha soha el nem érjük, vagy ha átmenetileg távolodunk is tőle. Olyan, mint az igazságosság iránymutató eszméje: „törvény és igazságosság mindig abban a viszonyban áll, mint eszmény és valóság. Az eszmény fogalmában benne van az elérhetetlensége: olyan, mint a szivárvány, mely egyre fut előlünk, habár irányában haladunk is.”^[6] Az eszményképek (mint a jó gazda is), a szimbólumok nem fikciók, lehetnek emberi életek és emberi építmények (konstruktumok, mint a jogrendszer is) szilárd alapjai. Hankiss Elemér erről így írt: „Lehet, hogy kiderül majd, hogy a szimbólumokból épült légvárak végül is igazi várak. S néha még erősebbek is, mint a kőből épült erődítmények. Kiderülhet, hogy az emberi szellem teremtette formák és alakzatok, ámbár törékenyek és veszendők, fontosabbak, mint manapság hisszük, hinni akarjuk, hinni merjük. ...Teremtteni valamit a semmiből, (...) fölépíteni a szabadság, az értelem és a méltóság világát egy néma és üres univerzumban: ez, úgy hiszem, emberhez méltó munka volt. Igazi emberi kaland.”^[7]

[5] Szladits, 1941, 31.

[6] Szladits, 1941, 40.

[7] Hankiss, 2014, 411-412.

III. A MAGÁNGAZDASÁG ALANYÁRÓL

Magyarország a török hódoltság idején a kőből épült végvárak országa lett, melyeket aztán a felszabadító – megszálló – új idegen birodalom a földig rombolt. Ezek múltidéző kövei ma turistalátványosságok. De hogyan is állunk a nagy eszmékből épített, a kőváraknál maradandóbb „légvárainkkal”? A jó gazda fogalmához kötődve közülük csupán néhányat említek röviden. Elsőként Hajnóczy Józsefet, a Szabadság és Egyenlőség Társaságának tagját, a magyar polgárosodás mártírját, aki már 1790-ben így írt: „Szabad magengedett tisztességes eszközökkel kinek-kinek belátása szerint helyzetét jobbá tenni, vagyonát gyarapítani. Ezeket minden egyént megillető természeti szabályoknak tartom, melyeket a törvények sem módosíthatnak, mégis törvényekbe kell iktatni őket, hogy növekedjen a hazaszeretet. (...) Köztudomású, hogy azok, akik saját jogon rendelkeznek birtokkal, jobban művelik a földet azoknál, akiknek nincsen saját birtokuk. Azonkívül azt a sok apró földdarabot, amelynek külön-külön »gazdája van« (kiemelés tőlem: L.B.), nagyobb iparkodással művelik, mint az egy tulajdonos nagy kiterjedésű földjeit. (...) A tapasztalat azt mutatja, hogy többet végez egy nem robotoló munkás, mint két robotoló. (...) Mindenki tudja, hogy a kincstári javakkal gazdálkodnak a legrosszabban. Ha a földbirtok által a haza teljes jogú polgárai lesznek, körömszakadásig védik majd azokat a törvényeket, melyek alapján birtokhoz jutottak.”^[8] Hajnóczy gondolatai a 19. századi reformországgyűlésektől a teljes 20. századon át mind a mai napig aktuálisan csengenek. Gróf Széchenyi István, a legnagyobb magyar, 1830-ban, a Hitel című könyve negyedik fejezetében arról értekezett, hogy „A magyar gazda ma (hitel és szabad polgári tulajdon hiányában – megjegyzés tőlem: L. B.) nem viheti mezeit a’ legmagasb virágzásra.” Fejtegetését egy ma is aktuális figyelmeztetéssel zárta: „Azonban végezzük a’ szakaszt ezen jószándéku kis tanáccsal, hogy kiki, ha »practicus jó gazda« (kiemelés tőlem: L.B.) nevét méltán akarja viselni, jövedelménél kevesebbet költsön.”^[9] Két évvel később, a Stádium előszavában így írt: „Hunnia minden lakosinak polgári létet adni! ím ez a’ mit 1832-ben teljes meggyőződés szerint, honunkra nézve nemcsak nem időelöttinek, sőt szinte már időutáninak tartok. Hanem valamint minden bizonnal jobb lett volna 1792-ben gyökeresen megjavítani alkotmányunkat.”^[10] Ez a mondat akár Hajnóczy rehabilitációjának is tekinthető. A Stádium kilenc törvényjavaslatának egyike a „Ius proprietatis”-ról, a szabad polgári tulajdon megteremtéséről szól, mert „Nincs olly akadály, melylyen az emberi állhatatosság ne győzne, ha a’ munkálók magokért ’s övéikért fáradoznak; midőn a legkisebb nehézségek előtt is visszajed a’ mindig másért izzadó szolga. (...) mert magáén ’s magáért dolgozott – olly csodákat művelt, hogy a’ gondolkozók közt az már őszintén elismert igazsággá lőn: hogy nem a’ nép

[8] Hajnóczy, 1966, 617-626.

[9] Széchenyi, 1979, 76-107.

[10] Széchenyi, 1984, 29.

sokasága okozza egy vidék virágzását, hanem a' nép mineműsége.”^[11] Mintha Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* című versének (1807) sorait idézné e gondolat: „Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat”, de a saját birtok, a szabad polgári tulajdon szilárd talapzatán. Mert a tulajdonhoz tanulás és tudás, szakértelem és szorgalmas munka, gondosság és felelősségvállalás, becsület és tisztesség is kell. Mert nemcsak az ember műveli a tulajdonát, tulajdona is műveli az embert. A tulajdonos emberek sokasága „kiművelt emberfők sokaságát” igényli és eredményezi. A szabad tulajdonosok, a jó gazdák sokasága alkot szabad és virágzó társadalmat.

IV. SZABADSÁG ÉS TULAJDON

Az első reformországgyűlésen (1832-1836) ilyen és hasonló gondolatokkal be kellett bizonyítani, hogy a tulajdon kérdése nem pusztán magánjogi kérdés, hogy a tulajdon „felszabadítása” a feudális kötelékekből egyfelől, és az ember és a társadalom felszabadítása másfelől, egymástól elválaszthatatlanok. A magántulajdon és a magángazdaság kérdése tehát egyúttal közjogi, sőt alkotmányos kérdés is. A polgárosodó társadalmak két legfőbb értéke, a szabadság és a tulajdon egyúttal az egyes embert (a polgárt) motiváló két legfőbb hajtóerő. Társadalmi alapérték szerepükben a társadalmi béke, a kiegyensúlyozott fejlődés, a „haladás” feltételei. Mert mivel lehet ezeket leginkább előmozdítani? Kölcsön szerint „nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társadalom tagjait egyformán kösse a hazához. S ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon.”^[12] Deák Ferenc ezt 1840-ben így értelmezte: „A szorgalomnak két hatalmas rugója van: szabadság és tulajdon. Két hatalmas ösztön ad a polgárnak erőt s lelkesedést a hon védelmében, s e két ösztön: szabadság és tulajdon. Csak két erő köti biztosan a népet honhoz és törvényhez, s e két varázserő: szabadság és tulajdon. Azon törvény, melyet az örökmegváltásról alkotott mostan a törvényhozás, a szabadság és tulajdon boldogító közáldásainak első alapját tette le, s ezen alapról biztosan fog emelkedni honunk szebb jövője. A tulajdonnal bíró szabad polgárok számát növeli ezen törvény, csak ezek által erős a haza, mert a szabadság többekkel megosztva becsében nem vesz, sőt erejében nyer s biztosságában növekedik.”^[13]

A nemes eszmék gyakorlati valóra váltása azonban a megkésett polgárosodás európai perifériaországában (Magyarországon) csak nagyon vontatottan haladt, és többször is elakadt. Társadalmi méretű tömeges tulajdonosztásra csak 1945-ben, a földreform keretében, a földosztással került sor. Ennek jelentőségét a korabeli politikusok nagyra értékelték, a kommunisták viszont már 1948-

[11] Széchenyi, 1984, 29.

[12] Lukácsy (szerk.), 1988, 256.

[13] Lukácsy (szerk.), 1988, 256.

tól semmibe vették. Kovács Imre, parasztpárti politikus még így fogalmazott: „A földreformmal a politikai hatalom is átszállott a népre. Parcellázták a politikai hatalmat is.”^[14] Kéthly Anna még kiterjesztőbben értékelte a földreform jelentőségét: „Egy új honfoglalás folyik nálunk, a dolgozók akarják végleg birtokba venni ezt az országot. A társadalmi és politikai egyenlőséget a szociális demokráciában ki kell egészíteni a gazdasági feltételek egyenlőségével is. Amint anarzonizmus volt a 19. században a rabszolgaság, úgy időszerűtlen már a jobbágyosság és a gazdasági rabszolgaság bármely fajtája vagy formája.”^[15] A saját munkával teremtett és fenntartott, az egyén és családja szabadságát megalapozó kistulajdon valóságos „teológiáját” Veres Péter írta meg: „A kisbirtokos földje tehát nem mozgatható tőkevagyon, hanem csak megélhetési alap. Egyetlen előnye csak az, (...) saját földjén talál munkát és saját maga termeli a kenyerét. Ez nagy dolog, a legnagyobb dolog a földön, mert a legnagyobb egyéni szabadságot biztosítja az embernek, ezért ragaszkodik a paraszt olyannyira, életre-halálra a földjéhez. Igaza van: a legmagasabb rendű élet a szabad kisbirtokos élet.” Elvégre „nem a nép van a gazdálkodásért, hanem a gazdálkodás van a népért.”^[16] A kommunisták azonban ezt éppen fordítva gondolták. Bár 1945-ben még taktikai okokból a földosztás mellett politizáltak, de amint totális diktatúrájukat kiépítették, a gazdaságban (Lenin tanait követve) nem ismertek el semmit, ami magán, a jó gazda kuláklistára került, akit mint osztályellenséget gazdaságilag és politikailag el kellett lehetetleníteni, de akár fizikailag is meg lehetett semmisíteni. Ez a folyamat 1960-63-ban a kényszer-kolhozosítással zárult, minek következtében a mezőgazdaságban paraszt-polgár és jó gazda helyett mindenki cseléd lett. A tulajdonnal együtt odalett a szabadság is. A mezőgazdasági nagyüzemekben, az iparszerű mezőgazdálkodásban a volt gazdák zöme felesleges emberré, szabad munkaerővé vált, az erőltetett iparosításnak és városiasításnak viszont – minő véletlen – éppen rájuk volt szüksége. Nem csak a termőföldnek, de a falunak, majd később az anyaföldnek (a hazának) sem maradt elegendő, ragaszkodó, jó gazdája. A második és harmadik generációs utódok már mint „szabad munkaerő” (human power) áramlottak az Európai Unió nyugati országaiba és szerte a nagyvilágba. Magántulajdon nélkül ez lett az ő szabadságuk.

V. TULAJDON ÉS CSALÁD

A szocializmusban zajló tudatos gazdátlanítási, majd a kapitalizmusban spontán zajló (piaci alapú) gazdátlanodási folyamatnak, a társadalmi mobilitásnak (az erőszakolt átrétegződésnek) nemcsak az egyes emberek, de a társadalom mint nagy közösség természetes építő elemei, a családok is kárát látták.

[14] Balogh (szerk.), 1980, 117.

[15] Kéthly, 1945, 5.

[16] Veres, 1948, 86., 91.

A mezőgazdálkodó társadalmakban általában, mintegy tízezer éven át, de a magyar nemzetgazdaságban is ezer éven át a gazdaság alapvető egysége a családi gazdaság volt. Az egymást váltó újabb és újabb generációk a közös munkára, együttműködésre, egymás kölcsönös támogatására nevelődtek, és ez a társadalmi szocializációra is kihatott. A családon belüli bizalom egymás iránt társadalmi bizalmi tőkévé, a családi szolidaritás társadalmi szolidaritássá összegződött. Ha ezek is megroppannak, összeroppanhat a társadalom is. Emellett mondjuk ki azt is, hogy a házasság és a család természeti alapokra épülő szeretetközösség is, ami szelídíti, jobb, emberségesebb emberré formálja az embert. Ennek válsága esetén viszont újból erősödni kezd az ember ragadozó, agresszív természete, a szeretet-geisztusokat ismét erőszak-geisztusok váltják fel.^[17] Francis Fukuyama sikerkönyvében a „Nagy Szétbomlás” három fő okának a házasság és a család válságát, a társadalmi bizalmi tőke hiányát illetve a hanyatlását, valamint az agresszió és a bűnözés terjedését tartja.^[18] Az erőszakolt, totális kollektívizmus történelmi ellenhatásaként most a féktelen és önző individualizmus romboló hatásaival kell szembenézni, különben az emberi (pontosabban: a nyugati) társadalom atomjaira hullik szét. De az is lehet, hogy ez a nyugati egocentrikus énkép és a keleti szociocentrikus énkép rivalizálása, ami akár a civilizációk összezapásába is torkollhat.^[19] Előbbi gondolatok jól illusztrálják, mekkora kockázattal jár egy-egy uralkodó ideológia jegyében az emberrel és társadalommal kísérletezni, illetőleg, hogy a társadalomtudományoknak, de különösen a közgazdaság- és a jogtudománynak mennyivel szélesebb összefüggésrendszerben és milyen hosszú időtávban kellene gondolkodnia. Ha igaz az, hogy a nagy szétbomlást nagy újjászerveződésnek kell követnie, hogy a romba dőlő házat is újjá lehet építeni, akkor a családból és a családi alapú magángazdasági rendből is lehet még valamit megmenteni és újrahasznosítani.

VI. POLGÁROSODÁS ÉS KÖZJOGIASODÁS

Bibó István a polgári forradalmat „a született rang nyomasztó uralma alóli felszabadulásként”, a szocialista forradalmat „a született vagyon nyomasztó uralma alóli felszabadulásként” értelmezte és egy egységes folyamat két fázisának tekintette.^[20] Mindkettő lényege az emberi méltóság kiteljesítése, az ember átvezetése a megalázó szolgaság állapotából a szabadság általános állapotába. Ez az állapot a polgári lét állapota, aminek alapja és garanciája a szabad polgári tulajdon, úgy is mint a hatalom (akár a totális állam hatalma, akár a túlméretes gazdasági-pénzügyi uralmi tényezők hatalma) legfőbb korlátja. Erős demokráci-

[17] Bibó, 1986, 44-45.

[18] Fukuyama, 2000, 47-90.

[19] Kovács, 2007, 80.

[20] Bibó, 1986, 44-45.

ák ott alakultak ki, ahol egy széles (többségi) vagyonos polgári réteg alkotott törvényeket „a nyomasztó uralmak” féken tartására, korlátozására, szociális és igazságos ellensúlyozására. Kezdődött ez az igazságos és arányos közteherviseléssel, folytatódott a tulajdon szociális kötöttségeivel, és eljutott a tulajdon társadalmi felelősségéig (de folytatódnia is kell: a tulajdon környezeti felelősségével és a fenntartható tulajdoni rend követelményével). Szladits mindezeket a „közérdekre tekintettel lét” követelményének, röviden a köztekintetek figyelembe vételének nevezte.^[21] Az ő felfogása szerinti magántulajdoni és magángazdasági rend, a polgár (értve alatta a jó gazdát is) tulajdona megfelelt a mindenkori követelményeknek, sőt, a mai környezeti és fenntarthatósági követelményeknek is. Egyszerűen azért, mert gazdasága és gazdálkodása emberléptékű és emberközpontú volt, illeszkedett a természeti és társadalmi közegbe, amelyben működött. Illeszkedett „egy ember cselekvőségéhez”, a *bonus et diligens pater familias*, a jó gazda gondosságához, maga és családja létbiztonságához. Az egyéni (családi) gazdaság nem jelentett nyomasztó uralmi veszélyt a vele egyenjogú és mellérendelt polgárokkal és más gazdákkal szemben, ezért nem kellett (volna) ezt a kistulajdont „elközjogiasítani”, közkötelezettségekkel túlterhelni, kiüresíteni, vagy akár elkobozni, rekvirálni. Szladits Károly tisztaban volt a klasszikus magánjogot, az annak ember- és társadalomképét fenyegető, újfajta veszélyekkel. Ismerte az I. világháborút, majd pedig az 1929-33-as világgazdasági válságot követő válságjogi jogalkotás hatásait, a közjog „benyomulását” a magánjogba. Tudott a szovjet típusú társadalmasításról és tervgazdálkodásról, amit éppúgy elutasított, mint a német nemzeti szocializmus nálunk is divatos gazdasági jogi teóriáját. Mindezekben a magánjog teljes elközjogiasításának veszélyét, egyúttal a magánélet és a privát autonómia végét látta. Ugyanakkor – részben fejet hajtva a változó világ tényei előtt, részben kijavítandó a magánjognak mint az „önzés bibliájának” hibáit és hiányosságait – maga is elismerte, sőt szorgalmazta a magánjog etizálásának és szocializálásának szükségességét. Mérsékelt kompromisszumkészséggel írta: „A magángazdaság és a családi élet viszonyai is át meg át vannak szőve közjogi szabályokkal. Hogy ezek az életviszonyok mennyiben állanak közjogi, mennyiben magánjogi szabályok uralma alatt, az az emberi művelődés különböző szakai szerint változik és szoros összefüggésben áll a társadalmi gazdálkodás és a családi élet formáival.”^[22] A megfogalmazásból úgy tűnhet, mintha Szladits tág mozgásteret adott volna az állam és a közjog térnyerésének a magánélet és a magánjog rovására. Másutt azonban konkrétan fogalmaz, amiből egyértelmű, hogy egyfajta kiegyensúlyozottságot, „arany középutat” keresett: „A társadalmi gazdálkodás mindig egyéni (individuális) és közületi (kollektív) gazdálkodási módok összehatásából áll. Az elképzelhető legszélső közületi rabság (kommunizmus) sem lehetne el bizonyos egyéni (fogyasztási) vagyonkör elismerése nélkül, amelyen belül az egyén szabadon rendelkezik. Viszont – magasabb kultúrfokon – alig van olyan szélsően

[21] Szladits, 1937.

[22] Szladits, 1941, 23.

individuális gazdálkodás, amely bizonyos közös célokra ne egyesítene gazdasági erőket (közháztartás).”^[23] Ebből a megfogalmazásból derül ki, hogy Szladits a kommunizmust kollektív rabságnak tekintette, amihez képest a magasabb kultúrfokot a nem szélsőségesen individualista magángazdálkodás jelenti, aminek egyenlőtlenségeit – szociális és etikai indíttatású – közösségi újraelosztási eszközök korrigálják. Ebben a felfogásban a „közháztartás” éppen a magánháztartások fennmaradását, megerősítését, kiegészítését, nem pedig a helyettesítést szolgálja. Ez a redisztributív jóléti jogállam előképe. Szladits tehát az emberi személyiséget, a családi kisközösséget és a magángazdálkodást óvta és féltette a túlzott kollektivizálástól, az abban való elvegyüléstől és feloldódástól, és ami azzal szükségképpen együtt jár, a közjog és a közhatalom totális uralmától az egyesek felett. „A közületi gazdálkodásban az egyes ember úgy szerepel, mint a közület szerve. A közületi gazdálkodás joga tehát alapjában mindig közjog. Magánvagyonyjog csak az egyéni vagy magángazdálkodás körében állhat fenn.”^[24] Amiben viszont – mint már idéztük – az egyesek uralják a termelés tényezőit, nem pedig azok az egyeseket. Ebben a felfogásban az egyes gazdálkodó alany mint a magánjog emberképe, az egyénileg, családi keretben, egymással szövetkezve vagy társulva gazdálkodók millióit, a társadalom meghatározó többségét jelenti, és egyúttal ez a társadalom arculatát, a társadalomképet is meghatározza.

VII. A DOLGOK JELEN ÁLLÁSA

Szladits jó gazdája, magánjogi ember- és társadalomképe az, ami előbb a külső katonai elnyomó hatalom által ránk erőszakolt kommunista embertípusnak, a tervgazdaságnak és a totális diktatúrának köszönhetően kezdett pusztulni. Majd pedig folytatólagosan az ugyancsak külső gazdasági-pénzügyi uralmi intézmények által ránk erőszakolt, rendszerváltásnak nevezett uralomváltási folyamatnak, a globalizációs emberképnek, gazdasági és társadalmi modellnek az eredményeként szétesett, pillanatnyi állás szerint alig létezik, tömeges visszaállításának még a reménye sem körvonalazódik. Ami helyette kialakult, az a városokba, az immár transznacionális cégbirodalmakba koncentrált (a munka és gazdálkodás természeti alapjaitól végleg és teljesen elszakított) bérmunkás fogyasztók tömege. Egyfelől bérmunka-társadalom, másfelől fogyasztói társadalom. Az ember (fajától, nemétől, bőrszínétől, vallásától függetlenül) nem mint egyes gazdálkodó alany részese a részvétele nélkül szervezett globális méretű tömegtermelési folyamatoknak, hanem mint egy egységnyi emberi erőforrás, aki bármikor egy másikra cserélhető. Azért, hogy ezt elkerülje, a reális értéknél kevesebbet is dolgozik, de hogy többet fogyaszthasson, hitelek fejében el-

[23] Szladits, 1941, 30.

[24] Szladits, 1941, 30.

zálogosítja a vagyonát és a munkaerejét (az életét) is. Mai jólétéért – többnyire csak egy kicsivel „jobb” létéért – nem csak őseitől örökölt tartalékait, de a jövőjét is feléli, nem köt házasságot, nem vállal gyermeket, elveszi vagy rontja a jövő generációk választási esélyeit. Az önpusztításra is képes, hogy percről-percre jól érezze magát (*be happy*). Pazarló, hedonista ember, „*good feel*” társadalom; felelőtlen, fenntarthatatlan jelen, kilátástalan, katasztrófákba sodródó jövő. Lehangelő, kiégett, reményvesztett ember- és társadalomkép.

VIII. A MAGÁNJOG SKANZENJE

Az emberek újabban szeretnek skanzenbe járni. Szeretik látni, hogy(an) lehetett szegényebben, egyszerűbben, de természetesebben, testben és lélekben egészségesebben, a közösséggel és a természettel is harmóniában – tehát boldogabban – élni, boldogulni. És nem akarják feladni a reményt, hogy ez a jövőbe tekintve sem lehetetlen. Elvégre a múlt fénye is megvilágíthatja a jövő útját. Lehet, hogy a jövőnk ott volt a múltunkban, csak nem vettük észre. Esetleg megváltónak hirdetett, de tömegpusztítónak bizonyult ideológiák elterelték a figyelmünket. Az ember is megtanulhat újratervezni, ha a járt utat egy járatanért elhagyta. Lehet, hogy egyesek szemében ez skanzen-romantika, sőt, történelmi anakronizmus, mások szemében viszont a fenntartható fejlődés útja, a természeti és a gazdasági-társadalmi egyensúly feltétele. A legkorszerűbb (nem pillanatnyi haszonelvű, brókerszemléletű) gondolkodók, az öko-filozófia és az öko-közgazdaságtan hívei újra az egyes emberben és az emberléptékű és emberközpontú helyi kisközösségekben, az egyéni és családi gazdálkodásban, a természetes, egészséges és az emberi kreativitást elősegítő kistulajdonban látják legsúlyosabb problémáink megoldását. „A kis egységekbe szerveződött emberek jobban gondját viselik a maguk földdarabjának vagy más természeti erőforrásnak, mint a névtelen vállalatok vagy a nagyvárosi hóbortban szenvedő kormányzatok. (...) A család mellett a munka és a munka által létrehozott kapcsolatok képezik a társadalom igazi alapját. Ha az alapok betegek, hogyan lehet a társadalom egészséges?”^[25] Az újfajta gondolkodás lényegét Ernst Schumacher – Mahatma Gandhira hivatkozva – így foglalta össze: „tömegek általi termelést, nem pedig tömegtermelést. (...) az emberek csak kicsi, áttekinthető csoportokban lehetnek önmaguk. Így hát meg kell tanulnunk olyan tagolt szerkezet fogalmaiban gondolkodni, amely kisléptékű egységek sokaságát képes magába olvasztani.”^[26] A magánjogi kodifikációval összefüggésben ugyanezt Meszlény Artúr már több mint egy évszázada megfogalmazta: „... tudatában vagyunk annak, hogy amikor a vagyonegységek konzerválása érdekében működünk, a vagyoneelosztás gazdasági törvényeiből kifolyólag a túlnyomó számban levő kis vagyonegységekért szállunk

[25] Schumacher, 1991, 35-36.

[26] Schumacher, 1991, 76.

síkra, azok teljesítő képességét fokozzuk, teherviselését könnyítjük, azok hitelét emeljük. Minél kisebb a vagyon, relatíve annál több munka fekszik benne: a kis vagyonok együtt tartásában a munka gyümölcsét oltalmazzuk.”^[27] Meszlény is a saját munkával szerzett saját vagyon oltalmán keresztül a dolgos-tulajdonos ember (amilyen egy jó gazda) védelmét helyezte a magánjog középpontjába, és egyúttal meghatározta az állam magánjog-politikai kötelezettségeinek súlypontjait is. Programja akár a fenntartható fejlődés és azon belül a fenntartandó magánjog programja is lehetne, ami nemcsak aktuális, de jövőbemutató is.

IX. TAGOLT SZERKEZETEK

A kisléptékű egységek tagolt szerkezetének igaznak kell lennie a tulajdon-szerkezetre, a gazdaságszerkezetre, a településszerkezetre, de még a demokráciára és a szociális piacgazdaság egészére is. A kulcs – ami minden szerkezeti elemre általában is alkalmazható – Bibó gondolata a valóságos tulajdonról, ami egyetlen ember cselekvőségével átfogható. Az ennél nagyobb méretek már nem dolgok, hanem emberek feletti uralmat eredményeznek.^[28] A tagolt szerkezet elemeinek középpontjában változatlanul az egyes ember áll, aki a saját életének és „a termelés tényezőinek” is jó gazdája. Az emberléptékűség sohasem lehet idejétmúlt, akármilyen technikai, nagyüzemi, társadalmisítási, multinacionális vagy globális erők támadják vagy fenyegetik is. Lehet és kell is globálisan gondolkodni, cselekedni azonban mindig lokálisan kell. Már Veres Péter is azt javasolta: „A kormányoknak az a kötelességük, hogy ezt a kisüzemi termelést úgy szervezzék meg minden téren, értékesítéssel, hitellel, gépekkel, traktor-állomásokkal, szövetkezetekkel, szakiskolákkal és mintagazdaságokkal, hogy a legfejlettebb nagyüzemekkel is felvehessék versenyt. És ez lehet is. Ha a nagy gépek nem alkalmasak a kisüzemben, akkor gyártani kell apró gépeket (...) Fő az, mentől több ember szabadnak érezze magát.”^[29] Mintha csak folytatta vagy idézte volna Veres Péter gondolatát 30 évvel később Ernst Schumacher, immár szélesebb összefüggésben, ökológiai és fenntarthatósági szempontból: „Nem kétkedem benne, hogy a műszaki fejlődésnek új irányt kell szabni, olyan irányt, amely a fejlődést visszavezeti az ember valódi igényeihez, vagyis: az ember tényleges méreteihez. Az ember kicsi, következésképpen a kicsi szép. Az óriás méretek hajszolása az önpusztítás szenvedélye.”^[30] Márpedig a technikának – és a modern kor minden vívmányának – az embert és az élő természetet kell szolgálnia. Így pl. éppen a műszaki-technikai fejlődés napjainkra a gazdálkodás minden területén kifejlesztette azokat az apró gépeket, amelyek a ki-

[27] Meszlény, 1916, 17.

[28] Bibó, 1986, 44-45.

[29] Veres, 1948, 90-91.

[30] Schumacher, 1991, 163-164.

süzemi, személyes és családi, természetes és emberséges gazdálkodást újból lehetővé teszik. Ezek személyiségfejlesztő és szabadságnövelő hatása pótolhatatlan.

X. A TÁRSADALOM ÚJRAÉPÍTÉSE

Az emberléptékűség megőrzése, ideértve az ember személyiségét fejlesztő és önazonosságát erősítő kisközösségek megőrzését is, nem csupán társadalmi-gazdasági, de egyben természeti-biológiai kíváncsalom is. Az individuális önzésből „A legfontosabb kiút talán a társadalmak újraépítése kisközösségekből. Ezekben a közösségekben... a kölcsönösség folyamatosan monitorozható, a közösség tagjai ezáltal egymást lélekben folyamatosan nemesítik. Közösen kimunkált eszmékért harcolnak, és egy nagyobb társadalmi szerveződés, egy nemzet ideális építőköveivé válhatnak.”^[31] Ehhez kevesebb önzés és több együttműködés, kevesebb rivalizálás és több összefogás, kevesebb nyertes-vesztes és több nyertes-nyertes játszma kell, a házasságokban, a családokban, a lokális és munkahelyi közösségekben, a tulajdoni viszonyokban, a gazdálkodásban és a társadalmi-politikai életben egyaránt.

Egy önmagáért és a családjáért munkálkodó, a létfenntartáshoz szükséges javairól – a természetbe illeszkedve – öngondoskodó, családja, lakó- és munkahelye kisközösségeinek tagjaival kölcsönösen előnyös, együttműködésen és nem önzésen alapuló kapcsolatokat létesítő ember – a *bonus et diligens pater familias*, a jó gazda – képe rajzolódik ki tehát újra, a jövő embertípusaként előttünk. Ez volt, ez maradt és ez lehet a jövőben is a magánjog emberképe, és ezekből az emberekből áll össze egy új, fenntartható társadalomkép is. Jövönk ott volt a múltunkban, csak ezt nem vettük észre. Lehet, hogy az új Ptk., amennyiben a jó gazda ma még élő emlékét megőrzi, a magánjog skanzenjének tűnik, de ha nem ezt tenné, eltűnne, kiüresedne maga is. A transznacionális monopol kapitalizmus (TMK) – amit nevezhetünk globális, sőt planetáris kapitalizmusnak is – túlméretes szervezetei és az egyesektől túl távoli, kontrollálhatatlan intézményei már a nemzeti közjogok és velük a nemzetek kereteit is széttörik, a nemzeti magánjogokról pedig tudomást sem vesznek. Ahogyan nem számottevő tétel számukra az egyes, a kis ember és annak adekvát kistulajdona, kisvállalkozása, egyéni vagy családi kisgazdasága, sőt a mindennapi élete sem. Márpedig a magánjog a mindennapok, a kisemberek joga.^[32] Ezért jól tesszük, ha ragaszkodunk – mint jó gazda a földjéhez, a műhelyéhez, az üzletéhez, a vállalkozásához – a klasszikus magánjoghoz, annak ember- és társadalomképéhez. Elvégre nem önmagáról a magánjogról, hanem általa is védetten a privát autonómiánkról, a mindennapi életünkről, a munkánkról, mint legszentebb és legsérthetlenebb tulajdonunk-

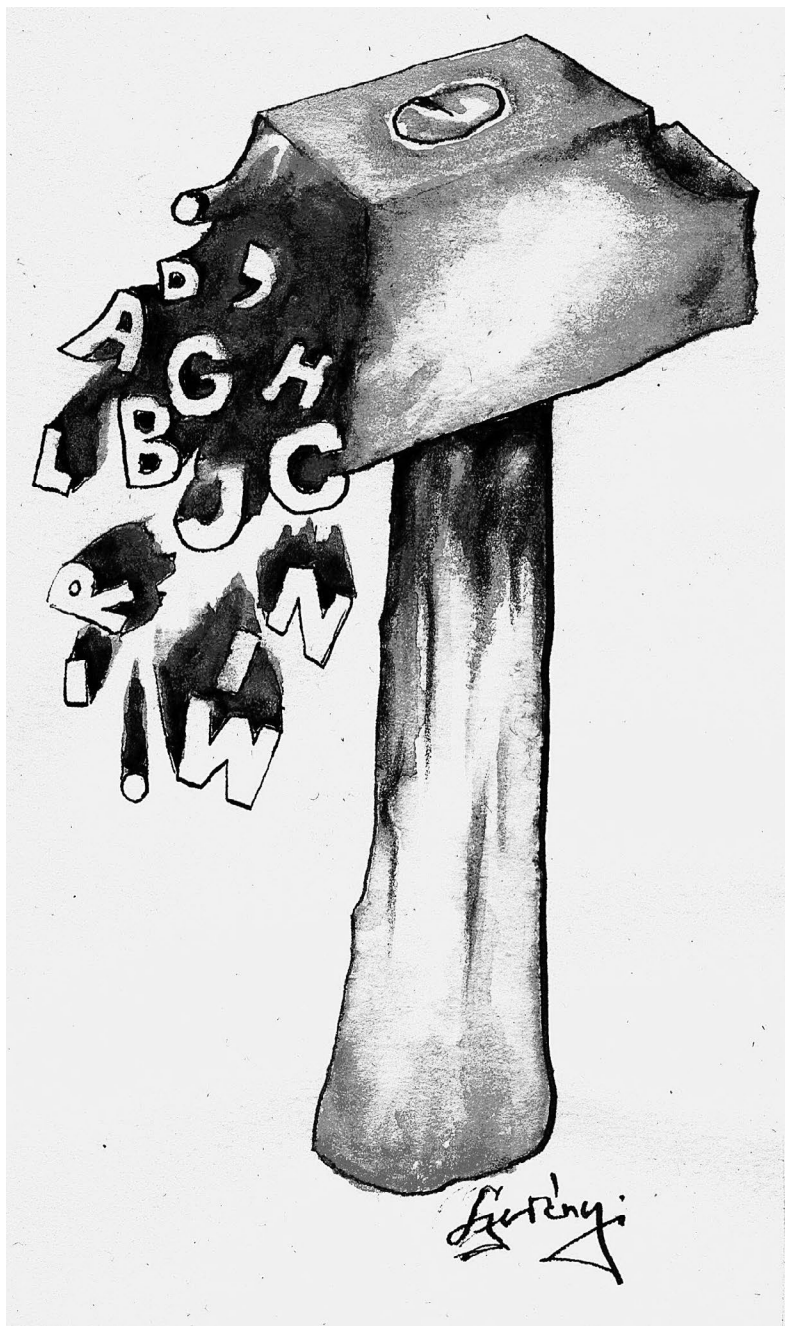
[31] Freund, 2005, 1-4/3.

[32] Asztalos, 1987, 13.

ról, a családkunkról, a boldogulásunkról, a személyi identitásunkról, a szabadságunkról van itt szó. Tehát nem önmagáért a magánjogért, hanem annak alanyáért, az egyes emberért emelünk szót. Azért, hogy ne válhasson a globális közjog tárgyává, hogy emberi méltósága ne sérüljön, meg ne semmisüljön. Akarjunk és merjünk tehát jó gazdákat, az életünk, a hivatásunk, a tudományunk, személyiségünk és emberségünk, a hazánk, a Földünk jó gazdáit lenni. Ezért őrizzük Szladits Károly és a jó gazda, a rendes és derék ember emlékét!

IRODALOM

- Asztalos László: *Polgári jogi alaptan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Balogh Sándor (szerk.) (1980): *Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar parlamentben 1944-1948*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bibó István (1986): Az európai társadalomfejlődés értelme. In: *Válogatott tanulmányok*. 3. kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Földi András - Hamza Gábor (1996): *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Freund Tamás (2005): Az önzés és az elmagányosodott ember. In: *Magyar szemle*. Új évfolyam, XIV/2.sz.
- Fukuyama, Francis (2000): *A nagy szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hajnóczy József (1966): A magyar országgyűlésen javaslandó törvények lényege. In: Beér János - Csizmadia Andor (szerk.): *Történelmünk a jogalkotás tükrében*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Hankiss Elemér (2014): *Az emberi kaland*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Kéthly Anna (1945): *A kereskedő a demokráciában*. Forrás Nyomda, Budapest.
- Kovács József (2007): *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Medicina, Budapest.
- Lenkovics Barnabás (2009): A magánjog ember- és társadalomképe. In: *Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére*. ELTE-ÁJK, Budapest.
- Lukácsy Sándor (szerk.) (1988): *Nemzeti olvasókönyv*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Meszlény Artúr (1916): *A polgári törvénykönyv szocializálása. A Jogállam Könyvtára 8. füzet*. Franklin Társulat, Budapest.
- Schumacher, Ernst (1991): *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest.
- Széchenyi István (1979): *Hitel*. KJK hasonmás kiadás, Budapest.
- Széchenyi István (1984): *Stádium*. KJK hasonmás kiadás, Budapest.
- Szladits Károly (1937): *A tulajdonjog újabb módosulásai*. Különlenyomat. M. Kir. Állami Nyomda, Budapest.
- Szladits Károly (szerk.) (1941): *Magyar magánjog I*. Grill Kiadó, Budapest.
- Veres Péter (1948): *A paraszti jövő*. Sarló Kiadó, Budapest.

Szerényi Gábor, *Ütős érvelés*

Szladits Károly munkásságának hatása a mai magyar magánjogi joggyakorlatra

ABSTRACT

Károly Szladits is rightly considered one of the founders of modern Hungarian private law in the 20th century, and his work still has a significant impact on our private law. In my writing, I undertook to support this theorem. Through a few examples, I would like to illustrate the role of Szladits' work in the fact that certain elements of our pre-World War II private law provide guidance for legal practice in many cases, even today.

Keywords: Károly Szladits ■ private law ■ legal interpretation ■ legal persons ■ ownership ■ law of obligations

I. SZLADITS MUNKÁSSÁGA ÉS A JOGTUDOMÁNY KAPCSOLATA A GYAKORLATTAL

Szladits Károly munkásságának teljes feldolgozása jelentős kihívást jelent, számos tudományos tanulmányt, cikket írt, amelyeket azonban elhomályosítanak a „Nagy-Szladits”^[1] és a „Vázlat”.^[2] Munkásságának, így több évtizedes oktatói és tudományos tevékenységének indirekt hatása a Szladits-iskola, amelynek tagjai a saját tevékenységükkel fenntartották a tradíciót, azt a szellemiséget, amit Szladits képviselt. A Szladits-iskola a német hatás mellett nagy jelentőséget tulajdonít más, pl. az angolszász jognak is. A Szladits-iskolába tartozott pl. Almási Antal, Bátor Viktor, Beck Salamon, ifj. Szladits Károly, Zalán Kornél, Meszlény Artur, Nizsalovszky Endre, Tóth Lajos, Csanádi György, Eörsi Gyula, Ujlaki Miklós, Világhy Miklós, Weltner Andor. A Szladits-iskola ellenpólusa a Kolosváry Bálint által képviselt, a grosschmidi hagyományokat utolsó, egyedüli képviselőként megtartó professzor volt.

[1] A Nagy-Szladits. „[...] a magyar magánjog máig legjelentősebb tudományos igényű összefoglalása”. Vékás, 2018, 75.

[2] Későbbiekben: A Magyar Magánjog vázlata. Ld: Szladits, 1937.

Szladits hatása napjainkig fellelhető, és ez nem üres közhely. A jogtudomány képviselői alapvetően három módszertan eszköztárát alkalmazzák kutatásaik során, így a jogtörténeti, a jogösszehasonlító és a dogmatikai elemzést. Magánjogi kutatások, tanulmányok és szakkönyvek írása során a szerzők számos esetben hivatkoznak Szladits munkáira. Pl. a Jogkódex elektronikus adatbázisban a Szladitsra hivatkozó írásként listázása közel ezer, művenkénti tételt tartalmaz, és ez csak egy szűk metszete a rendszerváltozást követő magyar magánjogi irodalomnak. Szladits írásait talán nem méltatja jobban más, mint az, hogy nem pusztán jogtörténeti relikviaként hivatkozzák, hanem dogmatikai elemzések során is támaszkodnak megközelítéseire és megállapításaira, mint egy-egy jogintézmény vagy szabály alapkövére. Ilyen formában Szladits szellemi öröksége indirekt módon gyakorol jelentős hatást a mai élő magánjogunkra.

Másrészről, Szladits jelentőségét és napjaink élő magánjogára gyakorolt hatását leginkább a joggyakorlatot vizsgálva mérhetjük fel. A jogkeresők, magánjogi jogviták esetében elsősorban az ügyvédek, jogtanácsosok és bírók, egy-egy jogértelmezési kérdés felmerülése esetén kapaszkodó keresése érdekében az esetjogot és a jogtudományi elemzéseket veszik figyelembe. Erre példa a „közrend” kifejezés, amely számos jogszabályban előfordul, anélkül, hogy erre egy törvényi interpretatio-t találjunk. A bírósági joggyakorlatban ezért a Mádl Ferenc és Vékás Lajos professzorok által írt, *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* című, különböző kiadókánál, számos kiadásban megjelent művét idézve, az abban leírt célhoz kötöttséget és kiterjesztő értelmezést veszik alapul konkrét eseti döntések meghozatala során.^[3] Szladits Károly vonatkozásában közel száz jogesetet tekintettem át, és ezek közül válogattam a talán legérdekesebbeket. Vannak, amelyekben csak hivatkoznak rá, vannak, ahol több más jogtudományi nézet mellett említik a nevét, és vannak, ahol kifejezetten az ő megállapításaira alapoznak egy-egy fogalom jelentéstartalma kapcsán vagy egyes jogértelmezési kérdésekben. A teljesség igénye nélkül néhány példát szeretnék bemutatni ezzel kapcsolatban.

II. A JOGÉRTELMEZÉS EGYES KÉRDÉSEI

Napjainkban egyre gyakoribbak azok az élethelyzetek, amelyeket nem lehet a tradicionális jogági felosztás, így a közjog és magánjog dichotómiája alapján megítélni. Ilyen eset pl. a közigazgatási engedélyező határozatokra épülő, azok tartalmával lényegében megegyező, járulékos magánjogi szerződések, ún. mérlegköri szerződések.^[4] Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint az ilyen jogviszonyok komplex jogviszonynak minősülnek, a közigazgatási jog és a polgári jog határterületén, a két nagy jogterület „átfedésében” jönnek létre.

[3] Sándor, 2011.

[4] 3062/2012. (VII. 26.) AB határozat 97. pontja.

Az Alkotmánybíróság az egyik határozatában ezt a jelenséget a korábbi magánjogunkban is ismertnek tekintette, és ezt Szladits Károly megállapítására vezette vissza,^[5] amely szerint „kétlaki, vegyes jogi helyzetek, melyek egyik részben közjogiak, más részükben magánjogiak. [...] A jogfejlődés irányzata a közjogi és magánjogi intézmények kombinációja és felcserélhetősége felé utal: új átcsoportosítások folynak le szemünk előtt, főleg az ú.n. gazdasági jog [...] körében, melyek közjogi és magánjogi elemeket új szintézisben egyesítenek.”^[6] Megjegyzem, hogy 1949-ben Szladits a Magyar Szovjet Művelődési Társaság egyik rendezvényén is azt fejtegette, hogy az állam, a gazdasági életben való részvétele folytán, egyre szélesebb körben válik magánjogi jogviszonyok alanyává.^[7]

Egy másik alkotmánybírósi határozatban, annak Harmathy Attila professzor által kifejtett párhuzamos indokolásában találkozunk a helyi jogalkotás szerepével és annak tartalmi korlátjaival. Itt kerül megfogalmazásra az, hogy a jogegység követelménye miatt már a korábbi magánjogunkban is elképzelhetetlennek tartották, hogy a törvényhatóságok közigazgatási területenként eltérően szabályozzák a magánjogot.^[8] A helyi szabályozásra csak kivételesen volt lehetőség, ahol a megoldás helyi szokásokhoz igazodott.^[9]

Egy kifejezetten aktuális kérdéskörben a Kúria a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés semmisségét akkor találta megállapíthatónak, ha a szerződés az éves, százalékban kifejezett teljes hiteldíjmutatót egyáltalán nem tartalmazza. A jogegységi határozat meghozatala során az az értelmezési kérdés merült fel, hogy a régi hitelintézeti törvény alapján a szigorú semmisségi jogkövetkezmény levonására csak akkor van-e mód, ha a lakossági, fogyasztási kölcsönszerződés egyáltalán nem tartalmazza a THM-et, vagy akkor is, ha az nem a jogszabályok által elvárt módon számított THM-et tartalmazza.^[10] A Kúria, Szladits művére támaszkodva a kiterjesztő értelmezést nem tartotta indokoltnak: „[a] szakirodalom az *interpretatio extensiva* alatt általában azt érti, hogy a jogszabály értelmezésének eredményeként, a megállapított értelem szélesebb, mint ami a jogszabály nyelvi értelméből (azaz a szövegéből) következne”.^[11] Ebből kiindulva, a Kúria a jogértelmezés szövegen túli, második lépcsőben használható extenzív módszerének alkalmazásának a lehetőségét a jelen esetben kizárta és úgy foglalt állást, hogy „a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés semmissége akkor állapítható

[5] 3062/2012. (VII. 26.) AB határozat 99. pontja.

[6] Szladits, 1938-42 (1941), I., 20.

[7] „Ezt a fejlődési folyamatot tíz évvel ezelőtt úgy jellemeztem: hozzá kell szoknunk, hogy magánjogunk közjogibbá, közjogunk magánjogibbá fog válni”. (Bevezetés a szovjet magánjogba. Dr. Szladits Károly előadása a Magyar Szovjet Művelődési Társaság népszerű jogi tanfolyamán, 1949. február 17-én. Levéltári anyag.)

[8] Grossschmid, 1905, 895-896.; Szladits, 1933, I., 35-36.

[9] Harmathy Attila alkotmánybíró párhuzamos indokolása a 23/2000. (VI. 28.) AB határozathoz.

[10] Hpt. 213. § (1) bekezdésének b) pontja.

[11] Szladits, 1938-42 (1939), I., 33. és a Kúria 6/2021. Polgári jogegységi határozata.

meg, ha az egyáltalán nem tartalmazza a THM-et (valamint az annak számítása során figyelembe nem vett egyéb – esetleges – költségek meghatározását és összegét).^[12]

A magánjogban gyakran alkalmazzák az igény fogalmát. A fedezetelvonás esetében, a régi Ptk. szabályaihoz kötődően a Szegedi Ítéltábla azt vizsgálta, hogy ha szerződéssel harmadik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonták, e harmadik személy irányában a szerződés hatálytalan akkor, ha a másik fél rosszhiszemű volt, vagy reá nézve a szerződésből ingyenes előny származott.^[13] Ehhez viszont az szükséges, hogy a hitelező harmadik személy igénye a támadott szerződés megkötésekor fennálljon, s az az adóson ne, vagy csak részlegesen legyen behajtható. Az igény fogalmának értelmezéséhez az Ítéltábla Szladits művére hivatkozott a következők szerint: „Az »igény« az alanyi jog abban az állapotában, amelyben a bírói marasztalás tárgyául szolgálhat (Szladits). Az igény olyan követelési jog, amely az alanyi jog alapján a kötelezett féllel szemben állami kényszer útján érvényesíthető, azaz lejárt és peresíthető (EBH 2004.1040. számú elvi határozat).^[14]

Itt szeretnék továbbá utalni arra is, hogy az élettársi viszony igazolásával kapcsolatos alkotmánybírósági határozat úgy hivatkozik Szladits Károlynak a házassággal kapcsolatos megállapítására, mint a magyar jogtudomány letisztult álláspontjára: „A társadalmi élet alapegysége a család. (...) A család jog alapintézménye a házasság.”^[15]

III. A SZEMÉLYEK JOGA

A személyek jogán belül két területet szeretnék érinteni, az egyik a személyiségi jogokkal, a másik pedig a jogi személyekkel kapcsolatos.

1. Személyiségi jogok

Az ember önrendelkezési jogával kapcsolatos alkotmánybírósági határozathoz Harmathy Attila fűzött különvéleményt, amelyben kifejtette, hogy a második világháború előtti magyar magánjog már érzékelte, hogy a jogügyletekhez kapcsolódó cselekvőképesség kategóriáit csak korlátok között lehet használni, és az a megközelítés érvényesült, hogy esetenként, az adott célhoz képest lehet meghatározni, mennyiben lehet alkalmazni a cselekvőképesség szabályait a nem

[12] A Kúria 6/2021. Polgári jogegységi határozata.

[13] A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény 203. §-ának (1) bekezdése.

[14] A Szegedi Ítéltábla GF.30155/2010/4. számú határozata szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában.

[15] Szladits, 1938-42 (1939), I., 38., és a 32/2010. (III. 25.) AB határozat.

jogügyleti megengedett cselekményekre. A Nagy-Szladitsra hivatkozva állapítja meg, hogy „[a]z orvosi műtétekhez való hozzájárulás megítélése egyébként ekkor még nem az önrendelkezési jog alkotmányos alapjára támaszkodott, hanem azt tartotta szem előtt, megszünteti-e orvosi műtétnél a beteg hozzájárulása a kártérítési alapul szolgáló jogellenességet”.^[16]

A Győri Ítéltábla eseti döntésében azt vizsgálta, hogy a jogorvoslati jog a személyiségi jogok közé tartozik-e. Ennek során rámutatott arra, hogy a személyiségi jogokat nem lehet kiterjeszteni az alkotmányos alapjogokra, vagyis a jogorvoslati jog nem minősül személyiségi jognak. Ugyanakkor az ítéletében kifejtette, hogy a személyiségi jogok objektív védelemben részesülnek, mert abszolút jellegűek, Szladits művében foglaltak alapján: „hasonló ahhoz, amelyet a törvény a tulajdonosnak vagy más abszolút jog jogosultjának biztosít jogellenes, bárha nem is vétkes beavatkozások ellen; ezért a személyiségi jogokat ebből a szempontból szintén az abszolút jogok közé sorozhatjuk”.^[17]

A névviseléshez kapcsolódóan is többször felmerül a korábbi magánjogunk gyakorlatának figyelembe vétele. A Debreceni Ítéltábla az egyik eseti döntésében arra mutatott rá, hogy kétféle megközelítés érvényesül a jogirodalomban a név kereskedelmi célú felhasználásával kapcsolatban. Az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság bírói gyakorlatában egy közismert személy nevének vagy más beazonosítható személyiségjegyének kereskedelmi célú hasznosítása esetén „nem feltétlenül kell a jóhírnév vagy a becsület csorbításáról beszélni, sokkal inkább arról van szó, hogy gazdasági érdekek sérülnek, ha személyiségük, nevük jogosulatlanul jelenik meg a sajtóban egy üzleti hirdetés kapcsán, hiszen erre az érintett személyek adhatnának csak engedélyt, amiért – általában – díjazásban is részesülnének. [...] Ez alapján megállapítható lenne a névjog sérelme a név, képmás vagy egyéb személyiségjegy jogosulatlan kereskedelmi célú felhasználása esetében is.”^[18] Más megközelítésben viszont, így a korábbi magánjogunkban is, „[a] név viselésének jogi jelentőséget az ad, hogy a névben testesül meg és érvényesül a személyiség. Minden személyt a saját nevéhez való kizárólagos jog illeti meg, ennél fogva másokat annak jogtalan használatából kirekeszthet. Senki sem tartozik tehát tűrni, hogy a nevét harmadik személy a maga vállalatához a kelendőség fokozása végett – reklám gyanánt – felhasználja. (Kúria 1936:XII.16.P.II.5006.) [...] A névnek jogosulatlan használata a személyiségi jog megsértése (1937-okt. 12.P.IV.3967).”^[19] Harmathy Attila alkotmánybíró egy alkotmánybírói határozathoz fűzött különvéleményében szintén a korábbi magyar magánjogi gyakorlatra hívja fel a figyelmet, ugyancsak a Nagy-Szladitsra hivatkozva: „A névhasználat engedélyezése üzleti célokra rég-

[16] Szladits (szerk.), 1938-42 (1941), I., 534. és 552. Harmathy Attila alkotmánybíró különvéleménye a 36/2000. (X. 27.) AB határozathoz.

[17] Szladits, 1938-42 (1941), I., 379. A Győri Ítéltábla Pf.20145/2014/4. számú határozata.

[18] Navratyil, 2014, 131-141.

[19] Szladits, 1938-42 (1941), I., 660. A Debreceni Ítéltábla Pf.21062/2017/5. számú határozata személyhez fűződő jog megsértése tárgyában.

óta ismert. Családnevek üzleti célra való felhasználása tárgyában a Kúria több esetben hozott határozatot.”^[20] A nemesi címek viselése kérdésében az Alkotmánybíróság szintén a régi magyar magánjogi gyakorlatból indult ki: „Az öröklés joga mindezek alapján a nemesi címek [amelyek az 1947 előtti magánjogban a név kiegészítő részeként személyiségi jogi oltalom alá tartoztak [...]] viselésének tilalmával összefüggésben nem áll.”^[21]

Egy jóhírnév megsértésével kapcsolatos perben a Fővárosi Törvényszék a felperesi előadásban foglaltaknak megfelelően határozta meg a becsület fogalmát, amit Szladits Károlytól idézett: „[a] személyiséget hordozó egyén csak akkor tekinthető valóban személyiséget hordozónak, ha a külső világ ítélete nem teszi tisztátalanná az általa hordozott személyiség folyamatát, ha egyénisége érintetlenül áll a külső világ megítélésének homlokterében”.^[22] Ebből vezette le a bíróság, hogy a becsület a személyről a társadalomban kialakult értékítélet, aminek kedvezőtlen megváltoztatása jelenti a becsület megsértését.

A nem vagyoni kár tekintetében a Pesti Központi Kerületi Bíróság szintén a régi magánjogunkhoz nyúl vissza, és Marton Géza gondolatmenetét idézte: „a nem vagyoni kártérítés a személyiségi jogi sérelemre reagál, s funkciója egyrészt a visszatartó hatás, másrészt a sérelem reparációja, az elszenvedett hátrány hozzávetőleges kiegyensúlyozása »olyan vagyoni (pénzbeli) szolgáltatás nyújtásával, amely a sérelmet szenvedőnek az elszenvedett sérelemért, fájdalomért, bosszúságért körülbelül egyenértékű másnemű előnyt nyújt (...)« – amint arra már a Szladits Károly által szerkesztett Magyar Magánjogi kódex is rámutatott”.^[23] A Kúria szintén ezt veszi alapul kiindulási pontként: „[a]z állandóan követett bírói gyakorlat szerint nem vagyoni (erkölcsi) kárért pénzbeli elégtételadásnak csak annyiban lehet helye, amennyiben az eset körülményeire tekintettel a méltányosság megkívánja.”^[24] [...] A korabeli jogtudomány képviselői szerint is a nem vagyoni sérelmek »hozzávetőleges kiegyensúlyozása« csak vagyoni (pénzbeli) szolgáltatás nyújtásával lehetséges,^[25] míg a természetbeni kártérítés csak dologi károknál alkalmazható, helyettesíthető dolgok esetén pl. »az elpusztult helyett más ugyanolyan ingóknak a szolgáltatásával.«^[26]

[20] Szladits, 1938-42 (1941), I., 664-665. Harmathy Attila alkotmánybíró különvéleménye az 58/2001. (XII. 7.) AB határozathoz.

[21] Szladits, 1938-42 (1941), I., 674. és a 1161/B/2008. AB határozat.

[22] A Fővárosi Törvényszék P.21087/2017/23. számú határozata személyiségi jog megsértése tárgyában.

[23] A Pesti Központi Kerületi Bíróság P.94913/2007/48. számú határozata kártérítés tárgyában.

[24] Szladits, 1938-42 (1941), 646 [22].

[25] Szladits, 1938-42 (1941), II, 395.

[26] Fehérváry, 1942, 392. A Kúria Pfv.21556/2019/22. számú precedensképes határozata személyiségi jog megsértése tárgyában.

2. A jogi személyek

Az állam magánjogi jogalanyisága tekintetében Harmathy Attila alkotmánybíró különvéleményében azt fejtette ki, hogy az állami tulajdon és az állami szervezetek önálló jogalanyisága sok olyan kérdést vet fel, amely a gyakorlatban problémát okoz. Levezette, hogy a második világháború előtt az államot magánjogi oldalról az államkincstár testesítette meg, a kincstári jogi igazgatóság képviselte, az állami szervezetek pedig akkor tekintették önálló jogi személynek, ha ezt jogszabály kimondta, vagy elkülönült vagyonuk volt – ennek alátámasztására Szladits és Magyary Zoltán műveire utalt.^[27]

Korábban nem volt egységes a bírói gyakorlat abban a kérdésben, hogy az alapítvány adataiban bekövetkezett változás bírósági nyilvántartásba vétele iránti eljárásban – az alapító(k) által előterjesztett kérelem esetén – az eljárás során hozott végzést, illetőleg a változás nyilvántartásba vételét tartalmazó végzést a kérelmet előterjesztő alapító(k) részére vagy az alapítvány nyilvántartásba vett képviselője részére kell-e kézbesíteni. A Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma a vélemény kialakítása során, Szladits Károly megközelítésére alapítva, abból indult ki, hogy „az alapítvány sajátos jogi személy, alapvetően különbözik a gazdasági társaságoktól. Az alapítvány ugyanis az alapító által meghatározott cél megvalósítására létrehozott jogi személy, amely azonban az alapító személyétől elkülönül, önállóított vagyontárgy.”^[28] Ebből vezette le a Kollégium, hogy az alapítvány a létrehozásától kezdve elválik az alapítótól, és az alapítvány képviselője a kezelő szerv, ezért az alapítvány jogait vagy köteleseit érintő jognyilatkozat megtételére az alapítvány képviselője jogosult, az alapítványt érintő hatósági vagy bírósági döntéseket részére kell kézbesíteni.^[29]

A csonka jogi személy kategóriájának a magyar magánjogban hagyományai voltak már a második világháború előtt is. Harmathy Attila alkotmánybíró különvéleményében is utalt arra, hogy a csonka jogi személy „jellemzője volt az, hogy jogi személyiség elismerése nélkül valamilyen mértékben jogalanynak minősült”.^[30]

[27] Szladits, 1938-42 (1941), I., 619.; Magyary, 1942, 215. Harmathy Attila alkotmánybíró különvéleménye a 42/2005. (XI. 14.) AB határozathoz.

[28] Szladits, 1937, I., 74.

[29] A Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 1/2009. (II. 23.) KK véleménye az alapítványra vonatkozó változás nyilvántartásba vételéről.

[30] Szladits, 1938-42 (1941), I., 581-583., 591-592., 625-629. Harmathy Attila alkotmánybíró különvéleménye a 6/2001. (III. 14.) AB határozathoz.

IV. A DOLOGI JOG

A tulajdonjog teljességével kapcsolatban egy alkotmánybírósági határozathoz fűzött különvélemény Szladits megközelítését veszi alapul, aki szerint: „[a] tulajdonjog a legfőbb jogi hatalom a dologon. A tulajdonos a dologgal, mint sajátjával kizárólag és szabadon rendelkezhetik, oly értelemben, hogy mindent tehet vele, amit a törvény nem tilt s kizárhat a dologra irányuló minden idegen behatást, amelyre mások vele szemben jogot nem szereztek. A tulajdon jogi lényege nem a dologra való természeti behatás szabadságában áll, hanem abban a jogi hatalomban, amelynél fogva a tulajdonos mindenki mást elzárhat a dologra gyakorolt bárminemű zavaró behatástól. Ennek folyománya azután, hogy a tulajdonost más nem akadályozhatja a dologgal való tényleges rendelkezésben.”^[31] Az a pandektista megközelítés napjainkban is jelentős szerepet tölt be a magánjogi jogtudományban és gyakorlatban.

A vagyont a tételes magánjogunk nem definiálja. A vagyon fogalma tekintetében a Kúria a jogtudományban kialakult megközelítést vette figyelembe a kár fogalmának értelmezése kapcsán: „[a] kár fogalma értelmezésénél elsődlegesen a vagyon fogalma definiálandó. A jogirodalomban a vagyon fogalmát valamely személy jogosultságainak és kötelezettségeinek összességéként értelmezik: a jogok és kötelezettségek pénzben kifejezhető összessége (Földi András – Hamza Gábor),^[32] becsértéken meghatározható javakra vonatkozó és más személyekkel szemben fennálló jogoknak és kötelezettségeknek az eszmei egysége (Kolosváry Bálint in. Szladits Károly), a vagyon fogalmába beletartozik a vagyoni értékű jog és kötelezettség (Lábady Tamás, Lenkovic Barna, Menyhárd Attila) [idézi: Gárdos István: A vagyontárgy és a vagyon fogalma a Ptk.-ban, Gazdaság és jog 2018. 11. szám].”^[33]

Az alkotórész fogalmának alkalmazása során elsődlegesen a tartós fizikai vagy műszaki egyesítést vesszük figyelembe, azonban emellett egyre inkább előtérbe kerül a funkcionalitás vizsgálata is, vagyis a kettőt együttesen kell értékelni. Ez a megközelítés található meg a bírósági gyakorlatban is, ahol Szladitsra (is) hivatkozva a funkcionalitást is figyelembe veszik: „Szladits Károly A magyar magánjog vázлата című művében úgy fogalmazott (Dologi jog 7. oldal), hogy »jogi műértelmben alkotórésznek csak az ún. lényeges alkotórészt tekintjük, amelyet a dologtól nem lehet elválasztani okszerűtlen értékpusztítás nélkül. Alkotórész tehát a forgalomban egységesnek tekintett összetett dolognak (universitas rerum cohaerentium) olyan önálló rész, amelyet nem lehet a dologtól elválasztani anélkül, hogy maga a dolog vagy elválasztott része elpusztulna, lényegében vagy rendeltetésében meg ne változnék, avagy hogy az elválasztott

[31] Márki Zoltán alkotmánybíró különvéleménye az 25/2021. (VIII. 11.) AB határozathoz, amelyhez Sulyok Zoltán is csatlakozott.

[32] Földi – Hamza, 2020, 274-275.

[33] A Kúria Pfv.20515/2019/4. számú precedensképes határozata kártérítés (bírósági jogkörben okozott kár megtérítése) tárgyában.

dolog értékéhez képest aránytalan nagy kár ne esnének a dologban.« Szladits az ingatlanok körében példálózva megállapítja, hogy »az épületnek viszont és ezzel a teleknek alkotórészei az épület előállítása végett beléillesztett dolgok. Nem szükséges, hogy ezek az épülettel szilárd kapcsolatban legyenek; a tető-cserép, ajtó, ablak az épületnek alkotórésze, noha könnyen eltávolítható. Épület alkotórésze egyszóval mind az, ami nélkül az épület az életfelfogás szerint nem kész, nem teljes egész.« Mindebből kitűnik: a korabeli jogban a tartós egyesítés mellett jelentőséget tulajdonítottak az alkotórész és a dolog azonos célra elrendelésének, így az alkotórész funkciójának.^[34]

Az alkotórész és az építményi jog viszonya tekintetében a bírósági gyakorlatban találkozunk azzal a megközelítéssel, amely az építményi jog természetét a Nagy-Szladits féle dogmatikai alapokra vezeti vissza: „A szándékolt jogértelmezés szerint tehát az építményi jog ingatlan tekintetében létesíthető olyan dologi jog, amelynek jogosultja az ingatlanok oly módon veheti hasznát, hogy azon, vagy annak felszíne alatt építményt létesíthet, azt fenntarthatja és használhatja, s az építménnyel – noha az az ingatlanok alkotórésze – tulajdonoshoz hasonlóan bánhat.^[35]

A tartozék fogalmának részletes elemzése vált szükségessé egy vár és annak múkincei kapcsolatában. A törvényszék részletes jogtörténeti és dogmatikai elemzést végzett a perben, és jelentős mértékben Szladits Károly megközelítése szerinti konjunktív feltételek fennállását vizsgálta, és azok alapján állapította meg a tartozéki minőség hiányát. Érdeemes a részletes elemzést felidézni ezen a helyen: „Szladits művének 34. oldalán írtak szerint »A tartozék az a mellékdolog, amely anélkül, hogy a földolognak alkatrészévé válna, vagy egy önálló dologi létét elvesztené (ezen van a főszűly), a forgalmi és gazdasági élet felfogása szerint, a kapcsolatba hozatal által a földolognak minél teljesebb használhatóságát van hivatva előmozdítani, és térbeli helyzete is ennek a rendeltetésnek megfelelő.« Szladits összesen 4 alpontban fogalmazta meg, hogy a tartozék egyes jellemvonásai melyek: a. legyen a dolog minéműségénél fogva alkalmas arra, hogy más dolog gazdasági célját szolgálhassa, b. a dolognak a másik céljára való ki-illetőleg mellérendelése, amelyhez emberi cselekmény kell, c. a kapcsolatba hozatal állandó jellege, és ennek külső, tapasztalható módon való kifejezésre juttatása (térbeli együtteség), d. a tartozék ingó minősége.^[36]

A forgalmi érték tartalmára nézve több különböző meghatározást találunk a tételes jogi szabályok körében. Van olyan, ami a tulajdonosi jogokat gyakorló által meghatározott értéket veszi figyelembe,^[37] más a vagyontárgy eladása ese-

[34] A Tatabányai Törvényszék G.40069/2015/574. számú határozata és a Győri Ítéltábla Gf.20065/2020/13. számú határozata.

[35] A Debreceni Ítéltábla Gf.30311/2009/6. számú határozata jognyilatkozat pótlása tárgyában. ÍH 2010.26. A forgalomképtelenség és az építményi jog összefüggései.

[36] A Fővárosi Törvényszék P.22219/2020/5. számú határozatának 665-666. pontjai.

[37] Pl. a Magyarországi Református Egyház részére történő tulajdonba adásáról szóló 2017. évi XXXI. törvény 1. § (2) bekezdése.

tén árként általában elérhető értéket,^[38] megint más az adott személy vagyónának egyes elemeire vonatkozó, pénzben kifejezett értéket, amely a vagyontárgy eladása esetén az átlagos piaci viszonyok között, független felek között általában elérhető piaci árat jelent.^[39] Ennek vizsgálata során az Alkotmánybíróság Szladits Károly megközelítését is figyelembe vette: „[s]zokásos beszélni a dolog rendes (közönséges) értékéről; ezalatt a forgalmi értéket, vagyis azt az értéket értik, amelyet a dolognak az átlagos forgalomban szoktak tulajdonítani”.^[40] Erre is alapítva, az Alkotmánybíróság a forgalmi értéken a piac által elfogadott értéket tekintette, ami egy dolog értékét (előnyös és hátrányos tulajdonságait) komplex módon, a kereslet és kínálat összefüggésében veszi figyelembe.^[41]

Megemlíthető, hogy egy telekhatár helyesbítése kapcsán felmerülő jogvitában a bíróság rámutatott arra, hogy a korábbi magánjogunkban a Nagy-Szladits dologi jogi kötete és a Magánjogi Törvényjavaslat alapján a helyesbítést az alapozta meg, ha a telekkönyv tartalma a bejegyzés tekintetében a valóságos jogálláshoz képest helytelen, kirívóbb természetű hiba merül fel. Ehhez képest, a hatályos jogunk szerint az ingatlannyilvántartás-helyesbítés feltétele nem az, hogy a bejegyzés a valóságos jogálláshoz képest helytelen, hanem az, hogy a bejegyzés alapjául szolgáló okirathoz képest helytelen.^[42]

A bíróságnak egy jogvitában kocsival való átjárási szolgálat fenntartásának indokoltságáról kellett döntenie. A szolgálat alapítása óta mind a technikai, mind a gazdasági környezet lényeges változások ment keresztül, ami miatt a korábbi, zsellértelkeken lovas kocsival történő szolgálat gyakorlását felváltotta a gépkocsival történő használat. A bíróság figyelembe vette, hogy a szolgalmi jog időkorlát nélküli korlátolt dologi jog, amelynek terjedelme a gyakorlásához fűződő szükséglet mértékéhez igazodik, ezért azt kiterjesztően értelmezni nem szabad. Ugyanakkor a jog időbeli korlátlanságából és szükséglet kielégítési rendeltetéséből következik annak bizonyos mértékű rugalmassága is. Ebből eredően csak a konkrét esetben dönthető el, hogy egy adott szolgálat terjedelme mennyiben igazodhat a kor, a környezet, és azon belül a szükséglet változásához. A bíróság kifejezetten osztotta a Ptk. előtti magyar (alkalmazott) magánjogot összefoglaló Nagy-Szladitsban, Nizsalovszky Endre által a szekérút, kocsiót szolgalmával kapcsolatban írt álláspontját, miszerint: „[h]ogy az automobilizmus elterjedése előtt alapított szekérút szolgálat módot nyújt-e a gépjárművel közlekedésre, attól függ, nem jelenti-e ez a szolgáló telek előre nem látott megterhelését”.^[43] A bíróság figyelembe vette, hogy a lovas kocsi a gépkocsival nem

[38] Az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény 102. § (1) bekezdése.

[39] A természetes személyek adósságrendeziési eljárásában az adós vagyona forgalmi értékének meghatározásáról szóló 231/2015. (VIII. 12.) Korm. rendelet 1. §-a.

[40] Szladits, 1937, II., 75.

[41] A 16/2017. (VII. 10.) AB határozat 26-27. pontjai.

[42] EH 2019.09.K17. 24-25. pontjai.

[43] Szladits, 1938-42 (1941), V., 533. A Budakörnyéki Járásbíróság P.20999/2005/56. számú határozata szolgalmi jog tárgyában.

hasonlítható össze, így a konkrét ingatlanra gyakorolt megterhelés ismeretének hiányában a kocssal való átjárás és a gépkocsival való átjárás szolgalmát külön-külön önálló szolgalmaként ítélte meg.

A haszonélvezeti jog természetét tárgyában a Kúria Szladits Károlyra hivatkozva fejtette ki annak lényegét: „A haszonélvezeti jog olyan ún. korlátolt dologi jognak minősül, amely idegen dologra vonatkozik, magát a dolgot terheli, mert tulajdonosváltás esetében is fennmarad, vagyis a mindenkori dologhoz teherként kapcsolódik és a dolog értékét csökkenti. Ennek a következménye az, hogy a korlátolt dologi jog a mindenkori tulajdonost is terheli, de nem csupán a mindenkori tulajdonos ellen irányul, hanem mindenki ellen, aki a jogra általában zavaró, a jogosult kizáró hatalmával ellentétes befolyást gyakorol vagy gyakorolhat. A korlátolt dologi jog, mint abszolút jog, szükségképpen nemleges tartalmú, vagyis a joggal szemben állókat nemtevésre (tűrésre vagy abbahagyásra kötelezi).”^[44] A Fővárosi Törvényszék szintén ezt vette figyelembe a haszonélvező joggyakorlásának terjedelme kapcsán, amikor hangsúlyozta, hogy a haszonélvező a dolgot az állag sérelme nélkül hasznosíthatja, nem szabad a dolgot átalakítania, véglegesen megváltoztatnia.^[45] Egy másik ügyben a Győri Ítéltábla, szintén részben Nizsalovszky Endrének a Nagy-Szladitsban található elemzésére alapítva állapította meg, hogy nincs törvényes akadálya annak, hogy a haszonélvező a rendkívüli javítások és helyreállítások költségeinek viselését is magára vállalja, a vagyonbiztosítás díja pedig eleve is az őt terhelő kiadások közé tartozik.^[46] Egy hőközpont elhelyezését biztosító használati jog vonatkozásában, haszonélvezeti jog ellenérték fejében történő alapítása kapcsán a Székesfehérvári Törvényszék rámutatott arra, hogy mind a Ptk. hatályba lépését megelőző joggyakorlatban és jogelméletben, mind a jelenleg hatályos Ptk. szabályozása alapján egyértelmű és egyöntetű az az álláspont, hogy a haszonélvezet és egyéb használati jogok alapításáért az alapító ügyletben ellenszolgáltatás köthető ki – azaz a használati jogok alapítása visszerthes lehet –, de az így megszerzett jogok gyakorlásáért ellenszolgáltatás nem köthető ki.^[47] A haszonélvezeti jog végrendeleti úton történő alapításának érvényességét az Alkotmánybíróság azzal támasztotta alá, hogy ezt az Mtj. és Szladits Károly írása alapján már a korábbi magánjogunk is lehetővé tette. Kifejezetten hangsúlyozásra került a határozatban, hogy Szladits Károly 1935-ben úgy fogalmazott a hagyományrendelet jellemzése során, miszerint: „[a]z örökhatyó hagyományul rendelheti saját dolgát vagy jogát (pl. követelését: legatum nominis), vagy dologi jogot alapíthat javára (pl. haszonélvezetet)”.^[48]

[44] Szladits, 1933, I., 287-288. A Kúria Pfv.20653/2011/7. számú precedensképes határozata szerződés hatálytalanságának megállapítása tárgyában.

[45] A Fővárosi Törvényszék P.22219/2020/5. számú határozata.

[46] Szladits, 1938-42 (1942), V., 422-423. A Győri Ítéltábla Gf.20008/2007/5. számú határozata tartozás megfizetése tárgyában.

[47] Szladits, 1938-42 (1942), V., 414-415., 491. A Székesfehérvári Törvényszék Pf.20191/2010/4. sz. határozata közüzemi díj megfizetése tárgyában.

[48] Szladits, 1935, II., 443. Az 5/2016. (III. 1.) AB határozat 38. pontja.

A jelzáloghitelező személyében bekövetkező változás kapcsán a Kúria megállapította, hogy ha a keretbiztosítéki jelzálogjoggal biztosított jogviszony jogosultja a jogviszonyból eredő követelést az azt biztosító keretbiztosítéki jelzálogjoggal együtt engedményezi (külön erre irányuló nyilatkozattal), a keretbiztosítéki jelzálogjoggal biztosított követelésrész új jogosultja és a még fennálló jogviszonyhoz kapcsolódó keretbiztosítéki jelzálogjog jogosultja között a keret megoszlik. Az új jogosult tekintetében a keretbiztosítéki jelzálogjognak csak az a jellemzője marad fenn, hogy a keret reá eső része erejéig kereshet kielégítést a zálogtárgyból, s csak a jogviszonyból származó, engedményezéssel megszerzett biztosított követeléseket érvényesítheti zálogjoggal biztosított követélesként a keret erejéig. Az ítéletében ezt a korábbi magánjogunk gyakorlatával is alátámasztotta, amikor Nizsalovszky Endre fejtegetéseit a Nagy-Szladitsból idézte: „[a] jelzálogos hitelező személyében beálló változás a keretbiztosítéki jelzálogjognak jogviszonyhoz kapcsolódása folytán a törvény értelmében csak úgy következhetik be, ha az új jelzálogos hitelező a biztosított jogviszonynak is alanyává válik. [...] A követelésekkel betöltött keretrész átruházása [...] nem értelmetlen jogviszony átruházása nélkül sem, de ebben az esetben az átruházott követelések megszűnésével következik be az a helyzet, hogy az üressé vált keretrész követelésekkel újból nem telhetik meg és legfeljebb a megszűnő követelések helyébe lépő új követelések maradnak benn a keretben.”^[49]

V. A KÖTELMI JOG

A magánjogunkban gyakran használt fogalom a váromány, amelynek szintén nincs tételes jogi meghatározása, ezért a tartalmát, jelentését a jogtudománynak és a joggyakorlatnak kell kialakítani. Az Alkotmánybíróság több döntésében is a Szladits Károly-féle meghatározást vette alapul, amely a következőképpen definiálja ezt a fogalmat: „[a] »váromány« a szó legtágabb értelmében olyan jövőbeli jogszerzést lehetővé tevő függő jogi helyzet, amelyben a jogszerzés feltételei részben megvannak, míg további feltételei a jövőben vagy bekövetkeznek, vagy sem. Szűkebb értelemben várományon valamely alanyi jog megszerzésének jogilag biztosított lehetőségét értjük, amelytől a várományost az ellenérdekű fél önkényesen nem foszthatja meg.”^[50]

A főszolgáltatás és a segédszolgáltatás elhatárolása kapcsán a segédszolgáltatás tartalmi elemeit vizsgálta a Szegedi Ítéltábla a hitelintézetek kezelési költségének tisztességes kikötésével kapcsolatban. A Nagy-Szladits alapján álla-

[49] Szladits, 1938-42 (1938), V, 780-790. A Kúria Gfv.30332/2012/7. számú precedensképes határozata zálog (jelzálogjog törlése) tárgyában és BH 2014.4.116.

[50] Szladits, 1933, 109. A 3048/2013. (II. 28.) AB határozat, az 51/2007. (IX. 15.) AB határozat, Kiss László alkotmánybíró különvéleménye a 16/2015. (VI. 5.) AB határozathoz és a 3088/2017. (IV. 28.) AB végzés.

pította meg, hogy a hitel- és pénzkölcsön nyújtására irányuló pénzügyi szolgáltatási tevékenység a hitelképesség vizsgálatával a hitel- és kölcsönszerződések elkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával, figyelemmel kísérésével, ellenőrzésével a behajtással kapcsolatos intézkedéseket is magában foglalja, és ez a banki adminisztráció nem tekinthető a bank önálló szolgáltatásának, elválaszthatatlanul kapcsolódik a kölcsön folyósításához, a bank egyfajta „segéd-szolgáltatása”, ami része a főszolgáltatásnak.^[51] Ez a banki hitelezési tevékenységhez szükségszerűen kapcsolódó adminisztrációs tevékenység nyilvánvalóan nem elhanyagolható költséggel jár, amelyet a hitelező vagy az üzleti kamatba beépítve érvényesít az adóssal szemben, vagy külön nevesítve, kezelési költség címen tart arra igényt. Mindebből következően a kezelési költség a hitelintézet által nyújtott főszolgáltatás ellenértékének egyik eleme, ennek megfelelően a kezelési költségre vonatkozó általános (vagy egyedileg meg nem tárgyalt) szerződési feltétel a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési kikötés, így csak akkor minősülhet tisztességtelennek, ha nem világos, nem érthető.^[52]

Az elévülés megszakítása körében a Nagy-Szladitsban szereplő megközelítést vette alapul a Győri Ítéltábla, amikor a következőket idézte: „Szükséges, hogy a perben hozandó ítélet jogereje a követelésre kihasson; nem szakítja meg pl. az elévülést a bár ugyanazon jogalpból eredő, vagy ugyanazon ténybeli alapon nyugvó más követelés érvényesítése.”^[53]

Egy devizaalapú kölcsönügylet kapcsán a kirovó és lerovó pénznem elhatárolása tekintetében kellett állást foglalnia a bíróságnak, amikor megállapította, hogy a konkrét szerződésben szereplő deviza pénznem a kirovó pénz, a törlesztés bármilyen eltérő más pénzneme pedig a lerovó pénz. Hangsúlyozta a bíróság, hogy „[a] kiváló jogtudós Szladits Károly [...] értelmezésében a kirovó pénznem a kötelem mértéke, a lerovó pedig csak a kötelem eszköze. A kettő elem a bíróság megítélése szerint közel sem egyenrangú, s nem kölcsönösen felcserélhető egymással.” A bíróság ezek alapján jutott arra a következtetésre, hogy a konkrét ügyben a lerovó pénznem, a forint, csak segédeleme volt a szerződésnek, s annak összegét nem is volt szükségszerű rögzíteni. Az elsődleges tárgy a deviza, s így devizaalapú kölcsön esetén elengedhetetlen a kölcsön összegének az adott értékmérő dologban – a választott szurrogátumban – történő kifejezése. A szerződő fogyasztó ennek hiányában valójában nem tudja, hogy mivel, s abból mennyivel tartozik.^[54]

[51] Szladits, 1938-42 (1941), III., 188-189.

[52] A Szegedi Ítéltábla Pf.20678/2017/13. számú határozata szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában. Ugyanez a levezetés található meg a Szegedi Ítéltábla Pf.21165/2017/8., Pf.20695/2018/12., Pf.20777/2018/8., Pf.20062/2019/6., Pf.20616/2019/11. és Pf.20038/2020/8. számú határozatában is.

[53] A Győri Ítéltábla Pf.20406/2012/5. számú határozata kártérítés tárgyában.

[54] A Budapesti XVIII. és XIX. Kerületi Bíróság P.21351/2015/8. számú határozata végrehajtás megszüntetése tárgyában. Szintén ez az érvelés szerepel a Budapesti XVIII. és XIX. Kerületi Bíróság P.21793/2013/9. számú határozatában végrehajtás megszüntetése tárgyában.

A képviselő akarathibája tekintetében sem a régi, sem az új Ptk. nem tartalmaz rendelkezést arról, hogy a képviselt, avagy a képviselő szerződési akaratának kell-e jelentőséget tulajdonítani a jogügylet megkötése során. Olyan szabály sincs, amely rendelkezne arról, hogy a szerződési akaratnyilatkozat hibáit a képviselő, avagy a képviselt személyében kell-e vizsgálni. A Székesfehérvári Törvényszék egy perben meghozott határozata során három elméleti megközelítést vett figyelembe, amelyekben közös, hogy a képviselő ügyleti nyilatkozatának joghatásait nem a képviselő személyében, hanem közvetlenül a képviseltnél tudják be, azok nála állnak be. Ugyanakkor, eltérés van abban, hogy a képviselt, vagy a képviselő akaratának tulajdonítanak nagyobb jelentőséget az akarathibák, a szerződés érvényességének vizsgálata során. A reprezentációs elmélet a képviselő ügyleti nyilatkozatát főszabály szerint önálló akaratnyilatkozatnak tekinti, így az akarathibákat a képviselő személyében vizsgálja. Az úgy ura-elmélet ezzel szemben a képviselt, mint az ügylet ura akaratának tulajdonít jelentőséget, és az akarathibákat is nála vizsgálja. A közvetítő-elmélet mind a képviselt, mind a képviselő akaratát egyaránt lényegesnek tartja, és mindkettőjüknél vizsgálja az akarathibák fennállását. Az utóbbi két elmélet hibája, hogy törvényes (szervezeti és cselekvőképтелenség esetére rendelt) képviselet esetén a képviselt akaratát nem értelmezhető. A törvényszék rámutatott arra, hogy a korábbi magyar jogtudományi utalások és a Kúria gyakorlata az első elvet látszottak elfogadni, és – a német polgári törvénykönyv, a BGB 166. §-a rendelkezésének hatása alapján – azzal egybehangzóan azon az állásponton voltak – tételek magyar szabály hiányában –, hogy az ügyleti akarat hibáit, így a jó- és rosszszeműséget a képviselő személyében kell vizsgálni.^[55] Erre alapítva, a törvényszék a képviselő szerződési akaratnyilatkozatát önálló jognyilatkozatnak tekintette, és a képviselőnél vizsgálta az akarathibák meglétét, mind a felperes, mind a jogi képviselővel az ajánlattétel, ügyletkötés, teljesítés során eljáró alperes esetén. Mindez megfelel az utasítással ellátott képviselő helyzetének, azaz a képviselő az adott mandátumához képest nem térhet el, akaratnyilatkozatának önállósága nagyfokban korlátozott. A magyar tételes jogban, jogirodalomban és joggyakorlatban szintén nem problematizált kérdések a testületi döntések kapcsán az akarathibák vizsgálatának szempontjai. A többes (testületi, vagy együttes) képviselet mögött megbúvó meggondolás az, hogy megakadályozza az egyéni képviselő céltalan, kötelességszegő, a képviseltet károsító döntését, mivel több képviselő megfontoltabb döntést hozhat, egymást mintegy ellenőrizhetik. Kérdés azonban az, hogy melyik képviselőnél, avagy mindegyikükönél kell-e az akarathibát vizsgálni. Ha pedig a szerződő partner a másik fél képviselőjével, vagy a munkaszervezet tagjával együttműködik a képviselt megkárosítása céljából (kollúzió), úgy a jogügylet jóerkölcsbe ütközik és semmis.^[56] Mindebből arra a következtetésre jutott a törvényszék, hogy a képviselt a szerződő partnerével szemben a képviselőjének, vagy munkaszervezete tagjának olyan magatartásá-

[55] Szladits, 1938-42 (1941), I., 202.

[56] Szladits, 1938-42 (1941), 216.

ra, ismeretére, amelyről saját magának tudomása nem volt, csak abban az esetben hivatkozhat, ha a szerződő partner ezen személyekkel a képviselt megkárosítása céljából együttműködött (kollúzió), vagy nyilvánvaló volt számára, hogy az ügylet a képviselt érdekeivel ellentétben állt (evidencia).^[57]

A jóerkölcs tartalmának meghatározása kapcsán a bírósági gyakorlat szintén támaszkodik Szladits megközelítésére, aki szerint: „jóerkölcsbe ütközik a szerződés különösen, ha maga a szolgáltatás erkölcstelen; a szerződés tárgya magában véve nem erkölcstelen ugyan, de jóerkölcsbe ütközik az ilyen tárgyra vonatkozó szerződési lekötöttség, vagy az, hogy a kötelezettséget ellenérték fejében vállalták; illetve akkor, amikor magának a szerződésnek a célja erkölcstelen. Ez utóbbi esetkörbe tartoznak általában a kizsákmányoló ügyletek, valamint a hitelezők kijátszására irányuló szerződések, még ha nem is esnek külön törvényi tilalom alá”.^[58]

A Szegedi Ítéltábla egy élettársak vagyoni viszonyait elbíráló ügyben azt vizsgálta, hogy az alperes anélkül használta ingyenesen a felperes pénzét, illetve a munkája által megtestesített, pénzben kifejezhető értéket, hogy a pénzhasználatra jogcíme lett volna. Az elszámolás alapjául, visszterhesség vélelmére, a használat középarányos időpontjától a tőkeösszeg után törvényes mértékű egyenértéki kamat fizetésére kötelezte alperest. Az elszámolás során rámutatott arra, hogy a magyar magánjog által korábban, és az újabb bírói gyakorlatban is ismert és alkalmazott egyenértéki kamat.^[59] Az egyenértéki kamat azt a személyt terheli, „akinek idegen vagyon, idegen pénz volt a birtokában anélkül, hogy a jogosult valami ellenértéket kapott volna azért, hogy a másik fél az ő vagyonának, pénzének hasznát vehette”.^[60]

A szolgáltatás lehetetlenülése kapcsán a Pécsi Ítéltábla a Nagy-Szladits leveletését vette át, amikor a következőket fejtette ki: „[a]bban az esetben, ha a szolgáltatás lehetetlenülése olyan okból következik be, amelyért a kötelezett felelős, a kötelelem kártérítésre fordul át. Ha a kötelezett hibájából a szolgáltatás egészen lehetetlenné válik, a kötelezett kártérítéssel tartozik a szolgáltatás elmaradásáért, a jogosult pedig, minthogy a kártérítéssel az egész szolgáltatás értékét megkapja, az egész ellenszolgáltatás teljesítésére köteles. Ha tehát a jogosult viszonos kötelemben a lehetetlenült szolgáltatásért kártérítést követel, természetesen a maga ellenszolgáltatását teljesíteni köteles, mert hiszen a nem teljesítés miatt nyújtott kártérítés az eredeti szolgáltatás helyét állja.”^[61]

A Debreceni Törvényszék az érdekbeli lehetetlenülés feltételeit vizsgálta abban a perben, amelynek tényállása szerint, az I.r. felperes által sem vitatottan,

[57] A Székesfehérvári Törvényszék P.22597/2009/269. számú határozata szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában.

[58] Szladits, 1933, I., 155. BDT 2003/765. A Veszprémi Törvényszék G.40153/2005/82. számú határozata szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában.

[59] A BDT 2009/1941., BDT 2007/1584., BDT 2007/1553. és BDT 2006/1448. számú eseti döntések.

[60] Szladits, 1938-42 (1941), III., 348. Szegedi Ítéltábla Pf. II. 20.607/2009. ÍH 2011.81.

[61] Szladits, 1938-42 (1941), III., 486., 490. A Pécsi Ítéltábla Pf.20193/2009/3. számú határozata szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában.

a gazdálkodó szervezet az alperes részére a magastöltés építését egy agyagbányából származó anyag tekintetében megtiltotta, így az a cél, ami miatt részben az alperes a szerződést megkötötte, meghiúsult, hiszen az általa kötött vállalkozási szerződés alapján a töltés építéséhez az I.r. felperes bányájában lévő anyagot már nem tudta felhasználni, értékesíteni is csak korlátozott felhasználás mellett volt lehetősége. Ugyanakkor az alperes igazolta – mivel részben továbbértékesítési célból is kötött szerződést –, hogy az útépítésben résztvevő alvállalkozók sem kívántak már az anyag magas víztartalma miatt a perbeli bányából kitermelt anyagból vásárolni, ezért a bíróság álláspontja szerint az alperes vonatkozásában az érdekbeli lehetetlenülés feltételei bekövetkeztek. A Törvényszék rámutatott arra, hogy bár a bírói gyakorlat és a jogirodalom az érdekbeli lehetetlenülést a lehetetlenülés egyik fajtájaként kezeli, a jog szempontjából itt másról van szó, hiszen a szerződés (szolgáltatás) teljesítése elvileg továbbra is lehetséges, azonban a megváltozott körülmények hatására az egyik félnek a továbbiakban nem áll érdekében az általa vállalt kötelezettség teljesítése. Az érdekbeli lehetetlenülésnél arról van szó, hogy a teljesítést „adóستól az élet józan felfogása szerint, a tisztesség és a méltányosság elvének figyelembe vételével nem lehet elvárni”. Azt, hogy a szerződés teljesítésére köteles fél milyen mértékig köteles a teljesítés céljából erőfeszítéseket tenni, meddig lehet azt tőle elvárni, mikor válik az adott szerződés méltánytalanul elnehezültté, a bíróságnak az eset konkrét körülményeinek vizsgálatával kell eldöntenie.^[62]

Az Alkotmánybíróság határozatot hozott 2015-ben a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2013. évi XXXVIII. törvény egyes rendelkezései alaptörvény-ellenességének megállapítására irányuló bírói kezdeményezések elutasításáról. A határozathoz Kiss László alkotmánybíró különvéleményt fűzött, amelyben a bírósági szerződésmódosítás kapcsán felidézte Szladits Károlynak a nagy gazdasági világválság után írt, máig érvényes gondolatait: „[a] szerződés (és általában a kötelelem) tartalmának bírói módosítása könnyen állami gyámokdáshoz vezethet a magánosok felett és előidézheti azt, hogy a felekben a szerződési hűség gondolata meginog. [...] De a törvényhozó azal, hogy a felet az érvényesen vállalt kötelezettség teljesítésére kötelezi, kifejezi azt, hogy az adott szó betartásához fűződő biztonságot általában többre értékeli minden ezzel ellenkező érdeknél.”^[63]

A kezesség és az adói egyetemlegesség elhatárolása tekintetében a bíróság megállapította, hogy a kezes helytállást vállal a kötelezettségért, de nem vállalja át a főadós kötelezettségét. Nem önálló adós, a vele szembeni követelés nem a saját, hanem a főkötelezett tartozása akkor is, ha a kezes (pl. a készfizető kezes) önállóan perelhető. Ezt a gondolatmenetet a Nagy-Szladitsban foglaltakra alapítva fejtette ki a bíróság, amikor idézte annak vonatkozó megállapítását: „[a]

[62] A Debreceni Törvényszék G.40005/2010/31. számú határozata vételár megfizetése tárgyában.

[63] Szladits, 1935, II., 150. Kiss László alkotmánybíró különvéleménye a 2/2015. (II. 2.) AB határozathoz, 151. pont.

kezesség különbözik az egyetememes adóstársaságtól: elvállalása más, mint a (kumulatív) tartozás-elvállalás. Az egyetemleges adóstársak önálló kötelezettek. A kezes kötelezettsége járulékos: tartalmában a főkötelezettséghez igazodik.”^[64]

A kétoldalú szerződés fogalmát a Legfelsőbb Bíróság szintén a Nagy-Szladitsra vezette vissza: a „kétoldalú vagy kölcsönös (viszonos) szerződés alapította kötelmi viszony keretében kezdettől fogva két kötelezettség áll szemben oly módon, hogy egyik a másiknak ellenértéke. Ehhez képest a kétoldalú szerződésben mind a két fél hitelező is, adós is egy személyben a másikkal szemben, csak-hogy más-más a követelésük, illetőleg a tartozásuk tárgya.”^[65]

A tipikus, a vegyes és az atipikus szerződések elhatárolása tekintetében a Legfelsőbb Bíróság abból indult ki, hogy a tipikus és az atipikus szerződés között átmenetet képeznek az ún. vegyes szerződések, amelyek vagy maguk is tipikus (nevesített), de többféle típusú, vagy tipikus (nevesített) és atipikus (nem nevesített) szerződés(eke)t egyaránt magukban foglalnak. Hivatkozott a vegyes jellegű szerződések jogi minősítése vonatkozásában, a jogirodalomban és a jogalkalmazásban kialakult különböző álláspontokra, az ún. abszorpciós elméletre, az ún. kombinatív elméletre. Kiemelte, hogy olyan megközelítés is létezik, amely szerint a vegyes jellegű szerződések egyes joghatásait nem lehet egységes elmélet alá vonni, „ehelyett inkább a szerződésben foglalt különböző elemeket esetenként, a kombinált életviszony céljainak megfelelően kell értékelni, és az egyes szerződési típusok szabályait az egységes életviszonyban nyilvánuló érdekek jelentőségéhez kell hozzáidomítani”.^[66]

Az értékpapír meghatározása során a Kúria egyik határozatában utalt arra, hogy a Ptk. az értékpapír fogalmának évszázados meghatározását tartotta fenn. Az eredetileg csak fizikailag létező értékpapírok vonatkozásában a jogirodalom egységesen abból indult ki, hogy „az értékpapír valamely követelésről kiállított olyan okirat, amely a követelést nem pusztán bizonyítja (...), hanem amelyhez a követelés állandóan hozzá van kötve úgy, hogy az értékpapír nélkül a követelést sem átruházni, sem - rendszerint - érvényesíteni nem lehet”.^[67]

Az általában elvárhatóság mércéje kapcsán a Debreceni Törvényszék azt az álláspontot alakította ki, hogy amikor a gépjárművezető hosszabb időre – az ügyben egy éjszakára – kívánja a közúton hagyni a járművét, akkor fokozottabb elvárhatóság terheli a tekintetben, hogy meggyőződjék arról, hogy az érintett közútszakaszon milyen forgalmi rend van érvényben, s hogy járművével ott szabályosan várakozik-e. Az érvényes forgalmi rendről pedig kizárólag a közúti jelzőtáblák adnak felvilágosítást, így a felperes sem mentesülhet a jogkövetkezmények alól arra hivatkozással, hogy az ideiglenes forgalomkorlátozás tényéről – szórólap vagy a médiumokban sugárzott felhívás meghallgatása elmulasztásá-

[64] Szladits, 1938-42 (1939), III., 86. BH+ 2013.1.28 I. EH 2011.2422.

[65] Szladits, 1938-42 (1939), III., 41. BH+ 2012.12.522.

[66] Szladits, 1933, II., 175-176. BH 2010.10.274. és a Legfelsőbb Bíróság Pfv.21923/2009/5. számú határozata.

[67] Szladits, 1933, II., 303. A Kúria Gfv.30461/2018/6. számú precedensképes határozata váltókövetelés tárgyában.

nak hiányában – nem volt tudomása. A törvényszék álláspontja szerint a közúti közlekedésben részt vevő járművezetőkre is irányadó az általában elvárhatóság mércéje, melynek „mértéke egy absztrakt, objektív, képzeletbeli cselekvési típus: a rendes (derék) ember gondossági mértéke”.^[68]

Szintén a Debreceni Törvényszék fejtette ki egyik határozatában, hogy a magyar magánjogban évszázadok óta uralkodó álláspont szerint a felróhatóság „mértéke egy absztrakt, objektív, képzeletbeli cselekvési típus: a rendes (derék) ember gondossági mértéke”.^[69] Erre alapítva állapította meg a törvényszék, hogy az objektivizált felróhatósági értelemben felfogott, általában elvárható magatartás ezen túlmenően az adott szakmához, szakterülethez igazodóan speciális tartalommal is telítődhet.^[70]

Az eredményfelelősség vonatkozásában a Szombathelyi Törvényszék Marton Géza megközelítését vette figyelembe, amikor a következőkre hivatkozott: „pandektajogi álláspont, mely szerint már a kezdeti vétkesség önmagában is elég ahhoz, hogy az illető ténynek bármely távoli fűződménye a tettesnek minden további vizsgálat nélkül beszámíttassék, nem más, mint a legridegebb, leglélektelenebb Erfolgshaftung”.^[71]

A kártérítési igény megszületése kapcsán a Debreceni Ítéltábla szintén a Nagy-Szladitsból idéz: „a kártérítési igény megszületése a kár beálltának pillanatával esik egybe, s ugyanebben a pillanatban az adós késedelembe is esik”.^[72]

A Debreceni Ítéltábla a szerződés érvényességének megtámadási határ-idejét vizsgálva, Villányi Lászlóra hivatkozva hangsúlyozta, hogy a szerződés megtámadása egy hatalmasság (alakító jog) gyakorlása.^[73] Erre (is) alapítva jutott arra a következtetésre, hogy az igényérvényesítés elmulasztása jogvesztéssel jár.^[74] A hatalmasság jelentése körében, az elővásárlási jog természetével kapcsolatban a Hajdúböszörményi Járásbíróság a következő meghatározást alkalmazta: „[e] körben az elővásárlási jog természetére vonatkozóan meg kell állapítani, hogy az elővásárlási jog egy olyan egyoldalú hatalmasság – Szladits Károly Magyar magánjog tankönyv II., dologi jogra vonatkozó értelmezése szerint, – amelynél fogva egyoldalú jognyilatkozatával jogviszonyt teremthet saját maga és az eladó között”.^[75]

[68] A Debreceni Törvényszék K.30195/2012/11. számú határozata közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata (panasz ügyben hozott közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata) tárgyában.

[69] Szladits, 1938-42 (1942), IV., 874.

[70] A Debreceni Törvényszék P.20658/2009/27. számú határozata kártérítés (közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése) tárgyában.

[71] Szladits, 1938-42 (1939), IV., 883. A Szombathelyi Törvényszék P.20030/2013/3. számú határozata kártérítés (bírósági jogkörben okozott kár megtérítése) tárgyában.

[72] Szladits, 1938-42 (1942), IV., 936. A Debreceni Ítéltábla Pf.20606/2012/6. számú határozata kártérítés tárgyában.

[73] Szladits, 1938-42 (1941), IV., 632.

[74] A Debreceni Ítéltábla Pf.20378/2013/3. számú határozata szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában.

[75] A Hajdúböszörményi Járásbíróság P.20263/2017/19. számú határozata tulajdonjog bejegyzésének tőrésére tárgyában.

Az opciós jog vonatkozásában a Nyíregyházi Törvényszék Wellmann György, Gárdos István és Szladits Károly írásaira hivatkozik azzal kapcsolatban, hogy fiducia-rius hitelbiztosítékként érvényesen kiköthető-e.^[76] A Kúria is alapul veszi Antalffy Mihály megközelítését ebben tárgykörben, amikor a következők szerint idézi: „[a]z opció kétoldalú szerződés, amellyel az eladó a vevőre pénzért azt a jogot ruházza át, hogy az meghatározott feltételekkel tőle a jövőben az opció tárgyát megvehesse”.^[77] A Debreceni Törvényszék egy másik, hasonló ügyben szintén tőle idéz: „[a]z elő- vagy visszavásárlási jog még csak nem is alanyi jog a szó szűkebb, műértelmében, hanem csak »hatalmasság« (Gestaltungsrecht), amelynél fogva az elő- vagy visszavásárlásra jogosult egyoldalú jognyilatkozatával (adásvételszerű) jogviszonyt teremthet saját maga és a »kötelezett« között”.^[78]

A *Kauf bricht Miete* elve kapcsán több eseti döntés is utal a szabály eredetére, és Szladits magyarázatát veszi figyelembe. A római jog tiszta kötelmi felfogásával szemben a germán jogokban alakul ki az az elv, hogy a bérlemény tulajdonosának személyében beálló változás a bérlő jogállását nem érinti.^[79] Ebből eredően, a Ptk. 6:340. §-ának (2) bekezdésében írtak szerint, ha a bérbeadó a bérleti szerződés megkötését követően a bérbe adott dolog tulajdonjogát átruházza, a tulajdonos személyében bekövetkezett változással a bérleti szerződésből fakadó jogok és kötelezettségek tekintetében az új tulajdonos lép a bérbeadó helyébe. A Ptk. szabályozása a bérleti jogviszony relatív szerkezetét a bérlő érdekeinek védelme érdekében áttörve, a „*Kauf bricht nicht Miete*” elvet követve, kötelezi a bérelt dolog tulajdonjogát átruházás útján megszerző személyt a bérleti jogviszony fenntartására.^[80]

[76] A Nyíregyházi Törvényszék G.40099/2008/121. számú határozata érvénytelenség megállapítása tárgyában.

[77] Szladits, 1938-42 (1941), IV., 351. A Kúria Gfv.30219/2013/7. számú precedensképes határozata szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában. BH+ 2014.3.118.

[78] Szladits, 1930, II., 127. A Debreceni Törvényszék P.21939/2016/25., P.21695/2016/24. és P.20876/2017/45. számú határozatai szerződés hatálytalanságának megállapítása tárgyában.

[79] Szladits, 1935, II., 226.

[80] A Debreceni Járásbíróság P.22775/2017/5. és P.22776/2017/5. számú határozatai felmondás érvényességének megállapítása tárgyában, valamint a Hajdúböszörményi Járásbíróság P.20192/2017/39. és P.20190/2017/31. számú határozatai.

VI. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az előző elemzés tükröt állít az elé, hogy a Szladits Károly műveiben foglalt dogmatikai fogalmak és levezetések mennyiben élő elemei a mai magyar magánjogunknak.^[81] Ezek a hivatkozások, sokszor szó szerinti idézetek a múlt század elején hatályban volt magyar magánjog hagyományainak tiszteletét és figyelembevételét jelentik, de egyben arra is rámutatnak, hogy a Szladits Károly és a korszak jogtudósai által kialakított fogalmak számos esetben a mai magánjogunk dogmatikai alapjait is képezik.

Szladits Károly elemzései, levezetései, érvrendszere ma is nagy haszonnal bírnak egy-egy jogkérdés vizsgálata során, és munkássága képezi a múlt század elejei és napjaink magánjoga közötti összekötő hidat, ami a magánjogunk kontinuitásához jelentős mértékben járul hozzá.

IRODALOMJEGYZÉK

- Fehérvári Jenő (1942): *Magyar magánjog kistükrre*. Barkóczy László Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- Földi András – Hamza Gábor (2020): *A római jog története és intézményei*. Oktatási Hivatal, Budapest.
- Grosschmid Béni (1905): *Jogszabálytan*. Athenaeum, Budapest.
- Magyary Zoltán (1942): *Magyar Közigazgatás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Navratyil Zoltán (2014): Az ember névjogának kiterjesztő értelmezése. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Complex, Budapest.
- Sándor István (2011): Adalékok a jogtudomány és a joggyakorlat kapcsolatához. In: *Jogi Iránytű*. 2011/4. sz. (Elérhető: http://www.mta-ius.hu/jogi_iranytu/6_sandor_istvan.pdf. Letöltés ideje: 2022.11.02.).
- Szladits Károly (az egyes, konkrét kiadások a lábjegyzetekben jelezve): *A magyar magánjog vázlatok I-II*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest. 1937.
- Szladits Károly (szerk.) (1948-42) (az egyes konkrét kiadások a lábjegyzetekben jelezve): *Magyar magánjog I-VI*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
- Vékás Lajos (2018): Szladits Károly és magánjogi iskolája. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2018/2. sz.

[81] Megjegyzem, hogy egyéb vonatkozásokban is, pl. az eljárásjogban a közvetítő eljárást követő perek költsége vagy a kereset szubsztancialitása kapcsán, stb. Lásd a Fővárosi Ítéltábla Pf.21506/2013/4. számú határozata zálogtárgyból való kielégítés túrése tárgyában, a Győri Ítéltábla Pf.20182/2006/5. számú határozata kártérítés tárgyában.

A Szladits család és a XX. századi történelem

Dokumentumok: néhány levél, egy visszaemlékezés és egy katonai jelentés

Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és bevezetővel ellátta: Takács Péter

I. BEVEZETÉS

Szladits Károly és családja azok közé tartozott, akiken – más milliókkal együtt – „átgyalogolt” ugyan a XX. század, ám akik emelt fővel tekinthettek vissza a történelem legnehezebb pillanataira is, mert a maguk területén és a maguk mércéjével mérve helytálltak: tették, amit tenniük kellett, és amit tehettek. Amint az alábbi visszaemlékezésben Székely Mária, későbbi nevén Küllői Rhorer Lászlóné fogalmazott: Szladits Károly „jóságos, bölcs embersége” „nagy segítséget és támogatást nyújtott” azok számára, akik a nehéz időkből, így 1944-ben cselekedni tudtak, s ha nem is sokat, de tehettek valamit a század embertelenségei szemben.

A dokumentumok azt is megmutatják, hogy Szladits Károly életében – miután az ifjúkor békés, már-már idilli egén^[1] feltűntek, majd elmúltak a háborús, a forradalmi és ellenforradalmi viharok villámai^[2] – viszonylag hamar kiderült: hazájában csak ideig-óráig adottak a békés és konszolidálnak tűnő polgári élet feltételei.

Az itt közölt néhány levél a polgári élet csendes folyásáról tanúskodik: vidéki alkotómunkáról, a már-már unalmasnak is mondható rutinügyek intézéséről, egy jubileumi ünneplésről és hasonlókról, ám egyszer csak – két évtizeddel a korábbi viharok villámai után – egy „ismeretlen kegyelmes úrnak” írott levél azt tanúsítja: az akkor 68 éves, jelentős szakmai és tudományos-oktatói teljesítményt felmutató professzornak már-már meg kellett alázkodnia egy minisztériumi tótumfaktum előtt, akitől kihallgatást kért: „Előre is hálás szívvel köszönöm Nagyméltóságod kegyes jóságát, a legmélyebb tisztelettel vagyok kegyelmes Uram alázatos híve” – írta. A levél a „napirendre tűzött házassági törvény”, az 1941. évi XV. törvénycikk kapcsán keletkezett. Ez – ismertebb címén a harmadik zsidótörvény – fajvédelmi rendelkezésekkel egészítette ki az 1894. évi XXXI. törvénycikket, így például előírta, hogy „nemzsidónak zsidóval házasságot kötni tilos”, és számos negatív jogkövetkezményt fűzött ahhoz, ha ez mégis megtörténik.

[1] Az életpálya kezdetét illetően a dokumentumok szintjén lásd: Takács, 2018.

[2] Dokumentumként lásd erről: Takács, 2018b.

Maga Szladits Károly apai ágon – apja: id. Szladits Károly (1830–1876) – egy „délvidéki eredetű, görögkeleti hitről római katolikus hitre áttért családból”^[3] származott, anyai ágon pedig – anyja: Adler Lucia (1847–1936) – egy Csallóközben letelepedett régi német, nemesi eredetű, de polgári foglalkozást űző család sarja volt (anyai ági nagyapja, Adler József például Somorján volt gyógyszerész, később polgármester).^[4]

Felesége, Konrád Margit (1880–1963) – akinek a nagyváradi illetőségű, 1914-től „Tornyosi” nemesi előnévvel bíró Konrád Márk Andor (18??–1919) és Hirsch Jenny (1885–1922) voltak a szülei – katolikus hitben nőtt ugyan fel, de nagyszülei vallási hovatartozása okán a nürnbergi fajvédő elveket követő, 1941. évi XV. törvénycikk szerint „zsidó fajúnak” (származásúnak) számított. A kihallgatásra így nagy valószínűség szerint azért lehetett szükség, mert az 1941. évi XV. törvénycikk 9. §-a alapján, bizonyos feltételek megléte esetén az igazságügyminiszter kivételesen felmentést adhatott a törvény következményei alól.

A levél címzettjének személyét az iratokból nem lehet megállapítani;^[5] arra, hogy az „ismeretlen kegyelmes úr” közvetlenül az igazságügyminiszter lett volna – ekkor: Radocsay László (1878–1968, miniszter 1939 és 1944 között folyamatosan) –, nincs bizonyíték, de ez természetesen nem zárható ki. Az azzal kapcsolatos elgondolásainkat viszont, hogy a Szladits családot, különösen pedig ifjabb Szladist Károlyt 1944-ben az erkölcsieken túl milyen személyes tényezők befolyásolták, árnyaltabbá teheti.

Közlök itt néhány alkalmi levelet Szladits Károly gyermekeitől is – Imrétől^[6] és Károlytól^[7] –, amelyek ugyancsak a békés és rutinszerű hétköznapi râte-

[3] Lásd Kozák Péter: Névpont, számos más családtörténeti adattal, itt-ott kisebb szövegezési pontatlanságokkal, de hiánypótló, fontos információkkal. Innen lehet tudni például Szladits apjának hit- és egyházváltásáról, amelyről a Religio című egyházi és irodalmi lap is hírt adott 1856. január 19-én. Ott ez olvasható: [n.n.] „Sellye. F. h. 6. Tekintetes Szladics Károly cs. kir. szolgabírói hivatalnok, a gör. n. egyesültektől a rom. katolikusokhoz áttért, s a helybeli nt. plébános ur előtt szokott szertartással a hitvallást letette.” (Ld. Religio. 1856.) (A „görög n[em] egyesültek” a „görögkeleti egyház” vagy pravoszláv egyház régies megnevezése, az „nt.” szokásos jelentése: nagyon tisztelendő.)

[4] Kozák: Névpont.

[5] Az Országos Széchényi Könyvtár Levelestára e levelet „Szladits Károly levele ismeretlen kegyelmes úrhoz” jellel őrzi. A papír hátoldalára ragasztott ex libris szövege a következő: „Ex libris Dr. Pap Róbert 1916”. Az 1916 feltehetőleg születési évszámra utal; de lehetséges az is, hogy Pap Róbert gyűjtő vagy valakinek az örököse volt, s e minőségében került hozzá a levél. A levél jelzete: „175/77/1972 Levelestár”, ami arra utal, hogy az 1972-ben kerülhetett az OSZK Kézirattárába.

[6] Szladits Imre (1906–?): agrármérnök; 1936-tól a Földművelésügyi Minisztérium segédtitkára, 1938-tól miniszteri titkára; az 1940-es években a Hungária Műtrágya, Kénsav és Vegyipar Rt. képviselője volt. Doktori értekezése: Szladits I., 1930. Egyéb írásai: Szladits I., 1932; Szladits I., 1933, 191-200. Szladits Imre 1947 és 1949 között elhagyta Magyarországot és Angliában telepedett le; 1956. március 8-án – a The London Gazette 1956. május 15-i száma szerint „tudományos asszisztensként” – angol állampolgárságot szerzett. Halálának időpontját nem sikerült megállapítanom.

[7] Ifj. Szladits Károly (1911–1986) jogász, egyetemi tanár; jogi diplomáját Budapesten és Párizsban, LL.M.-fokozatát 1946-ban a London School of Economics-on szerezte. Már 1947-es emigrációja előtt az angol jog szakértője; főbb művei: Ifj. Szladits K., 1937; Ifj. Szladits K., 1939. Szemző Blanche-sal közösen: Ifj. Szladits K. – Szemző, 1947. 1950-től a New York-i Columbia Egyetem munkatársa, összehasonlító jogi kurzusainak tanára, a The American Journal of Comparative Law szerzője (vö. The Concept of Specific Performance in Civil

lepedett világtörténelem lenyomatának tekinthetők, amennyiben tudjuk, hogy az emigrációból íródtak. Az emigráció és az itthoni, elzárt világ közötti – itt dokumentumokkal nem szemléltetett, de feltételezhető (és persze sokféle hipotetikus következtetés levonására lehetőséget adó) – interakció egyébként egy további vonatkozásban is tanulságos lehet. Az itthon maradt idősebb Szladits Károly 1949 utáni magatartásának erkölcsi vonatkozásairól, az 1953-ban kapott Kossuth-díj elfogadása kapcsán vagy más okból könnyen, s esetleg kritikai ítéletet alkotók figyelmét ugyanis rendszerint elkerüli az a kevésbé ismert tény, hogy az Angliába, majd Amerikába emigrált fiának felesége, vagyis menyee – Ábel Lola (Leontin), ismertebb későbbi nevén Szladits Lola (1923–1990) – annak az Ábel Bódognak a lánya volt, akit a koncepció MAORT-perben^[8] 1948/49-ben tíz évre ítélték, s aki, az így kiszabott „büntetését” töltve, egy budapesti börtönben halt meg 1953-ban.

A második dokumentum – mely egy 1994-ben, Münsterben megjelent elemző-visszaemlékező kötet részlete – azt mutatja meg, hogy az ún. Auschwitz-jegyzőkönyvet Székely Mária Szladits Károly Érmellék u. 7. alatti villájában és talán tudtával fordította németről magyarra. A kevésbé tájékozottak számára érdemes megjegyezni, hogy ez az irat, melyet eredeti változatában a nürbergi perben is beterveztettek bizonyítékként, magyar szövegével annak is a bizonyítéka, hogy a magyar állami vezetők és magas rangú közéleti személyek, ideértve az egyházi felsővezetést is, már a deportáló vonatok indulása, azaz 1944. május 15. előtt tudták (vagy legalábbis tudhatták), hogy mi történik Auschwitzban az oda szállított magyar zsidókkal. A szöveg két, Auschwitzból megszökött és hazáig menekült szlovák-zsidó fogoly – Rudolf Vbra (Walter Rosenberg) és Alfred Wetzler (Josef Lanik) – által egy pozsonyi rejtékhelyen 1944. április 21-én és azt követően német nyelven rögzített leírása, mintegy 60 oldalon, az auschwitz-i tábor megsemmisítő mechanizmusáról, a gázkamrákról és a krematóriumokról, valamint az 1944 áprilisáig meggyilkoltak hozzávetőleges számáról. Magyar szövegét eljuttatták vezető politikusokhoz (Horthy Istvánné közvetítésével Horthy Miklóshoz), az egyházi vezetőkhoz (így Serédi Jusztinián hercegprímáshoz és másokhoz), illetőleg diplomáciai úton külföldre is.^[9]

- Law, 4. évf., 1955/2. sz. 208–234), pályája végén az összehasonlító jog „PhD-fokozattal rendelkező adjunktusa” („adjunct associate professor”; a hazai besorolások szerint kb. docense), a jogösszehasonlítás nemzetközileg ismert bibliográfusa. E területen főműve a Guide to Foreign Legal Materials. French, German, Swiss, mely 1959-től számos kiadásban annotált módon megjelent, s a világ szinte minden jogi könyvtárában fellelhető.

[8] A MAORT (Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság) volt Magyarország első olajbányászati vállalata. Az 1938-ban alapított cég vezetői – így a beszerzési osztály akkor már nyugdíjas vezetője, Ábel Bódog – ellen 1948 nyarán és őszén népbírósi keretek között koncepció per folytattak le; az az év decemberében hozott szigorú ítéleteket másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa (a vádlottak távollétében, de a büntetéseket némileg enyhítve) 1949-ben jóváhagyta.

[9] A jegyzőkönyveknek (más írásmóddal: „Auschwitzi Jegyzőkönyv”, néha így: „Vbra-Wetzler-jelentés”) különböző okokból több magyar nyelvű változata is ismert. A további részletekről lásd Braham, 1997, 787-789.; Karsai L., 1995, 750-755.; Haraszti, 1994, 44-75.; Haraszti, 2005; Haraszti, 2014, 64-67.

„A Szladits család” – fogalmaz Székely Mária az alább közölt interjúban – „egy manzárdszobát bocsátott a rendelkezésemre... Ott zavartalanul fordíthattam. Szótárok is a rendelkezésemre álltak, és Szladits Károly jóságos, bölcs embersége folytán nagy segítséget és támogatást nyújtott számomra. Tudta, hogy valami fontos feladatam van, azonban tapintatos ember volt, és nem várta el, hogy őt is bevonjam”. Magát a tényt és a fordítás körülményeit a történészek több korábbi anyagból megismerhették,^[10] s azt ismerték a jogtudomány történései is: „[Szladits] egyénisége a magánéletben is hatást gyakorolt környezetére” – írta Hamza Gábor egy megemlékezésben – „[Ő] biztosított nyugalmat és rejtekhelyet Küllőiné Székely Mária diakonissza fordító és tolmács részére az Érmellék utca 7. szám alatti házában az ún. auschwitz-i jegyzőkönyv magyarra fordításához.”^[11]

A fordító szerint „a házban és a kis szobámban sok más »izgalmas« dolog is történt. Itt az emberek életének megmentése céljából történő papírhamisításokra, illetve különböző személyekkel való találkozásokra és megbeszélésekre gondoltok. Még ha észre is vett valamit a család, senki sem kíváncsiskodott.”

A család azonban márcsak azért sem kíváncsiskodott, mert ifjabb Szladits Károly (vagy ahogyan külföldön ismerik: Charles Szladits) – s ez talán nem széles körben ismert a hazai jogászok előtt – a németekkel szembeni ellenállás aktív részese volt. Tevékenységének egyes részletei – az alábbi dokumentum mellett, mely elsősorban az angol vonatkozásokat érinti – megismerhetők visszaemlékezéséből,^[12] és a jogtudomány peremére eső néhány cikkből is. Ez utóbbiak körébe tartozik kollégájának, a Columbia Egyetem nemzetközi jogász professzorának és az európai jog szakértőjének, George A. Bermann-nak a róla írt nekrológja. Bermann ebben elmeséli, hogy 1944-ben Charles „visszafogott, de ravasz módon” „zsidókat, bal oldali politikai figurákat bűjtatott, a náci üldözés más áldozataival együtt”. Valószínűleg az érintett személyes elbeszéléséből tudta, hogy egy alkalommal például „felajánlotta a Gestapónak, mely épp az utca [az Érmelléki úton álló villa] túloldalán, egy nagy házban ütötte fel a parancsnokságát, hogy gépjárműveik tárolására használja az ő üres, kétállásos garázsát. A Gestapo ezt köszönettel elfogadta, [nem is tudva, hogy] azzal az eredménnyel, hogy azt a maroknyi zsidót – volt amikor tizenhetet –, akit ő bűjtatott, sosem zaklatták, noha naponta előfordult, hogy a Gestapo magánlakásokba hatolt be zsidók után kutatva. Hisz végül is két autót az ő garázsában tartottak!”^[13]

Utalt e cikkben Bermann az elfogott, de a fogságból kiszabadult szövetséges, főleg angol katonák bűjtatására és segítésére, amelyért később kitüntetést is kapott. Egy alkalommal egy nagy szőnyegbe csavarva vitette haza a lakására a szövetséges légierők csapatait elvesztő tisztjét, aki azon bank épületébe menekült be, ahol akkor éppen dolgozott, ám ahol előbb-utóbb észrevették volna.^[14]

[10] Szenes, 1986; Szenes, 1994; Küllői-Rhorer, 2006.

[11] Hamza, 2016, 88.

[12] 12 Lásd: Stein, 1979 (hangfelvétel). Ebben a meginterjúvott először édesapjáról beszél (2–10.), aztán a Columbia Egyetemen folytatott munkájáról (11–30.), végül pedig az 1944-es tevékenységéről (31–56.).

[13] Bermann, 1986, (822-829.) 824-825.

[14] Bermann, 1986, 825.

Az ilyen és effajta sztorikat angol vonatkozásban egyértelműen megerősítik a brit titkosszolgálat történetéről szóló könyvek egyes adatai,^[15] és hitelesíti az itt közölt katonai dokumentum is, mely Brit Nemzeti Levéltár „Magyarország és Jugoszlávia [1945]”-dossziéjából származik.^[16]

Ez a brit légierők őrnagyának, R. S. Taylornak 1945. november 29-én kelt jelentése arról, hogy mit állapított meg az 1945. augusztus 8. és november 28. közötti magyarországi útja során a szövetséges csapatok 1945 előtti támogatása vonatkozásában, és milyen javaslatokat tett (*Report on a Mission to Hungary*). A jelentés mellett megbízója és a Magyarországi Brit Katonai Misszió számára 1945. november 15-én készült lista olvasható arról, hogy kiknek milyen összeget fizetett ki, illetőleg milyen természetbeni támogatást adott felmerült költségeik megtérítéseként („visszatérítésként”), vagy – néhány kivételes esetben – ügynöki díjként, s hogy kik nem fogadták el a költségtérítést, illetőleg a díjat. Ezt követően a jelentés összesítése olvasható arról, hogy a magyarországi ellenállás tagjai, illetve csoportjai Taylor őrnagy megállapítása szerint milyen „szolgáltatásokat nyújtottak” (*service rendered*) a briteknek és a szövetséges csapatok érdekkörébe tartozó más személyeknek, megszökött hadifoglyoknak, valamint, hogy ennek nyomán az őrnagy milyen intézkedést tett, és milyen továbbiakat javasol.

E „költség-megtérítési politikát” a szövetségesek közül a britek „találták ki” és folytatták, bár némi időbeli késéssel az amerikaiak is „lemásolták”.^[17] Taylor hadnagy így írt erről: ez a politika „nagy elismerést vált ki és növeli hitelünket. Olyan politika ez, amely nyilvánvalóan a jóhírnév terén hozza meg a maga osztalékát – az egyetlen olyan területen, amelyet a magyarok jelenleg ajánlhatnak. A Segítők a legtöbb esetben meglepődtek azon, hogy szolgálataikat feljegyzik, s még inkább azon, amit elégedetten nyugtáztak, hogy valaki egy tisztán erkölcsi kötelezettség-érzés alapján szükségét érzi a cselekvésnek. A magyarok gyakran megjegyezték, hogy Anglia volt az egyetlen ország, amely sok fáradságot vállalt azért, hogy azt mondja: »Köszönöm«”.^[18]

[15] Lásd például Ogden, 2010, I. rész 3. f. [58]-as jegyzet; Schandl, 2007, 31., 48.

[16] National Archives of the United Kingdom, WO 208/5479. Hungary & Yugoslavia dosszié. Az 53 oldalnyi fotografált iratot a Brit Nemzeti Levéltár kutatója, John Howes hozta nyilvánosságra, Bruce Bolinger, belga származású amerikai jogász, amatőr kutató pedig elérhetővé tette az interneten. Lásd Bolinger WordPress-blogját: WWII Netherlands Escape Lines.

[17] 1945 és 1947 folyamán az amerikai légierő segítőinek adatait is összegyűjtötték, többnyire postai levelezés révén, és az amerikai hatóságok is köszönetet mondtak a segítőknak. Ennek iratanyagát lásd az amerikai kormány online irattárában (National Archives Catalog) a Case Files of Hungarian Helpers, 1945–1947 cím alatt. A brit listákon található 184 név közül néhány az amerikai iratokon is feltűnik; Charles Szladitsé azonban nem.

[18] Lásd a Jelentés 13. pontját, alább.

A jelentés és a lista nemcsak az 1945 előtti ellenállás értékelése vagy az „angolbarát” magyar értelmiségről alkotott teljesebb kép okán érdekes – a listán olyan neveket is találunk, mint például a Magyar Tudományos Akadémia későbbi elnöke, Kosáry Domokos, aki a jelentés szerint a „Szladits-csoport” tagja volt –, hanem azért is, hogy lássuk: vannak idők, amikor nagyon kevés (némi pénz, ruha, élelem, vagy egy fogházba becsempészett gyógyszer) is nagyon sokat tud jelenteni az emberi tisztesség mérlegén. S a Szladits család ezzel a kevéssel alighanem „jól sáfárkodott”: sokat tett a magyarok megtépzott becsületének és presztízsének mentése terén. S talán az sem mellékes különlegesség, hogy 1945-ben akadt egy állam, amely akkurátusan dokumentálta ezt.

*Szladits Károly az 1920-as években
(Fotó: Medek R., Forrás: MTA KIK Kézirattár, Ms 10802/52.)*

A.
ALKALMI LEVELEK, 1924 –1957*

Szladits Károly levelei különböző személyekhez, 1924–1955

1. (Lőrinczy Györgyhöz)

Bpest 1924. aug. 31.
I. Naphegy u. 21.

Mélyen tisztelt Tanácsos Úr!

Nagyon szépen köszönöm hugaim^[19] érdekében tett sok szives fáradozásait és kedves értesítését. Jó érzés a derék lánykáknak, hogy gondos jószág öröködik felettük!

Sajnálattal hallottam gyengélkedéséről és remélem, a szép Lillafüred balzsamos levegője ismét megteszi frissítő, üdítő hatását. Szívből kívánom a legkellemesebb pihenést. Valamelyik nyáron, Isten segítségével, mi is oda készülünk.

Ismételt hálás köszönettel és kiváló tisztelettel Tanácsos Úrnak készsége híve.

Dr. Szladits Károly.

2. (Mihályfi Ákoshoz)

Kótaj, Szabolcs megye
1926. aug. 26.

Méltóságos Uram!

Falun dolgozom könyvemem és munkámat most nem szakíthatom félbe. Csak szeptember 6-án mehetek fel Pestre, s azért legnagyobb sajnálatomra nem jelenhetek meg a könyvtári bizottságnak augusztus 30-iki ülésén. Kérem Méltóságodat, méltóztassék elmaradásomat kimentettnek tekinteni és ezt a t. Bizottságnak is bejelenteni.

Mély tisztelettel

Dr. Szladits Károly.

[*] A levelek forrása: az 1–2., 4–5. és 7. sorszámú leveleket az Országos Széchényi Könyvtár Levelestára, a 3., 6/a–b., 9/a–b. és a 10–12. sorszámúakat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára őrzi. A 8/a–b. alattiak az egykori Lukács Archivumból származnak. (A leltári számokat ld. a katalógusokban.)

[19] Hugaim – Képletes kifejezés, hiszen Szladits Károlynak – két fivére (Sándor Károly; sz. 1858 és Ede, sz.?) mellett – két nővére volt (egyikük, Ilona Gizella Emilia, 1863–1935, édesapja első házasságából származott, s később a nyelvész Zolnai Gyula felesége lett; másikuk Etelka Terézia, 1870–?, édesapja második házasságából született, mint maga Szladits Károly), de a levél írásakor már mindketten túl voltak az ötvenedik évükön. A kifejezés így valószínűleg testvéreinek gyemekeire, vagyis unokahúgaira – Etelkára vagy Erzsébetre –, esetleg ezek leánygyemekeire – Szladits Saroltára és Mártára – utalt.

3. (Levélfogalmazvány^[20] Eckhart Ferenchez)

Budapest, 1928. okt. 11.
II. Érmelléki ucca 7.

Igen tisztelt Barátom!

Bocsásd meg szokatlan kérésemet, de nincs senkim, akihez bizalommal forduljak Bécsben. Egy fiatal ismerősöm, Fuchs Dezső (bene maturus)^[21] e hó 15-én kéri felvételét a bécsi orvosi fakultásra, mert itt nem kapott helyet. Nagyon szépen kérlek, légy szíves valaki útján interveniálni, hogy a felvételnek ne legyenek nehézségei. Nagyon derék, jóra való fiú.

Óriási csapás nekünk Magyary Géza^[22] halála. Egyik oszlopa volt karunknak. Remélem, nem veszed rossz néven alkalmatlankodásomat. Mielőbbi viszontlátásra, tisztelő baráti üdvözlettel
készséges híved

Szladits Károly

4. (Lőrinczy Györgyhöz)

Budapest, 1930. május 4.
II. Érmelléki-u. 7.

Méltóságos Uram!

Nagy örömmel olvastam a szeretetnek és tiszteletnek azt a meleg megnyilvánulását, amelyel Méltóságodat 50 éves írói jubileuma alkalmával szűkebb kartársai körülvették. Engedje meg, hogy ez alkalommal én is tiszteletteljes ragaszkodással üdvözölhessem, mint aki nemcsak finom írásainak voltam és vagyok élvezője, de nemes egyéniségének jóságát közlelő is tapasztalhattam. Adja Isten, hogy még sok szép éven át gazdagíthassa irodalmunkat és adja közéletünknek a legnemesebb példát arról, milyen az igaz ember!

Mély tisztelettel őszinte, kész híve

Szladits Károly.

[20] E fogalmazvány mellett a Kézirattár egy másik, láthatólag feszült állapotban írt, több helyen írás közben korrigált, hosszas, sőt körülményeskedő, de befejezetlen szövegvázlatot is őriz, melynek ez a tervezet a letisztázott és véglegesített változata.

[21] Bene maturus – „jól érett”; az érettségi vizsga második legjobb fokozata, kb. jó eredménnyel érettségét tett. (Fuchs Dezső kilétét ma már nem lehetett megállapítani.)

[22] Magyary Géza (1864–1928) jogász, egyetemi tanár, a kereskedelmi jog és a polgári eljárásjog szakértője; 1903/4-ben az az egyetlen nagyváradi professzor, aki az ún. Somló-affér idején kiállt Somló Bódog és a tudomány szabadsága mellett.

5. (Kürti Menyhérthez)

Budapest, 1936. febr. 26.
II. Érmelléki ucca 7.

Méltóságos Uram!
Igen tisztelt Barátom!

Hálás szívvel köszönöm a páratlanul kedves vendégszeretetet, amelyben – kedves rendtársaiddal együtt – részesíteni kegyes voltál. Lebilincselő társalgásod közben csak úgy röpültek az órák és minél inkább múltak, annál jobban sajnáltam, hogy ottlétem oly rövidre zsugorodott. Jól esik éreznem, hogy kedves engedelmeddel máskor is megismételhetem ezt a rám nézve oly értékes és élvezetes látogatást és igazán boldog leszek, ha megint egyszer pár szép napot tölthetek körötökben. Kár, hogy elbeszéléseidet nem örökíthettük meg írásban: emberek és események csodás közvetlenséggel elevenednének meg szavaid nyomán, melyek a nagy magyar elbeszélők életszerűségét tükröztetik.

Ismételt igaz hálával szívemben arra kérlek, jelentsd a kedves tanár uraknak tisztelő üdvözleteimet és fogadd kiváló tiszteletem kifejezését, mellyel maradok hálás híved

Szladits Károly

6/a–b. (Mályusz Elemérhez)

Budapest, 1941. május 14.

Kedves Barátom!

Örömmel gratulálok az akadémiai jutalomdíjhoz. Rendkívül érdekel „A magyar társadalom a Hunyadiak korában” c. tanulmányod,^[23] amelyet szeminaristáim közül is többen óhajtának tanulmányozni. Azért nagy hálára köteleznél, ha – amennyiben az egyáltalán lehetséges – tanulmányodból különlenyomatot lennél szíves szemináriumom részére, de az én címemre (II. Érmelléki-u. 7.) megküldeni.

Szíves jószágodat előre is hálásan köszönve, baráti kézszorítással vagyok őszintén tisztelő híved

Szladits Károly
(aláírás kézzel)

[23] A szóban forgó tanulmány – „A magyar társadalom a Hunyadiak korában. (A hűbéresség és rendiség problémája)” – a korszak tudományosságát reprezentáló, Teleki Pál, Hóman Bálint, Balogh Jolán és mások írásait közlő Mátyás-émlékkönyv második kötetében jelent meg. Lásd Lukinich (szerk.), 1940, 2. kötet, 309-434.

Budapest, 1941. május 23.

Kedves Barátom!

Fogadd hálás köszönetemet azért a szeretreméltó előzékenységért, amellyel nagyértékű tanulmányodat intézetem részére átengedni szíves voltál. A hűbéri-ségnek a rendiségre való átfordulása a Verbőczy jogrendszerének egyik előfeltétele volt és ezért magánjogászainkat is közelről érdekli. A rendkívül sok okulást nyújtó művet szemináriumom tagjai nagy haszonnal fogják olvasni.

Ismételt hálás köszönetem kifejezésével és igaz nagyrabecsüléssel vagyik őszintén tisztelő híved

Szladits Károly
(aláírás kézzel)

7. („ismeretlen kegyelmes úrhoz”)

Budapest, 1941. jún. 14.
II. Érmelléki ucca 7.

Kegyelmes Uram!

Mély tisztelettel esedezem, kegyeskedjék engem és feleségemet a napirendre tűzött házassági törvény^[24] ügyében kihallgatáson mielőbb fogadni és megengedni, hogy – ha netalán vizsgatorlódás okából személyesen én nem jöhetnék is el, – feleségem egyedül terjeszthesse elő kérelmünket, amely a katolikus családok százait a legsúlyosabban érinti.

Előre is hálás szívvel köszönöm Nagyméltóságod kegyes jószágát, a legmélyebb tisztelettel vagyok kegyelmes Uram alázatos híve

Szladits Károly

[24] A napirendre tűzött házassági törvény – az 1941. évi XV. törvénycikk, ismertebb címével a harmadik zsidótörvény. Lásd a Bevezetőt.

8/a–b. (távirat és levél Lukács Györgyhöz)

Keletbélyegző: 1955. II. 5

LUKAACS GYOERGY
BELGRAAD RPT 2 BP

SZERETETTEL UEDVOEZLUENK A NEMET TUDOMAANYOS AKADEMIA LE-
VELEZOE TAGJAAVA A TOERTENT MEGVAALASZTAASOD ALKALMAABOL =
SZLADITS KAAROLY ES MARGIT +

Budapest 1955. márcz. 18.

Kedves Gyuri!

Tudom, hogy egy olyan elfoglalt ember mint maga, nem nagyon örül leveleknek, de viszont olyan nagyon örültünk annak a kitüntetésnek, amelyben a Kosuth díj „nagy díjának[”] elnyerésével részesült, hogy ennek az örömnak mégis kifejezést akarunk adni, azt kívánva, hogy jó egészségben, még sok éven át dolgozhasson a tudomány és az emberiség javára.

Mindkettőjüket sokszor üdvözljük és maradunk régi barátsággal szerető hívei

Szladits Károly és Margit^[25]

[25] Az íráskép alapján a levelet Szladits felesége vetette papírra, aki ezt minden bizonnyal férje szem-
betegsége miatt tette, helyette vagy diktálása mellett. Érdekes kiegészítése ennek, hogy az első mon-
datban változik az egyes és többes szám első személy.

*Levelek Szladits Károlyhoz (1949)*9/a–b. Horváth Barna levelei^[26] Szladits KárolyhozDr. Horváth Barna
egyetemi tanárXI. Budafoki-út 17. a/lépcső II.2.
Budapest, 1949. március 9

Kedves Károly Bátyám,
e hó 4-én kelt szíves soraidat némi késedelemmel csak tegnap kaptam kézhez. Az alakuló ülésre semmiféle meghívót vagy értesítést nem kaptam, azon ez okból nem jelenhettem meg, amit ezzel igazoltnak és kimentettnak tekinteni kérek.

A nekem szánt feladatot készséggel vállalom és igyekezni fogok megtisztelő bizalmatoknak megfelelni. Máris beszéltem a Főtitkár és a Főkönyvtárnok urakkal. Hogy haladéktalanul munkához foghassak.

Az előbbivel azt az előkérdést kívántam tisztázni, hogy mennyiben köt bennünket a tavalyi bizottságnak az a javaslata,

„hogy a legközelebbi alkalommal bölcsészeti és társadalomtudományi, a második alkalommal közgazdaságtudományi, a harmadik alkalommal pedig újból jogtudományi munka részesülhessen kitüntetésben”?

Miután ugyanis én a tavalyi bizottságnak is tagja voltam, és e javaslatához hozzájárultam, magamra nézve azt bizonyos fokig kötelezőnek vélem, legalábbis annyira, hogy fennállását el nem hallgathatom. Ezt különben azért sem tenném, mert hiszen a javaslattól való eltérés miatt esetleg támadások is érhetnek a Bizottságot vagy az Akadémiát az elhanyagolt tudományterületek részéről.

A főtitkár úr azonban megnyugtatót, hogy a javaslat csupán javaslat maradt, mert az osztálytitkár úr nem terjesztette azt határozás végett az osztály elé. Mivel a javaslat nem lett határozat, szerinte semmi esetre sem vagyunk kötve. Nem is ajánlatos megkötni magunkat, mert a változó publikálási viszonyok mellett sem a tudományterületek sorrendjét, sem az évköröket nem lehet szigorúan betartani. Sokkal megnyugtatóbb eredményre juthatunk, ha – mint tavaly is – inkább a tudós életművét nézzük, mint egy szűkreszabott évkörnek esetleg igen sovány termését.

[26] Az akadémiai ügyek korabeli intézésébe való bepillantás mellett e levél talán azért is bír némi jelentőséggel, mert Horváth Barna – mint tudjuk – 1949. november 19-én hagyta el Magyarországot, de távozásáról jóval korábban, feltehetőleg az év tavaszán dönthetett. (Hisz 1949 nyarán már megállapodott az amerikai kulturális attaséval, hogy könyveit és iratait a követség hivatalos küldeményeként juttatja ki számára; vö. Révész Béla: Kettő a „szegezi iskolából”. Vö. Horváth Barna és Szabó József kapcsolata. megj.: Révész, 2017, (220-233.) 228. Ezek a levelek tehát az elhatározás formálódása, vagy talán véglegessé válása idején születtek. A levelek írógéppel írt másolatok; nincs rajtuk autográf aláírás.

Megkérdeztem még Főtitkár urat aziránt is, hogy a Szalay László jutalomnak^[27] hol található tulajdonkép az alapító aktusa vagy okmánya? Erre azt felelte, hogy ilyen okirat vagy írásba foglalt határozat nincs, a gondolat az Igazgatótanács egyik ülésén született meg, hogy a különféle jutalmakat osztályonként egy-egy éremmé egyesítsék, amely tehát odaítélhető és kiadható az alosztályban képviselt bármely tudományszak képviselőjének minden megkötés nélkül. Lehetséges különben, hogy ezidén már pénzbeli jutalom is fog a kitüntetéssel járni.

Ez a felvilágosítás engem megnyugtatott különös tekintettel arra is, hogy az osztály már az ezévi bizottság összeállításával is – amikor abba három magánjogászt és egy jogbölcsest delegált – mintegy már állást foglalt ebben az előkérdésben, olyan szakértőket küldve ki, akik a díjat a jogtudomány művelői valamelyikének odaítélni hivatottak.

Mindazonáltal szükségesnek tartottam ezt az előkérdést Eléd és a Bizottság elé is terjeszteni, amelynek döntését az elmondottak után elfogadom, illetőleg azt javaslom, hogy a kérdés megvilágítása után a bizottság állapítsa meg, hogy a tavalyi javaslat által nem érzi magát kötöttnek.

A Főkönyvtárnok úr segítségével talán már holnap megkapom az 1947-48-ban megjelent jogtudományi művek jegyzékét és az általam majd kijelölendő művek kötelees példányait is. Ezen az alapon remélem, hogy a tudományos értékű művek felsorolását és rövid jellemzését hamarosan el fogom tudni készíteni. Mielőtt ez megtörtént, jelentkezem, hogy bizottsági ülés kitűzése iránt tegyek javaslatot.

Kérek, légy meggyőződve, hogy amennyire tőlem függ és a kérdéses anyagot idejé[be]n megkapom, igyekezni fogok sürgősen végezni a munkámmal, hogy a Bizottságot mielőbb olyan helyzetbe hozzassuk, hogy a jutalmat kellőképpen átgondolt és megfontolt határozattal az arra legérdemesebbnek juttathassa.

A legőszintébb tisztelettel és baráti kézszorítással
üdvözöl igazi híved:

XI. Budafoki-út 17. a/II.2.
Budapest, 1949 április 1

Kedves Károly Bátyám,

bátor vagyok a Szalay László emlékérem kiadására vonatkozó kiegészített bizottsági jelentésnek általam már aláírt szövegét Neked, mint Elnökünknek, megállapodásunk értelmében tisztelettel idemellélkelten bemutatni.

[27] Az akadémiai díjak, így a Szalay László-jutalom adott korban játszott szerepéről lásd: Soltész F. G. – Soltész M., 2017, 1435 –1448. A díjat egyébként 1947-ben nem adták ki, 1948-ban Szladits Károly kapta.

Most már csak az lenne hátra, hogy a jelentést aláírásoddal is ellátva a Főtitkár úrhoz eljuttatni szíves volnál azzal, hogy az osztályülésen bemutatni szíveskedjék.

Engedd meg kérlek, hogy hálás köszönetet mondjak azért a megértésért és támogatást, amelyben Te, mint Elnök, valamint a bizottság igen tisztelt tagjai is, nem éppen könnyű előadói tisztem közben^[28] részesítettetek.

Őszinte tisztelettel és igaz barátsággal üdvözöl mindenkor készséges híved:

Szladits Károly az 1930-as évek elején

(Forrás: Ünnepi dolgozatok Dr.Szladits Károly egyetemi tanári működésének harmincadik évfordulója alkalmából (1937) című kötet)

[28] A bizottsági jelentés a díjat Szász István (1899–1976) nemzetközi magánjogásznak javasolta odaítélni. A javaslatot el is fogadták, a díj átadására azonban nem került sor. Az osztályülések után ugyanis Alexits György matematikus jelezte a “tudományügyi minisztériumként” működött Magyar Tudományos Tanács (MTT) pártkollégiuma felé, melynek MTT-főtitkárként tagja volt, hogy a másnapi akadémiai nagygyűlésen, 1949. május 29-én, a párt jóváhagyása nélkül akarnak akadémiai díjakat kiosztani. Erre az MTT pártkollégiuma (tagjai Geró Ernő, Lukács György és mások) úgy határozott: „Alexits elvtárs intézkedjen, hogy a díjak kiosztását halasszák el. Majd a kérdés megvizsgálandó.” Alexits György (később rövid ideig az MTA főtitkára) intézkedett, így a díjakat nem osztották ki, sőt a nagygyűlés is elmaradt. Lásd Soltész F. G. – Soltész M., 2017, 1444.

Ifj. Szladits Károly és Szladits Imre levelei

10. (Ifj. Szladits Károly levele Angyal Dávidhoz)

Budapest, 1941. május 9.

Mélyen tisztelt, kedves Dávid bátyám!

Nagyon köszönöm azt a megtisztelő kedvességet, amellyel kitüntetni méltóztatott azáltal, hogy [az] Andrásy Gyuláról írt tanulmányt^[29] nekem elküldte Dávid bátyám. Nagy érdeklődéssel fogom elolvasni nyári vakációm idején. Jelenleg a bankbéli elfoglaltságom mellett megint angol jogi tanulmányokba merültem.

Kedvességét újból megköszönve
mély tisztelettel üdvözlí

ifj. Szladits Károly

11. (Szladits Imre levele Szabó Lőrincnek)

47 Oakwood Court
London W. 14
Western 2406
1957. júl. 9.

Kedves Barátom,

Nyári vakációról visszatérve jóleső meglepetéssel találtam kedves könyvküldeményedet. Hálásan köszönöm baráti figyelmedet, amellyel igen nagy örömet szerezteél nekem. Régebbi gyűjteményes kiadása verseidnek és két évvel ezelőtt küldött köteted állandó gyönyörűség forrásai nekem és baráti körömnék és a most kapott dedikált műveidet különös szeretettel fogom szívémbé zárni. Néhány verset a „Huszonhatodik év”-ből^[30] már Vera kezeírásából ismerem, nemcsak én, hanem Laci barátunk is; egyébként az egyik kötetet – szíves engedelmekkel – neki is fogom adni és öcsémet is megörvendeztetem az egyik kötettel. Öcsémekkel, aki éppen most velünk volt Olaszországban, egyébként sokat elbeszélgettünk Rólad és kimondhatatlan öröm lenne, ha egyszer valahol véletlenül találkoznánk. Nekünk itt az idegenben – bár sorsunkra nem panaszkodhatunk – mégis csak a magyar szó és annak mesterei jelentik a meghitt otthont! Üres óráimban a magyar poézis nyújtanak [fel]jüdülést és szorgalmasan építgetem Hungarica gyűjteményemet, hogy ezzel is szorosabbra fűzzem a magyar kapcsolataimat.

Remélem, hogy egészségi állapotod helyreállt és boldog vagyok, ha nincsen küldeni valóm; ha azonban bármire szükséged lenne, ne habozzál írni és igye-

[29] Lásd: Angyal, 1941.

[30] Szabó, 1957.

kezni fogunk beszerezni azt, ami kell. – Egyébként Verától gyakran hallok Felőled, terveidről és munkásságodról és remélem, hogy kapcsolatunkat továbbra is fenn tudjuk tartani. A napokban lesz nálunk Laci és a felesége és referálni fogok nekik Rólad.

Feleségem, ismeretlen tisztelőd, meleg üdvözetét küldi, Téged pedig őszinte szeretettel és barátsággal ölel
tisztelő híved

Szladits Imre

12. (ifj. Szladits Károly üdvözlőlapja Szabó Lőrincnek)

[hely és dátum nélkül]^[31]

Mindnyájatoknak sok üdvözet. Meleg barátsággal,

ifj Szladits Károly

A levelek címzettjei

- Angyal Dávid (1857–1943): történétíró, irodalomtörténész és kritikus, egyetemi tanár, az MTA tagja és titkára, 1935-ig a Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatója.
- Eckhart Ferenc (1885–1957): jog-, társadalom- és gazdaságtörténész, levéltáros, egyetemi tanár, miniszteri tanácsos, az MTA tagja.
- Horváth Barna (1896–1973) jogfilozófus és jogszociológus; 1945-től az MTA levelező tagja (1949-től „tanácskozó taggá” visszaminősítve).
- Ismeretlen kegyelmes úr (mint címzett): lásd a Bevezetőt.
- Kürti Menyhért Géza (1875–1949): ciszterci szerzetes, irodalomtörténész, a bajai gimnázium igazgatója, majd (1924-től) egri perjel és egri gimnázium-igazgató. Irodalomtörténész-ként elsősorban Mikes Kelemen munkáival és Mindszenty Gedeon költészetével foglalkozott.
- Lőrinczy György (1860–1941): felvidéki származású ügyvéd és szépíró, elsősorban novellista; a nemzeti szellemű magyar népi érzésvilág érzékeny kifejezője; a Petőfi Társaság (1908), majd a Kisfaludy Társaság (1924) tagja. Korábban, az Osztrák-Magyar Monarchia idején Komárom vármegye tanfelügyelője, a Gömör-Kishont című hetilap szerkesztője, illetve a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület titkára.
- Lukács György („szegedi”, 1885–1971) Kossuth-díjas filozófus, esztéta, marxista teoretikus és kommunista politikus. A Tanácsköztársaság népbiztosa, a Nagy Imre-kormány minisztere, az MTA tagja.

[31] Az előnyomott angol üdvözlőlapon ez áll: „With best wishes for Christmas and the New Year.” Vagyis a rövid üdvözetlen nincs dátum-jelzés, a körülményekből mégis úgy tűnik, mintha azt az 1957 karácsonya előtti időszakban írták volna. Ha figyelembe vesszük, hogy Szabó Lőrinc 1957. október 3-án halt meg, a pár szavas üdvözet így sokféle következtetést inspirálhat az emigráció és az itthoniak kapcsolatát illetően.

- Mályusz Elemér (1898–1989) történész, levéltáros, folyóirat-szerkesztő, a középkor kutatásának jelentős alakja; az ún. nép-történet kutatója.
- Mihályfi Ákos István (1862–1937): cisztercita szerzetes, egyetemi tanár; 1916/17-ben a budapesti egyetem rektora, 1917/18-ban, valamint 1926-ban prorektora; később a Szent István Társulat alelnöke.
- Szabó Lőrinc (1900–1957) Kossuth-díjas költő, műfordító, a modern magyar líra meghatározó alakja, a Lóci-versek szerzője.

B.

VISSZAEMLEKEZÉS: BESZÉGETÉS SZÉKELY MÁRIÁVAL, AZ AUSCHWITZ-JEGYZŐKÖNYV EGYIK FORDÍTÓJÁVAL*

Egy kerek pecséttel és 1944. április 7-i dátummal ellátott, megsárgult igazolvány. A képen egy szép arcú és komoly tekintetű fiatal nő: Székely Mária diakonissza. A híres, akkoriban banki alkalmazottként dolgozó fogorvos több nyelven beszélő lánya 1943-ban lett a „Jó Pásztor” önkéntes segítője, majd a német megszállást követően állandó alkalmazásba került. Voltaképpen sosem volt valódi diakonissza, de ezzel a tanúsítvánnyal nagyobb biztonságban tudott élni és valódi tevékenységét álcázni. Üldözöttet mentett meg, gyerekeket rejtő és óvó otthonok szervezetének munkájában vett részt, hamis, életeket mentő papírokat állított ki; a lelkes tolmácsként és a JPB titkárnőjeként dolgozott, valamint a Nemzetközi Vöröskereszt küldöttségének bonyolult tárgyalásaiban segédkezett, ahol emberek és gyerekek élete forgott kockán; titkosított dokumentumokat fordított magyarról és magyarra.

SZÉKELY: Máig emlékszem arra, amikor először olvastam a jelentést a „Jó Pásztor” Lázár utcai irodájában. Azon megrázó élmények egyike volt, amelyeket sosem fogok tudni elfelejteni. Április vége volt, vagy talán 1944. május első napjainak egyike. Annyi év elteltével már nem emlékszem a pontos dátumra.

SZENES: Sokan, akik tavasszal vagy nyáron Auschwitzról hallottak vagy esetleg saját szemükkel látták a jelentést, nem akarták elhinni, hogy lehetséges, ami ott történt. Ön elhitte?

SZÉKELY: Ez a ténytudó jelentés annyira felfoghatatlanul megdöbbentő és megrázó volt, hogy az szavakkal leírhatatlan. Kétség sem férhetett ahhoz, hogy valós. Nem csodálkozom azonban azon, hogy 68-ban voltak néhányan, akik nem akarták elhinni. Nem adhattam viszont át magam a kétségnek és a megrázókdodtatás okozta elkeseredésnek. Még ha nehéz is volt, a fordítási feladatra kellett koncentrálnom, hogy amilyen gyorsan és alaposan csak lehet, befejezzem a mun-

[*] Forrás: Szenes – Frank, 1994, 67-73. A szemelvényt ford.: Gulyás Éva.

kát. Teljes embert kívánó feladat volt. 6-8 napig szinte szünet nélkül dolgoztam a fordításon, és azt hiszem, elmondhatom, hogy ez a munka nem hasonlítható egyik eddigi megbízásomhoz sem. A jelentésben az addig csak szóbeszédből ismert, módszeresen és pedánsan megszervezett gyilkosság – egy tömegek ellen megtervezett bűncselekmény – teljes, borzalmas valójában öltött formát. Azt a kitörölhetetlen benyomást keltette bennem – éppen ahogy a brutális tény maga –, hogy voltak emberek, akik ezt kigondolták, megvalósították, és ilyen mélyre tudtak süllyedni.

SZENES: A jelentés két, azonos szövegű példányát ismerem abból az időből. Egyenként kb. 40 oldal terjedelműek. A fordítás bizonyára igen megerőltető feladat volt. Hol dolgozott? Ez mégiscsak egy tiltott és életveszélyes tevékenység volt nemcsak a fordító, hanem azok számára is, akiknek közvetlenül közük volt hozzá.

SZÉKELY: Nagyjából egy hónappal a német megszállás után Szladits Károly házába, az Érmelléki utca 7-be költözhettem. Ez nagyon nagy szerepet játszott az életemben, mivel így csak pár perc távolságra voltam a Nemzetközi Vöröskereszt magyar küldöttségének irodájától, ahol később, 1944 nyarán dolgoztam. A Szladits család egy manzárdszobát bocsátott a rendelkezésemre, amely minden tekintetben ideális volt számomra. Ott zavartalanul fordíthattam. Szótárrak is a rendelkezésemre álltak, és Szladits Károly jóságos, bölcs embersége folytán nagy segítséget és támogatást nyújtott számomra. Tudta, hogy valami fontos feladatam van, azonban tapintatos ember volt, és nem várta el, hogy őt is bevonjam. Így biztonságban gépelhettem a magyar szöveget a kis írógépemem. Hat példányt készítettem.

SZENES: A Szladits családnak nem tűnt fel, hogy Önt legbelül valami foglalkoztatja?

SZÉKELY: A külvilágban zajló sok szörnyűség miatt egyáltalán nem volt számukra szembeötlő a hangulatom. A házban és a kis szobámban sok más „izgalmas” dolog is történt. Itt az emberek életének megmentése céljából történő papírhamisításokra, illetve különböző személyekkel való találkozásokra és megbeszélésekre gondolok. Még ha észre is vett valamit a család, senki sem kíváncsiskodott.

SZENES: A jelentés írói a tábor létesítményeit, a tetoválás és a szelekció módszereit, illetve a gázkamrák és krematóriumok működését írták le. Új, addig ismeretlen fogalmakkal találkozott. Hogyan oldotta meg őket?

SZÉKELY: Lehet, hogy hihetetlenül hangzik, de a jelentés egy száraz, érzelmentes szöveg volt; mintha valaki arról írna, hogyan kell kenyeret sütni. Fogalmam sincs, milyen más hasonlattal tudnám még szemléltetni ezt anélkül, hogy a tárgyat ártalmatlan színben tüntetném fel. Nem mondom, hogy a fordítás egyszerű volt, azonban nem találtam benne olyan sok új fogalmat és kifejezést. Természetesen a tartalom – függetlenül a megfogalmazástól – elmondhatatlanul szörnyű volt.

SZENES: Hogyan másolta le a rajzokat?

SZÉKELY: Ha jól emlékszem, meglehetősen nehéz volt átűtő nyomtatványpapírt szerezni, azonban végül sikerült lemásolnom a rajzokat és beilleszteni őket a szövegbe, még úgy is, hogy nincs tehetségem a rajzoláshoz.

SZENES: Serédi bíboros volt az Ön által elkészített példányok egyikének címzettje. A bíboros archívumának egy 1944-es dokumentumkötegében megtaláltam az Auschwitz-jelentés egy példányát, és a rajzokon máig kivehetők a lila nyomtatványpapír nyomai. Lehetséges, hogy Ön ilyen nyomtatványpapírt használt?

SZÉKELY: Hát persze, lila volt! Teljesen biztos!

SZENES: Akkor lehet, hogy a példány az Ön munkája, jóllehet azon a nyáron a jelentést sokan elküldték a bíborosnak, és nem lehet tudni, melyik került az archívumba. Nincs rajta aláírás. Természetesen mindenki elől titkokban kellett tartania, amit csinált. Meddig lehet egy ilyen titkot őrizni?

SZÉKELY: Mialatt fordítottam, a jelentést rajtam kívül csak egyetlen ember, az akkori vőlegényem látta, aki 1945 óta a férjem. Amikor sebészi munkája és a bombázások engedték, átjött Szladitsékhoz. Előle nem tudtam eltitkolni. Ha nem meséltem volna el neki, mit vettem ki a jelentésből, és nem mutattam volna meg neki, egyáltalán nem tudtunk volna nyíltan beszélni. Máig emlékszem, hogy a szöveget olvasva holtápadttá vált... A fordítói tevékenységemnek volt egy kínos tragikus pillanata is, önhibámból. Melegem volt a szobában, ezért a papírjaimmal és a szótárral kimentem a ház földszinti kis teraszára, amely nagyjából három-négy méterre helyezkedett el a telek drótkerítésétől. Egy erősebb szélhökés felkapta a német szöveg egy rajzokat is tartalmazó oldalát, és elfújta a kerítésig, amelyre aztán felakadt. A kerítés másik oldalán egy német katona járkált fel-alá. Őrködött. A németek ugyanis megszállás alatt tartották az Érmelléki utcának a Szladits villa mindkét oldalán, illetve azzal szemben elhelyezkedő villáit, és állandó őrt álltak. Nagyon megrémültem az elrepült oldal miatt. Mielőtt azonban odafuthattam volna, az őr átnyúlt a kerítésen, és udvariasan odaadta a papírt. Szerencsére sem a rajzok, sem a szöveg nem érdekelték... Ezt követően természetesen azonnal visszamentem a szobába dolgozni.

SZENES: A magyar példányok elkészültek. Mi lett a sorsuk?

SZÉKELY: Átadtam őket Éliás Józsefnek a Lázár utcában. A magyar szöveg egyik példányát és a német eredetű Józsi [Éliás József] felkérésére Soós Gézának kellett átvinnem az Úri utcába. Ott volt a Külügyminisztérium egyik képviselője. Kalandos és izgalmakkal teli út volt. A Széna térről mentem fel a várba, azonban éppen légiridő volt, így beszaladtam az egyik ház óvóhelyére. Nem sokkal azután, hogy újra elindultam, megint riadó volt, de csak rövid ideig tartott. Fent a várban még igazolványellenőrzés is volt, így nagy megkönnyebbülés volt, amikor végre megérkeztem Soós Gézához a jelentés német és magyar példányával. A dokumentumokat megkönnyebbült sóhajjal vette át...

SZENES: Angolra is lefordította a jelentést?

SZÉKELY: Soós Géza bízott meg velem, amikor elvittem neki a magyar szöveget. Azt hiszem, ezúttal még szűkebb volt a határidő. Visszakaptam a német szöveget, és újra éjt nappallá téve dolgoztam, nem aludtam, mert ... de az okát ugye

egyáltalán nem kell Önnek elmagyaráznom. Később hallottam, hogy valamilyen módon hirtelen lehetőség adódott a dokumentumok Svájcba küldésére, ezért volt olyan sürgős a fordítás.^[32]

SZENES: Megtudott azóta valamit a magyar példányok sorsáról?

SZÉKELY: Körülbelül tíz éve megjelent a Népszabadságban egy, az Auschwitz-jelentésről szóló cikk, ahol az én nevemet is megemlítették mint fordítóét. Ebből a cikkből tudtam meg, hogy az általam fordított példányokat magas rangú egyházi személyeknek adták át. Ezt követően a „Századunk” című megdöbbentő televíziós sorozatban hallottam újra a jelentésről. Megrázó volt újra látni a kivetített rajzokat és szövegrészeket. Megrendítő volt azonban bemutatva látni a tényt is, hogy a munkám hozzájárult az igazság felderítéséhez. Éliás József 1981 májusában felhívott, és szóba hozta a jelentés fordítását. 1949 óta nem láttam, alig hallottam róla valamit, de úgy beszélgettünk, mintha egy nap sem telt volna el az utolsó beszélgetésünk óta. Olyan hihetetlen, majdhogynem megdöbbentő volt, ahogyan Józsi áradozott rólam. Nem tudtam eléggé elhárítani a dicséreteit; sosem éreztem ugyanis, hogy bármi mást tettem volna ezzel a fordítással, mint amit tennem kellett. Valahogy mindig úgy éreztem, hogy az embernek az a feladata, hogy azt csinálja, amire pillanatnyilag képes.

SZENES: Valóban életveszélyes feladatot vállalt el... Még valamit szeretnék Öntől kérdezni. Auschwitzról ma jelentős mennyiségű irodalom lelhető fel. Olvasott később valamit a táborról? Volt elég lélekereje, érdeklődni iránta? Elment esetleg a helyszínre?

SZÉKELY: Általában sokat olvastam Auschwitzról és a nácizmusról; történelmi és más szemszögből írt műveket is. Elsősorban talán azért érdekelt, mert mindig is foglalkoztatott és máig is foglalkoztat a fasiszmus mint egyfajta lelki járvány, egy embereket megfertőző veszély kérdése. Auschwitzban ugyan nem jártam, de a hatvanas évek elején a férjemmel és a gyermekeinkkel elmentünk Buchenwaldba. Weimarból utaztunk oda. A táborba érkezvén valahogy megéreztek a kultúra és a fasiszta barbárság nagy összecsapását és kibékíthetetlenségét. A gyermekeim úgy tekintettek Buchenwaldra és az ott látottakra, mintha mindaz nem a Földön, hanem egy másik bolygón történt volna...

[32] A fordítás alapjául szolgáló kiadvány jegyzete: Máig nem tisztázott, mi történt az angol példánnyal. Májusban nyilvánvalóan nem érkezett meg Svájcba. Soósnak december 9-én sikerült Olaszországba menekülnie, ahol tájékoztatta az amerikai hadsereg titkosszolgálatát (OSS) egy, a magyarországi ellenállási mozgalomról szóló jelentésről. Emellett átadott nekik egy mikrofilmet az Auschwitz-jelentésről. Mivel azt még le kellett fordítani magyarról angolra, a magával hozott mikrofilm kétségkívül csak a magyar szöveget tartalmazta. Ld. Szenes, 1986; Szenes, 1994, 93.; Karsai E., 1986, 238-287. Vö. Függelék.

C.

EGY KATONAI JELENTÉS: R. S. TAYLOR ŐRNAGY JELENTÉSE MAGYARORSZÁGI ÚTJÁRÓL*

TITKOS
(felülbélyegezve):
ÁTMINŐSÍTVE
1945. nov. 29.

Címzett: Szövetséges Ellenőrző Bizottság^[1] (Olaszország)

C.M.F.^[2]

ügyeletes tiszt

Feladó: R.S. Taylor rep. őrgy.^[3]

Jelentés a magyarországi küldetésről

1. Légi úton érkeztem Bariból Budapestre, 1945. augusztus 1-én, betegség miatt azonban augusztus 8-án kezdtem meg feladatomban teljesítést.

Budapestről Bariba egy hét késedelemmel, november 28-án tértem vissza a rossz idő miatt. Magyarországi tartózkodásom idején tizennégy heti jelentést nyújtottam be a Szövetséges Erők Főparancsnoksága G-2 (P/W) egységének^[4] és az (olaszországi) Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak.

2. Magyarországi brit katonai misszió (B.M.M. Hungary)

Minden tekintetben a Katonai Misszió tagjaként kezeltek, s a Brit Parancsnok részéről mindig a lehető legszívélyesebb személyes odafigyelésben volt részem, és megkaptam a feladatomban teljesítéséhez szükséges minden szükséges eszközt (szállítás, hivatali elhelyezés, tolmács stb.).

Magyarországi tartózkodásomból következő bármilyen ügyben mostantól D. Bloodworth szds., 3. sz. GSO-tiszt^[5] (Magyarországi Brit Katonai Misszió) illetékes.

[*] Forrás: WO 208/5479 Hungary & Yugoslavia. Ford. Takács Péter.

[1] Az eredetiben: Allied Screening Commission (az ennél gyakoribb Allied Control Commission helyett).

[2] C.M.F.: Central Mediterranean Forces (Központi Mediterrán Haderők): a brit hadsereg mediterráneumi, észak-afrikai és közel-keleti hadszíntér-parancsnokságának része.

[3] S/Ldr: azaz Sqn Ldr (Squadron Leader), a brit légierők őrnagya.

[4] Az AFHQ (Allied Force Headquarters) G-2 egysége az ún. Intelligence Section (a hírszerzési ügyosztály), a P/W egység pedig a hadifoglyokkal foglalkozó részleg volt.

[5] GSO: General Service Officer – általános szolgálati tiszt.

3. Igények

Ténylegesen csak két tulajdonképeni igénylést nyújtottak be hozzám, nevezetesen a Weinstein-^[6] és a Medvegy-igényeket.^[7] Minden más esetben a juttalmak és az ajánlások az „A”-Függelékben található adatokon alapulnak. (Lásd Hadifogoly Kihallgatási Jegyzőkönyvek listája). [A margón kézírással: kérdőjel.]

4. A megvizsgált esetek összefoglalója

Az anyagi támogatással kapcsolatos valamennyi esetet megvizsgáltam, amelyről bármilyen információ volt, és amennyire ez lehetséges volt, rendeztem.

Budapesten: 100 eset (lásd az 1. sz. brit listát)

Budapesten kívül: 13 eset (lásd a 2. sz. brit listát)

Az amerikai ejtőernyősökkel kapcsolatos esetek: 23 (lásd a 3. sz. listát)

Összesen: 136 eset

5. Kitüntetések

63 Köszönetnyilvánító Oklevelet (IV. fokozat) adtam át magyar személyeknek (lásd külön lista)

Javaslatot tettem

1 Elismerő Oklevél (Miss E. Gore-Symes)^[8]

4 Királyi Bátorsági Érem (Dr. T. Szalai, Mrs. T. Szalai,^[9]
Szent-Iványi tiszteletes,^[10] Dr. C. Szladits^[11])

[6] Az utalás a magyar származású, de az angol hadseregben őrmesterként szolgált Weinstein Tiborra vonatkozik, aki közreműködött abban a (sikertelen) kísérletben, melynek keretében Horthy Miklós kommunikációs csatornákat próbált kiépíteni a szövetséges hatalmak vezetői közül gyakorlatilag bárkivel, aki meghallgatja kiugrási szándékát. Ennek során Weinstein Tibor kapcsolatban állt magas rangú magyar tisztviselőkkel a külügyi és a honvédelmi minisztériumokban, valamint segítette a később említett C. T. Howie-t is Budapesti tartózkodása idején. Nem sokkal később Palesztinába emigrált. Vö. Vigh, 1984, 45-50., valamint Handler, 1996, 83.

[7] Az utalás Medvegy Jánosra vonatkozik, aki Budapest ostroma idején, 1944. december 6-tól 1945. január 6-ig a Váci u. 56/58. sz. alatti lakásában bújtatta és élmezte William Jones-t és [?] Hepburn-t, a Brit Légierők tisztjeit, s ezért Taylor őrnagy 102.500 pengőt fizetett ki neki költségei megtérítéseként.

[8] Evelyn Gore-Symes (1918-?) Magyarországon élő angol nyelvtanár, brit állampolgár, aki – egyebek mellett – a „holland alagút” néven ismert akciókba szervezett be magyarokat. (Ezen akció keretében a német hadifogolytáborokból Magyarországra szökött szövetséges pilótáknak szállást, iratokat, élelmet és pénzt szereztek, bújtatták őket, majd segítették hazajutásukat.) A London Gazette 1946. október 29-i melléklete szerint E. Gore-Symes „Királyi Bátorsági Érmét” kapott.

[9] Dr. Szalay Tibor és felesége, Dr. Szalay Ilona. (A teljes adatbázis különböző helyein különböző írásmódokkal: Szalai, Szalay, egy helyen Szaly, továbbá Tibor, Tibur, stb., illetőleg Szalay Group.).

[10] Szent-Iványi Sándor (1902 – 1983) unitárius lelkész, 1945 után politikus (Polgári Demokrata Párt), az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd az 1945. november 4-én választott Nemzetgyűlés tagja, a Magyar Vöröskereszt elnöke. 1946-ban Angliába, onnan az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, 1949-től amerikai állampolgár.

[11] A „Dr. C. Szladits” e jelentésben nyilvánvalóan ifjabb Szadits Károlyra utal.

adományozására

Összesen: 5

(bejegyzés az oldal alján)

Lapozz a 2. oldalra!

(2. oldal)

6. Fügőben lévő ügyek

Annak a 16 Segítőnek az ügyét, akik az utóbbi hónapokban elhagyták Magyarországot, még meg kell oldani. Ezeket LONDONban lehet rendezni. (Lásd külön lista)

7. Kifizetések

A kifizetéseket szükségből pengőben kellett eszközölni, és ebből a célból a Magyar Külügyminisztérium szeptember legelején (néhány hetes késedelemmel) átadott 10 millió pengőt a S.O.E.^[12] (Coates őrnagy) és az ASC^[13] (Olaszország) közös használatára. A kifizetések időszaka sajnos könnyörtelen és folyamatosan növekvő inflációs időszak volt.

A 10 millió pengőből Coates őrnagy 2 606 000 pengőt a S.O.E. személyzet Segítőinek juttatott. Én szept. 15-én kezdtem a kifizetéseket, amikor a nem hivatalos átváltási árfolyamon 1 fontsterling 6 000 pengő volt, s november 1-én fejeztem be, amikor az átváltási arány elérte a kb. 40 000 pengőt, és a további kifizetések feleslegesek voltak. (A Brit Katonai Misszió privát árfolyama szerint november 28-án 1 fontsterling 180 000 pengőre emelkedett.)

Én összesen 4 059 000 pengőt juttattam 32 személynek. (Lásd a külön nyilatkozatot.) Amikor azonban a pénzbeli kifizetés elfogadhatatlanná vált, a római Szövetséges Ellenőrző Bizottság által biztosított kávé-, tea-, cukor- és cigaretta-jegyek formáját öltő jelképes kifizetés nagyon sikeresnek bizonyult.

8. Francia és lengyel hadifoglyok és szőkevények

Utasításom kiterjedt azon igények vizsgálatára, amelyek a francia és lengyel hadifoglyoknak nyújtott segítségből eredtek. Mivel azonban Magyarország sosem üzent hadat sem Franciaországnak, sem Lengyelországnak, e két állam fegyveres erőinek tagjait Magyarországon csak enyhe formák között internálták. Az ilyen támogatási igényeket ezért a G-2 (P/W) egység jóváhagyásával figyelmen kívül hagytam. (Ref. G-2 (P/W)/ 1082/945 szept. 10).

[12] A S.O.E. a Winston Churchill és Hugh Dalton által alapított Special Operations Executive, vagyis a Különleges Hadműveletek Végrehajtó Egysége.

[13] Bizonytalanul meghatározható szervezeti egység nevének rövidítése; a régi angol katonai terminológiában az ASC leggyakrabban az Army Service Corps-t, vagyis Katonai [Ellátó] Szolgálati Alakulatot jelent.

9. Anyagi segítség az amerikai légierők tagjainak

Mindig szoros összeköttetést és munkakapcsolatot tartottam a budapesti Amerikai Katonai Misszióval.

Az amerikai légierők tagjainak nyújtott segítséget huszonhárom esetben vizsgáltam ki, és amennyiben ez lehetséges volt, rendeztem. Ahol szükséges volt, minden jelentős adatot Hagy alezredes I. sz. GSO-tisztnek (U.S., Magyarországi Katonai Misszió) adtam át további intézkedésre.

10. C.T. Howie alezredes,^[14] U.D.F.^[15]

Amennyire korábbi magyarországi munkatársai alapján ez megítélhető, Howie alezredes vonatkozásában semmilyen pénzügyi igény nem keletkezett, és barátai (dokumentálható módon legalábbis) semmilyen pénzügyi kötelezettséget jelentő visszatérítési kísérletre nem számítottak és ilyet nem is vártak el.

11. Utazások Magyarországon

Munkám zömét Budapesten végeztem, de öt utat tettem Magyarország különböző részeire, melynek során kombináltam azt azokkal az Ellenőrzési feladatokkal, amelyekt a Brit Katonai Misszió nevében végeztem. Ebben az összefüggésben öt jelentést nyújtottam be E. E. Mockler-Ferryman dandártábornoknak.^[16]

12. Jövőbeli hírszerzés

Nem tudom, hogy a Hadügyminisztériumnak mi a politikája Közép- és Dél-Kélet-Európában bizonyos Segítőink potenciális lehetőségei és jövőbeli hasznosíthatósága vonatkozásában.

Mindazonáltal felvetem, hogy Magyarországon, s különösen Budapesten a Segítők köre a brit ügy lehetséges szolgálatának egész tárházát jelenti.

[14] Charles Telfer Howie (1905–1993): dél-afrikai származású angol katona, aki 1941-ben Észak-Afrikában fogságba esett, onnan egy németországi fogolytáborba került, ahonnan viszont 1943-ban megszökött, s hamis (holland) papírokkal Magyarországra menekült. Budapesten a S.O.E. ügynöke lett. Távirókapcsolatot tartva Londonnal többször találkozott Horthy Miklóssal, nemhivatalos szerepet játsza annak tisztázásában, hogy Magyarország kérhetne-e fegyverszünetet az angolszászoktól. 1944. március 19. után Szent-Iványi Sándor bűjtatta; később a Balaton környékére menekült, majd 1944 szeptemberében, hogy le ne tartóztassák, repülőgéppel Olaszországba szökött. Történelmi szerepét megörökítő visszaemlékezéséért lásd Howie, 1997 (ismerteti: Figder, 2002, 100-102.; Stenge, 2016, 134-136.). Szakirodalmi elemzésként lásd Peterecz, 2019, (1037-1057.) 1055-1056.

[15] Angolbarát dél-afrikai katonai egység (Union Defence Force), melynek a II. világháború idején szerepe volt a németekkel szembeni hírszerzésben az európai hadszíntéren is.

[16] Eric Edward Mockler-Ferryman (1896-1978) a II. világháború háború idején a S.O.E vezető tisztje Nyugat-Európában, 1945-től 1947-es nyugdíjazásáig a Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkatársa Magyarországon.

A következő három listán említett segítők legtöbbje bizonyítottan értékes, és határozott brit szimpátiával rendelkezik. Ki lettek válogatva. Közülük néhányan a tudományos, a politikai, az üzleti vagy a szakmai élet kiváló teljesítményeket nyújtó alakjai, a legmagasabb fokú erkölcsiséggel. Az élet minden területét képviselik, és a magyar közélet keresztmetszetét jelentik.

(bejegyzés az oldal alján)
Lapozz a 3. oldalra!

(3. oldal)

Ésszerűnek tűnik abban bízni, hogy e barátaink közül néhányan esetleg továbbra is szolgálatunkra lesznek, és nem szabad szem elől tévesztenünk őket. Az ilyen források közegén keresztül könnyebb lesz nyitva tartani a szemünket, és megállapítani a tendenciákat egy olyan országban, amely sosem volt híres politikai életének egyenes irányáról.

A brit nézőpont és életforma szócsöveiként ráadásul felbecsülhetetlen értékű propagandát tudnak kifejteni, a szónak a legjobb értelmében. Mellékesen, Budapesten a művelt osztályok részéről kielégíthetetlen igény létezik brit olvasnivalók iránt; s a brit dolgok árfolyama általában magas.

Magyarországi Segítőink teljes listáját meghagytam a Brit Katonai Misszión, s azt átadják majd a brit Katonai Attasénak, amikor kinevezik.

13. Kitüntetési politika

Magyarországi tapasztalataim teljesen világossá tették, hogy a Szövetséges és a korábban ellenséges államok polgárai által a Nemzetközösségi hadifoglyoknak és szőkevényeknek tett háborús időkbeli szolgálatok elismerésének és jutalmazásának brit politikája nagy elismerést vált ki és növeli hitelünket. Olyan politika ez, amely nyilvánvalóan a jóhírnév terén hozza meg a maga osztalékát – az egyetlen olyan területen, amelyet a magyarok jelenleg ajánlhatnak.

A Segítők a legtöbb esetben meglepődtek azon, hogy szolgálataikat feljegyzik, s még inkább azon, amit elégedetten nyugtáztak, hogy valaki egy tisztán erkölcsi kötelezettség-érzés alapján szükségét érzi a cselekvésnek. A magyarok gyakran megjegyezték, hogy Anglia volt az egyetlen ország, amely sok fáradságot vállalt azért, hogy azt mondja: „Köszönöm”.

14. Természetbeni kifizetések

A tapasztalat azt is megmutatta, hogy a jelenlegi szűkös anyagi viszonyok, az infláció és a nélkülözések között Közép-Európában egy kiló kávé mindig elfogadhatóbb egy Segítő számára, mint az annak többszörösét kitevő értékű pénz. (A kávé a budapesti feketepiacon különként néhány fontsterlingbe kerül.)

Felvetem, hogy e célból a legalkalmasabb és leginkább várt fogyasztási cikkek a kávé, a tea, a cigaretta és talán a ruházat. E ekintetben a szállítás fontos tényező, s ezek a fogyasztási cikkek súlyra könnyebbek is, és használati szempontból gazdaságosabbak is, mint például a húskonzerv, konzervált tej vagy a cukor.

Ha úgy döntenek, hogy alkalmazzák a természetbeni kifizetések elvét, nagy előny, hogy ezek olyan cikkek, amelyeket egy kilós egységben és ömlesztve szállítanak.

A magyarországi Segítők összesen

44 font kávé

22 font teát

88 font cukrot

154 font

2000 cigarettát, és

3 öltönyt

kaptak, ami egyetlen légiszállítmánnyal érkezett. Többet is lehetett volna tenni „se”-járáttal,^[17] de az idő ezt nem engedte.

(autográf aláírás)

R. S. Taylor, repülő őrnagy, Királyi Légierő

Másolatban: M. I. 9. Hadügyminisztérium

Irattár

A jelentéshez tartozó listák^[18]

TITKOS

Magyarországi Brit Katonai Misszió

Budapest

1945. november 15.

(felülbélyegezve):

ÁTMINŐSÍTVE

Ügyeletes tiszt

Szövetséges Ellenőrző Bizottság (Olaszország)

C.M.F.^[19]

[17] „Se”-járat: sajátos légiszolgáltatás 1945 után.

[18] A listákat nyilvánvalóan nem lehet, és nem is érdemes itt teljes terjedelemben közzétenni; közlöm azonban az első összesítő táblázatot (A segítők pénzjutalma, Magyarország), valamint az ún. 1. sz. brit lista 2. és 3. oldalát, amelyen a Szladits-csoportra vonatkozó adatok találhatóak. A teljes iratanyagban található 184 névből ezek 59-et tartalmaznak.

[19] Central Mediterranean Forces: Központi Mediterrán Haderők.

<u>Név</u>	<u>Cím</u>	<u>Dátum</u>	<u>Összeg pengőben</u>	
1.				
1. Weinstein Sámuel ^[20]	Budapest	1945.9.15.	36.500	
2. Lobl Tibor	“	1945.9.17.	30.000	
3. Medvegý János	“	1945.9.17.	99.500	(102.500 minusz 3.000)
4. Jacobowitz Adolf	“	1945.9.18.	20.000	
5. Miss Hartogensis	“	1945.9.19.	25.000	
6. Tunak Béla	“		30.000	
7. Dr. Ruppert Rezső	„	az összeg felvételét elutasította		
8. Gos[z]tonyi János	Kisnémedi	„	„	
9. Lengyel Dorothy	Budapest	„	„	
10. Szalay Tibor	“	1945.9.20.	125.000	
		1945.9.20.	83.000	(visszatérítés)
		1945.9.20.	50.000	(S.O.E.)
11. Hettyei Viln[m]a	“	1945.9.21.	25.000	
12. Schmalz József	“	1945.9.22.	125.000	
		1945.9.22.	12.500	S.O.E.
13. Fleischmann Sándor	“	1945.9.22.	250.000	I.S.9. ügynöki
14. Kallós Péter	“	1945.9.22.	625.000	I.S.9. ügynöki
		1945.10.1.	937.500	
15. Dr. Szladits Károly	“	1945.9.23.	165.000	(visszatérítés)
		1945.9.23.	75.000	
16. Szemző Blanche	“	1945.9.23.	12.500	(visszatérítés)
17. Bács Róza	“	1945.9.24.	50.000	
18. Szent-Iványi Sándor tiszteletes	“	1944.9.25.	75.000	
19. Skót Misszió	“	1945.9.25.	75.000	
20. Fóthy Kálmán [Koloman]	“	az összeg felvételét elutasította		(visszatérítés)
21. Sebestyén Péter	“	„	„	(visszatérítés)
22. Kosáry Domokos	„	„	„	„
23. Fiala Obe Richárd	„	1945.10.3.	75.000	
24. Kalmán Ihász ^[21]	„		25.000	
25. Tabakovits Pál	„		30.000	(visszatérítés)
26. Karig Sára	„		40.000	
27. Szc(?)Ky Ictvan [István]	„		50.000	
28. Szőke Jenő	„		100.000	(távcsó)
29. B.M.M. Hungary	„		3.000	(lásd Medvegý)
30. Salamon Ödön	„	az összeg felvételét elutasította		(visszatérítés)
31. Bélaváry-Burchard [Erzsébet]	„	„	„	„
32. Kemény György	„	„	„	„

[20] Valószínűleg azonos Weinstein Tiborral (lásd fentebb).

[21] Helyesen valószínűleg Ihász Kalmán.

33. Bisseliches Moses	''	''	''	''
34. Waldman Béla	''	''	''	''
35. Novák István	''	''	''	''
36. Haris András	''	''	''	''
[Andor?]				
37. Fodor Miklós	''	''	''	''
38. Szöllősy Elemér	''		természetbeni juttatás	
39. Evelyn Gore-Symes	London		később rendezendő	
40. Sziross Istvan	Esztergom	1945.10.24.	50.000	
41. Weis[s] Jenő	Cs (? ? ?)	1945.10.25.	50.000	
42. Csongey Sándor	Kapuvár	1945.10.25.	60.000	
43. Szalay Joseph	Csapod	1945. 10.25.	150. 000	
44. Hadinger Margit	Szigetvár	1945. 10.30.	200. 000	(visszatérítés)
45. Corgey [Görgey?] József		1945. 1.11.	300. 000	
	Összesen		4. 059.500	
	Meglévő egyenleg 1945. 1[1].11-én		2.335. 000	

1. táblázat: A segítőik pénzjutalma, Magyarország

(???) [22]

SAP Jelentések
Elosztás

AFHQ

A,C, of SG-2 1
CIO, MAAF 1
SO(I) MED 1
Adv. BQ 'A'F(???) 1
ISLD 1
OSS 1

UK

MI 9 10

USA

POV, MIS 2

INDIA

CEI (e), GMR INDIA 1

CYF

BGS (I) 1
Int Bec, MtAF 1
Adv HQ (Vost) E(???) 1
CSDIC 1
British Sect CEDIC 1
G-2 (CS???), AFBQ, CMF 1

NE

BGS (I) 1
CISO 1
Main HQ „A” Poroc 1
SI(?)E 1
A. C, cs, G-2, USAFIME 1
ISLD 1
CSDIC 1
ADV HQ (??) (???) 1

(kézírásos szöveg a lap szabadon maradt részén piros ceruzával)

[22] Elmosódottsága miatt olvashatatlan gépirás. A táblázat egyébként katonai egységek rövidítéseit tartalmazza, globális relációban, ahová a bizonyos dolgokat, feltehetőleg iratokat szokás szerint eljuttattak.

Lambertó úr listája

1. Gróf Csekonics Endre^[23]
Royal Exchange As[s]urance Co.
(Shell Building)
Pénz a hadifoglyok ruházataért 650
(2) 300
2. John Zwack^[24]úr
Pénz a hadifoglyoknak adott csomagért (3) 500
500
3. Haris Andor^[25]úr ✓
4. Fothi Coloman [Kálmán]^[26]úr ✓
5. Dr. Szladits Károly

2. oldal

Név	Cím	Szolgálati	(a) Akciónk	Megjegyzés
			(b) Javaslat	
8. SZLADITS CSOPORT				
Ifj. Dr. Szladits Károly	Budapest, Érmelleki u. 7.	A Brit ügy elsőrendű segítője. '44 márciusa és '45 februárja között, saját szempontjából komoly kockázatot vállalva segítséget nyújtott Brit hadifoglyok és szökevények részére. Jelentős mértékű pénzüsszegekkel, ruházati cikkekkal, élelmiszerekkel és egyéb javakkal járulva hozzá ehhez. Együttműködött Core-Symes-szel. Segítette Natusch-t és Barrett-et, s kapcsolatot tartott a holland ellenállókkal a német megszállás idején. Lásd a Weinstein-, a Core-Symes- és a Szalay-jelentéseket.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás 165. 000 pengő (visszatérítés) 75.000 pengő (ruházat) 1945. XI. 23. Némi kávé, tea, cukor. (b) Javasolva Királyi (Bátorsági) Éremre	A British Council tudósa A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jogtanácsosa Az Angol-Magyar Társaság titkára Az Angol-magyar üzleti szótár szerzője
9. Szemő Blanche ^[27]	Budapest, Vörösmarty tér 3.	Lőfegyverek, pénzeszközök és egyéb javak biztosítása brit szökevényeknek, 1944-ben. Futárként járt el.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás (b) –	A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alkalmazottja
10. Kertész István	Budapest, Szabolcska Mihály u. 13.	Pénzeszközök, takaró, fehérmemű és pamfletok biztosítása, 1944-ben. Brit rabok segítése a Fő utcai fogházban.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás (b) –	A Magyar Külügyminisztérium hivatalnok
11. Kosáry Domokos	Budapest, Eszterházy	Pénzeszközök biztosítása, valamint együttműködés van der Waals hdgy.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás	A Teleki Történeti Intézet igazgatója ^[28]

[23] Csekonics Endre (1901–1983): agrármérnök, neves vadász és vadászíró, a Csekonics család utolsó férfinak. Ismert műveit ld. Csekonics, 1943; Csekonics, 2006.

[24] Zwack János Jenő (1893–1976): az Unicumot készítő Zwack-gyár alapítójának, Zwack Józsefnek az unokája és – testvérével, Zwack Bélával együtt – a gyár harmadik tulajdonosi-vezetői generációjának tagjának, Zwack Péter Jánosnak (1927–2012) az édesapja.

[25] Nem sikerült azonosítani.

[26] Nem sikerült azonosítani.

[27] Később ifj Szladits Károly szerzőtársa; lásd az Szladits et al., 1946.

[28] Az 1941-ben létrehozott Teleki Pál Tudományos Intézet három tudományos intézetet felügyelt: az Államtudományi Intézetet, az Erdélyi Tudományos Intézetet és a Magyar Történettudományi Intézetet. Kosáry Domokos az utóbbi igazgatóhelyettese volt, bár lehetséges, hogy később előléptették.

	utca 29.	holland szökevényrel az ellenállás szervezésében, 1944-ben	(b) –		
12.	Szűcs Melitta katolikus nővér	Fogházmisszió, Budapest, Gyorskocsi út 27. (Fő utcai fogház)	Sokféle módon segített a brit raboknak, többek között John Coates szds.-nak, a Fő utcai fogházban. Könyveket, gyógyszert, élelelmet és ruhát vitt nekik.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás (b) –	A S.O.E. 50.000 pengőt juttatott számára és tőlük Köszönőlevelet kapott
13.	Glósz Lily	c/o Budapest, Érmelléki u. 7.	Futárként járt el, aki üzeneteket és különböző dolgokat csempészett be a Fő utcai fogházba.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás (b) –	
14.	Tabakovits Pál	Budapest, II. Érmelléki u. 10.	Pénzeszközök biztosítása a brit szökevények segítségéhez	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás és 30.000 pengő visszatérítése (45.X. 9.) (b) –	A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank hivatalnok
3. oldal					
15.	Salamon Ödön	Budapest, Berkenyi utca 5.	Pénzeszközök biztosítása. Miközben maga is menekült a fasiszta rezsim elől, fenntartotta a Nárcisz u. 23/a. sz.-t, ahol Barrett, Weinstein és Klement menedéket talált 1944 augusztus- november között.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás. A visszatérítést elutasította. (b) –	A Magyar Kémiai Üzemek igazgatója. (Lásd a Barrett- tanulmányt, és a Ruppert&Szladits jelentést.
16.	Sebestyén Péter	Budapest, Zichy Jenő u. 3.	A szökevények segítése pénzeszközökhöz való hozzájárulással és egy pisztoly biztosításával, valamint – 1944 márciusa előtt – élelem és ruha küldése Szigetvárra brit szökevényeknek	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás. A visszatérítést elutasította. (b) –	Budapesti Tőzsde
17.	Szöllősy Elemér	Budapest, XII. Mátyás király u. 37.	Pénzeszközök biztosítása (40 £) Evelyn Gore-Symes számára.	(a) Visszafizetve fontsterlingben (b) –	Építész. Nem volt tisztában vele, hogy pénzét brit szökevények segítésére fordították.
18.	Bélaváry- Burchard Erzsébet ^[29]	Budapest, Krisztina körút 71.	Pénzeszközök biztosítása (4 £) Evelyn Gore-Symes számára	(a) Visszafizetve fontsterlingben (b) –	
19.	Karig Sára ^[30]	Budapest, Ponty u. 14.	Pénzeszközök és ruházat biztosítása a brit szökevények segítségéhez	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás. 40.000 pengő visszatérítés (b) –	
20.	Fóthi Koloman [Kálmán]	Budapest, Tükör u. 3.	Pénzeszközök és egyéb javak a szökevények segítségéhez	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás. A visszatérítést	

[29] Bélaváry Burchard Erzsébet (1897–1987): pedagógus, az ún. Montessori-iskolák és módszer magyarországi népszerűsítője.

[30] Karig Sára (1914–1999) műfordító. 1944-ben a Svéd Vöröskereszt munkatársa; Székely Mária (itt nem idézett) visszaemlékezése szerint igazolványokat szerzett és hamisított szökevények számára. 1946/47-ben a British Councilnél dolgozott. 1985-ben a Világ Igaza kitüntetést kapott. Charles Szladits visszaemlékezését róla lásd Palosuo, 2008, 213-214.

21.	RUPPERT CSOPORT Dr. Ruppert Rafae[31]	c/o Budapest, III. Eskü. u. 5.	Egy kis magyar ellenálló csoport vezetője. A Nárcisz. u. 23-ban kora augusztustól novemberig bujtatta és ellátta Barrett-et, Weinsteint, Albertet és más magyar szökevényeket. 44 november-decemberben Kisnémediben, annak dec. 7-i oroszok általi felszabadításáig bujtatta Barrett-et és Taskert.	(a) Hivatalos köszönetnyilvánítás. 100 £ jutalom a Hadügyminisztérium M.I.9. bécsi irodájától. (b) –	Jogász; a Kisgazda Párt tagja. A pesti Kereskedelmi Bank alkalmazottja (lásd a Gore-Symes, a Szalay, Slinn-, Szladits-, Rainprecht-, Szent-Iványi-jelentéseket.)
-----	--	-----------------------------------	---	--	--

2. táblázat: Az 1. sz. brit lista 2. és 3. oldala

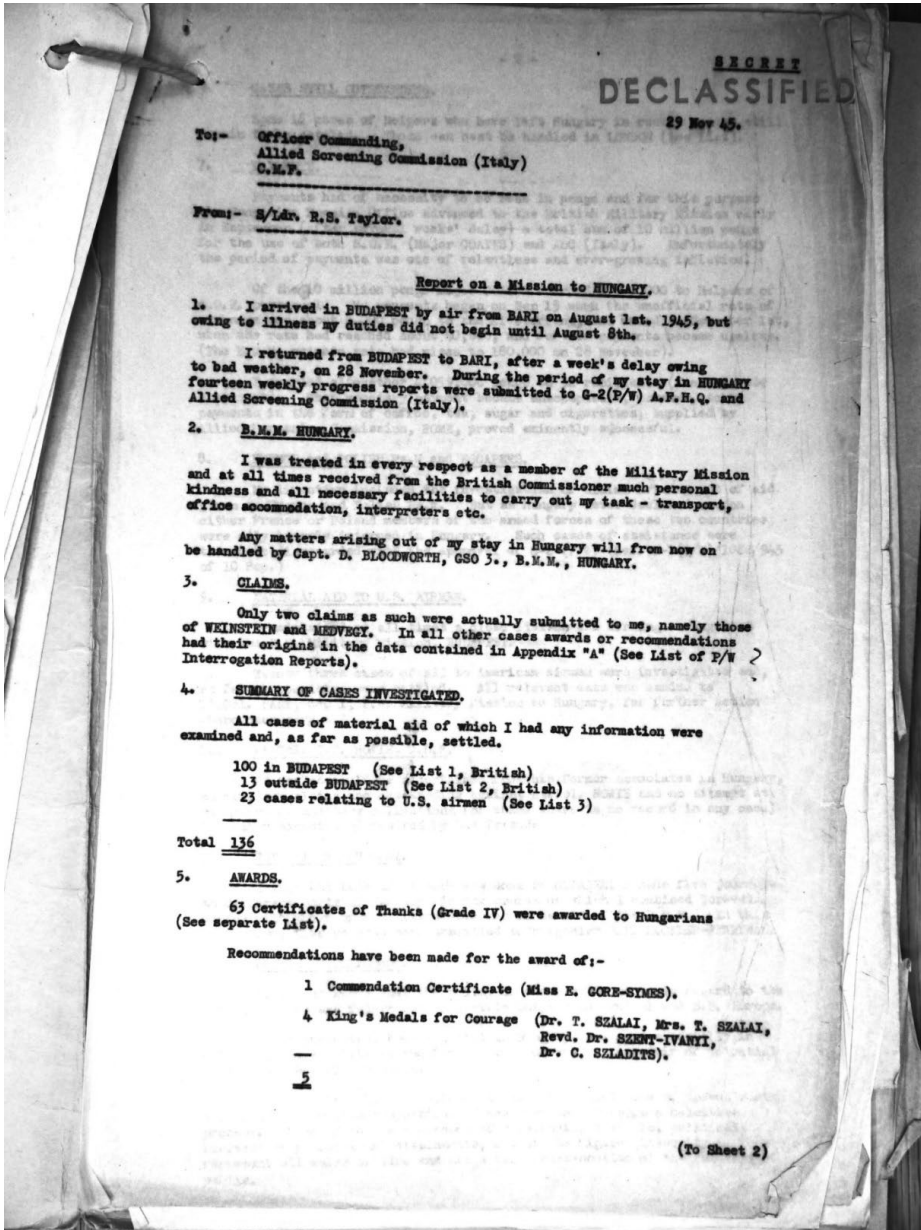
IRODALOM

- Angyal Dávid (1941): *Gróf Andrássy Gyula (1823–1890). Értekezések a történeti tudományok köréből.* XXV. MTA, Budapest.
- Bermann, George A. (1986): Charles Szladits (1911–1986). In: *American Journal of Comparative Law.* Vol. 4/1986 (34).
- Braham, Randolph L. (1997): *A népirtás politikája. A holocaust Magyarországon.* 2., bőv. és átd. kiadás. Belvárosi Kvk., Budapest.
- Csekolics Endre (1943): *Néhány szó a magyar vadászati kultúra, az erdészeti és vadászati szakoktatás kérdéseiről.* Athenaeum, Budapest.
- Csekolics Endre (2006): *A 363 vadásznap országában. Vadászélmények a régi Magyarországon* (Ford.: Hopp Eszter). Zalaerdő Erdészeti Zrt., Nagykanizsa.
- Csekolics, Endre (2006): *Im Land der 363 Jagdtage. Jagdpassion im alten Ungarn.* Verlag Paul Parey, Singhofen.
- Figder Éva (2002): Agent by Accident. In: *Világtörténet.* 2002/1. sz.
- Hamza Gábor (2016): Emlékezés Szladits Károlyra (1871–1956) halálának évfordulója alkalmából. In: *Jogtörténeti Szemle.* 2016/2. sz.
- Handler, Andrew (1996): *A Man for All Connections. Raoul Wallenberg and the Hungarian State Apparatus, 1944-1945.* Westport, Conn. – London, Praeger.
- Haraszi György (2005): *Auschwitzi jegyzőkönyv.* Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Haraszi György (2014): Az égő titok – az „Auschwitzi jegyzőkönyv(ek)ről” 70 év távlatából. In: *Rubicon.* 24. évf., 2014./3. sz.
- Haraszi György (szerk.) (1994): *Az Auschwitzi Jegyzőkönyv. A szerző kísértőtanulmányával.* Katalizátor Iroda, Budapest. (Elérhető: http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/au_jegy_1.html).
- Howie, Claerwen (1997): *Agent by Accident.* Lindlife, Muizenberg.
- <https://www.nevpont.hu>

[31] Rupert Rezső (1880–1961) jogász, újságíró, parlamenti képviselő. Ügyvédként Veszprémben és Budapesten praktizált; szerkesztette a katolikus-konzervatív Veszprémi Hírlapot, rokonszenvezett az 1918-as polgári demokratikus forradalommal, a Tanácsköztársaság idején letartóztatták; Bécsben csatlakozott az ellenforradalomhoz, később bírálta a fehérterrort. 1921-ben kispárti képviselő lett, majd (1924-től) a Kossuth Párt elnöke. 1935-ben Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártja révén jutott mandátumhoz.

- Ifj. Szladits Károly - Szemző Blanche (1947): *Angol-magyar és magyar-angol jogi, kereskedelmi és pénzügyi szakszótár*. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Ifj. Szladits Károly (1937): *Az angol jog kútffői*. Grill Kiadó, Budapest.
- Ifj. Szladits Károly (1939): *Az angol jogi trust-intézmény*. Tébé, Budapest.
- Ifj. Szladits Károly (1959): *Guide to Foreign Legal Materials. French, German, Swiss*. Oceana Pubns, New York.
- Karsai Elek (1986): Some Aspects of the History of the Hungarian Resistance Movement (19 March – 15 October 1944). In: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve [Dunamelléki Református Egyházkerület]*. 1986/4–5.
- Karsai László (1995): Letters and Dispatches 1924-1944. Raoul Wallenberg; „... Hogy a budapesti Wallenberg-kiállítás emléke fennmaradjon” [kiállítási katalógus]; Emberirtás, embermentés. Svéd követi jelentések 1944-ből. Az auschwitzi jegyzőkönyv. In: *Századok*. 129. évf., 1995/3. sz.
- Küllői-Rhorer László (2006): Hős az, aki legyőzi a félelmet. Történet egy tolmácsról, aki találkozott a történelemmel (dr. Küllői Rhorer Lászlóné) In: *Európai Kulturális Füzetek*. 20-21. szám. (Elérhető: www.c3.hu/~eufuzetek/index_2021.php?nagyra=20_21/2021_D02_KulloiR.L-ne.html).
- Luninich Imre (szerk.) (1940): *Mátyás király emlékkönyv. Születésének ötszázéves fordulójára 1440–1940*. Franklin Társulat, Budapest.
- [n.n.] In: *Religio. Egyházi és Irodalmi Folyóirat [Pest]*. 1856/6. sz.
- National Archives of the United Kingdom (1945): WO 208/5479 Hungary & Yugoslavia dosszié. Fordította: Takács Péter.
- Ogden, Alan (2010): *Through Hitler’s Back Door. SOE Operations in Hungary, Slovakia, Romania and Bulgaria 1939–1945*. In: *Pen and Sword Military*. Barnsley.
- Palosuo, Laura (2008): *Yellow Stars and Trouser Inspections. Jewish Testimonies from Hungary, 1920–1945*. In: *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia*. 2008/231. szám.
- Peterecz Zoltán (2019): A brit titkosszolgálat magyarországi tevékenysége a második világháborúban. In: *Századok*. 153. évf., 2019/5. sz.
- Révész Béla: *A szegedi jogbölcseleti iskola alapítója. Horváth Barna emlékkönyv*. Szeged, 2017. (221-233) 228.
- Schandl, Catherine Eva (2007): *The London-Budapest Game*. H.n, Lulu Press [magánkiadás].
- Soltész Ferenc Gábor – Soltész Márton (2017): A jutalmi érmek szerepe az MTA 1945 és 1949 közötti jutalmazási gyakorlatában. In: *Magyar Tudomány*. 178. évf., 2017/11. sz.
- Stein, Rose (1981): *The Reminiscences of Charles Szladits*. Hangfelvétel alapján. Columbia University, Oral History Research Office, The Hungarian Project. New York.
- Stenge Csaba (2016): *Agent by Accident*. In: *Seregszemle*. 2016/2 sz.
- Szabó Lőrinc (1957): *A huszonhatodik év. Lírai rekviem százhusz szonettben*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Szenes Sándor (1986): *Befejezetlen múlt. Keresztények és zsidók, sorsok*. Magánkiadás, Budapest.
- Szenes Sándor (1994): *Befejezetlen múlt. Keresztények és zsidók, sorsok*. Connex, Budapest.
- Szenes, Sándor – Baron, Frank (1994): *Von Ungarn nach Auschwitz. Die verschwiegene Warnung*. Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Szladits et al. (szerk.) (1946): *Angol-magyar és magyar-angol jogi, kereskedelmi és pénzügyi szakszótár*. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Szladits Imre (1930): *Talajkémiai és enzimes vizsgálatok az Ecsedi-lápon*. Globus Ny., Budapest.

- Szladits Imre (1932): *A részes bérgazdálkodás különös tekintettel az olaszországi mez-zadriára*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs.
- Szladits Imre (1933): Búzacsata és bonifica. In: *Magyar Szemle*. XVIII. évf., 1933/2. sz.
- Takács Péter (szerk.): (2018b): „Most már nincs magánjog, nincs közjog, szüntessék be az előadásokat.” Szladits Károly Károly tanúvallomása a népbiztosok perében (1920). Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és bevezette: Takács Péter. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2018/3-4. sz.
- Takács Péter (szerk.) (2018a): Szladits Károly levelei Somló Bódoghoz [1897–1917]. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és bevezette: Takács Péter. In: *Iustum Aequum Salutare*. 14. évf., 2018/3. sz.
- Vigh Károly (1984): *Ugrás a sötétbe*. Magvető Kiadó, Nemzet és Emlékezet, Budapest.

R. S. Taylor repülő őrnagy jelentése magyarországi küldetéséről (1945), 1
(Forrás: National Archives of the United Kingdom,
WO 208/5479, Hungary & Yugoslavia dosszié)

CASES STILL OUTSTANDING.

Some 16 cases of Helpers who have left Hungary in recent months still remain to be settled. These can best be handled in LONDON (See List).

7. PAYMENTS.

Payments had of necessity to be made in pengo and for this purpose the Hungarian Foreign Office advanced to the British Military Mission early in September (after several weeks' delay) a total sum of 10 million pengo for the use of both S.O.E. (Major COATES) and ASC (Italy). Unfortunately the period of payments was one of relentless and ever-growing inflation.

Of the 10 million pengo Major COATES awarded 2,606,000 to Helpers of S.O.E. personnel. My payments began on Sep 15 when the unofficial rate of exchange was about 6,000 pengo to the £1 sterling, and ended on November 1st, when the rate had reached about 40,000, and further payments became useless. (The B.M.M. private rate had risen to 180,000 on 28 November).

I awarded altogether 4,059,000 pengo to 32 recipients (See separate statement). When monetary payment became unacceptable, however, token payments in the form of coffee, tea, sugar and cigarettes, supplied by Allied Screening Commission, ROME, proved eminently successful.

8. FRENCH and POLISH P.S.W and ESCAPERS.

My directive included the investigation of Claims arising out of aid given to French and Polish P.S.W. But as Hungary never declared war on either France or Poland members of the armed forces of these two countries were only loosely interned in Hungary. Such cases of assistance were therefore disregarded with the approval of G-2 (P/W) (Ref. G-2(P/W)/1082/945 of 10 Sep.)

9. MATERIAL AID TO U.S. AIRMEN.

I maintained at all times a close liaison and working arrangement with the U.S. Military Mission, BUDAPEST.

Twenty three cases of aid to American airmen were investigated and, as far as possible, were settled. All relevant data was handed to Lt.Col. HAGY, GSO I, U.S. Military Mission to Hungary, for further action where necessary.

10. Lt.Col. C.T. HOWIE, U.D.F.

As far as could be ascertained from his former associates in Hungary, no monetary claims are outstanding against Lt.Col. HOWIE and no attempt at repayment of monetary obligations (of which there is no record in any case) is either expected or desired by his friends.

11. JOURNEYS in HUNGARY.

Though the bulk of my work was done in BUDAPEST I made five journeys to different parts of Hungary, in the course of which I combined Screening duties with those of a Military Observer on behalf of the B.M.M. In this connection, five reports were submitted to Brigadier E.E. MOCKLER-FERRYMAN.

12. FUTURE INTELLIGENCE.

It is not known what the policy of the War Office is in regard to the potentialities and future use of certain Helpers in Central and S.E. Europe.

It is suggested, however, that in Hungary, and more especially in BUDAPEST, there exists in the form of the Helpers, a reservoir of potential service to the British cause.

Most of the helpers mentioned in the three Lists are of proved worth and of strong British sympathies. They have gone through a selective process. Some of them are persons of outstanding academic, political, business or professional attainments, and of the highest integrity. They represent all walks of life and are a fair cross-section of the Hungarian public.

(To Sheet 3)

*R. S. Taylor repülő őrnagy jelentése magyarországi küldetéséről (1945), 2.
(Forrás: National Archives of the United Kingdom,
WO 208/5479, Hungary & Yugoslavia dosszié)*

- 3 -

It seems reasonable to hope that some of these friends of ours may continue in our service and not be lost sight of. Through the media of such sources it becomes easier to keep one's ear to the ground and detect the trend of events in a country which has never been noted for the even tenor of its political life.

Moreover, as mouth-pieces of the British point of view and way of life they can be invaluable agents of propaganda, in the best sense of the term. Incidentally there is in BUDAPEST an insatiable demand from the educated classes for British reading matter; and British stock generally is high.

Complete lists of our Helpers in Hungary have been left with the E.M.M. and will eventually be handed to the British Military Attaché, when he is appointed.

13. POLICY OF AWARDS.

My experience in HUNGARY made it abundantly clear that the British policy of recognising and rewarding war-time services rendered by Allied and ex-enemy subjects to Commonwealth prisoners-of-war and escapers is greatly appreciated and redounds to our credit. It is a policy which is obviously yielding a dividend of goodwill - all that Hungarians can offer at present.

In most cases Helpers were surprised that their services should have been recorded and yet more surprised and gratified that action should have been taken from a sense of purely moral obligation. It was often remarked by Hungarians that Britain was the only country which took so much trouble to say "Thank You".

14. PAYMENTS IN KIND.

Experience also shows that in present conditions of shortage, inflation and hardship, a kilo of coffee is always more acceptable to a Helper in Central Europe than many times its value in money. (The Black Market price of coffee in BUDAPEST was equivalent to several pounds sterling per kilo).

It is suggested that the commodities which are most convenient and most needed for this purpose are coffee, tea, cigarettes and, perhaps, clothing. In this connection, transport is an important factor and these commodities are both lighter in weight and more economical in use, than, for instance, tinned meat, milk or sugar.

If it is decided to apply the principle of payment in kind, it is a great advantage to have commodities made up into one-kilo units rather than have them in bulk.

Helpers in Hungary received a total of:-

44 lbs of coffee
22 lbs of tea
88 lbs of sugar

154 lbs

2000 cigarettes
3 suits

brought by air on one occasion only. More could have been done on these lines but time did not permit.

R.S. Taylor S/Ldr.

R. S. Taylor, S/Ldr. R.A.F.

Copies to:- M.I.9, War Office.
File.

R. S. Taylor repülő őrnagy jelentése magyarországi küldetéséről (1945), 3.
(Forrás: National Archives of the United Kingdom,
WO 208/5479, Hungary & Yugoslavia dosszié)

DECLASSIFIED

British Military Mission to HUNGARY

BUDAPEST

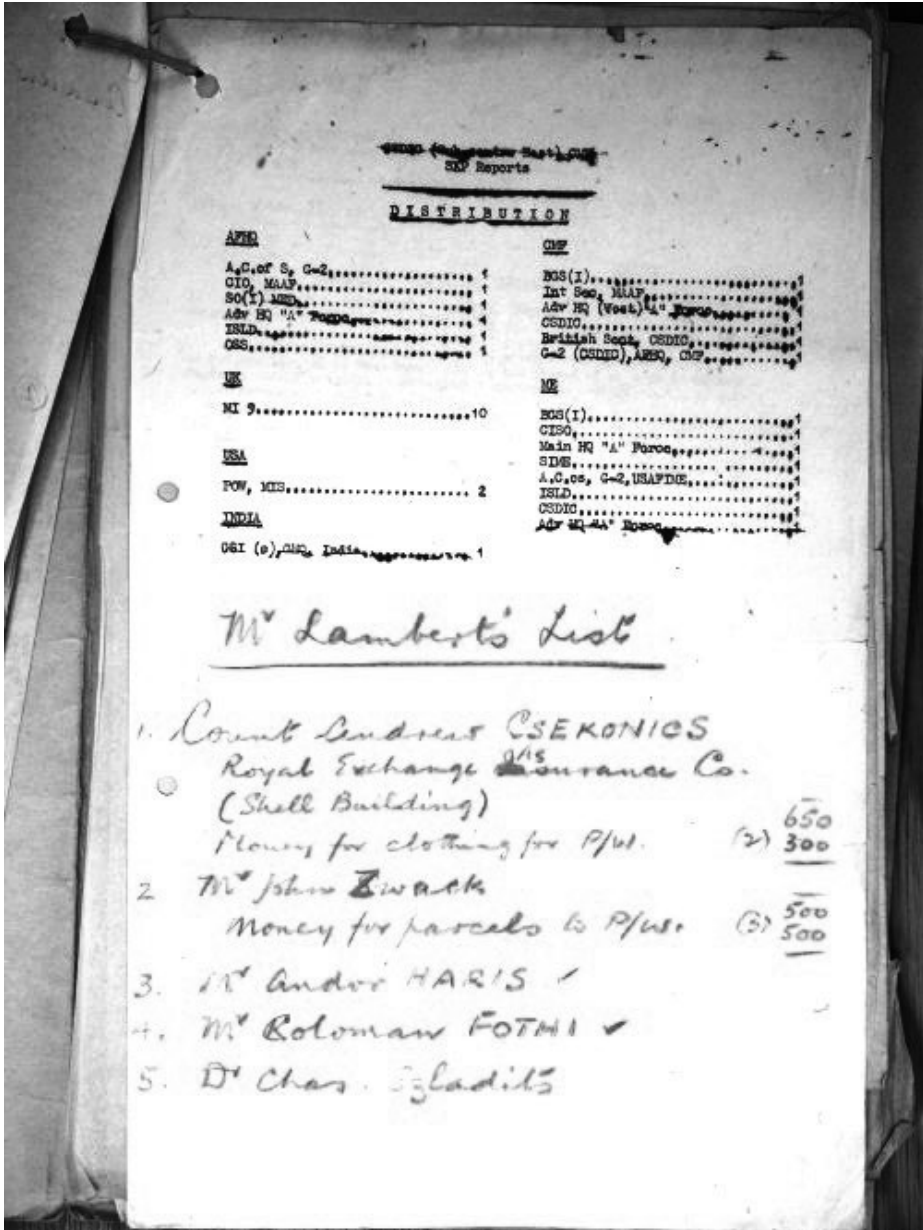
15th November, 1945.

Officer Commanding,
Allied Screening Commission (ITALY)
C.I.F.

LIST OF HUNGARIAN AWARDS TO REFUGEES IN HUNGARY

Name	Address	Date	Amount, Fengo
1. Samuel WEINSTEIN	BUDAPEST	15.9.45	36,500
2. Tibor LOBL	"	17.9.45	30,000
3. Janos HEVTEY	"	17.9.45	99,500 (102,500 less 3,000)
4. Adolf JACOBOWITZ	"	18.9.45	20,000
5. Miss HALGONDONIS	"	19.9.45	25,000
6. Bela TUKAK	"	19.9.45	30,000
7. Dr. Imre HALGONDONIS	"		Declined payment
8. Johann GERSHOF	KISPEST	"	"
9. Mrs Dorothy LEHNYEL	BUDAPEST	"	"
10. Dr. Tibor SZALAY	"	{ 20.9.45 20.9.45 20.9.45	{ 125,000 85,000 (Refund) 50,000 (S.O.E.)
11. Miss Vilma HEVTEY	"	21.9.45	25,000
12. Jozsef SZODALY	"	{ 22.9.45 22.9.45	{ 125,000 12,500 (S.O.E.)
13. Sándor FELSCHMANN	"	22.9.45	250,000 (I.S.S Agent)
14. Mrs Peter KALLOS	"	{ 22.9.45 1.10.45	{ 625,000 (I.S.S Agent) 957,000
15. Dr. Charles SELADINS	"	{ 23.9.45 23.9.45	{ 165,000 (Refund) 75,000
16. Miss Blanche SZEGED	"	23.9.45	12,500 (Refund)
17. Miss Rose RUS	"	23.9.45	50,000
18. Rev Sándor SEST-IVANYI	"	24.9.45	75,000
19. Scottish Mission	"	24.9.45	75,000
20. Solomon FUCHS	"	25.9.45	75,000
21. Peter SCHREFFER	"		Declined payment (Refund)
22. Donatke KOSZNY	"	"	"
23. Dr. Richard VILLA OSE	"	3.10.45	75,000
24. Imre KAJAH	"	8.10.45	25,000
25. Paul TARAKOWITZ	"	9.10.45	30,000 (Refund)
26. Miss Sara MARIC	"	9.10.45	40,000
27. Dr. Istvan SZOMBY	"	10.10.45	50,000
28. Dr. Jenő SZŐRNY	"	11.10.45	100,000 (Field Glasses)
29. IMR HUNGARY	"	12.10.45	3,000 (See HEVTEY)
30. Odon SALAMH	"		Declined payment (Refund)
31. Miss Belavary-MURCHARD	"		Payment in kind
32. Dr. Georg TRADY	"		Declined payment
33. Moses HISELBERG	"	"	"
34. Bela SALAMH	"	"	"
35. Stephen NOVAK	"	"	"
36. Andrew MARIS	"	"	"
37. Miklos FUGOR	"	"	"
38. Elemer SZOLLOSY	"		Payment in kind.
39. Evelyn OOSE-SZŐR	LONDON		To be Settled
40. Istvan SZENES	BENNYOVAR	24.10.45	50,000
41. Jenő RUS	CSODVA	25.10.45	50,000
42. Sándor CSORNYEY	KAPUVÁH	25.10.45	50,000
43. Jozsef SZALAY	CSAPOD	25.10.45	150,000
44. Margit HALGONDONIS	SZIGETVÁH	30.10.45	200,000 (Refund)
45. Joseph GERSHOF	RESEGED	1.11.45	300,000
TOTAL			4,099,500
Balance in hand at 1.11.45.			2,385,000

R. S. Taylor repülő őrnagy jelentése magyarországi küldetéséről (1945), 4.
(Forrás: National Archives of the United Kingdom,
WO 208/5479, Hungary & Yugoslavia dosszié)

R. S. Taylor repülő őrnagy jelentése magyarországi küldetéséről (1945), 5.
(Forrás: National Archives of the United Kingdom,
WO 208/5479, Hungary & Yugoslavia dosszié)

Page 2.

Name	Address	Service rendered	(a) Action taken & Recommended	Remarks
8 SZLADITS GROUP. SZLADITS, Mr. Charles Juni.	Budapest. Erzsébeti utca 7, Budapest.	A distinguished helper of the British Cause. Organized aid to British P/Ws and escapees at great risk to himself March '44 - Feb. '45. Contributed large sums of money, clothing, food and comforts. Cooperated with GOLF-STONES. Helped MATUCCI and BARNETT and maintained liaison with Dutch resistors throughout the German occupation. See REPORTS of WEINSTEIN, GOLF-STONES, SZALAI.	(a) Awarded a Certificate of Thanks 165,000 pengo (refund) 75,000 pengo (clothes) - 23.11.45. Also given some coffee, tea and sugar. (b) Recommended for the award of Medal of Merit (Courage).	A scholar of the British Council. Legal Advisor to the Hungarian Commercial Bank of Pest. Secretary of the Hungarian Society of Anglo-Hungarian Business Dictionary.
9 SZEMZO, Miss Elanthe	Budapest. Városmarky ter. 3, Budapest.	Provided fire-arms, funds and comforts to British escapees, 1944. Acted as messenger.	(a) Certificate of Thanks. (b) M.L.	Employed at the Hungarian Commercial Bank of PEST.
10 KERTESZ, Mr. Istvan	Budapest. Szabolcs-Kisfaludy u. 13,	Provided funds, blankets, underwear and pamphlets, 1944. Helped British prisoners in Fo uton gas.	(a) Certificate of Thanks (b) M.L.	An official of the Hungarian Foreign Office.
11 KOSARI, Mr. Domokos	Budapest. Esterházy utca 29,	Provided funds and cooperated with Lt. van der WAALS, Dutch escapee in work of resistance, 1944.	(a) Certificate of Thanks (b) M.L.	Director of the Teleki Historical Institute.
12 SZODOS, Melitta Catholic Sister	Budapest. Foghamissai, Gyorsmónd ut 27 (Fo utca Prison)	In many ways assisted to the needs of British prisoners, including Capt. JOHN GOATES, in Fo uton prison. Carried books, medicine, food, clothing.	(a) Certificate of Thanks (b) M.L.	Awarded 50,000 pengo by S.O.S. and a Letter of Thanks.
13 GLOSZ, Mrs. Lily	Budapest. c/o Kossuthi u. 7,	Acted as a messenger who smuggled messages and comforts into Fo uton prison.	(a) Certificate of Thanks (b) M.L.	
14 TARAKOVITS, Mr. Pal	Budapest II. Erzsébeti u. 10, Budapest II.	Provided funds for the assistance of British escapees.	(a) Certificate of Thanks and refund of 50,000 pengo. 9.3.45 (b) M.L.	An official of the Hungarian Commercial Bank of PEST.

R. S. Taylor repülő őrnagy jelentése magyarországi küldetéséről (1945), 6.
(Forrás: National Archives of the United Kingdom,
WO 208/5479, Hungary & Yugoslavia dosszié)

Page 3		Action taken or Recommended		Remarks	
Name	Address	Nature of Assistance	(a)	(b)	
15 SALAMON, Mr. Ödön	Berkenyi utca 5, Budapest.	Provided funds. Whilst himself escaping from the fascist regime, he managed to buy 2 1/2 metric tons of wheat, BARSZAI, WEINSTEIN and BARRETT found refuge between August 1944.	(a) Certificate of Thanks. (b) Nil.	(a) Declined repayment. (b) Nil.	A Director of the Hungarian Chemical Industry. (See BARRETT Testimonial & RUFFERT & SZLADITS Reports).
16 SUBERTIEN Mr. Peter	Zichy Jenő u.3, Budapest	Contributed funds and a pistol to aid escapers and, before March 1944, sent food and clothing to Brit. prisoners at SZIGETVÁR.	(a) Certificate of Thanks. (b) Nil.	(a) Declined repayment. (b) Nil.	Stock Exchange, Budapest.
17 SZOLLOSI, Dr. Elemér	Mátyás Király u.37, Budapest XII.	Gave funds to Miss Gore-Symes (Z10)	(a) Repaid in kind. (b) Nil.	(a) Repaid in kind. (b) Nil.	An architect. He was not aware that his money was to be devoted to the aid of Brit. escapers.
18 BELAVARY-BURCHARD, Miss Elizabeth	Kristalina Korut 71, Budapest	Gave funds to Miss Gore-Symes (Z1)	(a) Repaid in kind. (b) Nil.	(a) Repaid in kind. (b) Nil.	
19 KERIC, Miss Sara	Fonyi u.14, Budapest	Gave funds and clothing for the aid of Brit. escapers.	(a) Certificate of Thanks. (b) Nil.	(a) Repaid 40,000 pengo. (b) Nil.	
20 FODLI, Mr. Coleman	Tűzér u.3, Budapest.	Gave funds and comforts to aid escapers.	(a) Certificate of Thanks. (b) Nil.	(a) Certificate of Thanks. (b) Nil.	
21 RUFFERT, Dr. Rafael	e/o Rákó ut.5, III, Budapest III.	A leader of the small Hungarian Resistance movement. Fed and sheltered at 23 Narciszar street from early Aug to Nov. BARRETT, WEINSTEIN, ALBERT and other Hungarian escapers. He used a wireless set in aid with BARRETT, WEINSTEIN and ALBERT before being liberated by Russians, Dec. 7.	(a) Certificate of Thanks. (b) Nil.	(a) Certificate of Thanks. (b) Nil.	A Lawyer, member of KISGALDIA (Small Farmers) Party. Employed at Commercial Bank of Pest (Vide Reports of Gore-Symes, SALLAY, SLIME, SZLADITS, BARDUCHI, SEPT-IVARI).

R. S. Taylor repülő őrnagy jelentése magyarországi küldetéséről (1945), 7.
(Forrás: National Archives of the United Kingdom,
WO 208/5479, Hungary & Yugoslavia dosszié)

KORDOKUMENTUM

Deák Ferencz és mai magánjogunk
[1903]*

Nagy államférfiak, korszakos átalakulások vezérlő egyéniségei természetesen mély nyomot hagynak maguk után a magánjog fejlődésében, még ha nem tartoznak is a szorosan vett szaktudósok közé; hiszen a magánjog mindenkor hű jelzőtáblája a társadalmi átalakulásoknak.

Nemzeti újjászületésünk három nagy vezérférfiának, Széchenyinek, Kossuthnak és Deáknak neve is ily módon kapcsolódik össze a magyar magánjog történetével. Legnagyobb jogászaink ők, ha – mint Vécsey oly szépen mondja^[1] – az igazi jogász az, aki a jognélkülinek jogot szerez. Mindháromnak hatása híven tükrözteti vissza egyéniségük uralkodó vonásait: Széchenyi a gazdasági és hiteltörvényhozás terén érleli meg a fokozatos haladás gyümölcseit; Kossuth lángoló lelkesedése a szabadság korlátait dönti romba; míg Deák Ferencznek itt is a kibékítés és kiegyenlítés műve jutott.

Mert a magyar magánjognak is megvan a maga kiegyezése, mely időrendben meg is előzi az alkotmányjogi egyezkedést, s magánjogunknak épp úgy alapja ma is, mint államjogi helyzetünknek az 1867:XII. tcz.

A magyar magánjog kiegyezése az 1861. évi országbírói értekezlet.

Valóban, a magyar magánjog helyzete 1861-ben sokban volt hasonló a magyar alkotmányéhoz. Itt is a magyar jogfejlődés folytonosságát kellett idegen hatalom octroyálta törvények helyébe visszaállítani; a 48-as törvényhozásnak a rombolásban serény, az építésben megakadt munkásságát hevenyében új intézményekkel pótolni. Egyszóval: a magyar magánjogot kellett kiegyeztetni az osztrák joggal, önrombolásunkat az idegen alkotásokkal, a jogfolytonosság elvét a kiáltó új szükségletekkel. Kellott pedig mindezt tenni olyan téren, ahol a legcsekélyebb rázkódás ezrek vagyoni létét veszélyezteti, s olyan légkörben, amelyben izzó gyűlölet fogott körül mindent, ami idegen és fanatikus rajongás mindent, ami honi, még ha a honi tőkéletlen is, veszedelmes, talán ölő méreg, mindegy, csak a miénk legyen.

[*] Eredetileg megjelent: Jogtudományi Közlöny. 38. évfolyam 42. szám (1903. október 16.) 348–351. A szöveget gondozta: Takács Péter.

[1] Széchenyi és a magyar magánjog [Vécsey Tamás: *Széchenyi és a magyar magánjog*. A Magyar Tudományos Akadémia 1894. november 4-én tartott *Széchenyi* ünnepére. Budapest, MTA kiadása, 1895.] 7.

Csoda-e, ha abban a díszes gyülekezetben, amely e nehéz feladat megoldására az országbíró elnöklete alatt egybegyűlt, a haza bölcse, a kiegyenlítés nagy művésze veszi kezébe az irányítást, hogy tekintélyével – bárha az ezen a téren nem olyan kizárólagos, mint az alkotmányjogi vitákban – kijelölje a kibontakozás útját? Hiszen ez a feladat felel meg egyénisége legsajátlagosabb jellemvonásainak. S azért a magánjogász, bárha szeretetét és tiszteletét le is bilincseli az 1848 előtti Deák, a *Corpus Juris*ban mély tudású «régi jó táblabíró», a szegények és elnyomottak érdekében fáradhatatlanul küzdő szelíd lelkű reformer, 1848-nak kodifikáló igazságügy-minisztere: a legnagyobb elismeréssel mégis ahhoz a Deákhoz fordul, aki az országbírói értekezleten tekintélye súlyával segít új medret törni a magyar magánjog folyamának; medret, amely megóvja attól, hogy idegen folyamba szakadva, egyéniségét elveszítse – s ezt még aránylag könnyű volt elérni –, de egyúttal oly medret, amely megóvja az el-posványodástól is és attól, hogy hirtelen megrekedve termékeny mezőket borítson el romboló árráival.

Az októberi diplomával kapcsolatban, 1860. október 20-án, őfelsége a magyar udvari kancellárhoz intézett kéziratokban [későbbi elnevezése szerint az Októberi Diplomában *(szerk.)*] elrendeli a vármegyei rendszer helyreállítását, s kifejezi azt a szándékát, hogy Magyarország összes törvénykezési ügyét ismét az ország határai közé kívánja visszahelyezni, amely szándékának foganatosítása végett egyúttal kitűzi az országbíró elnöklete alatt a magyar igazságszolgáltatás szervezése felett tartandó tanácskozást.

Mint szilipek nyiltával a megdagadt víztömeg, oly hirtelen árban buzogott elő e királyi kéziratok nyomán a visszafojtott alkotmányos élet. A vármegyék mohón kaptak helyreállított hatáskörükön; s mivel a törvénykezés is a megyei önkormányzatnak volt része, hevesen követelték a régi bíróságok s a régi jog azonnali teljes visszaállítását, ügyet sem vetve a királyi kéziratnak a törvénykezés átmenetét egyengető rendelkezéseire. Rövid idő alatt – 1861 január hó közepéig – «52 megye és a szabad királyi városok nagy része elhatározta s komoly lépéseket tesz arra, hogy a törvénykezést magyarrá s törvényessé tegye».^[2] E lépések valóban komolyak voltak, s komolyan fenyegették a polgárok vagyonbiztonságát. A megyék átkérték a törvénykezési iratokat a cs. kir. törvényszékektől, amelyeket persze ezek vonakodtak kiadni; erre a megyék azzal feleltek, hogy eltiltották tisztviselőiket az eddigi törvényszékek határozatainak végrehajtásától. E mellett az aktivitásba lépett megyei törvényszékek is különbözőleg értelmezték a régi magyar törvények visszaállítását: némelyik megye a radikalismusban odáig megy, hogy még a telekkönyvi intézményt sem ismeri el, csak a betáblázás 1840:XXI. tcz. keretében, s a magyar törvényt visszahatólag alkalmazza az osztrák törvények uralma alatt keletkezett jogviszonyokra is; mások koncessziókat tesznek, ismét mások moratóriumokat határoznak el. «A közgyűléslet – Csengery

[2] Szilágyi Virgil: Pestmegye közgyűlésén, Kónyi: Deák Ferencz beszédei [Deák Ferenc beszédei. Összegyűjtötte: Kónyi Manó. Budapest, Franklin, 1903] 2. kiad. 2. kötet 316.

jellemző szavai szerint^[3] – a gyomirtásban oly idegen növényekre is kinyújtotta több helyen kezét, amelyeket, ha nem bírunk vala, magunknak kellett volna minél előbb meghonosítanunk.» Szóval: az anarchia a küszöbön állt.^[4]

Mindezek betetőzéséül Pest városának 1861. január 17-iki közgyűlésén Szilágyi Virgil azzal az indítvánnyal állott elő, hogy a főváros is kövesse a köz-törvényhatóságok példáját, azonnal vegye át az igazságszolgáltatás kezelését, s a városi tanács a polgári peres és bűnvádi ügyekben «a fenálló törvények szerint, különösen pedig az örökösödési osztályos ügyekben az 1836:XIV. és 1840:XIII., a vásári ügyekben az 1836:XVIII., a szóbeli világos adóssági ügyekben az 1836:XX. és 1840:X., a betáblázási ügyekben pedig az 1840:XXI. törvény értelmében járjon el».^[5] Elképzelhető a zűrzavar kulminálása, ha az ország vagyongalmának középpontja is kimondja a törvénykezési anarchiát.

Ezen országos zavar közepette Deák Ferencz vállalkozott az elmék felvilágosítására és megnyugtatóra, ő, aki – híven a passzív rezisztencia politikájához – 1850. április havában visszautasította Schmerling meghívását, hogy részt vegyen a magyar magánjog körébe tartozó «több kérdés» (a készülő pátensek!) tárgyalásában, Bécsben,^[6] rögtön védelmére siet a jogélet zavartalanításának, mihelyt azt saját honfitársai veszélyeztetik. Pest város említett nevezetes közgyűlésén óva int, «hogy oly ballépéseket ne tegyünk, mik a népnek, mely tőlünk a renddel párosult szabadság áldásait várja, a végtelen zavarok és anarchia átkát hoznák nyakára». S rögtön, néhány hatalmas vonással megrajzolja a békés átalakulás szükségyszerű képét, amint azt kérlelhetetlen logikájával előre látta. «Két főelvet kell a törvénykezés czélba vett átalakításánál szem előtt tartanunk. Egyik az, hogy nemzetünk a törvénykezésre nézve is minél előbb visszanyerje alkotmányos jogait; a másik az, hogy az átalakítás a magánosok jogviszonyai megzavarása nélkül történjék.» Egyedül az 1848. évi törvények szolgálhatnak nekünk, úgymond, jogalapul; de az ősiségét, mely magánjogi törvényeink minden részein keresztül van szöve, még 1848-ban eltörölte elvben az országgyűlés; nekünk tehát tetteleg behozható örökösödési magyar törvényünk nincsen; az ősiséggel pedig majd minden örökösödési peres kérdés kapcsolatba jöhet, s kivált falun, a perek kilencztized része örökösödési keresetre vonatkozik. Maradna tehát ezekre nézve az 1848:XV. tcz.-ben elvileg kimondott moratórium,

[3] Deák Ferencz emlékezete (Olcsó könyvtár) [lásd Deák Ferencz emlékezete. Csengery Antal tól. Budapest, Franklin, 1877.] 126. [Más kiadásban vö. Csengery Antal: Deák Ferencz emlékezete. Elmondott Deák Ferencznek az MTA által 1877. január 28-án tartott emlékünnepe. Budapest, Franklin, 1877.]

[4] A megyék eljárását – az ország közhangulatán kívül – az is magyarázza, hogy bizonyos irányban kényszerhelyzetben voltak. A cs. kir. szolgabíróságok ugyanis a közigazgatást a törvénykezéssel egyesítették; s a felosztásuk nyomán beállott pangást a vármegyei szolgabíróságok kénytelenek voltak, ahogy lehetett, megszüntetni, s a bíraskodást átvenni. Csakhogy a bíraskodásban semmi egyformaság, semmi határozott irány nem volt. (Melczér István az országbírói értekezleten, lásd Ráth György: Az országbírói értekezlet [Ráth György (szerk.): Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában. Pest, Landerer és Heckenast, 1861.] 2. kötet 409.)

[5] Az indítványt és tárgyalását lásd Kónyi: id. mű, 2. kötet, 308.

[6] Kónyi: id. mű, 2. kötet, 178.

melynek prolongálása méltán okozna zúgolódást; de meg a törvény nemcsak per esetére szól, s ha törvény nincs, mi szerint intézzék cselekvéseiket peren kívül a hon polgárai? Ámde, ha így a régi magánjogi törvényeket rögtön egész terjedelmükben minden változtatás nélkül visszaállítani nem lehet, ki fogja megtenni a szükséges változtatásokat? A törvényhatóságok? Akkor majdnem annyiféle lesz a törvény hazánkban, ahány a törvényhatóság. Nem marad tehát más hátra, mint bevárni azt a javaslatot, amelyet az országbíró elnöke alatt a hétszemélyes tábla a meghívandó jogtudósokkal együtt rövid időn belül készíteni fog. Igaz, hogy az így készülő javaslat is csak octroi [oktrojált] lesz; de mellette szól, hogy a legfőbb törvényszéknek határozatait, ott, hol törvényhiány volt, mindig törvény gyanánt tisztelte az ország.

A közgyűlés Deák Ferencz véleményét tette magáévá. Éppen időszerűleg: rá néhány napra, január 23-án, ült össze Apponyi György országbíró elnöke alatt a maradandó emlékü országbírói értekezlet.

Deáknak a pesti közgyűlésen tartott, de az egész országnak szóló beszéde biztos hatással egyengette az értekezlet javaslatainak útját. Immár valószínűvé vált, hogy a vármegyék megállanak a törvénykezési anarchia lejtőjén, s remélhetővé, hogy – bevárva az értekezlet eredményét – majdan a kir. Curia tekintélye előtt meghajolnak, s az általa kijelölt nyomokon indulnak tovább. Most már csak az volt hátra, hogy maga az értekezlet is oly bölcs határozatokat hozzon, amelyek a jogfolytonosság elvét kiegyeztetik [összeegyeztetik] a tényleges viszonyokkal. S noha Deák közgyűlési beszédében már kijelölte a tanácskozás irányát, még sok nehézség állott a kibontakozás útjában.

Felülről a magyar törvények reaktiválását nem nehezítették. Az októberi kézirat csak annyit mondott, hogy az eddigi (osztrák) jogszabályok mindaddig teljes hatályban maradnak, míg azok iránt a «netaláni változások» törvényhozás útján meg fognak állapíttatni. Ez volt eredetileg Deák nézete is. Ő kezdettől fogva azt remélte, hogy a törvényhatóságok meg fognak nyugodni abban, ha a magyar bírák kezébe kerül az igazságszolgáltatás és bevárva az országgyűlés intézkedését, átmenetileg a «német törvényt» fogják alkalmazni.

S midőn Őfelsége 1861. január 16-án a törvényhatóságokhoz intézett leiratában erélyes hangon semmisítette meg mindazon határozatokat, amelyek az ideiglen[esen] fentartott törvénykezési intézkedések megszüntetésére vagy tevékenységük megszüntetésére irányozták [voltak irányozva], nehogy «a jogi viszonyok föloldhatatlan bonyodalmakba sodortassanak»: Pest városának Deák Ferencz által szerkesztett válaszfelirata ki is jelentette, hogy «be akarjuk várni az ország bírója, illetőleg a hétszemélyes tábla által teendő javaslatokat, főképp azért, hogy a törvénykezésre nézve egyfiformaság legyen a hazában, mit egyébként a törvényhatóságoknak sokban egymástól eltérő nézetei miatt elérni alig lehetne».^[7]

[7] Lásd ezekről Kónyi: id. mű, 2. kötet, 317.

Noha az októberi kir. kézirat még a törvényhozás intézkedéséig a *status quot* akarta fenntartani, s ez értekezle feladatául csupán a «magyar igazságszolgáltatás szervezése» feletti tanácskozást tűzte ki, az országbíró a tanácskozást mindjárt kezdettől fogva kiterjesztette a magyar anyagi törvények azonnali visszaállításának módozataira is, amiből kitűnt, hogy felsőbb helyen sem ragaszkodnak a *status quo*hoz, hanem hajlandók a magyar anyagi jogot is ideiglenesen reaktíválni, amennyiben az a «birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának» érdekeivel összeegyeztethető. Apponyi György hazafias magatartása különben is nagyban előmozdította az értekezlet sikerét, aminthogy a konzervatívok (például gróf Dessewffy Emil) általában nagy energiával szálltak síkra a magyar jog védelmében. Midőn Ap-ponyi országbírói körlevelében, mellyel az értekezlet munkálatát a törvényhatóságokkal közli, többek közt azt mondja, hogy boldognak érzi magát, hogy a Mindenható elérnie engedte azon időpontot, melyben annyi viszontagság után lehetővé vált a hazai igazságszolgáltatást alkotmányos alapokra visszavezetni, ez több volt szép frázisnál. Mert főleg Ap-ponyinak Forgách Antal későbbi kancellárral szemben való erélyes eljárása érdemlő az, hogy a provizórium az országbírói értekezlet munkálatát Schmerling törekvései ellenére, érintetlenül hagyta.

Sokkal több nehézséget okozott magának az értekezletnek magatartása.

Az értekezlet tanácskozásai^[8] rendszertelenül indulnak meg; sokáig nincs megegyezés az írást, mi legyen voltaképp a munkálat célja? Egrésről a magyar törvényeket *pur et simple* [egyszerűen] akarják visszaállítani, úgy hogy e szerint a munkálat inkább csak deklaratív jellegű lett volna; másfelől kiegészítéseket, változtatásokat tartanak szükségeseknek, de nincsenek tisztában azzal: lehet-e azokat octroi [oktrojálás] vagy kodifikáció nélkül megtenni, s hivatalva lehet-e erre az értekezlet?

Végre Deák Ferencz nyúl bele erős kézzel a tanácskozás irányításába, s pontról-pontra mutatja ki a követendő utat. Először az ellenzét főképviselőit: Ghiczy Kálmánt és Stockinger Mórt szorítja sarokba, s meggyőzi őket arról, hogy a magyar törvényt minden változtatás nélkül «per bausch» [általában, összességében] visszaállítani nem lehet, mert jórészt nincs mit visszaállítanunk. Kérdésére – amelyet, mint az országbíró megjegyzi, világosabban feltenni nem lehetett – az értekezlet egyhangúlag kimondja, hogy az 1848-iki magyar anyagi és alaki törvények teljes és változatlan visszaállítása lehetetlen. Erre Deák megostromolja Ghiczy moratórium-indítványát (az ősiségi perekre nézve), amely szerinte ugyancsak octroi [oktrojálás] volna, mert hisz ez is túlterjedne az 1848:XV. tcz. adta perfeldüggesztésen, de amellet súlyos visszaesés is. Az értekezlet erre a pusztá moratóriumot is mellőzi, s Deák kérdésére a régi törvények visszaállításánál nem találván elegendőnek a telekkönyvi és büntetőtörvényre teendő s Ghiczyék által is koncedált [megengedett] módosításokat, ugyancsak Deák indítványára elhatározza, hogy albizottságokban állapítja meg pontonként a régi

[8] Kiadta Ráth György: Az országbírói értekezlet [Ráth György (szerk.): Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában] 1-2. kötet, [Pest, Landerer és Heckenast] 1861.

jogtól való szükséges eltéréseket. Deákot előszeretete a büntetőjogi albizottságba vonja, s így a magánjogi javaslatok részleteire nem gyakorol befolyást.

A plénumban azonban újra erős küzdelem vár rá. Időközben ugyanis az ország közhangulatának befolyása alatt az értekezlet nagy része a részletekben igyekszik «vissza-csinálni», amit az alválasztmányok megalkottak. Ismét felmerül az octroi [oktrojálás] kérdése, s Deáknak kell újból kezébe venni a kibontakozást.

Erélyesen tiltakozik az ellen, hogy az értekezlet engedjen a közhangulat pressziójának. Igaz, hogy «gyűlölt hatalom gyűlölt időszakban hozta be azon törvényeket», de a magánjogi viszonyok rendezését nem szabad közjogi politikai szempontból elbírálni; «ilyenkor a jogtalanul károsodott magánpolgár szava gyengébb, semhogy az izgatottság zaján felülemelkedjék; de azért az egyesek szenvednek jogtalanul, gyakran igazságtalanul, s a haza sem nyer ezáltal». «Engem – úgymond – gyűlölet nem vezethet; s nem tartom helyesnek, hogy az idegen hatalom műve iránti gyűlöletből saját polgártársainknak tegyek kárt.» Éles szavakkal mutat rá arra a dilemmára, amelyben az értekezlet vergődik, s a *publica opinio*, mely «semmit sem akar, ami osztrák, semmit, ami változás, semmit, ami octroyozás», s mely [csak két] «korlátot tűzött a tanácskozmánynak, az egyik: minden változtatás octroyozás; a másik: octroyozni nem szabad, de változtatni mégis kell».

Mindezekkel szemben világosan kijelöli az értekezlet célját. Alakilag: oly tervezetet kell készíteni, mely, ha nem is léphet az országgyűlés előtt életbe, legalább az országgyűlés elé kerüljön, mint oly előterjesztés, melyet az rendes törvényes úton ideiglenesen elfogadhat. Anyagilag: régi törvényeink visszaállítása, a magánjogi viszonyok méltányos és óvatos figyelembe vétele mellett, azzal, hogy «semmi oly javaslatot ne tegyünk, mi az 1848. évi törvények demokratikus szellemét ismét felforgatná, a törvény előtti egyenlőséget megsemmisítené, még ha azt valamely részben régi törvényeink visszaállítása hozná magával». Különösen az ősiségnek bármi módon, átmenetileg való visszahozása ellen kelt ki, s méltán, hiszen, mint maga mondja, politikai életének legnagyobb része folyt le azon küzdelemben, melyet a régi feudalizmus káros maradványai ellen folytatott. Nem engedhette újból felidézni «azon rémképet, a feudalizmusnak hajdan csillogó rongyaival, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja».^[9]

Deák programja jelentette tehát a magyar törvények mellett a telekkönyvi intézménynek, az úrbéri és az ősiségi pátensnek fentartását. Ez a keret jelzi a «magánjogi kiegyezést». Az értekezlet csakugyan így is fogadta azt el, alapját vetve meg ezzel mai magánjogunknak.

Deák hatása az értekezletre nagyobb volt, mint azt, kivált kezdetben mondott rövid felszólalásai mutatják. Eleinte a háttérben marad; inkább kipróbált munkatársait, Tóth Lőrinczet és Horváth Boldizsárt küldi maga helyett csatasorba,

[9] Deák 1834-ben; lásd Kónyi: id. mű, 1. kötet, 97.

akik a jelzett programot beható érveléssel megalapítják. De azért mindenki Deák Ferencz nézeteként tárgyalja a «békepárt» javaslatait.

Túlzás volna Deák mellett az értekezlet többi tagjának nagy érdemeiről megfeledkeznünk. Hiszen a büszke régi magyar jogászgárda színe-java gyült ott egybe, s néhány hét alatt valóban óriási munkát végzett. Különösen Horvát Boldizsárnak, a későbbi legnagyobb magyar igazságügyiminiszternek alakja magaslik ki imponálóan a többiek sorából. De azért bátran mondhatjuk: az értekezletet a nagy elvekben Deák vezette, noha a részletek kidolgozásába csak kevésbé folyt be.

A részletekről szólva, ki kell mondanunk, az öröklési jog kérdésében Deáknak, ámbár a helyes utat itt is sejtette, s arra a maga részéről is rámutatott, formailag elfoglalt álláspontja szerint nem volt igaza. E kérdésben Horvát Boldizsár vitte diadalra Deák szellemét Deák szavai ellen. A kérdés sokkal fontosabb, sem hogy pár részletére ne kellene kitérnünk.

A polgárjogi albizottmány az ősiséggel – nézete szerint – megdőlt magyar öröklési jog helyébe ideiglenesen az osztrák öröklési jog fentartását javasolta. Ezzel szemben Deák József, Deák Ferencz unokaöccse, különvéleményében a régi magyar öröklési jog változatlan fentartását indítványozta. A két végletes álláspontot Horvát Boldizsár hidalta át, negyedmagával beadott különvéleményében. Ő vállalkozott arra, hogy az ősiségről lenyelve a dologi kötöttség korlátait, tisztán emelje ki belőle a családiság alap gondolatán nyugvó ősi intestat [törzsöröklési szokásokkal vegyes törvényi] öröklési rendet. Javaslátát,^[10] mely öröklési jogunktól főleg abban tért el, hogy az ősi (öröklött) vagyon az örökhagyó leszármazói javára is kötelesrész erejével biztosítja, Horvát Boldizsár méltán jellemezte úgy, hogy «a magyar öröklési törvények restitúciója az ősiség kinövéseinek elhagyásával semmi egyéb, mint az 1848:XV. tcz. foganatosítása.»^[11]

Deák József indítványát a plénum éppen Deák Ferencz szavainak súlya alatt – 23 szóval 20 ellenében – elvetette, főleg azért, mert nem részletezte, mik azok a magyar öröklési törvények, amelyeket épségbe visszahelyezni kívánt? S ekkor – csodálatosképpen – Deák Ferencz a Horvát Boldizsár-féle különvélemény ellenében az albizottmánynak az osztrák öröklési jogot fentartó javaslata mellé állott. Igaz, hogy többféle kautélával [előfeltétellel, óvintézkedéssel], és oly feltételezés mellett, amely egészben nem állhat meg. A részletekre nézve ugyanis fentartotta magának a módosításokat, főleg az özvegyasszony jogai szempontjából, akit a «német» egynegyed részzel fizet ki, amiből «a gyakorlati életben sok istentelenség származik»; ezzel szemben a magyar özvegyi jogot pártolja. Kijelenti, hogy maga is óhajtaná az örökösödésben bizonyos nemét az ősiségnek fentartani, s azért örömmel nyúlt Horvát Boldizsár javaslatához; ezt csak azért

[10] A javaslatnak a régi jog szellemét követő helyes gondolata volt a közszerzemény körében az is, hogy «a nőnek szerzeményét, annak örökösei vagy hagyományosai csak a férj halála után vehetik birtokba.» Lényegében ugyanaz, amit Zsögöd tervez a halálutánra halasztás kedvezményének alakjában. Magát a különvéleményt lásd Ráth: id. mű, 1. köt. 87.

[11] Ráth: id. mű, 2. köt. 261.

kívánja mellőzni, mert «az ausztriai törvény és a javaslat közt *in ultima analysi* (a családiság fentartása tekintetében) nem lát különbséget». Igaza van Deáknak abban, hogy a Horvát-féle különvélemény, midőn az élők közti ajándékozások ellen a leszármazókat nem védi meg, hatályosságban alatta marad az osztrák kötelelrész-rendszernek,^[12] de alig érthető, miképp tekinthette Deák a Horvát-javaslat ági öröklési rendszerét az osztrák öröklési renddel szemben a *quantité négligeable* [elhanyagolható jelentőségű] minősítése alá eső oly részletnek, mely az osztrák törvénnyel szemben nem lényeges különbség? Hiába emelte ki különös erővel Széher Mihály, hogy a német örökösödés átvállalásával a tanácskozmány a polgári törvénykönyvből mintegy 400 §-t fogad el, s hogy egyáltalán nem kíván semmi magyar törvényt, ha örökösödési törvényünk német lesz:^[13] Deák Ferencz szilárdul megmaradt nézete mellett, hogy az ausztriai törvény lényegben nem különbözik a Horvát-féle javaslattól, s hogy az osztrák öröklési rend ellenzése szintén csak a közhangulat pressziójából folyik. Igaz, hogy Deák feltételezte, hogy a fentartott osztrák törvényeket mielőbb magyar kódex fogja felváltani; de a következtetések igazolják Horvát Boldizsár és társainak kitarását; mert ha 1861-ben feladjuk a magyar öröklési jogot, a hazai önálló jogfejlődést évtizedekre megfosztjuk egyik legerősebb támaszától. Azt hiszem, utóbb Deák is belátta, hogy az osztrák öröklési rend mellett történt állásfoglalása – melynek éle különben is főleg azok ellen irányult, kik az ősiségi pátenst is elejteni kívánták – saját eszméinek is inkább ellentmond, semmint megfelel, s azért nem is akadályozta azon közvetítő javaslat^[14] elfogadását, melyet ugyancsak Horvát Boldizsár dolgozott ki az ellentétek kiegyenlítése végett.

Ismerjük az országbírói értekezlet munkásságát. Bármiként méltassuk is azt, kétségtelen, hogy alapját nyújtotta egy modern magyar magánjog kialakulásának, s hogy négy évtized óta azon építünk tovább. A magánjogi kiegyenlítés és áthidalás nehéz műve, Deák Ferencz vezérlete alatt, sikerült.

De a magánjogi «kiegyezés» csonka maradt. Kódex reményében készült, s a kódex máig sem készült el. Pedig «Deákban s kartársaiban megvolt a képesség, hogy napoleoni szabású magánjogrendszert készítsenek.»^[15] Deák maga kodifikátori elme. Megmutatta ezt már 1834-ben, midőn a magánjog kodifikációjánál követendő methodusról nyilatkozott,^[16] és a «juridicum operatum» kauzisztikus digesta-módszerével szemben szisztematikus kódex megalkotására sürgette. Megmutatta 1848-ban, midőn az 1848:XV. tcz.-be az ő indítványára vétetett be a minisztérium megbízása, hogy az ősiség eltörlése alapján polgári

[12] S éppen ezért, Deák érveinek nyomása alatt ejtette el végül az értekezlet a Horvát-féle «ősi» kötelelrész, s fogadta el az osztrák kötelelrész-rendszert, az ajándék miatti kötelelrész intézményével együtt.

[13] Ráth: id. mű, 2. köt. 289.

[14] Ráth: id. mű, 1. köt. 95.

[15] Vécsey: id. mű, 18.

[16] Kónyi: id. mű, 1. kötet, 66.

törvénykönyvet dolgozzon ki,^[17] s midőn utóbb igazságügy-minisztériumában elsőül szervezett – Szalay Lászlónak, hazánkban a kodifikáció első elméleti úttörőjének^[18] vezetése, s Tóth Lőrincz segédkezése mellett – kodifikáló osztályt. De a politikai események mindig sokkal inkább lenyűgözték munkásságát, semhogy kodifikáló eszméi megvalósulhattak volna.

Deák Ferencz művét az ő szellemében azok fogják betetőzni, akik a magyar magánjognak önálló, a hazai talajból fejlett s mégis modern tartalmú kódexet adnak.

De a magyar magánjog így is méltán teheti le a hála és kegyelet koszorúját békés fejlődése őrének, az országbírói értekezlet Deákjának emléke elé.

[17] «Kódexekkel föllépni szent kötelessége lesz az új kormánynak.» Lásd Kónyi: id. mű, 2. kötet, 31.

[18] Szalay [László]: Codificatio. Budapesti Szemle [Pest, Heckenast]. 1840. [1. kötet, 238–260. és 2. kötet 157–192.]

Szerényi Gábor, Munkás toll

Parancs, paradoxon vagy próbatétel? – Az Alaptörvény 28. cikkének lehetséges megközelítései

ABSTRACT

In the following paper we will introduce the question that was examined as part of the work of the Analytical Group No. 2020.EI.II.JGY.E.1. on Court Jurisprudence in the Criminal, Civil and Administrative Law Departments of the Curia regarding how Article 28 of the Fundamental Law of Hungary is applied in judicial practice. Through the research entrusted with me as part of the above work, we shall receive an image by looking what sort of standpoints have been established throughout the years in domestic legal literature on the “constitutional command” of the Fundamental Law that orients the application and interpretation of the law. Moreover, we trace these arguments to such international examples that might be relative to our examination. Assessing the consideration of the provisions of the Fundamental Law in judicial practice has always been an integral part of the Curia’s work, but some of the determinations made in the past years may only partially apply or need to be rethought due to the 2019 Seventh Amendment of the Fundamental Law introducing changes into the constitutional text about how to do this.

Keywords: Fundamental Law ■ interpretation of the law ■ originalism
■ original intent ■ legislative intent ■ the purpose of the law
■ reasoning

I. BEVEZETÉS

A 2021-es év, az Alaptörvény elfogadásának 10. évfordulójára is tekintettel, ismét a számadás időszaka volt. Az öt éves évfordulón az alkotmányos identitás kérdésében írott számadás jutott osztályrészemül, az Igazságügyi Minisztérium akkori Kutatási és Oktatásfejlesztési Prog-

ramjainak keretében folyó munka részeként.^[1] A tízéves évfordulón pedig az a megtiszteltetés ért, hogy a Kúria 2020.EI.II.JGY.E.1. számú Büntető, Polgári és Közigazgatási Kollégiumának Joggyakorlat-elemző csoportjában való részvételre kaptam felkérést, és külsős szakértőként kapcsolódhattam be *Az Alaptörvény 28. cikkének alkalmazása a gyakorlatban* című elemző munkába. Ennek során a témával kapcsolatos szakirodalom rendszerezett áttekintését szabták részemre feladatul, választ keresve arra a kérdésre, hogy milyen álláspontokra helyezkedik a tudomány az Alaptörvény (továbbiakban: AT) 28. cikkének „alkotmányos parancsával” kapcsolatban.

Egy hasonló vizsgálat során természetesen azon munkaanyagok megállapításaira is támaszkodhatunk, amelyek korábbi hasonló tematikájú, vagy szűkebb tárgyú és fókuszú kúriai elemzésekben, összefoglaló véleményekben már megfogalmazásra kerültek. Ilyen volt például a hasonló mandátummal működő, Kalas Tibor által vezetett „Az Alaptörvény követelményeinek az érvényesülése a bírói ítélkezésben” elnevezésű joggyakorlat-elemző csoport, amely 2017. februárjában fogadott el összefoglaló véleményt.^[2] Az ebben tett megállapítások részbeni felülvizsgálata nemcsak időmúlás végett, hanem annak okán is szükségesé vált, hogy időközben az AT 28. cikkében foglalt értelmezési előírás szövegét tartalmi változás érintette a 2019. január 1-én hatályba lépett hetedik Alaptörvény-módosítással. A 28. cikk jelenleg az alábbiak szerint rendelkezik: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”^[3]

Kalas Tibor a bevezetőben említett joggyakorlat-elemző munkát összegző egyik 2017-es írásában arról beszél, hogy a „közvetlen normarészvétel” az ítélkezésben mennyire nagy változásokat okozott, mivel „a bírák nehezen nyúlnak átfogó jellegű [értsd: alkotmányi szintű] szabályokhoz, de ebben változás állott be, és ezt [érzékelhetjük].”^[4] 2017 óta azonban az AT 28. cikkének korábban vizsgált szövege a már fentebb említett változáson esett át, ezért nem csak kifejezetten arra fókuszáltan, hanem – különösen a szubjektív teleologikus – a jogértelmezés újabb horizontjain tovább haladva szükséges a vizsgálatot a szakirodalmi álláspontok áttekintésével folytatni.

[1] Sulyok, 2016, 339-358.

[2] Ld. A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja, 2017.

[3] Eredeti szövege, a hetedik módosítás előtt: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

[4] Kalas, 2017, 111.

II. PROBLÉMAFELVETÉSEK A 28. CIKK KAPCSÁN

Csink Lóránt és Fröhlich Johanna a hatalommegosztás elvéből vezetik le annak szükségességét, hogy az alkotmányos szervek egymással együttműködjenek, vagyis, hogy a jogalkotó „kijelöli azokat a módszereket, kereteket, amelyek segítik a jogalkalmazót feladata ellátásában.”^[5] Legújabban Galántai Rita és Fröhlich Johanna fogalmazzák meg legtisztábban a 28. cikk által megtestesített „értelmezési arany szabály”^[6] kapcsán felmerülő elvi kérdéseket.

Galántai 2020-ban megjelent egyik írásában azt írja, hogy a korábbi elméleti fogódzók alapján a 28. cikk első mondatában sokan a teleologikus értelmezés előírását látták megjeleneni, amely olyan további kérdésekre mutat, mint hogy „lehet-e továbbra is alkalmazni a nyelvtani, logikai, rendszertani, történeti értelmezést is, vagy hogy minden esetben meg kell-e állapítani a jogszabály célját, akkor is, ha a jogszabály szövege egyértelmű. Az is kérdéses [...], honnan tudható meg a jogszabály célja, az objektív, a szubjektív vagy mindkét cél szerinti értelmezést elbírná-e az Alaptörvény.”^[7]

A hetedik módosítással előállt szöveg első és harmadik mondata között is feszültséget érzékel Galántai, amennyiben nem egyértelmű, hogy a harmadik mondat „négyes koordinátarendszerének” szempontjai „a jogszabály céljára vonatkozóan vagy független értelmezési szempontnak tekintendők, vagy az értelmezési eredmény »ellenőrzésének« feladatát látják el”.^[8] Máshol azt a kérdést veti fel, hogy következik-e a 28. cikkből „olyan elvárás is a bírakkal szemben, hogy minden jogértelmezés esetében alaptörvény-értelmezést is végezzenek”.^[9]

Fröhlich e dilemmákat az alkotmányértelmezés jellemzőinek összefüggésében vizsgálja, amikor azt írja, hogy „[a]z új alkotmányértelmezési szabályok szerint az alkotmány értelmezésére és a rendes jogszabályok értelmezésére vonatkozó szabályok – legalábbis a normatív szöveg szintjén – elkülönülnek egymástól [...] úgy, hogy a 28. cikkben foglalt szabály eddig is a jogalkotó szubjektív szándékát fejezte ki, és a szövegszerű változás pusztán az eredeti szándék csiszolását jelenti. Másrészt érvelhetünk amellett is, hogy [...] a hetedik módosítás legfeljebb a rendes bíróságok jogértelmezésén változtatott [ti. a jogszabályok céljára vonatkozó kitételekkel], de az Alaptörvény értelmezési szabályain nem.”^[10]

[5] Kalas, 2017, 135.

[6] Csink – Fröhlich, 2012, 133.

[7] Galántai, 2020, 60.

[8] Varga Zs. András egy 2018-ban megjelent írásában ezt a harmadik mondatot az alábbi bemutatottak szerint „verifikáló”, vagyis ellenőrző szabálynak nevezi (Varga, 2018).

[9] Galántai, 2020, 63.

[10] Fröhlich, 2019, [39].

1. Konfúzió vagy konszenzus – milyen jogértelmezést?

Blutman László a teleologikus jogértelmezéssel kapcsolatban már jó régen arra a tematikára hívta fel a figyelmet, hogy annak rendszertani besorolása a jogértelmezési elvek rendszertanába nem egyértelmű, hazánkban sem – személy- és rendszerfüggően – lehet logikai, történeti vagy az eredeti négyességhez (rendszertani, logikai, nyelvtani, történeti) képest külön autonóm kategória (ld. a jhering-i iskola felfogását).^[11] Mindenesetre a „célvezérelt” vagy „értékelő” értelmezés alapkérdése, hogy hogyan határozzuk meg a célt mint orientációs pontot. Ennek egy lehetséges módozata, hogy ezt az orientációs pontot a norma céljával azonosítjuk.^[12]

Szigeti Krisztina összegzése alapján^[13] érdemes röviden számba venni a 21. századi magyar jogértelmezéssel kapcsolatos szakirodalmi álláspontokat. Szerinte (Szabó Imrere utalással) a szocialista időszakban a célszemlélet határozta meg a teleologikus értelmezést, amely a törvényt keletkezésének körülményeitől (s ezáltal a törvényhozó akaratának vizsgálatától) elszakította. Ettől függetlenül – írja Szigeti –, Szabó szerint viszont a törvényhozó eredeti szándékának megállapításakor csak olyan célokat szabad figyelembe venni, amelyek a törvényalkotó céljai voltak.^[14]

Blutman a „jogszöveggel való szakítás” egyik lehetséges módozatának leírásában utal Szabóra, amikor azt írja, hogy „[a] jogalkotói szándéokra (törvényhozói akaratra) hivatkozás olyan érvelési fordulat, amelynél a jogalkalmazó nem feltétlenül vizsgálhatja a szöveget és annak fogalmi határait, hanem egyszerűen egy konstruált, általa megállapított jogalkotói szándéokra alapozza döntését akár a jogszöveg egyébként azonosítható értelmével szemben is (szubjektív értelmezés)”.^[15]

Szigeti idézett tanulmányában Pokol Béla hármas rendszertana jelenik meg, aki szerint alapjogok fényében, (metajurisztikus) etikai értékek fényében,^[16] valamint a „jogszabály [sic!] céljai” fényében elvégzendő teleologikus értelmezésről beszélhetünk. Galántai közvetítésében azonban Pokol „álláspontja szerint [...] nem minden jogszabálynál lehet a cél szerinti értelmezést elvégezni [, és] a jogszabály célja a jogszabály szövegéből vagy a törvényi indokolásból derül ki”.^[17]

[11] Pokol Béla ehhez képest például 12 féle különböző jogértelmezési alapot különböztet meg (ld. Pokol, 1999, 641-649.), míg Tóth J. Zoltán tizennégyet (Ld. Tóth, 2012, 93-109.).

[12] Blutman, 2007, 6.

[13] Szigeti, 2019, 8-19.

[14] Szigeti, 2019, 8.

[15] Blutman, 2010, 96.

[16] Varga erről azt mondja 2018-ban, hogy „jogszabályok [ti. szövegétől, textualizmus] rendelkezésétől az értelmezés nem vagy csak kivételesen – az Alaptörvénnyel való összhang érdekében – szakadhat el. Az az értelmezés, amely ennél nagyobb szabadságon alapult (ez lényegében a harmadik, etikai értelmezési módszer) visszaélés volt a jogértelmező (bírói) hatalommal, mert aktivista attitűd alapján a jogértelmező bírő szerepét fölébe helyezte a jogalkotónak (bírói kormányzás).” (Varga, 2018, 5.).

[17] Galántai, 2020, 61.

Szigeti a hagyományos/általánosan elfogadott szabálynak – a hetedik módosítással kiegészült 28. cikk vonatkozásában – az objektív és szubjektív teleologikus jogértelmezést tartja. Objektív értelmezésen a jog anyagának annak célja szerinti megállapítását érti (s ezen elméleteket Jakab András, Tóth J. Zoltán, valamint Varga Zs. András munkái alapján összegzi),^[18] míg szubjektív értelmezésen a jogalkotó akarata, szándéka és célja szerintit (ezt Botos Viktor,^[19] Jakab András, Varga Zs. András és Blutman László érvei alapján bemutatva).^[20] Később úgy fogalmaz, hogy ez „primer megközelítésben azt jelenti, hogy a törvény szövegének bármiféle elemzések az alapjogok esetében mindenképpen, más területen pedig alapjogi érintettség nélkül is – így jelző nélkül – a teleológiai értelmezést kell előnyben részesíteni”.^[21] Az „új” 28. cikk indokolása – szerinte – a törvény és a jogalkotó céljának (priorizált) vizsgálatát támasztja elvárásként az alkotmánykonformitás biztosítására, bár ezt az állítását a későbbiekben nem támasztja alá.^[22]

Varga Zs. András szerint a 28. cikk szövege a módosítással nem lett „új”, abban az értelemben, hogy:

- i. „nem új értelmezési szempontot határoz meg, hanem csak az egyik eddigi is meglévő szempontot részletezi”,^[23]
- ii. nem változtat az eddigi értelmezési kánonon, hiszen „az új rendelkezés nem írja felül azt az eddigi szabályt, hogy az értelmezés során nem csak a jogszabályok céljára, hanem azoknak az Alaptörvénnyel való összhangjára is figyelemmel kell lenni”. Annyival egészíti ki érvelését, hogy a jelen szabály „bekapcsolja az értelmezésbe” az R) cikk (3) bekezdését is – ami annyit tesz, hogy az AT-vel való összhang megállapításához már Alaptörvény-értelmezésre is szükség van.^[24] A már idézett kúriai összefoglaló vélemény ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy ezáltal „a rendszertani értelmezés legalapvetőbb, axiomatikus [szabálya] alaptörvényi erővel” bír.^[25]

Pokol szkeptikusabban fogalmaz, amikor azt írja, hogy „[a]z alkotmányozó a többes értelmezési irány kötelezővé tételével (jogszabályi céllal, Alaptörvénnyel, józan ésszel, erkölcsös és gazdaságos céllal) ugyan a bírói döntés kereteit meghatározott irányokba korlátozni kívánta, de nyilvánvaló, hogy végső hatá-

[18] Szigeti, 2019, 9.

[19] Botos ekként vélekedik a jogalkotói akaratra irányuló értelmezésről: „A jogalkotó akarata öszszetett dolog: Jelenti a kényszert, szükségletet, mely a jogszabály létrehozására sarkallta, és jelenti azt a célt, amit a megalkotott törvénnyel elérni kívánt.” (Botos, 2000).

[20] Szigeti, 2019, 9-10.

[21] Szigeti, 2019, 14-15.

[22] Szigeti, 2019, 8. Tahin Szabolcs szerint a 28. cikk az objektív teleologikus jogértelmezési kánonba illeszkedik, viszont elhelyezi azt az általa felvázolt „nyelvi pragmatika” rendszerében is, ahogy azt majd a későbbiekben bemutatjuk (Tahin, 2020, 610-616.).

[23] Varga, 2018, 2.

[24] Varga, 2018, 3.

[25] Ld. A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja, 2017, 55.

sában ez a többes irány csak azt okozhatja, hogy a bírói kar felsőbbbíróságai és felettük az alkotmánybírák tetszés szerint maguk alakíthatják ki az alaptörvényi értelmezés és a jogszabályok értelmezésének tényleges gyakorlatát. Kevesebb itt nyilvánvalóan több lett volna.”^[26] A hetedik módosítással beállott változásokra ez annyiban reflektál, hogy a szubjektív teleologikus értelmezés kapcsán a jogszabály indokolását tekinti az értelmezés elsődleges forrásának, bár Pokol szerint ezzel az alkotmányozó végső soron a felsőbbbíróságok (Kúria és AB) döntéseire bízta, hogy „milyen hierarchiát alakít[anak] ki végül a főbb jogértelmezési módok között a jogalkotó szándékát tükröző indokolási szöveg figyelembevétele terén”.^[27]

Anyiban konszenzusosnak tekinthető a magyar szakirodalom, Szigeti szerint, hogy „a céltételező értelmezésnek biztosan része a jogszabály célját szem előtt tartó értelmezés, valamint az is, hogy ez az értelmezendő jogszabály szövegéből állapítandó meg, [...] melyben meghatározó szerepet tölt be a jogszabály preambuluma”.^[28] Az alkotmánykonform szövegtartalom pedig a jogszabály társadalmi céljának figyelembevételével állapítható meg, a preambuluma, a törvény címe, annak (szabályozási) tárgyköre és „a szövegben rejlő társadalmi funkció” által behatárolva, meghatározva.^[29]

Botos Viktor szavaival a teleológiai értelmezés során a vizsgálat a jogszabály „funkcionális értékelésére” szűkül. „A jogalkotó és a törvényhozást befolyásoló egyéb politikai aktorok szándéka másodlagossá válik, helyét – rendszerint a preambulumban megfogalmazott - ösztársadalmi cél veszi át. Mivel ez a cél az idő múlásával lassabban változik, mint a jogalkotó (politikai) akarat, a bírói értelmezés is adekvátabb lehet. Kisebb a veszélye annak, hogy a megfogalmazott cél transzformálása az alkalmazás időpontjára, hibás értelmezéshez vezet.”^[30]

Az „új” AT-szöveg a cél meghatározásában explicit módon eddig idegen terénúmonokra tereli a bírót, pl. a preambuluma vagy a jogalkotói indokolás vizsgálatának kötelezettségén keresztül.^[31] Ezzel ellentétesek Szigeti Katalin következtetései, aki szerint – a módosítástól függetlenül – a gyakorlatban tipikus volt és marad is az indokolások figyelembevétele, és változatos megállapításokat alkalmaz a praxis a jogalkotói szándék megállapításában is, pl. indokolásra utalás, preambuluma vizsgálata, a javaslat és az elfogadott szöveg közötti különbség vizsgálata, etc. A 28. cikk, és különösen annak harmadik mondatának célja minden bizonnyal a jogalkalmazás eddigi komfortzónájából való kimozdítása lett volna, azonban Szigeti állítása pont az, hogy pusztán az eddigi bírói „komfortzónát” szövegezte meg és ismerte el az Alaptörvény. Kritikusan azt is megjegy-

[26] Pokol, 2019, 12.

[27] Pokol, 2019, 13.

[28] Állítja: Szigeti, 2019, 8.

[29] Ld. bővebben: Tóth, 2017, 126-127. (Idézi: Szigeti, 2019, 8.).

[30] Botos, 2000.

[31] Ezen változás számos jogterületen koncepcionális változtatásokat indukál az adott terület jogértelmezésének tudományos szemléletében is. Egy büntetőjogi példa: Gál, 2019.

zi, hogy az ezzel kapcsolatos alkotmányozás nyitott kapukat dönget, és mintha „a jogalkotó vagy a nevében eljáró személyek nem olvasnának bírósági döntéseket”.^[32]

A 28. cikk azonban a „cél minősége” tekintetében orientálja a jogalkalmazót egy – Varga Zs. András szavaival élve – „utólagos (verifikáló) szabállyal”.^[33] a józan észre, a közjóra, valamint az erkölcsösségre és a gazdaságosságra utalással. A verifikáló szabály értelmét Varga abban látja, hogy az értelmezést, és ha az azzal kapcsolatos összes elvi kérdés tisztázódott, akkor annak „eredményét össze kell vetni a 28. cikk harmadik mondatában felsorolt négy értékkel”.^[34]

Galántai e ponton kérdést vet fel, nevezetesen, hogy ha elfogadjuk Varga „verifikációs” álláspontját, akkor kettős problémával szembesülünk:

- i. az értelmezés eredményét az értelmezés szempontjaival minden alkalommal összevetni szükséges (erről Varga is beszél),
- ii. ez a szövegezés megnyitja az értelmezést – Galántai példájában az „erkölcsös cél” vizsgálata kapcsán – a metajurisztikus rétegek felé.^[35]

E tekintetben idézhető talán Blutman László jogértelmezési tévhitekről szóló írása, amelyben a teleologikus jogértelmezést olyan logikai értelmezésnek tekintti, „melyben meghatározott az értelmezés (egyik) premisszája: ez egy konstruált vagy a jogszabályban kifejezetten megjelenő jogszabályi cél. [...] Nem módszerbeli különbségről van szó, hanem arról, hogy mi a kiindulópontja (támpontja) az értelmezésnek. Nem az értelmezési módszerek ellentétesek, hanem a különböző támpontokon nyugvó értelmezés lehetséges eredményei.”^[36]

Sólyom Péter ezzel kapcsolatos megállapítása szerint az „értelmezési szabály ellentmondásai és félreértései abból származnak, hogy nem világos, hogy itt egy fikcióról van-e szó, vagy tartalmi mércékről”.^[37]

Ami a premisszákat és mércéket illeti, Szigeti utal arra, hogy mi alapján mérhető fel a jogalkotó szándéka és célja a magyar szakirodalom szerint. Összegzésében az előkészítő anyagok széles (nyilvánosan elérhető) tárháza megjelenik a jogszabály tervezetének szövegétől az arról folytatott parlamenti vitákon, vagy az azzal kapcsolatban a médiában lecsapódó publikációkon át, a kormány szabályozási koncepciójáig.^[38] Hozzáteszi – bírói szemmel nézve, bár példa említése nélkül –, hogy nem szerencsés az a jogalkotási tendencia, amely egy adott törvény szabályozási területén előforduló kulcsfogalmak esetében azzal operál, hogy a fogalom tartalmát maga a jogalkotó határozza meg. Kétségtelen ugyan, hogy mindez a jogalkotó szándékának egyértelmű meghatározásához, de legalábbis körvonalazásához vezet, azonban, ahogy Szigeti rámutat: az nem sze-

[32] Szigeti, 2019, 15-16.

[33] Varga, 2018, 3.

[34] Varga, 2018, 5.

[35] Galántai, 2020, 60.

[36] Blutman, 2015, 89.

[37] Sólyom, 2018, 9.

[38] Szigeti, 2019, 9-10.

rencsés, ha ezen fogalmak pontos jelentéstartalmai csak más jogszabályokban meghatározott egyéb fogalmak tartalmán keresztül adják össze a konkrét jelentéstartalmat.^[39]

A mércék vonatkozásában a hetedik módosítás jogalkotói indokolása is idézhető: „Az Alaptörvény 28. cikke a bíróságok és közvetlenül más közhatalmi szervek jogértelmezésére irányadó szabály, amely a jogszabályok értelmezésével kapcsolatosan ad eligazítást, iránymutatást. A Javaslat [...] megállapítja, hogy a teleologikus jogértelmezés keretében a bíróságoknak elsősorban a jogalkotó által meghatározott célt kell figyelembe venniük. A jogszabályok preambuluma a törvényalkotásban, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolása^[40] – ha azt nyilvánosságra hozzák – a teljes jogalkotási folyamatban megfelelő és autentikus forrása a jogalkotói cél feltárásának. A Javaslat ezen források feltárását, értelmezési segédletként való használatát teszi kötelezővé a bíróságok részére a jogalkalmazási tevékenység során azzal, hogy ezek – értelemszerűen – nem tekinthetők a jogértelmezés ezen fajtája kizárólagos módszerének, hiszen abban változatlanul felhasználhatóak a jogszabály elfogadása kapcsán elhangzott érvek, a történeti alkotmány vívmányai vagy a jogtudomány eredményei is.”^[41]

Tóth J. Zoltán ad számot arról a kutatásról, amelynek során 2009-2011 között, 217 BH-ra vetítve vizsgáltak különböző érvelési, értelmezési elveket a magyar bírói gyakorlatban. A teleologikus módszer kapcsán releváns eredmények ismertetésében a 217 vizsgált esetből 17 BH-ban volt (7,83%) felismerhető, „összesen 22 különböző valódi hermeneutikai dilemma feloldására, a legkülönbözőbb megfogalmazásokban [...] egy jogi rendelkezés, egy jogszabály vagy egy egész jogintézmény céljára, funkciójára, értelmére, rendeltetésére, a célok elhárítására, a jogintézmény belső tartalmára, létrehozatalának, illetve létezésének (jogpolitikai vagy egyéb) indokaira, kívánalmaira, azok »jogi természetére« az általuk védeni kívánt (speciális, partikuláris) érdekekre, illetve – többször is – mindezek »nyilvánvalóságára« való hivatkozással.”^[42]

[39] Szigeti, 2019, 16.

[40] Általánosságban, még jóval a hetedik módosítás előtt Jakab jegyzi meg e vonatkozásban az alábbiakat: „érdemes (a) egyrészt a szubjektív teleologikus érveket (amennyiben ez lehetséges) inkább objektív teleologikus érvekké átfogalmazni (azaz a szöveg rációjáról, ne pedig valamely jogalkotó valamely céljáról beszéljünk inkább), (b) másrészt pedig ezt az objektív teloszt magából a szövegből kell levezetnünk, nem pedig miniszteri indokolásokból vagy más nem jogi minőségű dokumentumból” (Jakab, 2011, 91.). E vonatkozásban érdemes felhívni a figyelmet Fröhlich egy érvelésére, amely szerint e módszer előnye, „hogy lehetőséget ad az alkotmány által szolgáló célok figyelembe vételére, de ugyanakkor nem távolítja el az értelmezést túlságosan a szövegtől. Ezért a célszerűen értelmezési módszer alkalmas arra, az alkotmányos értékrendet becsatornázzuk az értelmezésbe anélkül, hogy közvetlenül morális, azaz jogon túli szempontokhoz nyúljunk. Természetesen ez csak akkor működik jól, ha közben nem feledkezünk meg a jog igazolásának alapjául szolgáló szövegről sem, és kiegyenlítjük a jogi (belső) dogmatikai követelményeit a jog (és alkotmány) által célzott (külső) értékek figyelembe vételével.” (Ld. Fröhlich, 2019, 361.).

[41] Idézi: Varga, 2018, 2.

[42] Tóth, 2017, 135.

Blutman László szerint ugyan a „bírói érvelésnek különböző igazodási pontjai, értelmezési támpontjai lehetnek, például korábbi bírói ítéletek, tudományos eredmények, erkölcsi értékek, doktrinális álláspontok, jogtételek”,^[43] a teleologikus jogértelmezés kapcsán egy további aggály mégis felmerül. Szerinte „a jogszabály szövege mögött sokféle szándék meghúzódhat, sokféle tartalommal (például kompromisszumok a jogalkotás során). Utólag lehetetlen ezt rekonstruálni, illetve egy ilyen rekonstrukció eredménye szükségképpen fiktív [...]. Az igazi probléma az, hogy valamilyen – a jogszövegben kifejezésre nem jutó – jogalkotói szándék konstruálásával, feltételezésével a bíró a saját célszerűségi szempontjait vagy értékítéleteit érvényesítheti döntésében. Ugyanis egy ki nem fejezett jogalkotói szándék keresésével és felállításával legtöbbször az a megoldás érvényesül, amelyet nem feltétlenül a jogalkotó, hanem maga a bíró vél a legmegfelelőbbnek, legjobbknak.”^[44]

Blutman azonban elfogadhatónak tekinti a cél figyelembevételét, ha az „a jogszabálysövegben megjelenik vagy abból kétség kívül, egyértelműen levezethető, a konkrét ügyre vonatkozathatóan is”.^[45] Ebből a szempontból a hetedik módosítás indokolása tkp. válasziratnak is tekinthető ezen felvetésére, hiszen megjelöli, hogy a jogszabályok preambuluma és a javaslatok indokolása (természetesen a nyilvánosságra hozatal feltétele és terhe mellett) megfelelő és autentikus forrásai a jogalkotói cél feltárásának.^[46]

A sorban itt említhető meg még Zódi Zsolt és Lőrincz Viktor beszámolója a BHGY-ben 2012-2016 között végzett kutatás kapcsán, amely konkrét és részletes számokkal szolgál a 28. cikk alkalmazásával és hivatkozásaival kapcsolatban. Megállapításaik szerint ezen időszakban összesen 2057 ítélet hivatkozott az AT-re (összesen 4187 alkalommal), és abból is a 28. cikkre hivatkozó ítéletek száma a legnagyobb, 483 (amelyeket a kutatási anyag 32 különböző kategóriába sorol be az egyes ügyszakok vonatkozásában).^[47] Vadász Vanda és Gárdos-Orosz Fruzsina ugyanezen kutatás kapcsán arról számolnak be, hogy a jelzett időszakban a 28. cikket „támadó” bírói kezdeményezés összesen 27 db érkezett az AB-hez, amelyek tárgykörét, évenkénti lebontásban, pontos adatokkal tartalmazza a kutatás leírása.^[48]

[43] Ezzel a szöveggel Galántai idézi Blutman már korábban idézett, 2007-es írását. Ld. Galántai, 2020, 57.

[44] Blutman, 2010, 96-97.

[45] Blutman, 2010, 97.

[46] Érdekességként jegyezzük meg, hogy egy jogszabályban megjelenített vagy azáltal megjeleníteni kívánt jogalkotói cél keletkezése is kapcsolódhat természetesen valamilyen szintű (jogalkotói) alkotmányértelmezéshez. A 2000-es évek elején Neal K. Katyal publikált egy hosszabb tanulmányt az ún. legislative constitutional interpretation (törvényhozói alkotmányértelmezés) tárgyában, amelyet az alkotmányjog (legalábbis az amerikai alkotmányjog) visszatérő problémájának nevezett. Ezen elmélet további feltárása azonban nem tartozik a szakirodalmi áttekintés keretei közé. Bővebben ld. pl. Katyal, 2001, 1135-1394.

[47] Zódi – Lőrincz, 2019, 386-422. Az ügýtípusokat tartalmazó táblázat ugyanitt, a 399. oldalon megtekinthető.

[48] Vadász – Gárdos-Orosz, 2019, 237-318.

Szigeti Katalin is végzett kutatást a 28. cikk szerinti teleologikus jogértelmezésre való jogalkalmazói nyitottság tárgyában, az előző kutatással valamelyest egybeeső időszakban (BHGY, 2013-2018) a „jogalkotói akarat/cél/szándék” kifejezés előfordulását vizsgálta meg, amely erőfeszítés az alábbi eredményeket hozta: „hat év távlatában 4 és 0,3 között mozog azoknak az eseteknek az évenkénti száma, amelyekben a felsőbb bíróságok vagy a felek értelmezték a jogalkotói akaratot”.^[49] Ez viszont nem igazolja azt a korábbiakból kiolvasható előfeltevéssünket, hogy a jogalkalmazás magára vette volna a teleologikus jogértelmezés objektív vagy szubjektív imperatívuszán alapuló terheket. Bár nem fejt ki, hogy mit ért pontosan ezen, de Szigeti „alkotmányjogi inspirációt” sejt az alacsony számok háttérében, illetve a dömpingszerű jogalkotás ténye is közrehatott szerinte az általa tapasztaltakban.^[50]

A 28. cikk első mondata – és a teleologikus értelmezés – kapcsán már a Kalas Tibor vezette kúriai joggyakorlat-elemző csoport azt a megállapítást teszi (vonatkoztatva annak tartalmát az R) cikk értelmezési szabályaira is), hogy az „azt írja elő a bíróságok számára, hogy a jogszabályok szövegének értelmezése során olyan jelentést kell azoknak tulajdonítani, hogy a kapott eredmény és a jogszabály célja között ne legyen ellentmondás, ellentét”.^[51]

Itt érdemes említeni Jakab András negatív szubjektív teleológiai értelmezésre vonatkozó megjegyzését, amely alapján „azért fogadunk el egy bizonyos értelmezést, mert a jogalkotó »nem akarhatott ellentmondani magának«, »nem akarhatta megsérteni az alkotmányt vagy a nemzetközi jogot«, »nem akarhatott haszontalanságot vagy butaságot kodifikálni«, »nem akarhatott méltánytalanul eljárni«. (Fontos említenünk azonban azt is, hogy mivel Jakab szerint ezek az elvek nem kifejezetten egy adott jogalkotói szubjektumhoz köthetően érvényesülnek, így tulajdonképpen már az objektív teleologikus értelmezés eszközeként tekinthetünk azokra.)^[52]

2. Súlytalan vagy értelmetlen? – A bíróságokra háramló „értelmezési kötelezettségről”

A jogalkalmazáshoz kapcsolódó rendes bírósági jogértelmezés (s ennek keretében alkotmányértelmezés) kapcsán elsőként Fröhlich Johanna gondolatait idézzük fel, aki szerint az AB és Kúria eltérő igazolás mellett értelmezhetik az alkotmányt. „Az Alkotmánybíróság döntéseinek igazolásakor ezért feltehető a kérdés, hogy mi igazolja (azaz miért tartja helyesnek) a támadott jogszabályt, és ennek során az alkotmányrendeletkezés mögötti indokokra is rákérdez. Ezt azonban nem tehetik meg a rendes bíróságok, de ebből nem következik, hogy

[49] Szigeti, 2019, 13.

[50] Szigeti, 2019, 13.

[51] A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja, 2017, 55.

[52] Jakab, 2011, 91.

nem értelmezhetik ugyanolyan módszerekkel az alkotmányt, mint az Alkotmánybíróság. A Kúria és az Alkotmánybíróság közötti feladatmegosztásból következik, hogy a Kúriának a jogrendszer mögötti igazoló indokokat adottnak kell venni, azaz nem kérdőjelezheti meg egy rendelkezés kötelező erejét. Ehelyett olyan érv-igazolást kell végeznie, amelyen belül egy esetleges alkotmányellenesség vagy a jogszabály alkalmazása, vagy az annak értelmét meghatározó aktus (együttesen a jogszabályok értelmezése) terrénumán belül marad.^[53]

Sólyom Péter szerint a rendes bíró, ítéletalkotási függetlenségére és a törvényi tartalom szakmai lelkiismeretének megfelelően való megállapítására tekintettel, az alkotmányértelmezésben nem teljesen korlátlan, hiszen az alkotmányosság tartalmának értelmezését egyértelműen az Alkotmánybíróság (AB) gyakorlatának megfelelően – azzal összhangba hozva – kell elvégeznie.^[54]

Szerinte a rendes bíróságoknak „az az alkotmányos kötelessége, hogy a jogszabályokat az Alaptörvénnyel összhangban értelmezzék, az hogy egy jogszabály értelmezési tartományának melyek az alkotmányos keretei, azt az Alkotmánybíróság mondja meg. A bíróságok másik fontos kötelessége, hogy be kell tudni azonosítaniuk az eléjük kerülő ügy alapjogi vonatkozásait, és a jogszabályokat az érintett alapjog tartalmára tekintettel kell értelmezniük. Az, hogy a bíróságok érvényre juttatják-e az Alaptörvényben biztosított tartalmát, az Alkotmánybíróság jogosult felülvizsgálni.”^[55]

Zakariás Kinga úgy fogalmaz ezzel kapcsolatban a jelen joggyakorlat-elemző csoport munkája során készített, AB-gyakorlatot áttekintő tanulmányában, hogy: „Az Alkotmánybíróság gyakorlatában az Alaptörvény 28. cikke »a bíróságoknak címzett jogértelmezési segéd szabály« {32/2019. (XI. 15.) AB határozat, Indokolás [19]; 3334/2019. (XII. 6.) AB határozat (XII. 6.) AB határozat, Indokolás [95]}, amely értelmében a bíróságnak a többféle képpen értelmezhető jogszabályszöveg normatartalommal kitöltésekor lehetősége és kötelessége is van arra, hogy a norma alkalmazásakor és értelmezésekor az Alaptörvénnyel összhangban álló értelmezést válasszon. Az Alaptörvénnyel összhangban álló értelmezés, ha egy jogszabálynak több lehetséges értelme is van, nem jelent *contra legem* értelmezést vagy a normatartalom mellőzését {9/2016. (IV. 6.) AB határozat, Indokolás [37]}. Más képpen megfogalmazva a 28. cikk szerint a jogszabály Alaptörvénnyel összhangban történő értelmezése a bíró számára nemcsak jog, hanem kifejezett kötelesség: amennyiben a bíró a jogszabály szövegét az értelmezés segítségével az Alaptörvénnyel összhangban tudja alkalmazni, annyiban ennek megfelelően köteles eljárni {3146/2018. (V. 7.) AB határozat, Indokolás [25]; 28/2013. (X. 9.) AB határozat, Indokolás [29]}”.

Az előbbi idézetben is megjelenik az értelmezési feladat címzettje, amelynek kapcsán két szerzőt fontos megemlíteni. Egyrészt Pokol Béla foglal állást arról, hogy jogelméleti értelemben kifogásolható azon jogi minősítés, amely alapján

[53] Fröhlich, 2019, 374.

[54] Sólyom, 2018, 3.

[55] Sólyom, 2018, 6. Az alapjogi bíráskodásról bővebben ld. Somody, 2013.

a 28. cikk értelmezési parancsainak kötelezettjei körében a bíróságokat nevesítjük, de jogszabálytani szempontból megfelelünk arról a tényről, hogy a jogosultak köréről is tudomást vegyünk. Szerinte, ha a 28. cikk „a bíróságok kötelezettségévé tette a jogértelmezés egy módját, akkor ennek alaptörvényi jogosultjai a bíróságok előtt fellépő összes jogkereső természetes és jogi személy. [Ezért helytelennek látja], hogy a testületi többség a címzetti kört leszűkíti a kötelezetti körre, és ezzel az indokkal megfosztja az alkotmányjogi panaszok beadványozóit annak észlelésétől és sérelmezésétől, hogy a támadott döntéseket hozó bírák az alaptörvényi parancstól eltérően nem a 28. cikknek megfelelően értelmezték az ügyükben az alkalmazott jogi rendelkezéseket.”^[56]

Fröhlich Johanna az alkotmányértelmezésről szóló 2019-es munkájában tesz az értelmezők személye vonatkozásában a jelen tanulmány által érintett (bírói) „alanyi kör” vonatkozásában is fontosnak tartott megállapításokat. Ezek alapján elmondható, hogy a 28. cikk alapján történő bírósági jogalkalmazás az alkotmányértelmezés szempontjából speciális, mert abban a bíró szerepe álláspontunk szerint kettős. Az előtte fekvő jogvita elbírálásában értelmező pozíciója „résztvevő”, viszont létezik egy második, ún. „megfigyelői” pozíció is az értelmezésben, amely Fröhlich (és az általa hivatkozott Arnio) szerint „nincs kötve a helyzetet uraló szabályokhoz, pozíciója semleges, ami lehetővé teszi, hogy egy olyan külső nézőpontból tekintsen a jogi problémára, amelyből a megfigyelt szituáció tényei objektív módon leírhatók”.^[57]

A tiszta megfigyelő pozíciója természetesen a jogtudomány képviselőié, ahogy erre Fröhlich is rámutat, viszont egy jogvita 28. cikk alapján történő elbírálása kapcsán annyiban egészítenénk ki a fentieket, hogy a bíró ebben az esetben a jogvita eldöntésében (mint „résztvevő”) ugyan kötve van a „helyzetet uraló”, konkrét, tételes jogi szabályokhoz és „cselekvő része az értelmező döntésnek”, de – mint „megfigyelő” – olyan külső (felettes) nézőpontból is kell, hogy a problémára tekintsen, amelyet nemcsak a megfigyelt szituáció tényei határoznak meg (objektíven), hanem egy azok felett húzódó „hermeneutikai réteg” is, amely az Alaptörvényhez kapcsolódik, illetve az abban foglalt előírásokból vezethető le, s ebben a tekintetben objektívnek tekinthető. (Fröhlich álláspontja ehhez képest szűken értelmezi a résztvevői pozíciót az alkotmányértelmezésben, abban a vonatkozásban, amikor „bíróként egy konkrét ügyben arról érvelünk, hogy mely alkotmányértelmezési módszerek alkalmazandók és hogyan”.^[58])

Fröhlich szerint az értelmező szubjektumának terrénuma a „jogi érvelés belső szintje”: jogászai, fogalmi következetesség, precizitás, érvelési irányok megfelelő lezárása, önkritikus reflexió, mérlegelés és a „helyes megítélés”.^[59] E vizsgálat természetesen folytatható lenne az alkotmányértelmező bírói (ti. alkotmánybírói) szerep vonatkozásában, de a jelen áttekintés alapját képező vállalkozás az

[56] Pokol, 2019, 13.

[57] Fröhlich, 2019, [5].

[58] Fröhlich, 2019, [5].

[59] Fröhlich, 2019, [6].

Alaptörvénnyel összhangban végzett bírói jogértelmezésre vonatkozó szakirodalmi álláspontok áttekintését tűzte célul a kúriai joggyakorlat-elemző munka támogatása során.

Amiért viszont az alkotmányértelmezésre vonatkozóan eddig idézett megállapítások megállják a helyüket, az Fröhlich írásából szintén kiolvasható: „a hazai jogirodalomban viszonylag szilárd álláspont szerint az alkotmány- és a jogértelmezés módszerei nem különböznek egymástól. Ennek okaként szokás említeni, hogy 1. nemcsak az alkotmány, hanem más jogszabályok is lehetnek politikai jellegűek; 2. nemcsak az alkotmány, hanem más jogszabályok is lehetnek az átlagosnál elvontabbak; továbbá 3. a gyakorlat sem mutat különbséget az alkotmány és más jogszabályok értelmezési módszerei között, legfeljebb egy-egy értelmezési módszert az alkotmánnyal kapcsolatban gyakrabban használnak, ez azonban csupán mennyiségi és nem minőségi különbség.”^[60] Ezt látszik igazolni a 28. cikk harmadik mondatának – Varga Zs. András által fentebb „verifikálónak” nevezett – szabálya is, amely az „Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor”, azokra vonatkoztatva egyben fogalmaz meg „teleologikus kötöttségeket” (közjó, józan ész, erkölcsösség, gazdaságosság) a bíróságok számára.

Tahin Szabolcs ezt a kérdést az ún. „nyelvi pragmatika” tartományában vizsgálja meg. Ennek abból a szempontból van jelentősége, hogy ez az irányzat az „ésszerű jogalkotó” cselekvéseinek vizsgálatát kutatja. Tahin azt a következtetést vonja le, hogy a 28. cikk harmadik mondatában megjelenő „józan ész” (*argumentum ad absurdum*) pragmatikai faktorrá válhat a jogértelmezésben, arra az esetre, ha a „törvény betűje” világos, de alkalmazása abszurd eredményre vezetne.^[61] A 28. cikk harmadik mondatát nem „verifikáló” jelzővel illeti, hanem egyenesen imperatívumnak titulálja, amely kötelezést tartalmaz arra, hogy a jogértelmezést milyen „igazoló elvek felől végezzék el”. Ezzel szerinte a 28. cikk szintén kötelezően alkalmazandó pragmatikai faktorokat enged be a jogalkalmazásba.^[62]

A jogalkotó cselekvésének pragmatikus kutatása felől (de még bizonyos szinten a nyelvi érvek szintjén), a jogalkotó szándékához visszakanyarodva, Sólyom Pétert idézzük, aki szerint a 28. cikk kommentátorai a „törvényben rejlő eredeti gondolat rekonstrukcióját” látják a bírói jogértelmezés céljának, amelyet sorozatos értelmezési döntések láncolatán keresztül valósítanak meg, s amelyre a jogi nyelv komplexitása, valamint a jogállamiság és a hatalommegosztás elvei gyakorolnak meghatározó befolyást. Ezek után azzal érvel, hogy „ha a jogértelmezés sajátosságairól egy ilyen keretben gondolkodunk, az Alaptörvényben rögzített értelmezési regulák szükségtelennek tűnnek, felesleges bizonytalanságok forrásainak”,^[63] viszont egyetért azzal, hogy a 28. cikk alkotmánykon-

[60] Fröhlich, 2019, [12].

[61] Vö. Csink – Fröhlich, 2012, 138. Ennek pozitív hatásáról a munkajog területén ld. Krajecz, 2017, 14-22.

[62] Tahin, 2020, 612-613.

[63] Sólyom, 2018, 7.

form értelmezést^[64] követel. Szerinte a probléma ott húzódik, hogy „a szakasz különösebb eligazítást nem nyújt” a rendes bíróságok értelmezése kapcsán, és ebből adódóan az AB „szuperbírósági” szerepkörével kapcsolatos diskurzus eleve problematikussá válik, ahogy erre ő is felhívja a figyelmet.^[65] (Végső soron Sólyom a „hiáavalóságok hiáavalóságaként” tekint az AT 28. cikk már eredeti, módosítás előtti szövegére is, hiszen véleménye szerint az abban kódolt bizonytalanságok egymásnak feszítették a rendes bíróságok értelmezését, s azzal szembe állították az AB „értelmezési autoritását.”)^[66]

3. Az „eredeti gondolat” nyomában – Eredeti ötlet vagy eredendő bűn?

A törvényben rejlő eredeti gondolat rekonstrukciójának referenciája felveti az alkalmazandó értelmezési módszer vizsgálatának kérdését. Botos Viktor szerint a bíró kétféleképp közelítheti meg a jogalkotói akaratot:

- i. merev módszerrel („a jogszabály megszületésekor és az alkalmazáskor társadalmi viszonyrendszer közötti eltérés figyelmen kívül hagyása” és a megszületéskor viszonyok merev alkalmazása minden későbbi helyzetre); és
- ii. rugalmas módszerrel („a jogszabály megszületése óta eltelt időben végbement társadalmi változásokhoz alkalmazkodó [...] módszer a gyakorlatban azt jelenti, hogy a bíró arra is tekintettel van, hogy a megváltozott körülmények miatt a jogalkotó a döntés időpontjában hogyan szabályozná ugyanazt a viszonyt”).^[67]

Varga Zs. András szerint e tekintetben felmerülhet textualista (objektív) – „preambulom-kötött” – és originalista (szubjektív) – „indokolás-kötött” – megközelítés. Szakirodalmi konszenzusra és AB-gyakorlatra utalással megjegyzi, hogy ezidáig az objektív oldal tűnt preferáltnak, elsődlegesnek, és abban látja ezáltal a 28. cikk „újdonságát”, hogy annak szövege alapján innentől az originalista (szubjektív teleológiai) értelmezés megkerülhetlenné (és nem kizárólagossá^[68]) válik, amely tekintettel van a jogalkotó eredeti szándékára.^[69]

Itt szükséges említanünk azt is, hogy jogosan teszi fel azon kérdéseket az „originalizmus parancsa” kapcsán az idézett szerző, amelyek ezen értelmezési mód-

[64] Az alaptörvény-konform értelmezés 28. cikkel kapcsolatos vonatkozásait még a hetedik módosítás előtti változatban, de széleskörű elméleti és dogmatikai kitékintéssel elemzi: Chronowski, 2017, 7-15.

[65] Sólyom, 2018, 9.

[66] Sólyom, 2018, 9.

[67] Az idézett részeket ld. Botos, 2000.

[68] Erről ld. pl. Stiller – Kormos, 2019, 10-19.

[69] Varga, 2018, 3-4. „[A] szabályozás paradigmaváltást jelent a bírói jogértelmezésben, a magyar bíróságok érvelési kultúrájának átalakítására irányul, mivel az addig szövegszerű jogértelmezés hangsúlyának át kell helyeződnie a jogszabály céljának értelmezésére.” Galántai idézi ekként Jakab András álláspontját, aki szintén a teleologikus értelmezés megkerülhetlenségével érvel a 28. cikk kapcsán (ld. Galántai, 2020, 61.).

szer sikerességének, alkalmasságának megkérdőjelezéséhez vezethetnek – ahogy azt a fentiekben kifejtett álláspontok alapján már olvashattuk. Varga Zs. András szerint előfordulhat, hogy az indokolás nem enged betekintést a jogalkotó szándékába, vagy igen, de felmerülhet, hogy a szándék az abból előállt normaszöveggel áll ellentétben. Ettől elkülönülő problémaként kezeli, hogy mi a helyzet, ha a rögzített értelmezési szempontok és az azokat „verifikáló” szabályok feszülnek egymásnak. Véleménye szerint különös problémát az jelent, ha a norma és az indokolás között van ellentét, mert erre az esetre – figyelemmel arra, hogy alapvetően a normaszöveg az elsődleges értelmezési forrás – szerinte majd az AB-nek kell értelmezési kánont alkotnia, vagy a jogalkotási törvényben kell különös szabályt alkotni a kérdés megoldására. Hangsúlyozza azt is, hogy ha a jogalkotó szándéka szerinti értelmezés (mint értelmezési szempont) nem áll összhangban az AT-vel (mint szintén rögzített értelmezési szemponttal), akkor ez vagy a norma, vagy az alapuló bírói ítélet alaptörvény-ellenességét vonja maga után.^[70]

Összegezve, az „originalista”^[71] értelmezési iránnyal kapcsolatban annyit mond, hogy ha „a szöveg alapján körvonalazódik – soha nem egy, hanem mindig több – értelem, akkor csak abba az irányba szabad vinni az értelmezést, amely megfelel a törvényhozó céljainak és összhangban van az Alaptörvénnyel”.

Azért alkalmaztunk idézőjelet az originalista jelző előbbi említésénél, mert az amerikai alkotmányjogi gondolkodásban (ahonnan a kifejezés eredetileg származik) az originalizmus – a történeti értelmezési módszerek egyikeként^[72] – két irányt vehet: egyrészt az alkotmányozó/jogalkotó „eredeti szándéka” (*original intent, intentionalism*) az adott történelmi pillanatban, másrészt az alkotmány szövegének „eredeti köznyelvi jelentése” (*original public meaning*) elvei^[73] alapján írja elő az alkotmányszöveg vizsgálatát. Calabresi szerint a szándék és az alkotmányozók szubjektív szándékai (*subjective intentions*), illetve az alkotmányozók által eredetileg elvárt alkalmazási lehetőségek (*original(ly) expected applications*).^[74] Bár az előbb említett irányzatok párhuzamosan léteznek, vannak törekvések azok egységesítésére; az ún. *original methods* (eredeti módszerek) értelmezési irányzat képviselői (pl. McGinnis és Rappaport) által, melynek lényege, hogy „az alkotmányt az annak elfogadásakor az ilyen típusú dokumentumokkal kapcsolatban szokásosan alkalmazott értelmezési módszerek használatával értelmezik”.^[75]

[70] Varga, 2018, 4.

[71] Az originalizmus – mint szubjektív teleologikus értelmezés – amerikai elméletét röviden összefoglalja: Fröhlich, 2019, [28]-[30], legfrissebben röviden bemutatja: Wurman, 2017.

[72] A magyar AB történeti értelmezésével összehasonlítva elemzi az originalizmust: Strang (ld. *Constitutional Discourse*, 2021).

[73] Megjegyzendő, hogy a „jogszöveg” nyelve, kifejezései általános és eseti jelentésének fontosságát (az ún. „szövegempirizmust”) felhívó magyar írások is ismeretesek, ld. pl. Blutman, 2007, vagy Bencze – Ficsor – Kovács – Sólyom, 2014, 126-139.

[74] Calabresi írását ld.: *Interactive Constitution Center*, 2022.

[75] Az idézetet ld. McGinnis – Rappaport, 2019, 1371., de a módszer és az elmélet részletes leírását ld. kül. 1375-1389.

Jakab egy francia példával teszi még szemléletesebbé a nemzetközi körképet, amikor a francia jogi (főként magánjogi) szakirodalomban megjelenő, ún. „exegétikus iskola” (*École de l'Exégèse*) hasonló megközelítésére utal. Egy másik francia megközelítés (*méthode historique vagy évolutive*^[76]) szerint pedig azt kutatja, hogy „a jogalkotó mit mondana ma (megváltozott történelmi körülmények közt)”.^[77] Ennél a francia megközelítésnél maradvá fontos leszögezni, hogy még ha a francia (magán)jogban alkalmazott jogértelmezési módszerek sokfélék is, céljuk egyedi: hogy meghatározzák a szabály egyedi értelmét, amely a jogforrásban testesül meg. Raymond Sallieilles – Savigny és a német történelmi iskola hagyományainak nyomdokán – historikus vagy evolutív módszert javasol, amely az értelmezés fejlődése által a jogszöveg fejlődését is elősegíti. Francois Gény ezzel ellentétes álláspontot képvisel, s szerinte Sallieilles irányzata megfosztja a jogot azon alapvető funkciójától, hogy a jogi norma stabilitását biztosítsa. Ezért ő a textualista (*littérale*) értelmezés pártján áll, ezzel elkerülve a jogalkotó szubjektív akaratának való kitettséget az értelmezésben.^[78]

Amerikai és francia példák után érdemes röviden kitékinteni egy kanadai példára, amely a 2010-es évek elején tetőpontjára hágott vitát villant fel a jogértelmezés „hivatalos modellje” és annak alternatívái vonatkozásában.^[79] Simard és Morancy szerint a jogértelmezés célja „a jogalkotó jogszabálysövegben már megtalálható „történelmi szándékának” (*intention historique*), amellyel azon montesquieu-i elvárás teljesül, miszerint a bíró pusztán a törvény szája. Ehhez a szándékhoz igazodik – a jogalkotói gondolathoz – a jogszöveg tényleges értelme, amelyet a jogértelmezőnek mint egyszerű ténnyt (*simple fait*) kell felfedeznie. A jogszöveg tisztasága, egyértelműsége esetén ez könnyű feladat, ha azonban a jogszöveg obskurus, akkor más értelmezési elvekhez kell folyamodni, amelyek pl. a jog összefüggéseire mutatnak. Idézett szerzők szerint az értékválasztás, amely a hivatalos jogértelmezési modellt meghatározhatja, nem más, mint a jogalkotói szándékhoz való hűség demokratikus értéke, tekintet nélkül mindazokra a dominancia-jelenségekre, amelyek a hatalom valóságát meghatározzák. Kifejtik azt is, hogy ezt a (szöveg mögött meghúzódó szándék iránti hűségekre épülő) modellt körülbelül az utóbbi harminc évben kezdik ki az ezzel a „valósággal” kapcsolatos változások. A kritikusok (pl. Luc Tremblay) szerint ugyanis nem tükrözi a joggyakorlatban bekövetkezett változásokat, s szerintük az ezen modell szerinti jogértelmezés a jogértelmezőtől (ti. jogalkalmazótól) szinte isteni (*divine*) képességeket kíván. Amellett, hogy az alternatív modellekben is teret kell hagyni az eredeti szándék kutatásának, nagyobb hangsúlyt kell kapjon

[76] Kanadai forrásokban a módszer elnevezése még előfordul pszichológiaiaként (*psychologique*), illetve dinamikusként (*dynamique*), vö. pl. Lemieux, 1994, 221-253.; Samson – Bélanger, 2016.

[77] Jakab, 2011, 90.

[78] Vö. Ghica-Lemarchand írásával: Sénat.fr, 2006.

[79] Simard – Morancy, 2011, 26–48., kül. 28-30. az itt idézett részek vonatkozásában.

a jogértelmezők szubjektivitása és reflexivitása, a pontosabb és szolidárisabb döntéshozatal érdekében.^[80]

A francia magánjogból kiindult alapok tisztázása után, a magyar közjog viszonyaihoz visszakanyarodva, Csink Lóránt és Tóth László a gyülekezési joggal kapcsolatos bírói gyakorlat kapcsán elemzik az Alaptörvény érvényesülését a bírói gyakorlatban, és a 28. cikk értelmezési normájára pedig a Nipperdey-féle horizontális hatállyal rokon elvként tekintenek egy korábbi kúriai joggyakorlat-elemző csoport tagjaiként (a magánjogi viszonyokban^[81] nem vitatva, de ott nem elemezve az AT közvetlen érvényesülését). Álláspontjuk szerint ez teszi lehetővé a bírósági jogértelmezés hibáinak alkotmánybírósági kontrollon – a „jogalkalmazás alkotmányosságának”^[82] vizsgálatán – keresztüli kiküszöbölését. Mint ugyanitt leírják: ennek következménye az lesz, hogy „a bíróságok, az ítéleteik hatályon kívül helyezésének elkerülése érdekében, szem előtt fogják tartani az alapjogvédelmi követelményeket, illetve az ezt érintő alkotmánybírósági gyakorlatot”.^[83] Ebből pedig, Súlyommal ellentétben, arra következtetnek, hogy a 28. cikk rendelkezése ezáltal nem válik feleslegessé, sőt, „a valódi alkotmányjogi panaszra vonatkozó rendelkezésekkel együtt e két szabály egymást erősíti [és] alapjogi kérdésekben kikényszeríthető normává vált”.^[84]

Csink és Tóth természetesen foglalkoznak a T) cikkel kapcsolatban a magyar alkotmányjogászokat sokáig foglalkoztató azon kitételrel is, melyből az következik, hogy az AT nem jogszabály. Értelmezésükben „az Alaptörvény nem abban »segíti« a bírót, hogy jogalapot ad számára a döntéshez, hanem abban, hogy a döntés alapjául szolgáló jogszabály helyes értelmét kiválassza”. Mivel ezen írásuk a 2015-ös álláspontokra reagált, akkor még nem volt ismeretes, hogy az alkotmányozó további „értelemkiválasztást” segítő, orientáló elvekkel gazdagítja majd az alkotmányszöveget, mindazonáltal megállapításaikkal – a fentebb leírtakra is tekintettel – egyetérthetünk. Ugyanakkor utalnunk kell arra is, hogy a 28. cikk értelmében végzett „alkotmány-konform értelmezés követelménye nem eredményezhet contra legem jogértelmezést. [...] [M]agyar bíróság akkor sem tekinthet el a jogszabály alkalmazásától, ha annak nincs alkotmányos olvasata”,^[85] hanem az AB releváns eljárását kell kezdeményeznie az alkotmányellenesség feloldása vonatkozásában. (Ezzel kapcsolatban ld. fentebb a Zakariás által írtakat.)

[80] Talán itt lenne érdemes említeni Botos Viktor egyik állítását, aki szerint a jogalkotó történeti szándékával kapcsolatban nem elhanyagolható, hogy az mindig „a jogalkotó társadalmi, gazdasági, de legfőképpen politikai kényszerek, egyezségek által kiformált időleges szándékát emeli a vizsgálat középpontjába. Politikai környezettől független törvényhozói akarat nem létezik, az mindig diffúz érdekek egyeztetésének, a politika szereplői által képviselt alternatívák szintetizálásának eredménye. Így az idő-tényező, tehát a politikai-hatalmi konstrukciók (gyakori) változása fontos szerephez jut.” (Botos, 2000).

[81] Erről ld. pl. Bedő, 2018, 73-85.

[82] Erről ld. Csink – Tóth, 2015, 132.

[83] Csink – Tóth, 2015, 133.

[84] Csink – Tóth, 2015, 133.

[85] Csink – Tóth, 2015, 134.

Hasonló megfontolások közepette sorolja fel a fent tárgyalt elvi kérdéseken túli gyakorlati aggályait Varga Zs. András, amelyekből most csak szemelvényeket közlünk.

- i. Az értelmezési igény megkettőződéséről beszél, tudatában annak, hogy a jogszabály és indoklása szövege is értelmezést igényel, amiből
- ii. arra a következtetésre jut, hogy „értelmezési fegyelmet” nem lehet az „új” 28. cikk alapján sem elérni majd, s
- iii. javasolja, hogy az angolszász jogból ismert *stare decisis* elv bevezetésével oldódjon meg a probléma. „Különösen fontos lenne, ha végre az Alaptörvény is rögzítené, hogy az Alkotmánybíróság döntése kötelező, mi több, precedens erejű, tehát bírói döntésnek minősül.” – írja.^[86]
- iv. Ehhez kapcsolódóan, s egybevégyva Szigeti Katalin releváns következtetéseivel,^[87] negatívan nyilatkozik arról az „értelmezési igényességről”, amelyet szerinte a 28. cikk állít a jogalkalmazás elé követelményként. Szerinte a jelenlegi ügyterhelés mellett nem várható el a bíróságoktól az ennek való megfelelés a gyakorlatban, egyenesen illuzórikusnak nevezi ezt az elképzelést, és a fent említett precedens-rendszert javasolná bevezetni, hogy a felsőbbbíróságok előtt legyen lehetőség a jogalkotó eredeti szándékán történő „merengésre”, de ezt kizárólag az AB „precedensképessége” esetén tartja megvalósíthatónak.^[88]

III. KONKLÚZIÓK

A 28. cikk eredeti szövege kapcsán Csink és Fröhlich vizsgálták először tudományos igénnyel 2012-ben, hogy mi is az abban foglalt értelmezési kánon helyes értelmezése. A cikk – hetedik módosítás előtti – előírásait alkalmazva önmaga értelmezésére megállapították, hogy „a teleologikus értelmezés – az arany szabályt alapul véve – nem azt jelenti, hogy feltétlenül érvényesülnie kell a jogszabály objektív céljának, hanem azt, hogy ki lehessen zárni az objektív célnak teljesen ellentmondó eredmény megvalósulását”.^[89] A célvezérelt értelme-

[86] Varga, 2018, 6.

[87] Szigeti, 2019, 15-16. Szigeti egyenesen odáig megy, hogy kijelenti: „Nem tehetünk úgy, mintha egy konkrét ügyben nem bírna jelentőséggel a jogvita”, s erre alapozva megfogalmazza, hogy sem az objektív, sem a szubjektív, sem a történeti, sem az originalista értelmezés elsődlegessége nem teljesíthető elvárás.

[88] Varga, 2018, 7. Mivel a jogalkotó 2020. tavaszától ún. „korlátozott precedens” rendszert vezetett be, ezért Tahin a bírói jogértelmezés kurrens kérdései között fokozottan szükségesnek látja annak vizsgálatát, hogy „a szöveg jog tartalmát milyen nyelvi (implicit) tartalmak határozzák meg [...] [hiszen] nyelvi előfeltevések irányítják értelmezési gyakorlatainkat.” (Tahin, 2020, 610.) Varga egy 2020-as írásában a jogegységgel kapcsolatban beszél a „precedens-hatásról”, amikor azt írja, hogy a bíróságok döntési szabadságának külső korlátját jelentik a jogértelmezés hermeneutikai szempontjai (28. cikk és R) cikk (3) bek.), a jogegység pedig mint belső korlát érvényesül (ld. Varga, 2020, 81-87.).

[89] Csink – Fröhlich, 2012, 139.

zés ugyanis szerintük nem ad „egyetlen helyes választ”. Felvetették azt is, hogy a szövegből párhuzamosság következik az alaptörvény-konform és a célvezérelt értelmezés alkalmazása tekintetében, és a kettő versengő alkalmazásából fakadó helyzetekre a szöveg viszont nem tartalmaz iránymutatást. A cikk (akkori, eredeti) szövegét „kétszeres paradoxonnak” tekintették, amelynek nyelvtani értelmezése alapján az objektív teleologikus értelmezést kell választani, amely viszont nem előzi meg a szöveget (és annak nyelvtani-logikai értelmét) – mert az megkerülhetetlen.^[90]

E megállapítások a mai napig helyesnek tekinthetők, mert a hetedik módosítással előállott szöveg a kétszeresből – ebben a megközelítésben – „háromszoros paradoxont” kreált azzal, hogy egy újabb értelmezési módszert illesztett a szövegbe, amellyel viszont lehetőséget teremtett a Csinkék által megkerülhetetlennek titulált normaszöveg megkerülésére, amennyiben a jogalkotói akarat forráskutatásához – prioritálan – a normaszövegtől eltérő (de azt alátámasztó, megvilágító) értelmezési segédletek használatát írja elő. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy nem egységes és egyöntetűen pozitív a 28. cikk fogadtatása és megítélése a hazai jogirodalomban. Ahogy Szigeti a hetedik módosítás kapcsán, 2019-ben fogalmazta a bírósági ítéletekben való alkalmazás kutatása vonatkozásában: „Kevés olyan döntés van, amelyben a jogalkotói szándék vizsgálata központi, a jogvitát eldöntő, egyenes szerepet tölt be.”^[91]

Akkor viszont kérdés marad, hogy végül „mi fog hatni a bíróságok gondolkodásmódjára”^[92] a fentiek alapján a 28. cikk alkalmazása kapcsán a gyakorlatban. Szigeti szerint:

- i. A jogértelmezés Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálata (valamint a törvényértelmezés) kapcsán nem lesz változás a korábbiakhoz képest.
- ii. A duális „ellenőrzés” – Kúria és AB – alatt álló igazságszolgáltatás rendszerében az AB szerepe továbbra is meghatározó marad a párhuzamosságoktól terhelt „Alaptörvényhez igazított” jogértelmezés útvesztőiben, és az a tény, hogy kalkulálni kell a bírói döntések alapjogi kontrolljával, természetesen oda fog majd vezetni, hogy a bíróságok és a bírák az alkotmányos összefüggések és az alapjogi vonatkozások ismeretével felvértezik magukat.
- iii. Végezetül pedig, mivel a 28. cikkben megfogalmazott értelmezési szabályok csak „részleges imperatívuszok” (vagyis „elsősorban”, de nem kizárólagosan kötelezik a bíróságokat a teleologikus, valamint a teloszra irányuló, és az alaptörvény-konform értelmezés kapcsán), így – legalábbis Szigeti értelmezésében – „további 11 módszer áll rendelkezésre, hogy a jogvita rendezéséhez leginkább hasznos, eredményes és az alap-

[90] Csink – Fröhlich, 2012, 140.

[91] Szigeti, 2019, 13.

[92] Szigeti, 2019, 15.

törvény-konformitást szolgáló értelmezéshez^[93] jussanak el a bíróságok, a 28. cikktől függetlenül (és azon felül) is általánosan alkalmazott, saját érvelési módszereik^[94] alkalmazásán keresztül.

IRODALOM

- A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja (2015): *A gyülekezési jog gyakorlásával kapcsolatos bírósági eljárások elemzésére. Összefoglaló vélemény.* (Elérhető: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/gyulekezesi_jog_joggyakorlat-elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye.pdf. Letöltés ideje: 2022. 03.24.).
- A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja (2016): *Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélkezésben. 2016.EI.II.JGY.K.1. Joggyakorlat-elemző Csoport, Összefoglaló vélemény.* (Elérhető: http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/alaptorveny_osszefoglalo_velemenye.pdf. Letöltés ideje: 2022. március 24.).
- Bedő Renáta (2018): *A rendes bíróságok alapjogi bírászkodása magánjogi viszonyokban. Jogi Tanulmányok.* ELTE ÁJK, Budapest.
- Bencze Mátyás – Ficsor Krisztina – Kovács Ágnes – Sólyom Péter (2014): A szövegempirizmus elméleti és gyakorlati kérdései. In: *Pro Futuro.* 2014/2. sz.
- Blutman László (2007): Egy empirikus jogértelmezés tanúságai. In: *Jogtudományi Közlemény.* 2007/1. sz.
- Blutman László (2010): Bírói jogalkalmazás és szövegű értelmezés. In: *JeMa – Jogesetek Magyarázata.* 2010/4. sz.
- Blutman László (2015): Hat tévhit a jogértelmezésben. In: *JeMa – Jogesetek Magyarázata.* 2015/3. sz.
- Botos Viktor (2000): A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában (munkajogi BH-k elemzése). In: *Jogelméleti Szemle.* 2000/3. sz.
- Chronowski Nóra (2017): Az alkotmánykonform értelmezés és az Alaptörvény. In: *Közjogi Szemle.* 2017/4. sz.
- Interactive Constitution Center: On Originalism in Constitutional Interpretation, 2022. Steven G. Calabresi írása. (Elérhető: <https://constitutioncenter.org/interactive-constitution/white-papers/on-originalism-in-constitutional-interpretation>. Letöltés ideje: 2022.03.24.).
- Constitutional Discourse: A Comparison of the Historical Constitution and Originalism, 2021. Lee J. Strang írása. (Elérhető: <https://www.constitutionaldiscourse.com/post/lee-j-strang-a-comparison-of-the-historical-constitution-and-originalism>. Letöltés ideje: 2022.03.24.).
- Csink Lóránt – Fröhlich Johanna (2012): *Egy alkotmány margójára.* Gondolat, Budapest.
- Fröhlich Johanna (2019): Alkotmányértelmezés. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András). (Elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyertelmezes>. Letöltés ideje: 2022. március 24.)

[93] Szigeti, 2019, 16.

[94] Szigeti, 2019, 11.

- Fröhlich Johanna (2019): Az Alkotmánybíróság és a Kúria alkotmányértelmezése. Az Alaptörvény R) és 28. cikkei. In: *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban III. Alkotmányjogi panasz - a hatáskörrel kapcsolatos kérdések*. HVG-Orac, Budapest.
- Galántai Rita Tünde (2020): Paradigmaváltások a hazai bírói jogértelmezés elméletében és gyakorlatában. In: *Themis*. 2020/2. sz.
- Gál Andor (2019): *A jogos védelem teleologikus megközelítésben*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- Jakab András (2011): Bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. In: *JeMa – Jogesetek Magyarázata*. 2011/4. sz.
- Kalas Tibor (2017): Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélkezésben a joggyakorlat-elemzés tapasztalatai alapján. In: *Alkotmánybírósági Szemle*. 2017/1. sz.
- Katyal, Neal K. (2001): Legislative Constitutional Interpretation. In: *Duke Law Journal*. Vol. 5/2001.
- Krajecz Laura (2017): A bírói jogértelmezés lehetséges irányai a munkaviszonyban álló vezető tisztség- viselő jogi személlyel szembeni kártérítési felelősségének megállapítása során. In: *Magyar Munkajog*. 2017/1. sz.
- Lemieux, Charlotte (1994): Éléments d'interprétation en droit civil. In: *Revue de Droit Université de Sherbrooke*. 24/1994. (Elérhető: https://www.usherbrooke.ca/droit/fileadmin/sites/droit/documents/RDUS/volume_24/24-2-lemieux.pdf. Letöltés ideje: 2022. március 24.)
- McGinnis, John O. – Rappaport, Michael B. (2019): Unifying Original Intent and Original Public Meaning. In: *Northwestern University Law Review*. Vol. 6/2019. (Elérhető: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/nulr/vol113/iss6/4/>. Letöltés ideje: 2022. március 24.)
- Pokol Béla (1999): A jogértelmezés alapjai. In: *Magyar Jog*. 1999/11. sz.
- Pokol Béla (2019): Az alkotmányi jog kérdéseiből. In: *Jogelméleti Szemle. Journal of Legal Theory. Law Working Papers*. 2019/2. sz. (Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/lwp2.pdf>. Letöltés ideje: 2022. március 24.)
- Samson, Mélanie – Bélanger, Catheryne (2016): *La méthode historique ou psychologique. L'originalisme, les arguments historiques*. (Elérhető: <https://www.redactionjuridique.chaire.ulaval.ca/sites/redactionjuridique.chaire.ulaval.ca/files/capsule-methode-historique-vf.pdf>. Letöltés ideje: 2022. március 24.)
- Sénat.fr (a francia Szenátus honlapja), L'interprétation de la loi pénale par le juge, 2006 (Claudia Ghica-Lemarchand írása, egy, a „bírói hivatal” c. kollokviumon 2006. szeptember 29-30-án, a francia Szenátusban elhangzott előadás alapján.) (Elérhető: https://www.senat.fr/colloques/office_du_juge/office_du_juge9.html. Letöltés ideje: 2022. március 24.)
- Simard, Jeanne – Morancy, Marc-André (2011): L'interprétation du droit par les juristes: la place de la délibération éthique. In: *Les ateliers de l'éthique [The Ethics Forum.]* Vol. 2/2011. (Elérhető: <https://www.erudit.org/fr/revues/ateliers/2011-v6-n2-ateliers029/1008030ar.pdf>. Letöltés ideje: 2022. március 24.)
- Sólyom Péter: Alapjogok nyomában. A magyar Alkotmánybíróság esete a gyülekezési szabadsággal. In: *MTA Law Working Papers*. 2018/9. sz. (Elérhető: http://real.mtak.hu/121510/1/2018_09_Solyom.pdf. Letöltés ideje: 2022. március 24.)
- Somody Bernadette (szerk.) (2013): *Alapjogi bíráskodás – Alapjogok az ítélkezésben*. L'Harmattan, Budapest.
- Stiller Andrea – Kormos Balázs (2019): Gondolatok az indokolások jelentőségéről. In: *Fontes Iuris*. 2019/2. sz.
- Sulyok Márton (2016): Kettő az egyben? Alkotmány és identitás. In: Balogh Elemér (szerk.) (2016): *Számadás az Alaptörvényről*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.

- Szigeti Krisztina (2019): A bírói jogértelmezés és a hetedik Alaptörvénymódosítás. In: *Eljárásjogi Szemle*. 2018/4 sz.
- Tahin Szabolcs (2020): Bírói jogértelmezés és nyelvi pragmatika. In: *Magyar Jog*. 2020/10. sz.
- Tóth J. Zoltán (2012): A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2012/3. sz.
- Tóth J. Zoltán (2017): A magyar bírói érvelés jellege. In: *IAS - Iustum Aequum Salutare*. 2017/2. sz.
- Vadász Vanda – Gárdos-Orosz Fruzsina (2019): Alkotmányértelmezés a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság gyakorlatában a bírói kezdeményezések tükrében. In: *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban*. HVG-Orac, Budapest.
- Varga Zs. András (2018): Törvényjavaslatok indokolása – az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről. In: *Pázmány Law Working Papers*. 2018/13. sz. (Elérhető: https://plwp.eu/files/PLWP_2018-13_VargaZS_2.pdf. Letöltés ideje: 2022. március 24.).
- Varga Zs. András (2020): Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. In: *Magyar Jog*. 2020/2. sz.
- Wurman, Ilan (2017): *A Debt Against the Living: An Introduction to Originalism*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Zódi Zsolt – Lőrincz Viktor (2019): Az Alaptörvény és az alkotmánybírói gyakorlat megjelenése a rendes bíróságok gyakorlatában, 2012–2016. In: *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban*. HVG-Orac, Budapest.

Családjogi rendelkezések a modern Törökországban, különös tekintettel a vegyesházasságok kapcsán felmerülő anyagi és eljárásjogi kérdésekre

ABSTRACT

The Constitution of Turkey provides protection for the family lots of aspects, which are implemented in several laws. Article 41 of the Turkish Constitution defines the family as the foundation of Turkish society, and the state must take the necessary precautions to maintain the peace and well-being of families in Turkey. Article 10 of the Constitution deals with the principle of equality between men and women. And Article 20 of the Constitution guarantees the right to respect for family life and that no one may act in a way that violates family life or the private sphere. The protection of family life is therefore directly guaranteed by the Constitution. Protection is provided by the provisions of the Civil Code (Act No. 4721), which is the primary source of law relating to marriage, divorce and the welfare of children. In my study, I review the current rules and procedures for major Turkish marriages, reflecting on the regulatory practice of the most common problems encountered in family law disputes in mixed marriages.

Keywords: Family Law ■ Republic of Turkey ■ judicial system ■ procedural law ■ international law

I. BEVEZETÉS

Törökország polgári jogi jogrendszere főként írott törvényekből áll. A jogrendet hierarchikus jogszabályok biztosítják. A hierarchia legmagasabb fokán Törökország Alkotmánya áll, ezt követően említhetjük a különböző alaptörvényeket, nemzetközi megállapodásokat, majd a törvények, törvénymódosító rendeletek, határozatok, illetve rendeletek következnek. Az írott jog a jog elsődleges forrása, az esetjog csak

az ítélkezési gyakorlat körében, jogszabályok által nem lefedett kérdésekben érvényesül.^[1] Törökország Alkotmánya számos ponton biztosít védelmet a család intézménye számára, amely rendelkezéseket több törvényben hajt végre. Törökország Alkotmányának 41. cikke a családot a török társadalom alapjaként határozza meg, és az államnak meg kell tennie a szükséges óvintézkedéseket a törökországi családok nyugalma és jólétének fenntartása érdekében. Az Alkotmány 10. cikke foglalkozik a férfiak és a nők közötti egyenlőség elvével, az Alkotmány 20. cikke pedig biztosítja a családi élet tiszteletben tartásának jogát, és azt, hogy senki sem léphet fel a családi életet, valamint a privát szférát megsértő módon.^[2] A családi élet védelmét tehát az Alkotmány közvetlenül garantálja, a védelmet pedig a Polgári Törvénykönyv (4721. sz. törvény) rendelkezései hajtják végre, amelyek a házassággal, a házasság felbomlásával és a gyermekek jólétével kapcsolatos elsődleges jogforrásnak számítanak.^[3]

A Polgári perrendtartásról szóló törvény (6100 sz. törvény) meghatározza, hogy melyik bíróság illetékes a családjogi eljárások tárgyalásában.^[4] Mivel azonban a családjogi kérdések megítélése külön szakértelmet igényel, így 2003-ban, a Családjogi Bíróság alapításáról, hatásköréről és eljárási rendjéről szóló törvénnyel (4787. sz. törvény) külön családjogi bíróságokat hoztak létre.^[5]

Tanulmányomban a főbb, török házassággal kapcsolatos, hatályos szabályokat és eljárási rendet tekintem át, reflektálva a vegyesházasságok családjogi vitái során felmerült leggyakoribb problémák szabályozási gyakorlatára.

II. HÁZASSÁGKÖTÉS

A Polgári Törvénykönyv értelmében a házasság szorosan összefügg a közrenddel, és a házasság formája szigorúan szabályozott. Ezért a civil élettársi kapcsolatokat Törökországban nem ismerik el és nem is szabályozzák. A házasságkötési szertartást nyilvánosan, az anyakönyvi hivatalban végzik, egy anyakönyvvezető előtt, két, megfelelő képzettséggel rendelkező tanú jelenlétében. A szertartás az anyakönyvvezető által megfelelőnek ítélt egyéb helyeken is elvégezhető, a házasulandó személyek kérésére (Polgári Törvénykönyv, 141. cikk). A házasságkötési szertartás elvégzése után az anyakönyvvezető házassági anyakönyvi kivonatot bocsát a házastársak rendelkezésére. A házasságkötés vallási szertartása házassági anyakönyvi kivonat bemutatása nélkül nem hajtható végre. A házasság érvényessége nem függ attól, hogy elvégezték-e a vallási szertartást (Polgári Törvénykönyv, 143. cikk). A házasság megkötésé-

[1] Ergin, 2016, 2.

[2] A Török Köztársaság Alkotmánya; 1995. évi 4121. sz. törvény.

[3] Törökország Polgári Törvénykönyve; 2001. évi 4721. sz. törvény.

[4] A Polgári Perrendtartásról szóló 2011. évi 6100. sz. törvény.

[5] A Családjogi Bíróságról szóló 2003. évi 4787. sz. törvény (Ld. Ansay–Wallace Jr., 2011, 215.).

nek formájára annak az államnak a joga az irányadó, ahol a házasságot kötik (5718. törvény, 13/2. cikk). Ha az alkalmazandó külföldi jog valamely rendelkezése egy bizonyos esetben nyíltan ellentétes Törökország közrendjével, akkor ezt a rendelkezést nem kell alkalmazni. A külföldön kötött és abban az országban érvényes vallási vegyesházasság a török jog szerint is érvényes.^[6]

III. HÁZASSÁGI VAGYONJOG

A török jog szerint a házassági vagyoni rendszer alapja lehet a törvényen alapuló házassági vagyoni szabályozás, illetve a házassági szerződés. A törvényen alapuló házassági vagyoni rendszer a megszerzett vagyoni részesedést illetően azt jelenti, hogy a házastársak egyenlő mértékben részesülnek a házasság során megszerzett vagyontól. Ha a házastársak nem kívánnak a törvényen alapuló házassági vagyoni rendszer hatálya alá tartozni, választhatnak egy másik vagyoni rendszert. Ha a felek egyiket sem választják ki, akkor automatikusan a törvényen alapuló házassági vagyoni szabályok lépnek életbe (Polgári Törvénykönyv, 202. cikk).

A Polgári Törvénykönyv szerint a házastársak a házasságba bekerülő vagyontól házassági szerződést köthetnek a házasságkötés előtt, alatt és után. A házasságkötés előtti megállapodásnak két különböző formája van. Az egyik típus a házassági szerződés, melyet házasságkötés előtt, közjegyzőnél lehet megkötni. A másik a speciális házassági vagyoni rend bejelentése. Ez esetben a házastársak a házasságkötési szándék bejelentésekor írásban tájékoztatják az anyakönyvvezetőt, hogy házasságkötéskor a törvényen alapuló házassági vagyoni rendszertől eltérő megoldást kívánják választani (Polgári Törvénykönyv, 205. cikk). Ha a házastársak a Polgári Törvénykönyv 242. cikke szerinti házasságkötés előtti szerződéssel a külön vagyoni rendszert választják, mindkét házastárs kizárólagosságot köthet ki a saját vagyonán fennálló használati, haszonélvezeti, kezelési és rendelkezési jog tekintetében. Ebben a rendszerben mindkét házastárs saját vagyonával kapcsolatos tartozásaiért felel, és válás esetén a házastársaknak nem lesznek követeléseik egymás vagyonára vonatkozóan. Mivel Törökországban a házasság a közrendhez kapcsolódik, a bírónak joga van a házassági szerződésben meghatározott feltételek átvizsgálására. A házastársak csak a jövőre nézve határozhatják meg a rendet, a házasságkötés időpontjához képest visszamenőleg nem választhatnak más rendszert. Az ilyen rendelkezést semmisnek nyilvánítják, és ezt a közrendi törvényi korlátozást a

[6] Uras, 2015.

szerződési szabadságra hivatkozva sem lehet megkerülni.^[7]

Vegyesházasság esetén a házastársak házassági vagyoni jogukra kifejezetten választhatják a szokásos tartózkodási helyük szerinti jogot, vagy a házasságkötés időpontjának és helyének megfelelő nemzeti jogot. Ha nem történik ilyen választás, a házastársak házasságkötésének időpontjában a közös nemzeti jog, vagy közös jog hiányában a házasságkötés időpontjában szokásos tartózkodási helyük szerinti jog az irányadó, vagy ha nincs szokásos tartózkodási hely, a török jog érvényesül. Vagyonmegosztás esetén az ingatlanra annak az államnak a joga az irányadó, amelyben az ingatlan található. Ha a házastársak házasságkötéskor új közös állampolgárságot szereznek, az új állampolgárságuk joga irányadó^[8] (5718. sz. törvény, 15. cikk). Ha az adott esetben alkalmazandó külföldi jog rendelkezései egyértelműen ellentétesek a török közrenddel, azt nem alkalmazzák. Ha szükségesnek ítélik, a török jogot kell alkalmazni (5718. sz. törvény, 5. cikk).

IV. VÁLÁS, KÜLFÖLDI HÁZASSÁGOK/VÁLÁSOK ELISMERÉSE

Törökországban törvényileg nem elismert és nem engedélyezett az élettársi kapcsolat és az azonos neműek házassága. Emiatt az azonos nemű párok nem élhetnek a Polgári Törvénykönyv családjogi rendelkezéseivel sem. Törökországban ennek megfelelően nem ismerik el a külföldön, azonos neműek között kötött házasságokat és azok jogkövetkezményeit sem. A nemzetközi magánjogi és eljárásjogi törvény értelmében a házasságkötéshez szükséges cselekvőképességre a felek házasságkötése időpontjában hatályos nemzeti jog szabályai irányadók, a házasságkötés alaki és formai követelményeire pedig a házasságkötés helye szerinti jogot kell alkalmazni.^[9]

Külföldön történő válás esetén a feleknek a külföldi bíróság ítéletét az illetékes török bíróság elé kell terjeszteni. A bíróságnak elemeznie kell, hogy a külföldi határozat megfelel-e az elismertetés feltételeinek vagy sem. A külföldi bírósági határozat bizonyítékként vagy jogerős ítéletként szolgálhat, feltéve, hogy a bíróság úgy dönt, hogy a külföldi bírósági határozat megfelel a végrehajtás feltételeinek (5718.sz törvény, 58. cikk). Az illetékes bíróság az alábbi feltételek mellett dönt a végrehajtásról: ha az ítéletet olyan ügyekben kellett meghozni, amelyek nem tartoztak a török bíróságok kizárólagos joghatósága alá; ha a bírósági határozat nem nyíltan ellentétes a török közrenddel; ha az alperes házastárs védelemhez való joga nem sérült súlyosan (5718. sz. törvény 54. cikke).^[10] Ha az egyik házastárs védelemhez való jogát súlyosan megsértik, vagy a válóperre al-

[7] 8.sz. Polgári Kollégium 2014. június 10-i, 2014/4341 E. 2014/11910 K határozatai. Ld. Yokay – Yalcin, 2020.

[8] Törökország Nemzetközi Magánjogról és Eljárásjogról szóló 2007. évi 5718. sz. törvénye.

[9] Morley, 2014.

[10] Morley, 2017, 34.

kalmazott jog kifejezetten ellentétes a török közrenddel, a külföldön lefolytatott válóperben hozott ítéletet nem ismerik el. A házasság érvénytelenítéséről szóló, külföldi hatóságok által hozott határozatok a török anyakönyvvezetők előtt érvényesíthetők és elismertethetők. Ez vagy a felek közös kérelmére, vagy a felek külön-külön, a meghatalmazás alapján az eljárás megkezdésére és lefolytatására külön felhatalmazással rendelkező törvényes képviselőik igénybevételevel történik.^[11]

A válásnak meghatározott okon és a bíróság ítéletén kell alapulnia. A házasság felbontásának okai korlátozottak és a Polgári Törvénykönyv 161–166. cikkében meghatározottak. Ha ezek közül egy indok megállapítható, az elegendő a válókereset benyújtásához. A válás általános okai közé tartozik a házastársak közötti viszony végérvényes megromlása, az életközösség felbontása, mely külön-éléssel jár és a közös megegyezés.

A Polgári Törvénykönyv az általános okok közé sorolja a házastársak közötti viszony megromlását. Ez a leggyakoribb válási ok Törökországban, és "konfliktusos válásként" is ismert. Ennek megalapozásához a konfliktusnak súlyosnak kell lennie, és a házastársaknak el kell zárkózniuk a közös élet folytatásának lehetőségétől. A bírói gyakorlat idesorolja a túlzott féltékenységet, amely elviselhetetlenné tette a házasságot, vagy azt a fura esetet, melyben a férj arra kényszerítette a feleséget, hogy a férj egész családjával (beleértve a távoli rokonokat is) egy házban éljen. A közös megegyezéses válás kimondásának egyik feltétele, hogy a házasságnak legalább egy évig kell tartania. A házastársaknak együtt kell benyújtaniuk a keresetet, vagy ha az egyik házastárs nyújtja be, a másik házastársnak el kell fogadnia a válási szándékot. A bíró köteles meghallgatni a házastársakat, és figyelembe kell venni a felek által aláírt jegyzőkönyvet a válás kimondásához.^[12]

A válás különleges indokai konkrét és bizonyítandó tényeken alapulnak, és a következőket foglalják magukban: mentális betegség, házasságtörés, kegyetlenség, dezertáció (hat hónapot meghaladó időtartamra a házastárs elhagyása), büntetőítélet, függőség.^[13]

A házasságtörésen alapuló válás okának megállapításához érvényes házasságnak kell lennie a váló felek között. Nem akadály, ha a felek külön élnek, hiszen a házasság a felek között érvényes. Egy másik feltétel az, hogy az egyik házastársnak szexuális kapcsolatban kell állnia egy másik személlyel. A házasságtörés csak akkor fogadható el, ha a szexuális kapcsolat különböző nemű személyek között történt. A házasságtörés miatti válás bejelentésének joga mindaddig fennáll, amíg a házastárs meg nem bocsát házastársának. A kereset benyújtásának határideje a házasságtörés megállapításától számított hat hónap, illetve a házasságtörést követő öt év.^[14]

[11] Sofian, 2018, 112-117.

[12] Feroze, 1962, 131-147.

[13] Tarman, 2020, 34.

[14] Tarman 2020, 35.

Kegyetlenség körébe a török bírói gyakorlat az öngyilkosság provokálását vagy kikényszerítését, mindenféle kínzást, testi és lelki kegyetlenséget, a házastárs szükségleteinek ki nem elégítését, szexuális kapcsolatra kényszerítést és elzárást, mint súlyosan helytelen magatartásokat sorolja.^[15] Életveszélyes fenyegetés nem sorolandó ebbe a körbe. Ezenkívül a megalázás is lehet a válás oka. Ezzel kapcsolatban a Semmítőszék azonban kimondta, hogy nem minden, megalázást kiváltó magatartás lehet a válás alapja, kizárólag a megalázás szélsőséges formái.^[16]

A bűnözés válóoknak minősül, ha a magatartás megalázó a házastársra nézve (például rablás, csalás, hamisítás, csempészet, sikkasztás és nemi erőszak). A becstelen élet pedig olyan életet jelent, amely nem felel meg a Törökországban értelmezett becületnek, megbecsülésnek vagy önbecsülésnek. A viselkedésnek folyamatosnak kell lennie ahhoz, hogy a becstelen élet megállapításra kerülhessen. A Semmítőszék figyelembe veszi a felek életmódját és annak folytonosságát annak eldöntésekor, hogy a házastárs becstelen életet él-e vagy sem.^[17]

A Polgári törvénykönyv értelmében az elhagyás (dezertálás) azt jelenti, hogy az egyik házastárs alapos indok nélkül, a közös élet befejezése céljából hagyta el a családi otthont.^[18] Mentális betegség is elfogadható a válás indokaként (kivéve, ha az egyik házastárs súlyos és gyógyíthatatlan betegségben szenved). A mentális betegséget orvosszakértőnek kell megállapítania. A Semmítőszék nem ismeri el mentális betegségként az epilepsziát. A mentális betegség gyógyíthatatlanságát szakértői véleménnyel kell igazolni.^[19]

A házasság nem tekinthető házasságnak, ha a házasság alapelemei hiányoznak. Például az azonos neműek házassága, az anyakönyvvezető nélkül megkötött házasság, az egyik fél jelenléte nélküli házasságkötés vagy a meghatalmazott útján kötött házasság nem létező házasságnak minősül. Érvénytelenség körébe sorolható, ha az egyik fél már házas, és egy másik személlyel is házasságot köt, ha az egyik fél eszméletlen a szertartás alatt, ha az egyik fél mentális betegségben szenved, ha a felek rokoni kapcsolatban állnak egymással, ha az egyik fél a másik fél csalárd magatartása következtében házasodott össze, illetve ha az egyik fél téved a másik fél személyét vagy képesítését illetően.^[20]

A válás okát a válásról szóló ítéletben bizonyítani kell. A válás, esetleges kártérítés és a tartásdíj ügyében a vétkesség figyelembevétele nélkül nem lehet ítéletet hozni. A bíró határozza meg a felek hibáját a válóperben. Nem szükséges, hogy a nem hibás fél adja be a válókeresetet. A hibás félnek is van keresetindítási joga. Ha azonban a felperes a válásban "nagyobbrészt vétkes", a másik félnek joga van kifogást emelni az ügyben. Ez esetben az alperesnek is hozzá kell járulnia a

[15] A család védelméről és a nők elleni erőszak megelőzéséről szóló 6284. sz. törvény.

[16] Tarman, 2020, 37.

[17] Tarman, 2020, 38.

[18] Tarman, 2020, 39.

[19] Coskun, 2020, 45-56.

[20] Saglam, 2019, 56.

váláshoz. Ezen eseten kívül a vagyoni és nem vagyoni kártérítés, valamint a tartásdíj megállapításához is meg kell határozni a vétkességet. Hangsúlyozni kell, hogy a feleknek mindjárt joguk van a vétkesség értékelése nélkül közös megegyezéssel válópert indítani, ha minden téren megegyeztek (Polgári Törvénykönyv, 166. cikk, 3. bekezdés).^[21]

A török családjogban létezik az ún. bíróság által engedélyezett különválás fogalma. A bírósági különválás okai ugyanazok, mint a válásé. Ha a bíróság a felek részére engedélyezi a különválást, a házastársak közös élete megszűnik, és a házastársak dönthetnek úgy, hogy külön lakóhelyükön élnek. A házassági életközösség kötelezettségei továbbra is fennállnak (beleértve a hűség kötelezettségét is), és a házassággal szerzett jogok nem vesznek el. A különválás a bíróság határozatának meghozatalával kezdődik, és egy és három év közötti időtartamra szól. A bíróság által meghatározott időtartam lejártakor a különválás automatikusan megszűnik, további ítélet nélkül. A házastársak dönthetnek úgy is, hogy újra közös életet alapítanak, és a bíróság által engedélyezett különválás véget ér. Ha a felek a különválás után nem tudnak közös életet kialakítani, az egyik házastárs válókeresetet nyújt be.^[22]

A házasság felbontása iránti keresetlevél benyújtását követően a bíróság elkészíti az előzetes eljárás jegyzőkönyvet és kézbesíti az alperesnek a keresetlevelet. A válóperek írásban zajlanak, és az indítványozási szakasz az alperes válaszbeadványának benyújtásával folytatódik; majd ezt követi a válaszbeadvány felperes általi benyújtása, és a végső beadvány az alperes második válaszbeadványa. Ezután a bíróság kitzúzi a tárgyalás időpontját, és felkéri a feleket, hogy adják elő az ügy indokait, és határozzák meg, van-e lehetőség megegyezésre. E tárgyalás után a bíróság megkezdi az okok, indokok és bizonyítékok vizsgálatát. A bíróság az eljárás során ideiglenesen megállapítja a gyermektartást, a felügyeleti jogot és a tartásdíjat, és ezekben a kérdésekben akkor is dönt, ha ezt a felek nem kérik. Ha a felek között nincs vitatott kérdés, a bíróság kitzúzi a tárgyalás időpontját, és megköveteli mindkét fél jelenlétét a tárgyaláson. Ezt követően, ha minden feltétel teljesül, kihirdeti a válásról szóló határozatot.^[23] Az ítélet meghozatalát követően a felek fellebbezést nyújthatnak be a Regionális Bírósághoz. Az első fellebbezési eljárás hat hónaptól egy évig tarthat, majd a felek a Legfelsőbb Bíróságon fellebbezhetnek, ahol a fellebbezési eljárás körülbelül egy évig tart.^[24]

[21] Saglam, 2019, 90.

[22] Önal, 2020, 45.

[23] Morley, 2019.

[24] Ergin, 2018.

V. HÁZASTÁRSI TARTÁS, GYEREKTARTÁS

Ha az egyik fél a házasság felbontása következtében elszegényedik, és ez a fél nem lényegesen vétkesebb, mint a másik fél, akkor a fél jogosult tartást követelni a másik féltől (Polgári Törvénykönyv, 175. cikk) – feltéve, hogy a tartásdíj összege arányos a másik fél anyagi helyzetével. Ezen túlmenően, a válóper során ideiglenes tartásdíj is kérhető. Ez a házastárs lakhatásával és eltartásával függ össze, valamint a gyermekgondozással kapcsolatos költségek fedezésére szolgál. A vétkesség kérdése nem lényeges az ideiglenes tartásdíj megszerzésével kapcsolatban. A végleges döntés meghozatalakor azonban minden ideiglenes tartásdíj megszűnik. A tartásdíj automatikusan megszűnik, ha a tartásra jogosult újraházasodik, vagy ha az egyik fél halála bekövetkezik. A tartásdíjat a bíróság megszüntetheti, ha az átvevő fél, házasságkötés nélkül ugyan, de harmadik személlyel él együtt, anyagi körülményei megváltoznak, vagy rossz hírnévvel él (Polgári Törvénykönyv, 176. cikk).^[25]

A legtöbb esetben a bíró dönt a tartásdíj odaítéléséről, kivéve a közös meg egyezésen alapuló válás esetét. A bíróság csak az egyik fél kérelmére ítélt tartásdíjat. A házastársak a házasság felbontását követő évben kérelmezhetik a házastársi tartást (Polgári Törvénykönyv, 178. cikk). A házastársi tartást igénylő házastársnak a vétlen félnek vagy kevésbé vétkesnek kell lennie, mint a másik fél. Ha a tartást követelő házastárs volt oka a házasság felbontásának, a bíróság elutasítja a tartás iránti kérelmet, még akkor is, ha a házastárs a válás után rászorul. A házastársi tartást kérő házastársnak a válás után rászorulónak kell lennie. Ez azt jelenti, hogy a házastárs életszínvonala csökken, és szegénységbe kerül a válás után. A török bíróságok gyakorlata a magas életszínvonal elvesztését szegénységnek tekinti, és a bíróságok a másik házastársat házastársi tartásdíj fizetésére kötelezik. Például egy házastárs akkor is kaphat tartást, ha nem szegény, és szerényen fizetett munkakörben dolgozik, amikor korábban egy gazdag emberrel házasodott össze. A házastársi tartás összegének arányosnak kell lennie a másik házastárs anyagi lehetőségeivel. A házastársi tartás összegének felső határa a másik házastárs vagyoni helyzetétől függ. Ha a másik házastárs nem tud fizetni, és szintén szegény, a bíróság nem állapít meg tartásdíjat.^[26]

A Semmítőszék 2013. február 7-i határozata, amelyet a 2. sz. Polgári Kollégium 1998. október 7-i határozata^[27] is elismert, megállapította, hogy azok az emberek, akik nem engedhetik meg maguknak a szükséges kiadásait (például élelem, ruházat, orvosi költségek és szállítás), pénzügyileg rászorulónak minősülnek. A 2. sz. Polgári Kollégium 2010. július 7-i, másik határozatában^[28] elfogadta, hogy azoknak, akiknek nincs olyan jövedelmük, amely fedezi a kötelező és szükséges kiadásokat, mint például az étkezés, öltözködés, lakhatás, egész-

[25] Yildirim, 2005, 347.

[26] Ozluk – Saral, 2016, 76-89.

[27] 1998/2-656 E, 1998/688 K és 2012/23551 E 2013/1785 K határozatok.

[28] 2010/2-371 E és 2010/364 K határozatok.

ségügy, közlekedés, kultúra, oktatás, „szegénynek” kell tekinteni. Megállapítást nyert továbbá, hogy a minimálbér nem akadály a tartásdíjfizetési kötelezettség megállapításának, és az alacsony jövedelmű házastárstól is kérhető tartás, ha a kérelemre vonatkozó feltételeknek megfelel.^[29]

A gyermek gondozásával, nevelésével kapcsolatban mindkét szülőnek kölcsönös jogai vannak, és felelősek a gyermekek vagyonának kezeléséért is (Polgári Törvénykönyv, 352. cikk). A felek válása esetén a felügyeleti joggal rendelkező szülő köteles a bíróság elé tárni a gyermek vagyonát igazoló adatokat. A szülőnek a vagyonnal vagy az azzal összefüggő beruházással kapcsolatos minden lényeges változást a bíróságnak is be kell jelentenie. A szülők a gyermek vagyonából befolyt bevételt a gyermekek gondozására, nevelésére, valamint a család költségeinek fedezésére fordíthatják, az arányosság elvének megfelelően. A gyermekek gondozásával, oktatásával és nevelésével kapcsolatos összes költséget a szülők közösen fedezik (Polgári Törvénykönyv, 327. cikk). Ha a gyermek házasságon kívül született, az apa apaságát jogilag meg kell állapítani ahhoz, hogy a gyermektartást az apától kérhessék. Az apaság megállapításával az alperesnek (apa) tartási kötelezettsége keletkezik. Ez hatóság előtti elismeréssel vagy bírói ítélettel teljesíthető.^[30]

A tartásdíjnak arányosnak kell lennie a gyermek felügyeleti jogával nem rendelkező szülő anyagi lehetőségeivel. A török jog szerint nincs szabvány a gyermektartásdíj kiszámítására, itt mindkét szülő anyagi helyzetét, valamint a gyermek szükségleteit és életkorát, ezen túlmenően a gyermek esetleges jövedelmét is figyelembe kell venni (Polgári Törvénykönyv, 330. cikk, (1) bekezdés). A számítást a bíró végzi el a gyermek szükségleteire, valamint mindkét házastárs bevételeire vonatkozó igazoló dokumentumok alapján. A gyermektartásdíj összegének növelése vagy csökkentése iránt keresetet lehet indítani. A gyermektartást havonta kell fizetni, nem pedig egyösszegű kifizetésként. A gyermek gondozási kötelezettsége a szülőket a gyermek nagykorúvá válásáig terheli. Amikor a gyermek nagykorúvá válik – akár házasságkötéssel is –, a gyermektartásdíj automatikusan, ítélet nélkül megszűnik. A nagyobb gyermeknek azonban joga van tartásdíjat kérni későbbi tanulmányai folytatására is, hiszen a szülők a gyermek nevelésének befejezéséig kötelesek gondoskodni a gyermekről, az anyagi helyzetük szerint tőlük elvárható mértékben (Polgári Törvénykönyv, 328/2 cikk). Iskolai tandíjra tartásdíj akkor kérhető, ha a gyermek iskoláztatása folytatódik, és a gyermek nagykorúvá válása után is igényt tart arra oktatása befejezéséig.^[31] Ha az egyik szülő külföldi állampolgár, vagy a gyermektartásdíjat külföldön ítélték meg, ha a külföldi bíróság határozata minden feltételnek megfelel, lehetőség van elismertetési és végrehajtási eljárás benyújtására a külföldi határozat Törökországban történő érvényesítése érdekében. Ha a felperes úgy véli, hogy

[29] 2. sz. Polgári Kollégium 2019. december 17-én, 2019/5103 E. 2019/12386 K számon kelt határozatai.

[30] 3. sz. Polgári Kollégium 2019. november 4-i, 2019/3941 E. 2019/8662 K. sz. határozatai.

[31] 3. sz. Polgári Kollégium 2015. február 26-i, 2014/9271 – 2015/3016 K sz. határozatai.

nem tudja beszedni a követeléseit az alperestől, ideiglenes intézkedés elrendelését kérheti a bíróságtól. A határozat meghozatalát, illetve jogerőre emelkedését követően a jogosult fizetési meghagyást bocsáthat ki. Törökország ratifikálta A külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1958. évi ENSZ-egyezményt.^[32] A New York-i Egyezményrel összhangban, ha mindkét állam részes fele a New York-i Egyezménynek, az egyik állam joghatósága alá tartozó ítéletnek nem kell teljesítenie a másik államban is a végrehajtás feltételeit. A New York-i Egyezmény értelmében a tartásdíjra kötelezett fél a szükséges dokumentumokkal az utalványozó irodához fordul. A Törökországban illetékes átutalási iroda az Államügyészség. A török jog szerint lehetőség van a külföldi válás során megítélt tartásdíj összegének növelésére vagy csökkentésére, peres eljárás indításával.

VI. SZÜLŐI FELÜGYELET

A szülői felügyelet szoros kapcsolatban áll a török közrenddel, és csak törvény szabályozhatja. A szülő felügyeleti joga a gyermek születésével kezdődik, és a gyermek 18. életévének betöltéséig tart. A gyermeket szülei felügyelete alatt állónak kell tekinteni, és a házasság ideje alatt a szülők közösen érvényesítik felügyeleti jogukat. Ennek eredményeként, ha a házastársak megállapodnak abban, hogy az anya a házasság ideje alatt elviheti gyermekét egy másik országba, és mindkét házastárs elfogadja ezt a megállapodást, akkor nincs jogi probléma. Ha azonban a házastársak között van ilyen megállapodás, de az egyik házastárs nem tartja be annak feltételeit, a megállapodás a török jog szerint a továbbiakban nem érvényesíthető, az újabb feltételekről a bíróság dönt.^[33]

Ha a felek nem házasok, a gyermek felügyeleti joga automatikusan az anyát illeti (Polgári Törvénykönyv, 337. cikk), mivel a gyermek az anyja gondozásától függ. Kérelem esetén a bíró mérlegeli, hogy van-e ok, és az elegendő-e arra, hogy elvegyék a gyermeket az anyja felügyeletéből. A gyermek felügyeleti jogának szabályozása csak a közös gyermekre határozható meg. Váloperekben a bíró a felügyeleti jogot az egyik házastársra bízza (Polgári Törvénykönyv, 336. cikk). A bíró döntését a gyermek mindenek felett álló érdeke alapján hozza meg, akkor is, ha a szülők közjegyző előtt megállapodást kötöttek. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint azonban a gyermek védelmében és mindenek felett álló érdekében a közös felügyeleti jogról rendelkező részt a házasság felbontására irányuló egyezség részeként elfogadják.^[34]

[32] A külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban, 1958. június 10-én kelt Egyezmény.

[33] *Volgemut v. Decristoforo*, 2021 ONSC 4750 sz. ügy.

[34] 2. sz. Polgári Kollégium 2017. február 20-i, 2016/15771 E és 2017/ határozatai.

A szülői felügyeleti jog odaítélésére nincs konkrét törvényhely, minden esetet egyedileg vizsgálnak meg. A bíró számos tényezőt mérlegel, beleértve, de nem kizárólagosan a szülő pénzügyi helyzetét, azt, hogy a szülő képes-e megfizetni a felügyeleti joggal kapcsolatos költségeket. Ezen túlmenően vizsgálja, hogy mi szolgálja a gyermek érdekét, milyen a szülők munkája, fizetése és életmódja. A bíróság szakértői vélemény alapján dönt, aki mindkét házastárral és a gyermekkel is találkozott. A Legfelsőbb Bíróság 2018. június 27-én, 2017/2-3117 E. és 2018/1278 K számú határozataiban kimondta, hogy a megfelelő szintű érettséggel rendelkező gyermeknek véleményt kell nyilvánítania a felügyeleti jog kérdésében. E döntésben a nyolcéves és annál idősebb gyermeket megfelelő értelmi képességgel rendelkezőnek ítélte a bíróság, aki véleményt nyilváníthat arról, hogy melyik szülővel kíván együtt élni (kivéve, ha ez a választás ellentétes a gyermek mindenek felett álló érdekével).^[35]

Mindkét szülőnek joga van kapcsolatot tartani a gyermekével (Polgári Törvénykönyv, 323. cikk). A felügyeleti joggal nem rendelkező szülőnek a bíróság által meghatározott láthatási joga korlátozott, a gondozó szülőnek pedig eleget kell tennie a bírósági ítéletben ezzel kapcsolatban kimondott kötelezettségeinek. A gyermekkel való kapcsolattartást kérő fél köteles gondoskodni arról, hogy a kérelem ne akadályozza a gyermek fejlődését, nevelését. A kérelmet el lehet utasítani, ha az a gyermeknek szorongást okoz. A jog akkor is elvehető, ha a gyermeknek kárt okozó módon használják fel. Kivételes esetekben a kapcsolatfelvételi jog harmadik félnek (különösen hozzátartozóinak) is biztosítható. A bíróság ezen esetekben a gyermek kényelmét és érdekeit veszi figyelembe. A személyes kapcsolat kialakítása során figyelembe veszik a szülők lakóhelyét, életmódját, munkaidejét, viselkedését a gyermekkel szemben. A személyes látogatás időtartama nem korlátozhatja a felügyeleti joggal rendelkező szülő felügyeleti jogát. Ha a felügyeletet ellátó házastárs egy másik országba szeretne költözni, ezt jelentenie kell a bíróságnak, mivel a bíróság feladata a szülői életvitelnek megfelelően szabályozni a felügyeleti joggal nem rendelkező szülő láthatási jogát. A közös gyermek huzamos idejű, vagy letelepedés céljából történő külföldre vitelének megtiltása a bírói gyakorlat szerint akadályozza az anyát a felügyeleti kötelezettségének teljesítésében, és sérti az utazás szabadságát. Ennek eredményeként nem szabad megengedni, hogy egy gyermeket eltiltsanak az ország elhagyásától. A Legfelsőbb Bíróság azt is megállapította, hogy a gyermek felügyeleti joga külföldön élő szülőnek is megítélhető. A Legfelsőbb Bíróság korábban eltérő döntéseket hozott az ügyben, azt állítva, hogy a felügyeleti jogot a török apára kell ruházni, mivel az anya külföldön él, és a gyermeket nem a török kultúra és hagyományok szerint nevelik. Későbbi határozataiban a Legfelsőbb Bíróság megváltoztatta álláspontját, és a felügyeleti jogot külföldi anyáknak ítélte oda, kijelentve, hogy a bíróság meggyőződése, hogy a gyermek ellátása fontosabb, mint a törökországi nevelés.^[36] A szülő jogosult dönteni

[35] Tarman, 2020, 67.

[36] Akinci, 2018.

a gyermek személyes szükségleteiről, ideértve a gyermek lakóhelyét is. A szülői felügyeletet gyakorló szülő a másik szülő engedélye nélkül költözhet másik városba. Erről azonban értesíteni kell a másik szülőt. A nem gondviselő szülőnek jogában áll kérni a bíróságtól, hogy közte és a gyermeke között szabályozzák a láthatási jogot. A bíróság ez esetben megteszi a szükséges intézkedéseket, figyelembe véve a gyermek érdekeit. Ha a gyermeket közös megegyezéssel vonják ki a török joghatóság alól, a családjogi bíróság a felek életkörülményei és a gyermek mindenek felett álló érdekének figyelembevételére alapján a megállapodástól eltérően dönthet a láthatási jogról. A bíró megteszi a szükséges óvintézkedéseket, vagy az egyik szülő kérésére dönt, ha olyan új tények merülnek fel, mint például az egyik szülő mással köt házasságot, más országba távozik, vagy az egyik szülő elhalálozott (Polgári Törvénykönyv, 183. cikk). A 183. cikk értelmében a másik országba költözést a gyermek és más családtagok szempontjából is mérlegelni kell, és a bíróság dönthet úgy, hogy a felügyeleti jogot az azt addig gyakorlótól megvonja, ha úgy ítéli meg, hogy ez a gyermek javát szolgálja.

A 2019-es új koronavírus-járvány (COVID-19) miatt a török bírósági rendszer 2020. március 13-tól 2020. június 15-ig leállt. Ezért a tárgyalásokat egy újabb időpontra halasztották, a peres ügyeket pedig lehetőség szerint peren kívül döntötték el, bizonyos kivételekkel, mint például a felek és gyermek védelmét szolgáló határozatok és a sürgős ügyek. Törökországnak két lényeges döntése volt a zárlat alatt: az egyik a gyermek ideiglenes elhelyezéséről, a másik az online kommunikációról szólt. Az első esetben korábban úgy döntöttek, hogy a gyermek kollégiumban szálljon meg, és az apa azt kérte, hogy a járvány idején ne zsúfolt kollégiumban, hanem nála maradjon. A bíróság ezután elrendelte, hogy a gyermek ideiglenesen az apjával maradjon. A második bírósági döntésben a gyermek apja a hétfélig online kommunikációt kérte a lezárás miatt, a bíróság pedig videohívást rendelt el a járvány idejére.^[37]

A török családjogban igen gyakori a vegyesházasságban született gyermekek külföldre csempészésének esete. Törökországratifikálta (5717.sz. törvény) A gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló, Hágában, az 1980. évi október 25. napján kelt egyezményt.^[38] Az Alkotmány 90. cikke előírja, hogy A gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló hágai egyezményt a nemzeti törvényekkel egyformán kell alkalmazni, és annak elveit és feltételeit a török bíróságoknak követniük kell. Törökország az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Jogi és Külkapcsolatok Főigazgatóságát jelölte ki központi hatóságnak, mely ezt a feladatát a Legfőbb Ügyészségen keresztül látja el. Az egyezmény 5. cikke értelmében a gyermek elrablására, a gyermek visszavitelére vagy a gyermekkel való személyes kapcsolattartásra

[37] Demirkan, 2020.

[38] A gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló, Hágában, az 1980. év október 25. napján kelt szerződés.

vonatkozó kérelem benyújtását követően a hatóság feladata a gyermek helyének felderítése, minden szükséges óvintézkedés megtétele a gyermek védelme érdekében, tárgyalások folytatása és óvintézkedések megtétele, ha az emberrel hajlandó visszaadni a gyermeket. Az óvintézkedések közé tartozhat: az ország elhagyására vonatkozó tilalom elrendelése, az útlevél megszerzése vagy a gyermek nevében történő megújítására irányuló összes eljárás leállítása, a gyermek anyakönyvének megváltoztatására vagy felvételére irányuló összes eljárás leállítása, a gyermek útlevelének vagy személyi igazolványának visszatartása.

A török bíróság előtt lefolytatott, jogellenes gyermekelviteli ügy eredményeként, ha a gyermek visszaviteléről döntenek, a határozat jogerőre emelkedésével megindul a gyermek visszavitelére irányuló végrehajtási eljárás.

VII. ÖRÖKBEOGADÁS

Az örökbefogadást a Polgári Törvénykönyv 305–320. cikke szabályozza. A következő feltételeknek kell teljesülniük: az örökbe fogadni szándékozónak legalább egy évig gondoskodnia kell a gyerekekről. Más gyereket nevelő házaspárnak nem szabad hagyni, hogy egy gyermek örökbefogadása negatívan befolyásolja más gyermekeik fejlődését. Az örökbe fogadni kívánó párnak legalább öt éve házasnak kell lennie, és mindkettőnek legalább 30 évesnek kell lennie. Az örökbe fogadni kívánó hajadonnak legalább 30 évesnek kell lennie. Nem házas és azonos nemű párok nem fogadhatnak örökbe. Az örökbefogadó és az örökbe fogadott gyermek között legalább 18 év korkülönbségnek kell lennie. A házastársak együtt is örökbe fogadhatnak.^[39]

VIII. HATÁSKÖR, ILLETÉKESÉG, ALKALMAZANDÓ JOG

A Polgári Perrendtartásról szóló 6100. sz. törvény határozza meg a bíróság illetékességét a válóperben. Ennek értelmében válóperben az alperes lakóhelye szerinti bíróság illetékes. Ha azonban a felperes saját lakóingatlannal rendelkezik, és a felperes a keresetlevél benyújtása előtt legalább 6 hónapig együtt élt volt házastársával, az ügyet a férj vagy feleség lakóhelye szerinti bírósághoz is be lehet nyújtani (Polgári Törvénykönyv, 168. cikk). A felperes tehát eldöntheti, hogy a keresetlevelet a Polgári Perrendtartás vagy a Polgári Törvénykönyv rendelkezései szerint illetékes bíróságon nyújtja-e be.^[40] A házasságból eredő vagyoni jogvitákban az egyik fél lakóhelye szerinti bíróság illetékes. Ha a felek

[39] Özbay, 2004, 72.

[40] Sağlam, 2019, 56.

különböző lakóhellyel rendelkeznek, és mindketten keresetlevelet nyújtanak be e tekintetben, akkor az a bíróság lesz illetékes, amelyhez az ügyet először benyújtották. A házassági vagyon megosztásáról azonban bármelyik fél székhelye szerinti bíróság dönthet (Polgári Törvénykönyv 207. cikke).

A Polgári Törvénykönyv számos rendelkezést tartalmaz a gyermekekkel kapcsolatos családjogi jogviták illetékességi szabályai kapcsán. Az apasággal kapcsolatos ügyeket azon bíróságoknál lehet benyújtani, ahol az egyik fél lakóhellyel rendelkezik, vagy ahol a gyermek születésekor lakóhellyel rendelkezett (Polgári Törvénykönyv 283. cikke). A gyermekkel való kapcsolattartással kapcsolatos ügyeket a gyermek lakóhelye szerinti bíróságon kell elbírálni (Polgári Törvénykönyv 326. cikke). Az alperes lakóhelye szerinti bíróságok tárgyalhatnak a gyermek gyámság alá helyezésével kapcsolatos ügyeket, a felügyeleti jog megváltoztatásával/megszüntetésével kapcsolatos ügyeket pedig azokhoz a bíróságokban lehet benyújtani, ahol az alperes lakik, vagy ahol a szülők felügyeleti jogukat gyakorolják, illetve ahol a gyermek elhelyezésre került (ez a gyermek lakóhelye). A gyermektartásdíj megállapításakor pedig a szokásos tartózkodási hely szerinti bíróság illetékes (Polgári Törvénykönyv, 327. cikk).^[41]

A török jog szerint, ha az egyik fél külföldi állampolgár, a felek közös szokásos tartózkodási helye határozza meg az alkalmazandó jogot, ennél fogva az illetékességi szabályokat is. Ennek hiányában a török nemzeti jog rendelkezései az irányadók, ahogyan ezt a török Nemzetközi Magán- és Eljárási Törvény (5718. sz. törvény) előírja.^[42] Házassági vagyonjogi kérdésekben a felek választhatják állandó lakóhelyük vagy a házasság alatt magukra kötelezőnek tartott ország jogrendszerét. Ha nem választanak, akkor a házastársak házasságkötési helye szerinti ország jogát kell alkalmazni. Ha ez valamilyen okból nem megállapítható, a házasságkötéskor szokásos tartózkodási helyükre vonatkozó törvényt kell alkalmazni. Ilyen törvény hiányában pedig a török jog az irányadó. Ugyanezen szabályok vonatkoznak a házastársi tartás, bontóper, illetve a házasság érvénytelensége megállapítása iránti perekben is.^[43] A házasság felbontására és a különválásra vonatkozó okokra és rendelkezésekre a házastársak közös nemzeti joga az irányadó. Ha a házastársak eltérő állampolgárságúak, a közös szokásos tartózkodási helyük szerinti jogot kell alkalmazni; szokásos tartózkodási hely hiányában pedig a török jog alkalmazandó.^[44]

A külföldiek személyes státuszával kapcsolatos peres eljárásokat, például gyámság alá helyezési, holtta nyilvánítási, eltűntté nyilvánítási eljárásokat az érintett személy szokásos tartózkodási helye szerinti bíróság fogja eldönteni; ha lakóhellyel nem rendelkezik, akkor az a bíróság, ahol vagyona található. Ugyanezen szabályok vonatkoznak a vagyonjogi megállapodásokra is, mivel ezeket

[41] Korkman, 2012, 34.

[42] No. 5718 International Private Law and Procedural Law.

[43] Önal, 2020, 45.

[44] Tarman, 2020, 24-27.

a bontóperi ítélet másodlagos rendelkezéseinek tekintik.^[45] Speciális kérdés, hogy milyen eljárás vonatkozik arra a félre, aki az eljárás felfüggesztését kéri egy külföldi joghatóság előzetes kérdésben való döntése érdekében. A törökországi elismerés és végrehajtási záradék nélküli a külföldi határozatot a török bíróságok nem vonhatják vizsgálat alá, végrehajtásáról nem rendelkezhetnek. Ha a külföldi bíróság ítélete elismerhető és végrehajtható, a török bíróságok a külföldi bíróságokon folyamatban lévő ügyben közbenső ítélet meghozatalát kérhetik egy adott kérdésben. A 15. Polgári Kollégium 2012. június 21-i, 2011/2901 E és 2012/4661 K határozatában a Semmítőszék (más néven Törökország Legfelsőbb Fellebbviteli Bírósága) egy román bírósági határozatot emelt be ítéletébe a török bíróságon folyamatban lévő ügyben, mivel az „előzetes kérdés” volt a török jog szerint. Egy másik példában a Semmítőszék meghatározta az ilyen kérelem elfogadásának feltételeit: az ügyek tárgyának azonosnak kell lennie, a külföldi bíróság határozatának Törökországban elismerhetőnek és végrehajthatónak kell lennie, valamint, a kölcsönösség elvét figyelembe véve, Törökország és az adott külföldi ország között kölcsönösségi, vagy viszonzossági megállapodásnak kell lennie.^[46] Számos példa van azonban arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság megtagadta az előzetes kérdés eldöntésének elrendelését.^[47] Törökország Nemzetközi magánjogi és eljárásjogi törvénye (5718 sz. törvény) nem határozza meg egyértelműen a perelhetőségi tilalmakat, de ha a török bíróságok rendelkeznek joghatósággal az ügyben, akkor a kérelmező jogainak védelme érdekében végzést bocsáthatnak ki, melyben, saját joghatóságuk kizárólagosságát megállapítva, nem ismerik el a külföldi bíróságok joghatóságát, ennél fogva magukra nézve nem ismerik el kötelező erővel bírónak az ott hozott határozatokat (5718. sz. törvény, 40. cikk). Olyan végzést azonban, amely közvetlenül megakadályozza, hogy bármelyik fél külföldi bíróság előtt lépéseket tegyen, török bíróság nem hozhat.

Azoknak a külföldi magánszemélyeknek vagy jogi személyeknek, akik pert indítanak, beavatkoznak, vagy végrehajtási eljárást indítanak a török bíróság előtt, biztosítékot kell nyújtaniuk, amelynek összegét a bíróság határozza meg, a jogi eljárások és eljárások költségeinek, valamint a bíróság által megállapított másik félnek okozott veszteségek vagy károk fedezésére. A bíróság viszonzossági alapon mentesítheti a felperest, a beavatkozót vagy a végrehajtást kérelmezőt a biztosíték nyújtása alól (5718. kódex, 48. cikk).^[48]

Törökország ratifikálta A polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezményt, így a más országokba irányuló értesítések e törvény rendelkezései alapján történnek. A törvény 25. cikke szerint az értesí-

[45] Özgün, 2020, 47.

[46] 2. sz. Polgári Kollégium 2010. június 15-i, 2009/13541 E. és 2010/11899 K határozatai.

[47] 2. sz. Polgári Kollégium 2008. szeptember 18-i és 2008/11211-12168, valamint a 2. sz. Polgári Kollégium 2011. május 3-i 2010/5217 E és 2011/7574 K határozatai.

[48] A nemzetközi magánjogról és eljárásjogról szóló 2007. évi 5718. sz. törvény.

tés Törökország erre felhatalmazott intézményén keresztül történik. A bírósági és egyéb iratok fordítása az értesítésben szerepel, ennek ellenértékét le kell róni. A török jog szerint az értesítések a Postahivatalon keresztül történnek, és a címzett utolsó ismert vagy az igénylő által megadott címre történő értesítéssel kezdődik, és ha ez nem jár sikerrel, akkor a bejelentett címen folytatódik. A török jog értelmében nincs lehetőség az e-mailben történő kézbesítésre.^[49]

Érdekesség, hogy Törökországban a mediációt általánosságban nem alkalmazzák a családi jogi viták megoldására. Továbbra is a jogi eljárást tartják a családi viták kezelésének leggyakoribb és legcélravezetőbb módjának. Két feltételnek kell teljesülnie ahhoz, hogy egy vita választottbírósági eljárásra kerüljön: az első az, hogy a felek megállapodnak-e abban, hogy a vitát választottbíróság útján rendezik. A másik pedig, hogy a választottbírósági eljárás összehangolható-e a török jogrend szabályaival. A Semmítőszék megállapította, hogy a közrenddel nem összefüggő viták megoldhatók és választottbíróság útján rendezhetők. A közrenddel kapcsolatos viták azonban közvetítéssel nem rendezhetők. Törökországban minden családi probléma a közrenddel kapcsolatos, ezért megállapítható, hogy a családi viták nem alkalmasak választottbírósági eljárásra, hiába került be a török jogrendbe EU-s nyomásra. A közvetítői eljárásról szóló 2012. évi 6325. sz. törvény a mediációt népszerűsíti.^[50]

IRODALOM

- Akinci, Karen Dönisen (2018): *International Relocation of Children in Turkey*. Thomson Reuters. (Elérhető: https://content.next.westlaw.com/9-621-8994?_lrTS=20210212122020207&transitionType=Default&contextData=%28sc.Default%29. Letöltés ideje: 2021. 11. 11.).
- Ansay, Tugrul – Wallace Jr., Don (2011): *Introduction to Turkish Law*. Wolters Kluwer, The Netherlands.
- Coskun, Sibel (2020): Reasons for Divorce in Turkey and the Characteristics of Divorced Families: A Retrospective Analysis. In: *SAGE. The Family Journal*. (Elérhető: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1066480720904025>. Letöltés ideje: 2021. 11. 09.).
- Demirkan, Okan (2020): *Turkey: Coronavirus: The Pandemic's Impact On The Turkish Judicial System*. (Elérhető: <https://www.mondaq.com/turkey/operational-impacts-and-strategy/910680/coronavirus-the-pandemic39s-impact-on-the-turkish-judicial-system>. Letöltés ideje: 2021. 11. 09.).
- Ergin, Sadullah (2016): *Judicial System of Turkey and Organization of the Ministry of Justice*. Republic of Turkey, Ministry of Justice, Ankara. (Elérhető: https://diabgm.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2492019170148THE_JUDICIAL_SYSTEM_OF_TURKEY_AND_ORGANISATION_OF_THE_MINISTRY_OF_JUSTICE.pdf. Letöltés ideje: 2021. 11. 09.).
- Feroze, Muhammad Rashid (1962): Family Laws of the Turkish Republic. In: *Islamic Stu-*

[49] A polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény.

[50] A közvetítői eljárásról szóló 2012. évi 6325. sz. törvény.

dies. Vol. 1/1962, No. 2.

- Korkman, Zeynep (2012): *Mothers, Fathers, and the State: Child Custody Contestations in Turkey*. Lap Lambert, Chisinau.
- Morley, Jeremy D. (2014): *Turkey: Family Law*. New York, Turkish-American Lawyers Conference. (Elérhető: <http://www.internationalfamilylawfirm.com/2014/02/>. Letöltés ideje: 2021. 11. 09.).
- Morley, Jeremy D. (2017): *International Family Law Practice*. Thomson Reuters, Toronto, Kanada.
- Morley, Jeremy D. (2019): *Turkey's One Parent Rule*. (Elérhető: <http://www.internationalfamilylawfirm.com/2019/11/turkeys-one-parent-rule.html>. Letöltés ideje: 2021. 11. 09.).
- Önal, Özgün (2020): *Turkey. Marriage in Turkey for non-Turkish Citizens*. Mondaq.
- Özbay, Ferhunde (2004): *Adoption and Fostering in Turkey*. Brill, Leiden. In: Suad, Joseph (szerk.): *Encyclopedia of Women in Islamic Cultures*. Brill, Leiden.
- Ozluk, Betül – Saral, Melek (2016): *Concept of Fault, Post-Marital Maintenance Obligation and Discrimination of Women in Turkish Judiciary System*. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*. Oxford University Press, Oxford.
- Sağlam, Ipek (2019): *Turkish Family Law*. Onikilehva, Ankara.
- Sofian, Bianca (2018): *Grounds for Divorce in Turkey and in Romania. A Comparative Study*. ADMD, Ankara.
- Tarman, Zeynep Derya (2020): *Recent Developments in Turkish Family Law*. Boom Juridisch. Antwerpen.
- Uras, Umat (2015): *Turkey Court Ruling on Religious Marriages Spurs Uproar*. Aljazeera. (Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2015/5/30/turkey-court-ruling-on-religious-marriages-spurs-uproar>. Letöltés ideje: 2021. 11. 09.).
- Yokay, Melis – Yalcin, Mert (2020): *Family Law In Turkey*. Thomson Reuters, London. (Elérhető: <https://eprints.soas.ac.uk/26116/1/OzluKMelek%20Concept%20of%20fault.pdf>. Letöltés ideje: 2021. 11. 11.).
- *Volgemut v. Decristoforo*, 2021 ONSC 4750 sz. ügy. (Elérhető: <https://www.canlii.org/en/on/onpsc/doc/2021/2021onsc4750/2021onsc4750.html>. Letöltés ideje: 2021. 11. 11.).

JOGFORRÁSOK

- A család védelméről és a nők elleni erőszak megelőzéséről szóló törvénykönyv 2012. évi 6284. sz. törvény. (Elérhető: http://ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=91822&p_country=TUR&p_count=781. Letöltés ideje: 2021. 11. 11.).
- A Családjogi Bíróságról szóló 2003. évi 4787. sz. törvény. (Elérhető: <http://www.laws-turkey.com/law/4787-gesetz-uber-die-einrichtung-die-zustandigkeit-und-das-verfahren-der-familiengerichte>. Letöltés ideje: 2021. 11. 09.).
- A külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban, 1958. június 10-én kelt Egyezmény. (Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=96200025.TVR>. Letöltés ideje: 2021. 11. 11.).
- A polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény. (Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500036.tv>. Letöltés ideje: 2021. 11. 05.).
- A Polgári Perrendtartásról szóló 2011. évi 6100. sz. törvény (Elérhető: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=88940. Letöltés ideje: 2021. 11. 05.).
- A Török Köztársaság Alkotmánya (1995. évi 4121. sz. törvény). (Elérhető: [CSALÁDJOGI RENDELKEZÉSEK A MODERN TÖRÖKORSZÁGBAN...](https://glo-</div><div data-bbox=)

bal.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf. Letöltés ideje: 2021. 11. 05.).

- A Török Köztársaság Polgári Törvénykönyve (2001. évi 4721. sz. törvény). (Elérhető: <https://wilmap.stanford.edu/entries/law-no-4721-december-7-2002-turkish-civil-code-english-version>. Letöltés ideje: 2021. 11. 05.).
- No. 5718 International Private Law and Procedural Law 12.12.2007. (Elérhető: <http://www.lawsturkey.com/law/act-on-private-international-and-procedural-law-5718>. Letöltés ideje: 2021. 11. 05.).
- Republic of Turkey Court of Cassation, Case File Search Programme. (Elérhető: https://vatandasilam.yargitay.gov.tr/proxyYargitay/jsp/yargitay_jsp/yargitayDosyaSorguSecim.html. A letöltés ideje: 2021. 11. 05.).
- Törökország Nemzetközi Magánjogról és Eljárásjogról szóló 2007. évi 5718. sz. törvénye. (Elérhető: <http://www.lawsturkey.com/law/act-on-private-international-and-procedural-law-5718>. Letöltés ideje: 2021. 11. 05.).

LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

- 2. sz. Polgári Kollégium 1998/2-656 E, 1998/688 K és 2012/23551 E 2013/1785 K határozatok.
- 2. sz. Polgári Kollégium 2008. szeptember 18-i és 2008/11211-12168 határozatai.
- 2. sz. Polgári Kollégium 2010/2-371 E és 2010/364 K határozatok.
- 2. sz. Polgári Kollégium 2010. június 15-i, 2009/13541 E. és 2010/11899 K határozatai.
- 2. sz. Polgári Kollégium 2011. május 3-i, 2010/5217 E és 2011/7574 K határozatai.
- 2. sz. Polgári Kollégium 2017. február 20-i, 2016/15771 E és 2017/ határozatai.
- 2. sz. Polgári Kollégium 2019. december 17-én, 2019/5103 E. 2019/12386 K számon kelt határozatai.
- 3. sz. Polgári Kollégium 2015. február 26-i, 2014/9271 – 2015/3016 K sz. határozatai.
- 3. sz. Polgári Kollégium 2019. november 4-i, 2019/3941 E. 2019/8662 K. sz. határozatai.
- 8. sz. Polgári Kollégium 2014. június 10-i, 2014/4341 E. 2014/11910 K határozatai.

Közérthető, tisztességes, hatékony és kompetens – Etikai minőségbiztosításra tett kísérletek az igazságügyi szakértői közreműködésben

ABSTRACT

The task of the forensic expert is to decide independently and impartially on a matter by providing an expert opinion based on the results of scientific and technical progress. Expectations of expert opinions worldwide have changed radically. An incorrect opinion can lead to an incorrect judgement, which places high expectations on the expert's work. In addition to the requirements of good faith and fairness, as well as common sense and reasonableness, there is now a strong emphasis on clarity, competent procedural action and high quality expert work that is cost-conscious and highly professional. Procedures are characterised by both efficient planning and the application of the latest technical advances. Forensic expertise is a complex activity, framed by a number of legal standards and ethical requirements, the ultimate aim of which is to ensure high quality, stable and usable expertise. Therefore, the set of ethical standards for forensic expertise presented in this study can also be considered a kind of quality assurance for the experts' contribution.

Keywords: forensic expert ■ ethics ■ effective conducting of the proceedings ■ expert opinion ■ impartiality ■ good morals ■ clarity

I. BEVEZETÉS

Igazságügyi szakértői tevékenységet – néhány kivétellel – az erre feljogosított természetes személy, gazdasági társaság és szolgáltató, igazságügyi szakértői intézmény és igazságügyi szakértői intézet, igazságügyi szakértői testület, jogszabályban feljogosított állami szerv, in-

tézet és a Teljesítésigazolási Szakértői Szerv végezhet.^[1] Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, függetlenül és pártatlanul döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását. A szakvéleményekkel kapcsolatos elvárások világszerte gyökeresen megváltoztak. A hibás szakvélemények miatt téves ítéletek szülehetnek, amely magas elvárásokat támaszt a szakértői tevékenység irányába. Vajon ellenőrizhető-e a szakértők megállapításai, biztosítható-e, hogy kizárólag a legfelkészültebb szakemberek készíthessenek megfelelő színvonalú szakvéleményeket a jogalkalmazó részére?^[2] A nem kellően képzett szakértő ugyanis nem tudja segíteni a különleges szakértelemmel nem rendelkező bíró munkáját. A Kúria szerint „az igazságügyi szakértő nem azonos a szakemberrel. Az igazságügyi szakértő tisztában van a kompetenciakörébe tartozó folyamatok, cselekmények következményeivel és kísérő jelenségeivel, és képes arra, hogy felismerje ezek jogilag jelentős, releváns voltát.”^[3]

Az igazságszolgáltatás hatékony működését támogató országos képzési, továbbképzési centrum jött létre 2015-ben.^[4] Az Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiaja (továbbiakban: Jogakadémia) az igazságügyi szolgálatok, valamint az igazságszolgáltatásban közreműködő, illetve ahhoz szakmai tevékenységükkel közvetlenül kapcsolódó más személyek részére szervez jogi tárgyú és az igazságszolgáltatási tevékenységhez közvetlenül kapcsolódó nem jogi tárgyú szakmai képzéseket.^[5] A korábban szétaprózott vagy éppen hiányzó képzéseket egységes szemléletű, szakmai, hivatáserkölcsei képzésekkel egészítették ki. Célja az egységes jogalkalmazási tevékenység összhangjának megteremtése, a naprakész tudás biztosítása, valamint a jogszabályi változások nyomán köve-tése. Feladatkörébe tartozik többek között az igazságügyi szakértők részére, az egységes jogalkalmazás biztosítására képzések, továbbképzések szervezése és a vizsgák lebonyolítása.^[6]

E tanulmány áttekinti a szakértők jogi képzése során a résztvevők számára bemutatott mindazon etikai elvárásokat, amelyek konkrét jogi normában is fellelhetők. Ezek esetleges áthágása nemcsak etikai szabályszegés, hanem jogszabálysértés is. Ez utóbbi hiányában pedig a legnagyobb valószínűséggel egy tisztességes eljárásban a megfelelő ítélet, a jó döntés szülehet. Hiszen a jogszabályok túlnyomó többségének van erkölcsi tartalma, mely szerint a jogosult-

[1] 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről (a továbbiakban: Szaktv.), 4. §.

[2] Ld. pl. Nogel, 2020.

[3] Ld., a Kúria joggyakorlat-elemző összefoglaló véleményét: Kúria Joggyakorlat-elemző Csoport, 2014, 342.

[4] Ld. az igazságügyi politika meghatározó elvi kereteire és célkitűzéseire vonatkozó 1710/2014. (XII.5.) Korm. határozatot.

[5] A Jogakadémia működésére is meghatározó befolyással bírt az 1312/2016. (VI. 13.) Korm. határozat, és 2017. január 1-jétől tevékenységét az Igazságügyi Minisztérium szervezeti keretében látja el.

[6] www.jogakademiai.gov.hu, 2021.

ságokat vagy a büntetéseket az erkölcs is helyesli.^[7] Az erkölcsi szabályok egy része eredetileg közvetlenül kikényszeríthető volt egy különleges „erkölcsbírói” fórum előtt, később a társadalom szabályozásában fokozatosan uralkodóvá váltak a jogi jellegű normák.^[8] A jogalkotó számos etikai elvárást beépíthet a jogi normába (pl. a hatékonyság elve, stb.), még ha annak megszegéséhez akár csak csekély súlyú szankciót is társít (nem így például a jó erkölcsbe ütköző, semmis jogügyletekhez). A jóhiszeműség és tisztesség, a józan ész és az észszerűség követelménye mellett kiemelt figyelem irányul napjainkban a közérthetőségre, a kompetens eljárási cselekvésre és a költségtudatos és magas szakmai ismeretekkel rendelkező, minőségi szakértői munkára. A hatékony pervitel és a legfrissebb technikai eredmények alkalmazásának elvárása egyaránt jellemzi az eljárásokat, miközben azok alapvetésként feltételezik a pártatlan és független közreműködést a szakértőtől is.^[9] Az érthető tartalmakra törekvő az ügyben érintett valamennyi közreműködő számára a legnagyobb előnyt nyújthatja. E tanulmány célja az is, hogy láttassa, hogy az igazságügyi szakértői tevékenységre vonatkozó etikai elvárások mára egy komplex rendszerre váltak, következményük egyfajta minőségi előny lehet, amely így akár minőségbiztosításnak is tekinthető a szakértői közreműködés szempontjából.

II. A JÓHISZEMŰ ÉS TISZTESSÉGES ÜGY- ÉS PERVITEL KÖVETELMÉNYE

Az igazságügyi szakértői munka során nem kívánatos, ha a szakértő tudott tényről nem vesz figyelembe a szakvéleményében, ismert körülményt mellőz, számára nyilvánvaló valamely hatást, eredményt, tényállási elemet vagy éppen környezeti körülményt nem a kellő mértékben és következményekkel értékeli. Másik szakvéleményre tett észrevételezése során is abból kell kiindulnia, hogy a készítő jóhiszeműen járt el és a legmagasabb szintű szakismerettel állította össze a megkérdőjelezett és észrevételezett szakvéleményt. Mivel általában a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek mindig a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni, így ezen elvnek érvényesülnie kell a szakértői munka során is. Ezt sérti az, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott.^[10] A polgári jogi viszonyokban – így a szakértői megbízás során is – úgy kell eljárni, ahogy az adott helyzetben általában elvárható, felróható magatartására pedig előnyök szerzéséhez senki nem

[7] Földesi, 2017.

[8] Deli, 2009, 56.

[9] A függetlenség értéke hivatásrendenként eltérően értelmezendő, hiszen például egy jogi képviselő mindig kizárólag ügyfele érdekében köteles eljárni (erről szól az ügyvédi eskü is, lásd itt: Budapesti Ügyvédi Kamara: Az ügyvédi tevékenység), míg a bíró vagy egy igazságügyi szakértő függetlensége részrehajlástól mentes kell, hogy legyen.

[10] 2013. évi V. törvény a polgári törvénykönyvről (Ptk.), 1:3.§.

hivatkozhat.^[11] Magánjogi kódexünk több helyütt is tartalmaz a jó erkölcsbe ütköző magatartásokra nézve generális klauzuláris szabályozást, így például a szakértői tevékenységre is vonatkozó kötelmi jogi résznek a szerződések általános szabályait tartalmazó iránymutatásai között.^[12] Az pedig, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó szabály a szerződési szabadság deklarációját követően és az általános közös szabályok körében került elhelyezésre, hangsúlyossá teszi, hogy a norma célja kifejezetten a felek akaratszabadságának korlátozása, amely utal jelentőségére.^[13] A Büntető törvénykönyv vagy közigazgatási tárgyú normagyűjtemények is tartalmaznak a jóhíszeműséget előnyben részesítő normát.^[14] A jogalkotó általában védi azok cselekedeteit, indítékát, akik jóhíszemmel, másokban bízva, a közjót nem sértve vagy akár azt szem előtt tartva jártak el. A bírósági és a közigazgatási hatósági ügyekben is az eljárás szereplői kötelesek jóhíszeműen eljárni, és az eljárás ésszerű befejezése érdekében együttműködni.^[15] A polgári perrendtartás szabályait kell alkalmazni a hatósági eljárásban is a jóhíszemű eljárás követelményének és az igazmondási kötelezettségnek a megsértésére,^[16] a másodfokú bíróság pedig, a jóhíszemű eljárás követelményének megsértése miatt, pénzbírság kiszabása helyett egyszerűen jogosult a jóhíszemű eljárás követelményét sértő cselekményt figyelmen kívül hagyni a perben.^[17]

A jóhíszeműséget és a tisztességet, a jó erkölcsöt nélkülöző jogügyletek kockázatosak (pl. a tisztességtelen általános szerződési feltételek nem válnak a fogyasztói szerződésének részévé, vagy a jó erkölcsbe ütköző szerződés semmis^[18]), annak érvénytelenítésére közérdekű keresetet indíthat a feljogosított szervezet.^[19] Ehhez hasonló rendelkezéseket jogszabálynak nem minősülő normagyűjteményben is találhat az igazságügyi szakértő (pl. hivatásetikai kódexben), és valamennyi ismertett normá a szakértői közreműködés egészére nézve értendő. Azaz, a kirendelés vagy megbízás elvállalása előkészítéstől a jogerős ítélet vagy díjmegállapító végzés tudomásulvételéig betartandóak.^[20] A jogellenesség és az erkölcstelenség napjainkban is gyakran párba állítható, az erkölcsi értékek egyre szabályozottabb jogi keretbe foglalása pedig egy ősi folyamat.^[21]

[11] Ptk. 1:4. § (1-2) bek.

[12] Deli elemzi a Ptk. 200. § (2) bek., 237. § (4) bek. és 361. § (3) bek.-t, bővebben lásd: Deli, 2010, 70.

[13] Ld. Deli, 2010, 70. A szerződéses szabadságot rögzítő új Ptk. 6: 59 § (2) bekezdés nélkülözi a Deli által a régi Ptk. alapján hivatkozott jó erkölcsbe ütköző semmisség szabályát (1959.- évi IV. tv. 200.§ (2) bek.), ugyanakkor a 2013. évi V. tv. 6:96 § szintén a szerződések általános szabályai között önállóan deklarálja, hogy „Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.”

[14] A Btk. 74. § (5) bek. alapján nem rendelhető el vagyonekobzás arra a vagyonra, amelyet jóhíszeműen, ellenérték fejében szereztek.

[15] 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról (Kp.) 3.§.

[16] Kp. 36.§ (1) bek. l) pont.

[17] Kp. 107.§ (7) bek.

[18] Régi Ptk (1959. évi IV.tv.) 200.§ (2) bek., új Ptk (2013. évi V. tv.). 6:96 §.

[19] Ptk. 6:105. § (1-2) bek.

[20] Németh G., 2020, 120.

[21] Vö. Deli, 2009, 73., 76.

Míg a morál általában határozza meg a jó és a rossz fogalmát, addig az etika felsorolja, hogy mely cselekvések, magatartásformák tartozzanak a jó vagy a rossz kategóriájába. Mindemellert az integritás a jó magatartásformák szerinti cselekvési gyakorlatot jelenti.^[22] A szakértői bizonyítás jelentőségének növekedése szoros összefüggésben áll azzal a fejlődési folyamattal, amely a tudomány és technika terén, valamint a társadalomban végbement.

A társadalmi viszonyok egyre bonyolultabbá válnak, a peres és hatósági eljárások tárgyi és szerkezeti összetétele jelentősen megváltozott. Jellemző a jogi problémáknak más szakmákhoz tartozó kérdésekkel való összefonódása, emiatt megítélésük is egyre nehezebb. Megnőtt az igény a modern természettudományok eredményeinek a bizonyítási eljárásban történő felhasználása iránt.^[23] Napjaink technológiai fejlődése következtében egyes etikai kérdések újragondolása, régi alapelvek megerősödése, vagy akár új etikai követelmények kialakítása is előtérbe kerül. A technológiai innováció következtében új kihívásként jelentkezik az ember-gép reláció, illetve a humán szerepköre az eljárásokban. Ugyanakkor a tisztesség, a jóhiszeműség, az összeférhetlenség, a függetlenség vagy a pártatlanság klasszikusnak tekinthető etikai követelményei stabilan érvényesülnek továbbra is. Az automatizáció határainak kérdése, az automata döntéshozatal jogi kockázatai, vagy akár az elektronikus kapcsolattartás legújabb kihívásai az eljárásokban^[24] új etikai kihívásokat is okozhatnak, és olyan kérdések megválaszolása várat magára, hogy vajon az elektronikus készségek elsajátításának hiánya szankcionálható lehet-e; vajon tisztességes-e, ha a szakértő digitális kompetenciáit nem fejleszti; vajon szükséges-e ezen kihívások beépítése a hivatásrendi etikai kódexbe, stb. Az egyre komplexebbé váló eljárásokban az erkölcs szerepe meghatározó. Mindaddig ugyanis, amíg az innovációhoz szükséges digitális kompetenciák nem jellemzik a lehetséges mértékben a szakértői eljárásokat, etikai dilemmaként vetődhet fel, hogy vajon az eljárásban közreműködő valóban jóhiszeműen és tisztességesen, a jó erkölcs elveit mentén végzi-e feladatát. E kérdésfelvetés abban az esetben lehet indokolt, ha egyébként a közreműködő e kompetenciák elsajátításához – a hatáskörrel rendelkező szakmai kamara vagy más, képzésre is jogosított szakmai szervezet keretében – akadálymentesen hozzáférhet. Amennyiben ilyen hozzáférési lehetőség nincsen vagy nem teljeskörű, úgy a szakértőn kívül a képzőhely felelőssége is felvetődhet.

[22] Németh E., 2016.

[23] Szakvtv.

[24] Patyi Gergely foglalkozik az ügyvéd védői szerepéből adódó személyes eljárási kötelezettségek és az elektronikus kapcsolattartás és rendelkezési nyilvántartás etikai dilemmáival, ld. Patyi, 2020, 91.

III. AZ ÉSZSZERŰSÉG ÉS KÖZÉRTHETŐSÉG ELŐNYEI A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁSBAN

Az igazságügyi szakértő feladata, hogy eldöntse a szakkérdést és segítse a tényállás megállapítását, miközben feladata ellátását számos jogi norma szabályozza. Ezekben nemcsak a szakértői tevékenységet szabályozó konkrét utasító vagy tiltó előírás található, hanem a szakértői tevékenység ellátásának minőségét javítani szándékozó, értékalapú elvárás is. Ilyen többek között annak megfogalmazása, hogy a szakértői munka és a bírósági és hatósági eljárások során a közreműködők észszerűen és a közérthetőség előnyeit egyaránt kiaknázva járjanak el. E követelmények az Alaptörvényből, a perrendtartásokból, az anyagi jogi kódexekből és az adott közreműködőre irányadó hivatásrendi szabályokból származhatnak.

Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor feltételezni kell, hogy azok a józan észnek és a közjóknak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.^[25] Cél, hogy egy jogszabály ne legyen homályos vagy kétértelmű, hiszen akkor az valójában meghatározhatatlanná válik. Bírói nézőpontból az egyértelmű értelmezhetőség tűnik a józan ész megfelelőjének,^[26] amely nemcsak a magyar felsőbbbíróságok érvelésében jelenik meg.^[27] Az Alaptörvényen túl, az új polgári perrendtartás preambuluma iránymutató lehet. Nemcsak a közjóra, hanem a józan észnek megfelelő jogalkalmazás etikai követelményére is utal. A józan ész a Kúria bírása szerint nem lehet alárendelve a közjóknak megfelelő erkölcsi és gazdaságossági célnak, univerzális jellegű, alkalmazható pl. a ténykérdésekre is.^[28] A józan ész megfelel tehát a jogbiztonság, a normavilágosság, a kiszámíthatóság, a felismerhető értelmezhetőség és az egyértelmű normatartalom kívánalmainak egyaránt.^[29] Egy bírói jogeset kiemeli, hogy a felszámoló az adós követelésének a behajtásakor vagy engedményezésekor, esetleg értékesítésekor nemcsak a hitelezői érdekek védelmét, hanem a józan ész, a közjó, az erkölcs és a gazdaságosság szempontjait is mérlegeli,^[30] de a Ptk. szerint is a zálogjogosult vagy a vagyongazdálkodó a kereskedelmi észszerűség követelményei szerint köteles eljárni.^[31] A lényeglátás vagy a józan ész egyes igazságügyi alkalmazottak szakmai kompetenciakörében is elvárásként jelenik meg.^[32] Az észszerűség tehát nemcsak értelmezési alapelv. A szakértői jognyilatkozatokat és eljárásokat is észszerű időn belül kell megtenni, illetve lefolytatni.

[25] Alaptörvény, 28. Cikk.

[26] Feleky, 2018, 93.

[27] Feleky, 2018, 96.

[28] Feleky, 2018, 96.

[29] „A józan ésszel megfontolás értelme, hogy az ily módon gondolkodó az ugyancsak józan ésszel gondolkodó címzett számára átlátható, s végső soron elfogadható” – írja a kúriai bíró az idézett b2018-as összegzésében.

[30] BDT2019. 4036.

[31] Ptk. 5:133 § és 6:317.§.

[32] 10/2018. (XII. 19.) OBH utasítás 3.sz melléklet 6. pont.

A közérthetőségről is essék szó a józan ész követelménye mellett, hiszen a megértés nemcsak növeli a szervezetekbe és a professziókba vetett bizalmat, hanem ezzel az érintettek időt és pénzt takaríthatnak meg. De nemcsak a jogszabályok, határozatok megértése segítheti a jogkövetést, hanem az önkéntes vagy kötelező szerződéses tartalmak, vagy a bírósági ítéletek érthető volta is. A jogszabályokon kívül más jogi, igazságügyi tartalmak közérthetőségére is nehezedik etikai elvárás: az igazságügyi szakvéleményre vagy egy bírósági szóbeli tájékoztatásra (pl. a kiskorú tanú esetén). Ha egy jogi tartalom vagy a szakvélemény egyértelmű, nincs szükség külön értelmezésre. Speciális szakértői szakterületen elkészített szaknyelvi szöveg esetében gyakori kockázat, hogy a szakvélemény felhasználója elvész a szakterminusok közt, és végül a szakvéleményben foglalt lényeges megállapítások felett akár elikkadhat az olvasó, ha nem egyértelmű és világos a következtetés. Az igazságügyi szakértő dilemmája itt az lehet, hogy vajon a szakkérdés szempontjából laikus olvasó – aki az eljárásban érintett másik szereplő – számára egyértelmű, a saját szakzsargonját nélkülöző szakvéleményt készítsen-e, esetleg annak következményével, hogy emiatt nem tekintik őt magasán kvalifikált közreműködőnek, vagy épp ellenkezőleg, tartsa meg a közérthetőséget a szakvéleményében, akár annak következményével, hogy a szakterületét jellemző szakterminus használatát háttérbe szorítja, így törekvedve a szakvélemény magas szintű használhatóságára. A bíró vagy az ügydöntő szerv képviselője nem szakértő, ő a szakvélemény és a szakterület tekintetében laikusnak minősülhet.

A jogi szaknyelv olyan intézményesített nyelvhasználat, amely közvetítő szerepet tölt be adott fórumok, intézmények és hatóságok döntései, valamint a döntéseket és határozatokat végrehajtók között. A jogi relevanciával bíró dokumentumok tartalmát – ideértve például akár egy igazságügyi eljárásban elkészített szakértői szakvéleményt vagy a szakértői bizonyítást is támogató bírósági formanyomtatványokat – egységes iránymutatást tartalmazó igazságügyi nyelvstratégia hiányában is, a társadalom rétegződése szerint is különböző regisztereket használva kellene közzétenni, közérthetően, hiszen a tartalom egyszerre érintheti a szakma művelőit és a laikusokat.^[33] Ha a bizonyítás felvételére vonatkozóan az EU tagállamainak bíróságai egységes formanyomtatványokat alkalmaznak, ezeknek is érthetőnek, világosnak kell lenniük, hiszen a bizonyítás felvételére irányuló kérelmeket is gyorsan kell teljesíteni. Cél az átláthatóság, a jogbiztonság, a gyorsaság és a hatékonyság.^[34] Az érthető igazságügyi nyelvezetre vonatkozó követelmények megjeleníthetők a közérthetőséget általában szem előtt tartó és előíró egységes normában, vagy akár az Alaptörvénybe és az egyes jogszabályokba foglalt, a norma értelmezésére vonatkozó rendelkezésként. Szövegértelmezésre vonatkozó utalást több jogszabály, például az Alaptörvény bíróságokra vonatkozó fejezete is tartalmaz (de a Ptk.-ban az érthetőség nem jelenik meg előírt követelményként, hanem ezt a kérdést az érvénytelenség

[33] Németh – Szoatak, 2021, 28-29.

[34] 1206/2001/EK rendelete (9) és (10).

körében kezeli).^[35] Előírja, hogy a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A közérthető tartalmat kifejezetten előnyben is részesítheti a jogalkotó.^[36] Tág értelemben az igazságügyi szakvélemény valódi felhasználója a jogi eljárásban közreműködő valamely igazságügyi, jogi hivatásrend tagja, mint címzett vagy közreműködő (pl. bíró, ügyvéd, vagy akár egy tolmács) és a felek is. Az érthető, közérthető – tehát szakzsargonmentes, a könnyű megértést támogató, akadálymentesített – kommunikáció előnyöket hordoz a laikusok irányába. Ha a szakvélemény nem érthető, akkor annak „fogyasztói” mint címzettek (a perben akár a szakértő szakterülete tekintetében laikusnak minősülő jogász közreműködők) számára az nem jól használható. Ha ez sérül, a szakértő szakértelme is megkérdőjeleződhet. Ha az igazságügyi eljárások alapelvei sérülnek (ilyen pl. a tisztességes eljárás; a kellő szakértelemmel támogatott döntéshozatal), akkor az igazságügybe vetett közbizalom gyengülhet.^[37] A közérthetőségre irányuló etikai követelmény szerepe tehát jelentős.

IV. A KOMPETENCIATÜLLÉPÉS KOCKÁZATA: A FEGYELMI VÉTSÉG

A szakértői bizonyítás jelentősége nő. A peres és hatósági eljárásokban jellemzővé vált a jogi problémáknak más szakmákhoz tartozó kérdésekkel való összefonódása a bizonyítási eljárásokban, még a határokon átnyúló ügyekben is.^[38] Ez az új tendencia minőségi változásokat idézett elő a bírósági és hatósági eljárásokban a szakértői bizonyítással kapcsolatban. Az igazságügyi szakértő elsődleges feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel döntse el a szakkérdést.^[39] A szakvélemény jogkérdésben – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – nem foglalhat állást, de a szakértőnek az adott

[35] Gellén, 2021, 61.

[36] Ptk. 6:102 § (3) bek. Fogyasztóvédelmi ügyekben kifejezetten a fogyasztók javára kell értelmezni a nem egyértelmű szöveget. (Például a sablonizált általános szerződési feltételek szövegét, ha az nem érthető. Ugyanakkor, a tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók a főszolgáltatást megállapító vagy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési feltételekre, ha azok világosak és érthetőek.)

[37] Erről bővebben ld. pl. Németh G., 2017a.

[38] 2022. július 1-től a 1206/2001/EK. rend. helyett a 2020/1783 rendelet (2020. november 25.) válik hatályossá, szintén a tagállamok bíróságai között a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő együttműködésről címmel. A belső piac megfelelő működésének biztosítása és az Unión belüli polgári igazságszolgáltatási térség kialakítása céljából a bizonyításfelvétel tekintetében tovább kellett javítani és gyorsítani a különböző tagállamok bíróságai közötti együttműködést. Ezért az új a bírósági eljárások hatékonyságának és gyorsaságának javítására törekszik azáltal, hogy egyszerűsíti és észszerűsíti az együttműködési mechanizmusokat a határokon átnyúló ügyekben, a bizonyításfelvétel tekintetében.

[39] Szaktv. 3.§ (1) bek.

szakkérdést el kell döntenie. Olyan állásfoglalást kell készíteni, hogy e célra az teljes mértékben használható legyen. A felhasználhatóságot számos etikai követelmény teljesülésével lehet elérni: a függetlenség és pártatlanság követelménye megtartásával, az objektív és tényszerű összegzések, valamint a közérthető, akadálymentes szövegezés alkalmazásával. Mivel az igazságügyi szakértői tevékenységet csak az erre feljogosított személy végezheti, aki a szakértői névjegyzékben szakterületi besorolás szerinti nyilvántartásból választható ki, így jelentősége van annak, hogy a névjegyzékbe bejegyzett szakértő milyen minőségű kompetenciákkal rendelkezik.

Az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló törvény felhatalmazása alapján – az egyes szakterületek ágazati irányításáért felelős miniszterekkel egyetértésben – az igazságügyi szakértőket felügyelő miniszter önálló rendeletben szabályozza a szakértői kompetenciákat. A szakértő minden esetben a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeit használja fel a tevékenysége során. Az egyes szakértői kompetenciaterületeket jogszabály nevesíti, ugyanakkor az ún. kompetenciarendelettel szemben leggyakrabban felhozott kritika éppen az, hogy a szakterületi definíciók nem egyértelműek, vagy a jogszabály nem részletezi az adott szakterületen belüli kompetenciákat.^[40] Ennek időlegesen vissza-visszatérő felülvizsgálata szükséges. A szakértői hibák közül az egyik legsúlyosabb éppen a saját szakterület határainak túllépése. Az igazságügyi szakértő a jogszabályban foglalt igen rövid, néhány napos határidőn belül,^[41] írásban köteles közölni a kirendelő hatósággal, hogyha a feltett kérdések megválaszolása egészben vagy részben nem tartozik a szakértő névjegyzékbe vételének megfelelő szakterületek körébe. Ennek ellenére napjainkban is előfordul, hogy a szakértő határidőn túl hivatkozik szaktudásának hiányára, ezért a bíróságtól milliós nagyságrendű bírságot kap. A bíróság megállapíthatja, hogy a kirendelt szakértő – a szakértői törvényben meghatározott 5 nap helyett – csak hónapokkal később tájékoztatja arról, hogy a szükséges szakmai ismeretekkel és gyakorlattal nem rendelkezik.^[42] Ha a szakértő a kirendelés után több évvel jelent be elfogultságot, vagy alapvető kérdésekre sem tud kielégítő választ adni, esetleg elfogultságra, leterheltségre és kompetencia hiányára egyaránt hivatkozva kéri kizárását, alapvetően kérdőjeleződhet meg jogosultsága a szakértői regiszterben. Ugyanakkor a technológiai fejlődéssel, az adatok egyre növekvő mennyiségéből adódóan a bizonyítandó tények, körülmények már olyan széles tartományban mozognak, hogy akár az adott szakterületeken belül is szükség lehet a tovább szakosodásra. Az viszont, hogy a jelenlegi szakterületi besorolás szerint egy adott szakterületre a szakértő be van jegyezve, és jogosult a szakterületen szakvéleményt adni, nem feltétlenül jelenti azt is, hogy egy konkrét

[40] A 9/2006. (II. 27.) IM rendelet kritikáját lásd a Kúria véleményében (48.old.).

[41] Jelenleg 5 nap, ez azonban a jogszabályok változása folytán módosulhat.

[42] Ld. Magyarország Úgyészsége: Kizárt és megbírságot egy szakértőt a bíróság..., 2022.

szakkérdés megválaszolására kompetenciával is bír.^[43] Ezért is szükséges a szakértői nyilatkozat a kompetenciáról, amennyiben pedig a szakértő kompetenciakörét túllépi, fegyelmi vétséget követ el.^[44]

V. A HATÉKONY, KÖLTSÉGTUDATOS ÉS INNOVATÍV ELJÁRÁSOK IGÉNYE NAPJAINKBAN

A működési hatékonyság követelménye konkrét elvárásként fogalmazódik meg napjainkban. Uniós rendeletek célja közt is megjelenik, hisz világviszonylatban, és az Európai Unió belső piacán is cél, hogy hatékonyabbá váljanak az online magán- és közszolgáltatások vagy az elektronikus üzletvitel, illetve a tagállamok közötti szakértői kirendelés nemzetközi vonatkozású perekben, stb.^[45] A polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel hatékonnyá tétele érdekében szükséges, hogy már a bizonyítás felvételére irányuló kérelmek továbbítása és teljesítése is közvetlenül és a lehető leggyorsabb módon történjék meg az EU tagállamok bíróságai között. Egyes normaszegések esetén az előírt szankcióknak általában is hatékonynak, arányosnak és visszatartó erejűnek kell lenniük.^[46] A közigazgatási perek hatékony, gyors és szakszerű elbírálását lehetővé tevő, önálló perrendi szabályok szükségességének felismerése jelenik meg az új közigazgatási perrendtartás preambulumban.^[47] Az új polgári perrendtartással a jogalkotó a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében tartotta szükségesnek az újraszabályozást.^[48] A Pp. szerint a kifogást elbíráló bíróság a mulasztó bíróságot határidő tűzésével az adott ügyben leghatékonyabb intézkedés foganatosítására hívja fel.^[49] Az általános közigazgatási rendtartásban kifejezetten megjelenik a hatékonyság elve a közigazgatási eljárások alapelvei

[43] Nogel, 2019, 13-22.

[44] Sztv. 2. § 10. pont.

[45] Ld. az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete, vagy a Tanács 1206/2001/EK rendelete. Hof van Cassatie (semmtőszék, Belgium) az általa benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelemben (C-332/11. sz. ügy) az 1206/2001/EK tanácsi rendelet (2) 1. és 17. cikkének értelmezését kérte. Ezt a kérdést egy Belgiumból Hollandiába tartó vonat Amszterdam közelében bekövetkezett balesete miatt három – belga, német és holland jog szerinti – társaság között egy belga bíróság előtt folyamatban lévő jogvitában terjesztették elő. A bíróság kiemelte a 1206/2001 rendelet preambulumból: „(2) A belső piac megfelelő működésének biztosítása érdekében a bizonyításfelvétel tekintetében fejleszteni – mindenképp egyszerűsíteni és gyorsítani – kell a bíróságok közötti együttműködést. ..(8) A polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel hatékonnyá tétele érdekében szükséges, hogy a bizonyítás felvételére irányuló kérelmek továbbítása és teljesítése közvetlenül és a lehető leggyorsabb módon történjék meg a tagállamok bíróságai között.”

[46] Az idézett EU rend. 16. cikke.

[47] Kp.

[48] 2016. évi CXXX.tv. a polgári perrendtartásról (Pp.), Preambulum.

[49] Pp. 158.§ (4) bek.

közt, mivel a hatóság úgy szervezi meg a tevékenységét, hogy az az eljárás valamennyi résztvevőjének a legkevesebb költséget okozza, és az eljárás a lehető leggyorsabban lezárható legyen.^[50] Az Igazságügyi Szakértői Kamara is köteles hatékonyan működni.^[51] (A hatékonyság azonban nemcsak az igazságügyi eljárásokban, hanem akár különböző szakpolitikai programokban is megjelenik.)^[52] A kormányzati igazgatásról szóló törvény sem mellözi a hatékonyság elvének érvényesítését, hiszen a kormánytisztviselő is köteles munkáját „gazdaságosan, költségtakarékosan, a polgárok elégedettségét, az eredményességet szem előtt tartva és a határidőket betartva végezni”.^[53] A hatékonyság általában az észszerűséggel és a tisztességes eljárás kritériumaival együtt jelenik meg a különböző – törvényi, rendeleti vagy akár szakpolitikai – szintű szabályozásban, áthatja valamennyi eljárásrend szabályrendszerét. A hatékonyabb igazságügyi szakértői munka során objektívebb, könnyebben elfogadható, vitára kevésbé alapot adó, reális díjjegyzék állítható össze az elvégzett munkáról. A szakértői közreműködés hatékonysága ugyanakkor jogi definíció szintjén nem határozható meg.

Napjainkban az erkölcsre is jelentős nyomást gyakorol a határokat átszelő technológiai és globális közösségi innováció. Hiszen a joghézagok – a hiányos vagy az új megoldásokra és tényállásokra nem értelmezhető vagy nem létező szabályok – miatt gyakran erkölcsi alapú ítéletet kell hozni egy-egy innováció betiltása vonatkozásában. Ez egyúttal annak értékítéleten alapuló eldöntése is, hogy a hiányzó szabályt nem kell megalkotni. A jogi hivatásrendek tagjaira vonatkozó szabályok más szakmáktól, hivatásoktól eltérő jogokat és kötelezettségeket tartalmazhatnak. Az igazságügyi eljárásokban közreműködőknek agilis módon érdemes reagálniuk az adott hivatásrendet érintő technológiai és etikai kihívásokra, ugyanakkor szakmai etikai köteleességgé vált az innováció támogatása és az új jelenségeket övező normatív, tudományos vagy technológiai, műszaki ismeretek szükséges mértékig történő elsajátítása és fejlesztése. Ehelyütt visszautalok a jóhízeműség és tisztesség körében írott azon elvárásra, miszerint az innováció megértéséhez, az abban való hatékony részvételhez szükségessé vált napjainkban a digitális kompetenciák elsajátításának szándéka. Az igazságügyi szakértő a feladatait a legújabb szakmai és technológiai ismeretek birtokában köteles végezni, ez napjainkban magában foglalja a „life long learning” – élethosszon át történő tanulás – dinamikus készségét is. A technológia és az erkölcs innovációja kölcsönös hatásban áll egymással, és a környezetvédelem, a fenntartható működési megoldásokra törekvés, a digitális írástudás generációktól független folyamatos fejlesztése, vagy a társadalmi felelősségvállalás szem előtt tartása egyaránt új etikai kihívásként jelentkezik a tradicionális elvárások mellett. Ahogyan a „nyelvi kompetencia szükséges, de nem elégséges feltétele

[50] 2016. évi CL. tv. 4.§.

[51] Ennek okán, az igazságügyi szakértők ügyintézésének megkönnyítése céljából területi ügyfélszolgálati működést kell fenntartani a Szaktv. alapján.

[52] Ld. pl. Környezet- és Energetikai Hatékonyság Operatív Program.

[53] 2018. évi CXXV. tv. 66.§ (2) bek.

a fordításnak” a technológiák korában,^[54] úgy az igazságügyi szakértésnek sem lehet elégséges feltétele a szakmai kompetencia a 21. században. Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása alapján (2006/962/EK), az egész életen át tartó tanulási stratégiák jegyében mindenkinek szüksége van a kulcsfontosságú kompetenciák körében digitális készségekre is, melynek elsajátítása az információs társadalom technológiáinak magabiztos használatát teszi lehetővé a munkavégzés során.

VI. TOVÁBBI ETIKAI ELVÁRÁSOK A SZAKÉRTŐI KÖZREMŰKÖDÉSSEN

A jóhiszemű és tisztességes, a közjónak, a jó erkölcsnek és a józan észnek egyaránt megfelelő, hatékony, közérthető és modern technikai ismeretekkel is átítatott eljárások során még számos további etikai követelménynek is érdemes megfelelni a lehető legjobb szakvélemény elkészítése és a lehető legjobb döntés meghozatala érdekében. Mindezeket terjedelmi okokból nincs mód teljességgel ismertetni, de említésre érdemes a harmadik személynek történő sérelem okozásának elkerülése, a joggal való visszaélés tilalmának, a jóhírnév tiszteletben tartásának, a hamis nyilatkozattétel elkerülésének megfelelés, valamint az asszertív és közérthető kommunikációra törekvés követelménye.^[55] Az emberi méltóság és a személyiségi jogok sértetlensége alapvető jogok mindenki számára, ezek a szakértői bizonyítási során is szem előtt tartandók. (Egyes közszolgálati hivatások esetében az érintett a munkaidején kívül sem tanúsíthat olyan magatartást, amely alkalmas lehet az általa betöltött beosztás tekintélyének, a munkáltató jó hírnevének, a jó közigazgatásba vetett bizalomnak, valamint a közszolgálat céljának veszélyeztetésére.)^[56]

Az igazságügyi szakértői feladatok ellátása közben tilos a hamis nyilatkozatok megtétele. A valótlán – akár írásbeli, akár szóbeli – tényállításal, vagy akár valós tény hamis színben történő feltüntetésével negatív jogkövetkezmények járnak. A hamis nyilatkozat megtétele akár különálló nyilatkozatként, akár va-

[54] Heltai, 2002, 112.

[55] A szerződéses viszonyokban nemcsak a személyek, de akár egy termék vagy szolgáltatás jó hírnevét is meg kell őrizni (Ptk. 6:373.§ (1) bek.). Véleményformálással is megvalósítható hírnévrontás, de ez attól még nem lesz jogsértő, ha az abban foglalt megállapítással nem mindenki ért egyet (BH2021.83). Akit személyiségi jogában, jó hírében megsértenek, az elévülési időn belül többféle követeléssel élhet: többek között kérheti nemcsak a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását vagy abba hagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől, hanem akár azt is, hogy a jogsértő adjon megfelelő elégtételt vagy vagyoni kompenzációt, és az elégtétel adásának biztosítson saját költségén nyilvánosságot (Ptk. 2: 51.§). A polgári jogi szankciók mellett szóba jöhet etikai vagy fegyelmi eljárás indítása is, ha a sértő magatartást egy olyan személy követte el, akire nézve saját etikai kódex is érvényben van. Az, hogy kinek milyen megjegyzés, állítás, vélemény vagy visszajelzés lehet sértő, mindenkinél egyéni érzékenységtől függhet, ezért az adott eljárásban az igazságos döntéshez az eset összes körülményét vizsgálni kell.

[56] 2011. évi CXCV. törvény a közszolgálati tisztviselőkről 10.§ (2) bek.

lamely komplexebb írásos dokumentum (pl. szakértői állásfoglalás) vagy szóbeli tanúvallomás részeként is megvalósulhat. Az írásbeli nyilatkozattól eltérő a szóbeli nyilatkozat, például a tanúvallomás. A hamis tanúzást a törvény bünteti.^[57] A hamis tanúzásra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni arra, aki, mint szakértő, hamis szakvéleményt, vagy mint szaktanácsadó, hamis felvilágosítást ad.^[58] A kirendelésnek is tartalmaznia kell többek között azt, hogy amennyiben a szakértő hamis szakvéleményt ad, a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekményt követ el, amely büntetőjogi felelősségre vonást von maga után.^[59] Az igazságügyi szakértői tevékenységére vonatkozóan a szakértő esküt tett, az esküben foglaltakat köteles megtartani.

E példák, jogesetek, jogszabályok és etikai dilemmák ismertetése és magyarázata – kitérve akár a 21. század közösségi médiafelületek vagy más, virtuális információmegosztó platformok használatára is eközben – preventív hatással lehet a képzésbe illesztve. (Az eddig oktatási tapasztalatok több kötetben is elérhetővé váltak.)^[60] A Jogakadémia egyik fontos célkitűzése, hogy a hivatásrend tagja számára olyan ismereteket közvetítsen, amelyek elősegítik a szakmaiság színvonalának emelését. A hivatáserkölcstani kérdések megbeszélése a jó gyakorlatok rögzítésének kiváló és asszertív eszköze. A közérthető ismeretátadás bizalmat épít és javíthatja az eljárásokban közreműködők elhivatottságát. A közzétett tananyagok közérthetősége elősegítheti, hogy a hivatásrend tagja a jogi képzés után mielőbb alkalmazni tudja a megismert és megértett jogi-etikai szemléletmódot.^[61] Az igazságügyi szakértői tevékenység komplex, számos jogi norma és erkölcsi elvárás keretezi be, amelyek teljesítésének végső célja a magas színvonalú, stabil minőségű és jól használható szakvélemények megvalósítása az igazságügyi eljárások számára. Ugyanakkor a számos jogterületen átvitelő normarengeteg követése a szakértők számára nem könnyű. Emellett az igazságügyi eljárásokat szintén támogató tolmácsképzéshez hasonlóan a jogi hivatásrendi, illetve az igazságügyi szakértői képzésekben is szükségessé válhat az oktatók folyamatos ön- és továbbképzésének igénye.^[62]

[57] Aki más hatóság előtt bűncselekmény elkövetésével hamisan vádol, vagy más ellen bűncselekményre vonatkozó koholt bizonyítékot hoz a hatóság tudomására, büntett miatt akár több évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő (2012. évi C.t.v (Btk.) 268. § (1)). A nem bűncselekménnyel való hamis vádaskodás pedig kimerítheti a jó hírnév sérelmét, vagy becsületsértést, rágalmozást is megvalósíthat.

[58] Btk. 272.§ (2) bek.

[59] Érdekeség, hogy egy kiskorú meghallgatása esetén a polgári perrendben a hamis tanúzás következményeire történő figyelmeztetés helyett inkább az igazmondás követelményéről kell tájékoztatást adni a tanú korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon.

[60] Az „Igazságügyi Hivatásrendek Jogi Képzései” sorozat első kötete 2017 elején jelent meg a Magyar Közlöny- és Lapkiadó gondozásában. A sorozat kötetei kereskedelmi forgalomban nem kaphatóak, meghatározott képzések résztvevői számára elérhetőek (pl. Szakály, 2017). A sorozat kilencedik kötete az „Igazságügyi szakértő a tárgyalóteremben” című tematikus konferencián elhangzott előadásokból készült tanulmányokat tartalmazza. A 2022. évi legfrissebb kiadvány címe: Az igazságügyi hivatásrendek tevékenységét érintő jogi alapfogalmak magyarázata.

[61] Németh G., 2017a, 60.

[62] Seidl-Pécs, 2017, 134.

VII. ÖSSZEGZÉS

E tanulmány keretében alkalom volt számos etikai dilemma, jogi normába illesztett erkölcsi elvárás vagy konkrét tilalom áttekintésére. Hisz a bemutatott jogszabályok tartalma erkölcsileg meghatározott. A Kúria álláspontja szerint a magyar eljárásjogi törvények az igazságügyi szakértők tevékenységét, a bíró igazságszolgáltatásban testet öltő tevékenységéből adódóan, közhatalmi vonásokkal ruházzák fel.^[63] Az adott időpontban érvényes szakmai ismeretek megtanulása még nem elegendő a szakértővé váláshoz, ehhez még szükséges az időközben kialakult tudományos, technikai feltételek ismerete, a hosszú évek szakmai tapasztalata.^[64] A hivatásetikai képzések jól támogathatják az igazságszolgáltatás hatékony működését, hiszen e körben van mód az igazságügyi szakértőkkel – a szakterületi specialitásoktól függetlenül, mégis az igazságügyi eljárásokra egységes szemlélettel koncentrálni – jó erkölcsről, észszerűségről, hatékonyságról, tisztességről, vagy akár a közérthetőség jelentőségéről konzultálni. E képzés^[65] a szerző szerint leginkább interaktív együttműködés (workshop) keretében, semmint a nagyelődadás műfajában valósítható meg. Fontos követelmények az eljárások szempontjából, hogy az igazságszolgáltatáshoz közvetlenül kapcsolódó hivatásrendek tagjai és az igazságügyi szolgálatok alkalmazottai eljárások során azonos szemléletű joggyakorlatot folytassanak. A képzés olyan lehetőség, amely egységesen támogathatja a tevékenységet végzőket és egyfajta minőségbiztosításként is hat az adott eljárásban kifejtendő szakértői tevékenységre. A közérthetőség követelményének szélesedésével az abból eredő előnyök is szerteágazóvá válnak. E követelmény a normaalkotókon kívül a képzők, a jogalkalmazók, a tananyagszerzők és oktatók, vizsgáztatók és a szakértők kommunikációját egyaránt kell, hogy jellemezze. Az igazságügyi szakértők tevékenységének hitelessége – hasonlóan a bírósági tolmácsok szerepéhez a tárgyalóteremben, akiket az igazságügyi szakértőkhöz gyakran hasonlítanak – alapvetően igazságügyi etikai kérdés, hiszen az eljárásban tanúsított etikus felelősségvállalásuknak (vagy épp annak hiányának) az adott jogi ügyben – így közvetve az igazságügybe vetett közbizalom tekintetében is – konkrét következménye van.^[66] A szakértői továbbképzéseket megelőzően, a felsőoktatásban a jogi alapképzéseken is megerősödhet az etikai kihívások megértésének szerepe. Napjaink innovációval, automatizációval, algoritmusokkal stb. egyre inkább átszőtt dinamikus eljárásaiban szükségessé válik az ebben közreműködő hivatásrendek felkészítése a fent bemutatott kihívásokra. Az erkölcs innovációja új kihívásokat jelenthet, a klasszikus értékek felett a megváltozott korban

[63] Ld. Kúria-vélemény, 44.

[64] Ld. Kúria-vélemény, 44.

[65] A jogakadémia képzési palettáján e továbbképzés a „Hivatáserkölcs igazságügyi szakértők részére” c. oktatási tárgy keretében folyik, a szerző, mint tárgyfelelős oktató közreműködésével.

[66] Németh G., 2017b, 14.

ismét érdemes ítéletet alkotni, az új helyzetekre új válaszokat találni. Hiszen a jóhiszeműség és tisztesség, a közérthetőség és hatékonyság eddigi kategóriái a megváltozott digitális környezetben eltérő jelentéssel bírhatnak...

IRODALOM:

- Budapesti Ügyvédi Kamara: Az ügyvédi tevékenység. (Elérhető: <http://www.bpbar.hu/az-on-ugyvedje/az-ugyvedi-munka-feltetelei/>. Letöltés ideje: 2021.10.05.)
- Deli Gergely (2009): Érték és valóság határán: A jóerkölcs kezdetei. In: *Jog-Állam-Politika*. 2009/2. sz.
- Deli Gergely (2010): A jóerkölcsökre vonatkozó generális klauzula a francia, a német és a magyar magánjogi kódexekben. In: Sulyok Gábor (szerk.) (2009): *Opus magistrale*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.
- Feleky István (2018): A józan ész. In: *Bonus Iudex – Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*. Pázmány Press, Budapest.
- Földesi Tamás (2017): Jogász etika. In: *Jog-Állam-Politika*. 2017/1. sz.
- Gellén Klára (2021): A szerződési jognyilatkozatok érthetősége és értelmezése, különösen a fogyasztói szerződések körében. In: *Jog-Állam-Politika*. 2021/1. sz.
- Heltai Pál (2002): A kontrasztív nyelvészet a fordítás oktatásában. In: Feketéné Silye Magdolna (szerk.): *Porta Lingua 2002 – Szaknyelvoktatásunk az EU kapujában*. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Kúria Joggyakorlat-elemző Csoport: A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban, 2014 (összefoglaló vélemény). (Elérhető: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenye_2.pdf. Letöltés ideje: 2021.10.05.)
- Magyarország Ügyészsége: Kizárt és megbírságolt egy szakértőt a bíróság a Quaestor-ügyben. A Fővárosi Főügyészség sajtóközleménye, 2022. (Elérhető: <http://ugyeszseg.hu/kizart-es-megbirsagolt-egy-szakertot-a-birosag-a-quaestor-ugyben-a-fovarosi-fougyeszseg-sajtokozlomenye/>. Letöltés ideje: 2022.02.02.)
- Németh Erzsébet (szerk.) (2016): Az integritás kultúrájának meghonosítása a magyar közszférában. In: *A jó kormányzás építőkövei – főkuszban a legfőbb pénzügyi ellenőrző szerv*. Az Állami Számvevőszék tanulmányosorozata. Állami Számvevőszék, Budapest.
- Németh Gabriella – Szoatak Szilvia (2021): Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és a nyelv vonatkozásában. In: Tamás Dóra Mária – Szoatak Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., Budapest.
- Németh Gabriella (2017a): Az igazságügybe vetett közbizalom etikai keretei az igazságügyi szakértők, az állami szakértők, az állami végrehajtók és a hiteles tolmácsok és fordítók hazai működési modelljében. In: Sántáné Szakály Zsuzsanna (szerk.): *A „Jog, erkölcs, etika” tanulmánykötet*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Németh Gabriella (2017b): Igazságügyi etikai dilemmák és összefüggések a bírósági tolmácsolásban. In: Horváth Ildikó (szerk.): *Tolmácsolás a bíróságon*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Németh Gabriella (2022): Etika. In: Siket Judit (szerk.): *Az igazságügyi hivatásrendek tevékenységét érintő jogi alapfogalmak magyarázata*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Nogel Mónika (2019): Az igazságügyi szakértői szakterületek tagolása és a szakértői kompetencia, In: *Ügyészek Lapja*. 2019/6. sz.

- Nogel Mónika (2020): *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. HVG-ORAC Kiadó Kft., Budapest.
- Patyi Gergely (2020): *Az ügyvédek megújuló szerepe az igazságügyi igazgatásban*. Pázmány Press, Budapest.
- Seidl-Pécs Olívia (2017): *Elvárások és versenyelőny: a technológiai kompetencia fejlesztése*. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.): *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez: A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Kontraszt Plusz Kft., Pécs.
- Szakály Zsuzsa (szerk.) (2017): *A „Jog, erkölcs, etika” tanulmánykötet*. Konferencia-kiadvány. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- [Www.jogakademai.gov.hu](http://www.jogakademai.gov.hu). (Letöltés ideje: 2021.10.05.)

JOGFORRÁSOK

- 10/2018. (XII. 19.) OBH utasítás az igazságügyi alkalmazottak teljesítményértékeléséről.
- 1312/2016. (VI. 13.) Korm. határozat a központi hivatalok és a költségvetési szervi formában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával kapcsolatos intézkedésekről.
- 1710/2014. (XII.5.) Korm. határozat az igazságügyi politikáról.
- 1959. évi IV. törvény a polgári törvénykönyvről.
- 2011. évi CXCV. törvény a közszolgálati tisztviselőkről.
- 2012. évi C. tv. a büntető törvénykönyvről.
- 2013. évi V. törvény a polgári törvénykönyvről.
- 2016. évi CXXX.tv. a polgári perrendtartásról.
- 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről.
- 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról.
- 2018. évi CXXV. tv a kormányzati igazgatásról.
- 9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről.
- A Tanács 1206/2001/EK rendelete (2001. május 28.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködéséről.
- Az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete (2014. július 23.) a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.
- Az Európai parlament és a Tanács ajánlása (2006. december 18.) az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról (2006/962/EK).
- BH2021.83.
- C-332/11. sz. ügy, ProRail BV kontra Xpedys NV és társai (Előzetes döntéshozatal iránti kérelem: Hof van Cassatie - Belgium).
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

Kunmingi Nyilatkozat: Nemzetközi összefogás a biológiai sokféleség védelme érdekében – Új remények?^[1]

ABSTRACT

At the first part of the 15th Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity (CBD COP15) on 13 October 2021, the Parties accepted the so-called Kunming Declaration. The Declaration aims to develop, adopt and implement an effective global framework for biodiversity for the post-2020 period. The present study focuses on the presentation and evaluation of this declaration.

Keywords: Convention on Biological Diversity ■ CBD COP15 ■ Kunming Declaration ■ biodiversity

I. BEVEZETÉS

Jelen tanulmány középpontjában a Biológiai Sokféleség Egyezmény részes feleinek 15. konferenciáján (CBD COP15), 2021. október 13-án elfogadott Kunmingi Nyilatkozat bemutatása és értékelése áll.^[2] A Nyilatkozat pontjainak ismertetésére nem sorrendben, hanem az összetartozó vagy kapcsolódó témakörök szerint, s – amennyire a dokumentum jellege engedi – az elemzés során egy gondolati ív megrajzolását lehetővé tévő sorrendben kerül majd sor, mivel nem csupán a Nyilatkozat egyes pontjainak bemutatása, hanem egyben azok értékelése is a tanulmány célját képezi.

[1] A tudományos közlemény elkészítését az EFOP-3.6.3- VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú, „Tehetségből fiatal kutató”. A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt támogatta.

[2] A tanulmány célja a Kunmingi Nyilatkozat primér feldolgozása. A kézirat 2021 novemberében készült, a végleges változat kialakítására 2022 áprilisában került sor. A tervek szerint a COP15 második részének (amire előreláthatólag 2022 őszén kerül majd sor) eredményei egy újabb cikk keretében kerülhetnek majd bemutatásra, ill. értékelésre.

Bár a világ – vagy legalábbis a tudatosabb fele – szerencsére egyre nagyobb érdeklődéssel figyeli a klímaváltozással és az annak mérséklésére irányuló nemzetközi törekvésekkel^[3] kapcsolatos fejleményeket, egy másik káros folyamat, a biológiai sokféleség rohamos csökkenése és ennek jelentősége mindmáig kevésbé van jelen a köztudatban.^[4] Fontos tény azonban, hogy a két jelenség egymással szoros kapcsolatban áll, s a klímaváltozás és a biodiverzitás csökkenése kölcsönösen kihat egymásra, erősítvén egymást. A legújabb kutatások emellett azt is igazolják, hogy a biodiverzitás megőrzése nemcsak a klímaváltozás mérséklése szempontjából lényeges, hanem, az emberiség életfeltételeinek biztosítása okán, önmagában is döntő jelentőséggel bír.^[5] A biológiai sokféleség nyújtja ugyanis az emberi élethez elengedhetetlen ökoszisztéma-szolgáltatásokat, így például biztosítja az élelmiszertermelés, a tiszta édesvíz és levegő ökológiai alapjait. Valamint fontos szerepet játszik a járványok és a katasztrófák elkerülésében, ill. hatásaik enyhítésében is.^[6]

Mindez azért különösen fontos, mert nem csupán a klímaváltozás szempontjából vagyunk az utolsó pillanatban, amikor talán még megállíthatók és visszafordíthatók lennének azok a folyamatok, amelyek azzal fenyegetnek, hogy nemcsak dedunokáinknak, hanem már gyermekeinknek és unokáinknak is ma még szinte hihetetlennek tűnő, katasztrófafilmeket idéző kihívásokkal kell majd megküzdeniük, hanem mindez a biodiverzitás hanyatlása okán is elmondható.^[7] A biológiai sokféleség csökkenése, a fajok kihalása folyamatos, s egy szinten túl már az ökoszisztémák összeomlásával fenyeget. Hogy pontosan mikor lépjük át ezt a határt, a folyamatok összetettsége miatt nehezen megjósolható, de a legújabb kutatások szerint az egyébként is kényes egyensúly bármikor véglegesen és visszafordíthatatlanul felborulhat.^[8] Éppen ezért alapvető jelentőségű lenne, hogy a világ országai valóban jelentős, s minden eddigit meghaladó erőfeszítéseket tegyenek ezen folyamatok megállítása érdekében (is).

[3] Különösen fontos ebből a szempontból az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye (UNFCCC) Felelősek 26. Konferenciája (COP26), amelyet 2021. október 31. és november 12. (13.) között tartottak meg Glasgow-ban. A COP26 eredményessége kulcsfontosságú, sokak szerint az utolsó esélyt jelenti a küszöbön álló klímakatasztrófa elkerülésére (vö. 24.hu: Jövő héten eldől..., 2021). A COP 26 eredményeiről lásd: COP26: The Glasgow Climate Pact, 2021; Európai Tanács: Az ENSZ éghajlatváltozási konferenciája (COP26), 2021; 444.hu: Elfogadták az új klímaegyezményt, 2021.

[4] Nagyon informatív a téma kapcsán David Attenborough magyarul is megjelent könyve, amely talán szélesebb társadalmi réteget is megszólít: Attenborough – Hughes, 2020a; Magyar kiadás: Attenborough – Hughes, 2020b.

[5] Lásd különösen: Rockström et al., 2009, 1-33.

[6] Vö. A biológiai sokféleség megőrzésére vonatkozó, 2021-2030 közötti időszakra szóló nemzeti stratégia – Tervezet (2021. október 12.), 3.

[7] Vö. 24.hu: Jövő héten eldől, hogy sikerül-e megelőzni a klímakatasztrófát, 2021a; Portfolio.hu: Elképesztő jelentéssel állt elő az amerikai titkosszolgálat, 2021; 24.hu: Katasztrófa vár ránk, ha nem szigorítunk a klímaváltozásokon, 2021b.

[8] Lásd pl. McSweeney, 2020; Attenborough – Hughes, 2020b, 121-128.

II. NEMZETKÖZI JOGI ELŐZMÉNYEK

A biodiverzitás megőrzésének igénye nem új keletű dolog a nemzetközi politikában. Ennek érdekében már mintegy harminc évvel ezelőtt, 1992 júniusában elfogadtak egy fontos nemzetközi egyezményt, az ENSZ Biológiai Sokféleség Egyezményét^[9] (*Convention on Biological Diversity*^[10] – CBD), amelynek három, egyenértékű céljaként a biológiai sokféleségnek a maga teljességében történő megőrzését^[11] (vagyis az ökoszisztémák és a fajok sokféleségének, valamint a genetikai sokféleségnek a megőrzését), komponenseinek fenntartható használatát és a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök igazságos és méltányos elosztását határozták meg.^[12] Bár az Egyezményt 154 állam (az EU-t is beleértve) rögtön aláírta, 1993. december 29-én hatályba is lépett, jelenleg pedig már 196 taggal bír (tehát csak a Vatikán nem írta alá, az USA pedig még nem ratifikálta),^[13] a dokumentum mégsem tudta a biodiverzitás folyamatos csökkenését^[14] megakadályozni.

A biológiai sokféleség hatékonyabb megőrzése érdekében az Egyezmény részes feleinek 10. konferenciáján (CBD COP10) a felek egy Stratégiai Terv keretében – öt nagyobb stratégiai cél alá rendelve – 20 részcelt fogadtak el (az ún. Aichi célokat),^[15] azzal a vállalással, hogy a részes feleknek a célokat a 2011-től 2020-ig tartó időszakban meg kell valósítaniuk.^[16]

Arról, hogy az Aichi célok megvalósítása mennyire volt eredményes, az ENSZ Biológiai Sokféleség Egyezménye által, 2020. szeptember 15-én Kanadában közzét *Global Biodiversity Outlook 5* jelentés (GBO 5)^[17] számol be. A jelentés eredményei kiábrándítóak, ugyanis a 20 Aichi cél közül egyiket sem sikerült

[9] Vö.1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről.

[10] Az Egyezmény szövegét lásd: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

[11] Kotzur, 2008, 226.; Ruffert, 1993, 397-408., A biodiverzitást veszélyeztető tényezőkről lásd például: Baur, 2010, 81-96.; Fodor, 2019, 21.

[12] Biológiai Sokféleség Egyezmény 1. cikk; Marschall – Lipp – Schumacher, 2008, 328.; Eiden – Christoph – Begemann – Schröder – Blümlein, 2014, 199.

[13] Convention on Biological Diversity: List of Parties – CBD, 2021; Koch, 2010, 425.; Marschall – Lipp – Schumacher, 2008, 332.; Wolfrum, 2001, 417, 423.; Kloepfer, 2011, 192.; Kimminich – Freiherr von Lersner – Storm, 1994, 1731.; Faragó – Schmuck, 2012, 12. Az Egyezményről lásd részletesen: Schlacke, 2016, 524-542.; Újvári, 2020a, 67-93. A Biológiai Sokféleség Egyezmény keletkezéséről lásd különösen: Nechay – Faragó, 1992.

[14] Néhány adat a jelenség szemléltetésére: a világon jelenleg évente mintegy 15 milliárd fát vágnak ki, a rovarok száma harminc év alatt kb. egynegyedével csökkent, a vadon élő állatpopulációk száma pedig az elmúlt közel hetven évben a felénél is kevesebbre csökkent (vö. Attenborough, 2020b, 111-118.).

[15] Az Aichi célok a konferencia helyszínéről, a japán Aichi tartományról kapták a nevüket. Vö. NABU, 2021.

[16] Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Biodiversity Targets.

[17] A teljes jelentés angolul a következő helyen érhető el: <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-en.pdf>, az összefoglalása pedig angolul és franciául az alábbi helyeken: <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-en.pdf>; <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-fr.pdf>.

a világgözösségnek teljes mértékben elérni. Csúpn hat célt sikerült részben megvalósítani, tizennégyet viszont egyáltalán nem.^[18]

A jelentés talán kellő figyelmeztetésül szolgált, mert úgy tűnik, hogy a Biológiai Sokféleség Egyezmény részes feleinek 15. konferenciáján (CBD COP15) végre kedvező folyamatok indultak el, annak ellenére, hogy a találkozó megszervezése maga is nem várt nehézségekbe ütközött. Az eredetileg 2020 októberére tervezett konferenciát ugyanis a Covid-19 miatt előbb 2021 májusára, majd 2021 októberére kellett elhalasztani. S a járványhelyzet miatt végül az a döntés született, hogy a COP15 két részletben kerül megtartásra: az első felét 2021. október 11-15. között, virtuális formában tartották meg, a második felére pedig az eredeti tervek szerint 2022. április 25. és május 8. között, személyes találkozó formájában került volna sor, Kínában, Yunnan tartományban, Kunmingban.^[19]

Az Egyezmény részes felei azt tűzték ki célul, hogy a biológiai sokféleség védelme érdekében egy kötelező erővel bíró keretegyezményt dolgoznak ki s fogadnak el, melynek elsődleges célja, hogy 2030-ig megállítsák a fajok kihalását.^[20]

III. KUNMINGI NYILATKOZAT

A kunmingi konferencia első felében, amelyen a Biológia Sokféleség Egyezmény részes felei elsősorban illetékes miniszterek révén – döntően online – képviseltették magukat, 2021. október 13-án elfogadták az ún. Kunmingi Nyilatkozatot (*Kunming Declaration "Ecological civilization: building a shared future for all life on Earth"* – „Ökológiai civilizáció: közös jövő építése minden élet számára a Földön”).

A Kunmingi Nyilatkozatban a felek egy 17 pontból álló kötelezettségvállalást fogadtak el, amelynek ismertetésére az alábbiakban kerül sor.

Előjáróban fontos kiemelni, hogy a Nyilatkozat egészéből az az általános felismerés és ennek megfelelő törekvés olvasható ki, hogy a biológiai sokféleség megőrzése érdekében nagyon jelentős és átfogó intézkedésekre van szükség, nemzetközi szinten és az egyes országok szintjén egyaránt. Mind horizontálisan,

[18] NABU, 2021. A jelentésről lásd részletesen: Újvári 2021b.

[19] Vö. International Institute for Sustainable Development, 2021. A Covid-helyzet miatt ugyanakkor a COP15 második felének megtartására várhatóan később, a 2022. év harmadik negyedében kerülhet csak sor. Vö. Convention on Biological Diversity: Conference of the Parties (COP), 2022; UN Environment Programme: UN Biodiversity Conference (COP 15), 2022.

[20] Tagesschau.de: UN-Artenschutzkonferenz COP-15, 2021. A COP15-öt megelőzően egy nyílt ülészakközi munkacsoport alakult Francis Ogwal (Uganda) és Basile van Havre (Kanada) elnöklétével, a 2020 utáni keretrendszer kidolgozása érdekében. A munkacsoport első ülésére Kenyában, Nairobi-ban került sor, 2019. augusztus 27-30. között, a második ülés Rómában volt, 2020. február 24-28 között. A munkacsoport harmadik ülését 2020. július 27-31. között, Kolumbiában tartották volna, de a világjárvány miatt elhalasztották. Vö. International Institute for Sustainable Development, 2021.

mind pedig vertikálisan is fontos a megfelelő intézkedések megtétele és ezek összehangolása. Ez az átfogó és integratív szemlélet a Nyilatkozat szinte minden pontjában visszatükröződik.

1. Többszintű cselekvési tervek – globális keretrendszer és nemzeti biodiverzitási stratégiák

A Kunmingi Nyilatkozatot elfogadó felek elsődleges célja a biológiai sokféleség jelenlegi csökkenésének megállítása és annak biztosítása, hogy a biológiai sokféleség legkésőbb 2030-ig a helyreállítás útjára lépjen. Ennek érdekében a Nyilatkozat előírja (1. pont), hogy a 2020 utáni időszakra biztosítani kell egy, a biológiai sokféleségre vonatkozó hatékony, globális keretrendszer kidolgozását, elfogadását és végrehajtását, amely, az Egyezményvel összhangban, magában foglalja a szükséges végrehajtási eszközök biztosítását, valamint megfelelő nyomon követési, jelentéstételi és felülvizsgálati mechanizmusokat is. További cél a „Harmóniában élni a természettel” 2050-ig szóló jövőkép teljes megvalósítása.

Fontos, hogy a felek nem csupán a nemzetközi keretrendszer kidolgozására, hanem annak megfelelő nyomon követésére, ill. felülvizsgálatára is gondolnak. A kitűzött célok, ill. feladatok megvalósulásának rendszeres ellenőrzése ugyanis kulcsfontosságú az eredményesség szempontjából.

A felek azonban nem csupán egy nemzetközi keretrendszer kidolgozását tűzték ki célul, hanem arra is nagy hangsúlyt fektettek, hogy az egyes államok szintjén is megfelelő intézkedések szülessenek a biológiai sokféleség megőrzése, ill. helyreállítása céljából. Így annak érdekében, hogy a biológiai sokféleség 2020 utáni globális keretrendszerének hatékony végrehajtását nemzeti szinten is biztosítani lehessen, előírták a nemzeti biodiverzitási stratégiák és cselekvési tervek kidolgozásának és aktualizálásának felgyorsítását és megerősítését (4. pont).^[21]

[21] Magyarországon folyamatban van egy új nemzeti biodiverzitás stratégia, „A biológiai sokféleség megőrzésére vonatkozó, 2021-2030 közötti időszakra szóló nemzeti stratégia” kidolgozása, melynek tervezete az alábbi honlapról tölthető le: A Biológiai Sokféleség Egyezmény magyarországi honlapja (2021a). Az Európai Unió 2030-ig tervezett biodiverzitási stratégiája (European Commission: EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives, Brussels 20.05.2020, COM(2020) 380 final) és annak melléklete az alábbi helyen található meg: EUR-Lex Access to European Union law (2021); Magyarul: Európai Bizottság: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia. Hozzuk vissza a természetet az életünkbe! Brüsszel, 2020.5.20. COM(2020) 380 final.

2. Védett területek és integratív szemlélet

A biodiverzitás védelme szempontjából nagy jelentőséggel bírnak a védett területek, ugyanis a korábbi évek tapasztalatai azt igazolják, hogy egy-egy terület védetté nyilvánítását (és az erre vonatkozó szabályok betartását) követően jelentősen javult az adott terület ökoszisztémájának állapota.^[22] Így az ilyen területeknek számának és kiterjedésének növelésével hatékonyabbá lehet tenni a biodiverzitás megőrzését, ill. helyreállítását. A Kunmingi Nyilatkozat 5. pontja ennek megfelelően előírja, hogy világszerte javítani kell a területalapú védelem és management hatékonyságát, és növelni kell a lefedettségét. A védett területek hatékony rendszereinek létrehozása és megerősítése, valamint más hatékony, területalapú védelmi intézkedések és területrendezési eszközök elfogadása révén védeni kell a fajok sokféleségét és a genetikai sokféleséget, s csökkenteni kell, ill. meg kell szüntetni a biológiai sokféleséget fenyegető veszélyeket, elismerve az őslakos népek és a helyi közösségek jogait, és biztosítva teljes körű és hatékony részvételüket.

A további védett területek kialakítására irányuló szándék mindenképpen üdvözlendő, de fontos, hogy bizonyos területek védetté nyilvánítása – bár jelentős eszköze a biodiverzitás védelmének – önmagában már nem elegendő a káros folyamatok megállításához. Ehhez ugyanis alapvető szemléletváltásra és átfogó, többszintű intézkedésekre lenne szükség a politikában, a gazdaságban és a társadalomban egyaránt.

A biológiai sokféleség megőrzése szempontjából ugyanis alapvető jelentősége lenne annak, hogy az egyes országok döntéshozóiban, politikai vezetésében tudatosuljon a biológiai sokféleség megőrzésének valódi jelentősége, s ennek megfelelően olyan döntési mechanizmusokat alakítsanak ki, amelyek valamilyeni olyan állami döntés esetében, amelyek kihatással lehetnek a biodiverzitásra, előírnák (s meg is valósítanák) e szempont kötelező figyelembevételét. Úgy tűnik, hogy Kunmingban is felismerték ennek a jelentőségét, mivel a 3. pontban előírták, hogy az Egyezmény részes feleinek kormányai révén folytatni kell a biológiai sokféleség megőrzésének és fenntartható használatának a döntéshozatalba való integrálását és előtérbe helyezését. Ezt a Nyilatkozat szerint többek között a biológiai sokféleség értékeinek a szakpolitikákba, szabályozásokba, tervezési folyamatokba, szegénységcsökkentési stratégiákba és gazdasági elszámolásokba való integrálásán keresztül, valamint a biológiai sokféleséggel kapcsolatos ágazatközi koordinációs mechanizmusok megerősítésével lehet megvalósítani.

További pozitívumként értékelhető, hogy a fentebb bemutatott integratív szemlélet, vagyis, hogy a biológiai sokféleség problémakörétől látszólag távolabb álló kérdések vizsgálatakor és az ezekkel kapcsolatos döntések meghozatalakor is alapvető követelmény kellene, hogy legyen annak mérlegelése, hogy az adott döntés hogyan hat ki a biológiai sokféleségre, – egy sajnos még mindig

[22] Vö. Attenborough – Hughes, 2020b. 171-176.

nagyon aktuális kérdést érintve – a Covid-19 kezelése kapcsán is megjelenik. A Nyilatkozat 12. pontja értelmében ugyanis biztosítani kell, hogy a járvány utáni helyreállítási politikák, programok és tervek hozzájáruljanak a biológiai sokféleség megőrzéséhez és fenntartható használatához, elősegítve a fenntartható fejlődést.

A Németországi Természetvédelmi Szövetség (NABU) és több nemzetközi kutatás szerint különösen fontos lenne a biológiai sokféleség megőrzése szempontjából az is, hogy az állami, európai uniós és nemzetközi támogatások során minden gazdasági szektorban, így különösen a mezőgazdaságban is, a fenntartható, ill. ökológiai gazdálkodást részesítsék előnyben.^[23] Alapvető jelentőségű lenne annak az előírása, hogy a fejlett országokban az állami szubvenciókat (különösképpen az agrártámogatásokat), ill. a fejlődő országok számára biztosított nemzetközi támogatásokat bizonyíthatóan csak azzal a feltétellel lehessen megkapni, amennyiben a támogatott tevékenység összhangban áll a biológiai sokféleség védelmének és általában a klímavédelemnek a céljaival.^[24] Nagy előrelépés, hogy maga a Nyilatkozat is hasonló elvárást fogalmazott meg a 13. pontjában, mely szerint a pénzügyi és gazdasági minisztériumokkal és más érintett minisztériumokkal együttműködve meg kell reformálni az ösztönző struktúrákat, megszüntetve vagy átalakítva a biológiai sokféleségre káros támogatásokat és egyéb ösztönzőket, úgy, hogy közben védeni kell a kiszolgáltatott helyzetben lévő embereket. Valamint további pénzügyi eszközöket kell mozgósítani minden lehetséges forrásból, és össze kell hangolni minden pénzügyi juttatást a biológiai sokféleség megőrzésének és fenntartható használatának támogatására.

3. Fenntarthatóság, környezetvédelem, ökoszisztéma-alapú megközelítések, a fejlődő országok támogatása

Az ipari államokban jelenleg a nem fenntartható földhasználat, a természetes erőforrások túlhasználata, valamint a túlfogyasztás és a nem fenntartható ipari termelés okozza legnagyobb mértékben a fajok és az életterek pusztulását.^[25] Minden bizonnyal ezen tényekre tekintettel írja elő a Nyilatkozat, hogy erősíteni kell a biológiai sokféleség – az emberek igényeinek kielégítése érdekében történő – használatának fenntarthatóságát (6. pont). A Nyilatkozat kilátásba helyezi továbbá a globális környezetvédelmi jogi keret aktív fejlesztését, valamint a környezetvédelmi jogszabályok nemzeti szintű megerősítését és végrehajtá-

[23] Vö. NABU, 2021. Az ipari mezőgazdaság fenntarthatóságával kapcsolatos problémákról lásd részletesen: Food Agriculture Organization of the United Nations: Status of the World's Soil Resources, 2021.

[24] Németország például évente 67 milliárd eurót költ olyan szubvenciókra a mezőgazdaságban és a halászatban, amelyek károsak a környezetre és a természetre. (Vö. WWF: Das UN-Übereinkommen zur biologischen Vielfalt, 2021.).

[25] WWF: Das UN-Übereinkommen zur biologischen Vielfalt, 2021.

sát a biológiai sokféleség védelme és az illegális felhasználás elleni küzdelem érdekében, továbbá előírja az emberi jogi kötelezettségek tiszteletben tartását, védelmét és előmozdítását a biológiai sokféleség védelmét célzó intézkedések meghozatala során (7. pont).

A Nyilatkozat emellett előírja, hogy fokozni kell az ökoszisztéma-alapú megközelítések alkalmazását a biológiai sokféleség csökkenésének kezelése, a leromlott ökoszisztémák helyreállítása, az ellenálló képesség növelése, az éghajlatváltozás mérséklése és az ahhoz való alkalmazkodás, a fenntartható élelmiszertermelés támogatása, valamint az egészség előmozdítása, és az egyéb kihívások kezeléséhez való hozzájárulás, továbbá az „egy egészség” és más holisztikus megközelítések erősítése érdekében, továbbá a fenntartható fejlődés gazdasági, társadalmi és környezeti dimenzióit átfogó előnyöknek a biztosítása céljából. A Nyilatkozat egyúttal kiemeli, hogy az ilyen, ökoszisztéma-alapú megközelítések nem helyettesítik az üvegházhatású gázok kibocsátásának a Párizsi Egyezmény céljaival összhangban lévő, sürgős csökkentéséhez szükséges, kiemelt intézkedéseket (10. pont).

A 11. pont előírja, hogy fokozni kell az emberi tevékenységek óceánra gyakorolt negatív hatásainak csökkentésére irányuló intézkedéseket a tengeri és part menti biológiai sokféleség védelme, valamint a tengeri és part menti ökoszisztémák éghajlatváltozással szembeni ellenállóképességének erősítése érdekében.

Mivel a biodiverzitás megőrzésében fontos szerep juthat a természeti kincsekben gyakran bővelkedő, ugyanakkor szegény fejlődő országoknak, ezt felismerve, a Nyilatkozat 14. pontja előírja, hogy növelni kell a fejlődő országoknak nyújtott pénzügyi, technológiai és kapacitásképzési támogatást, amely a biológiai sokféleségre vonatkozó, 2020 utáni globális keretrendszer végrehajtásához szükséges, és összhangban áll az Egyezmény rendelkezéseivel.

4. Cartagena Jegyzőkönyv és Nagojai Jegyzőkönyv

A Nyilatkozat emellett kitér az Egyezményhez tartozó két jegyzőkönyvvel kapcsolatos kérdésekre is. Egyrészt előírja, hogy amennyiben szükséges, támogatni kell a biológiai biztonságról szóló Cartagena Jegyzőkönyv vonatkozásában egy hatékony végrehajtási terv és kapacitásképzési terv kidolgozását, elfogadását és végrehajtását a 2020 utáni időszakra (2. pont).^[26] A Nagojai Jegyzőkönyv kapcsán pedig arról rendelkezik, hogy a részes feleknek fokozniuk kell erőfeszítéseiket annak érdekében, hogy az Egyezmény, a Nagojai Jegyzőkönyv és adott esetben más megállapodások révén biztosítsák a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök igazságos és méltányos megosztását, beleértve a genetikai erőforrásokhoz kapcsolódó hagyományos ismereteket is, és figye-

[26] A Cartagena Jegyzőkönyvről lásd részletesen: Újvári, 2020b, 59-78.

lembe véve a genetikai erőforrásokra vonatkozó digitális szekvenciainformációk összefüggéseit is (8. pont).^[27] S e két jegyzőkönyv összefüggésében érdemes megemlíteni a 9. pontot is, amelyben arról van szó, hogy meg kell erősíteni a vonatkozó biotechnológiák fejlesztésére, értékelésére, szabályozására, kezelésére és adott esetben átadására vonatkozó intézkedéseket és azok végrehajtását az előnyök előmozdítása és a kockázatok csökkentése érdekében, beleértve a valószínűleg káros környezeti hatásokkal járó élő, módosított szervezetek felhasználásával és kibocsátásával kapcsolatos kockázatokat is.

5. Tájékoztatás és edukáció, az egyes társadalmi rétegek szélesebb körű bevonása, összehangolt együttműködés

A biológiai sokféleség megóvása nem lehet eredményes széleskörű társadalmi összefogás nélkül – mint ahogy a klímaváltozás elleni harc sem. Ehhez azonban elengedhetetlen az egyes államok polgárainak edukációja a környezetvédelem és a biodiverzitás megőrzésének jelentősége tekintetében, valamint az egyes társadalmi rétegek, gazdasági szereplők, stb. minél szélesebb körű bevonása a biológiai sokféleség megőrzését szolgáló folyamatokba. A Nyilatkozat ezt is figyelembe veszi, midőn 16. pontjában előírja, hogy tovább kell fejleszteni a biológiai sokféleséggel kapcsolatos kommunikációs, oktatási és tudatosságnövelő eszközöket a biológiai sokféleség megőrzését és fenntartható használatát célzó magatartásváltozások támogatása érdekében. A 15. pont pedig kimondja, hogy lehetővé kell tenni az őslakos népek és a helyi közösségek, a nők, a fiatalok, a civil társadalom, a helyi önkormányzatok és hatóságok, a tudományos élet, az üzleti és pénzügyi szektor és más érdekelt felek teljeskörű és hatékony részvételét, és ösztönözni kell őket önkéntes kötelezettségvállalások megtételére a „*Sharm El Sheikh to Kunming Action Agenda for Nature and People*” kontextusában, valamint arra, hogy fokozzák az erőfeszítéseket a biológiai sokféleség 2020 utáni, globális keretrendszerének végrehajtása érdekében.

Mint korábban már említésre került, a biológiai sokféleség csökkenése szoros összefüggésben áll a klímaváltozással, a két folyamat kölcsönösen kihat egymásra és felerősíti egymást. Ennek megfelelően fontos, hogy az ezekkel a kérdésekkel foglalkozó nemzetközi együttműködések összhangban álljanak egymással. A Nyilatkozat 17. pontja kimondja, hogy fokozni kell a folyamatban lévő többoldalú környezetvédelmi megállapodásokkal – például az ENSZ éghajlatváltozási keretegyezményével, az ENSZ sivatagosodás elleni küzdelemről szóló egyezményével és a biológiai sokféleséggel kapcsolatos egyezményekkel, valamint a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlődési menetrenddel és más kapcsolódó nemzetközi és többoldalú folyamatokkal – való együttműködést, és össze kell hangolni a szárazföldi, édesvízi és tengeri biológiai sokféleség védel-

[27] A Nagojai Jegyzőkönyvről lásd részletesen: Újvári, 2021a, 11-39.

mének, megőrzésének, fenntartható kezelésének és helyreállításának előmozdítása érdekében hozott intézkedéseket. S mindezt az egyéb fenntartható fejlődési célokhoz hozzájárulva, valamint a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó, fenntartható fejlődési menetrenddel összehangolva kell megvalósítani.

IV. A NYILATKOZAT ÉRTÉKELÉSE ÉS EGYÉB MEGFONTOLÁSOK

A Kunmingi Nyilatkozat értékeléseként megállapítható, hogy az irány jó, s úgy tűnik, hogy a COP15 résztvevői, sok fontos összefüggést figyelembe véve, valóban alapvető jelentőségű célokat jelöltek ki nyilatkozatukban. A problémakör tervezett, többszintű szabályozása, az integratív szemlélet és a társadalom minél szélesebb körű edukációja és bevonása a biodiverzitás védelmébe mindmind elengedhetetlen annak megőrzéséhez.

A Nyilatkozat hiányosságaként ugyanakkor kiemelendő, hogy a legtöbb előírás túlságosan általánosan van megfogalmazva, inkább csak iránymutatás-ként, s nem kötelezettségvállalásként jelenik meg.^[28] Ennek megfelelően annak lesz döntő jelentősége, hogy a COP15 második részén a felek mennyire lesznek hajlandók egy kötelező erővel bíró keretegyezményben konkrét, adott esetben számszerűsíthető és számon kérhető kötelezettségeket elfogadni, ill. vállalásokat tenni.

Ehhez arra lenne szükség, hogy az országok vezetőiben valóban tudatosuljon a kérdés jelentősége, s ennek megfelelően ne csupán szépen csengő, de önmagában üres, vagy keveset érő vállalásokat fogadjanak el, hanem jól ellenőrizhető, konkrét és valóban hatékony kötelezettségeket vegyenek magukra. S szintén alapvető jelentőségű lenne, hogy ezeket aztán valós erőfeszítések, igazolhatóan felmutatható eredmények kövessék. Ezért fontos lenne, hogy az elfogadandó új egyezményben hatékony mechanizmusokat hozzanak létre a vállalatok végrehajtása s az egész projekt finanszírozása érdekében.^[29]

Ahogy a klímaváltozás megállításához s az 1,5 °C-os klímacélok teljesítéséhez, úgy – ezzel szoros összefüggésben – a biodiverzitás védelméhez is átfogó társadalmi, politikai és gazdasági szemléletváltásra, s bizonyos szempontból „újratervezésre” lenne szükség, ami azonban nagy erőfeszítéseket és a kormányok részéről is komoly elkötelezettséget igényelne.^[30] A folyamatos gazdasági növekedés helyett inkább a társadalom és a természeti környezet kiegyensúlyozott kapcsolatát kellene előtérbe helyezni megvalósítandó célként. Valamint egy viszonylag magas szinten biztosított, általánosabb társadalmi jólétet, melynek

[28] WWF: Das UN-Übereinkommen zur biologischen Vielfalt, 2021.

[29] Vö. WWF: Das UN-Übereinkommen zur biologischen Vielfalt, 2021. Félő azonban, hogy az Oroszország és Ukrajna között időközben kialakult háborús konfliktus a biodiverzitás védelme érdekében elkezdődő, kedvező folyamatokra is negatív hatással lesz.

[30] Vö. WWF: Das UN-Übereinkommen zur biologischen Vielfalt, 2021.

mércéjét azonban a valós szükségleteknek kellene képeznie, nem a fogyasztói társadalom mesterségesen generált igényeinek, mivel a folyamatos gazdasági növekedésnek a természet szabta keretek egy idő után úgymint szükségyszerű korlátokat állítanának.^[31] Az elfogadandó új egyezményben ezeket a szempontokat is figyelembe kellene venni, kellően konkrét intézkedésekben leképezvén azokat.

Fontos továbbá, hogy a fajok kihalásának, az ökoszisztémák és az életerek pusztulásának megállításához szükséges intézkedésekhez jelentős pénzügyi forrásokra is szükség van. Egyes becslések szerint globálisan évente kb. 700 milliárd euróra.^[32] Kína a Kunmingi Konferencián bejelentette az ún. Kunmingi Biodiverzitás Alap (*Kunming Biodiversity Fund*) létrehozatalát, amely a fejlődő országokat támogatná a biológiai sokféleségük védelmében, s egyúttal 1,5 milliárd yuant, átszámítva kb. 200 millió eurót ajánlott fel Kína részéről a fajok védelmének biztosítására a szegényebb országokban. Az Európai Unió bejelentette, hogy megduplázza a biodiverzitás-célokra fordítandó összegeket. Franciaország és Nagy-Britannia pedig a klímacélokra szánt alapok jelentős százalékát a biodiverzitás helyreállítására fogja átcsoportosítani. Németország jelenleg évi 800 millió euróval járul hozzá nemzetközi faj- és természetvédelmi projektek keretein belül a Biológiai Sokféleség Egyezmény céljainak megvalósításához a fejlődő országokban, a német környezetvédelmi egyesületek azonban azt szeretnék, ha Németország évi 2 milliárd euróra növelné a biodiverzitás védelmének nemzetközi finanszírozására szánt összeget.^[33] Japán pedig azt jelentette be, hogy a saját biodiverzitás-alapjának tőkéjét 17 millió USD-vel növelte.^[34]

Tudományos kísérletek igazolják, hogy ha a közös célok elérése érdekében az érdekelt felek közül néhányan olyan vállalásokat tesznek, amelyekről a többiek is informálják, az jelentősen növeli a célok elérésének esélyét, mert ez jellemzően a többiek számára is ösztönzően hat (bár várhatóan mindig lesznek az érdekelt felek között „potyázók” is, akik a számukra is kívánatos célok elérését a lehető legkevesebb erőfeszítéssel szeretnék elérni, s inkább a többiektől várják a terhek viselését). A kísérletek azt is igazolták, hogy gyakran a „gazdagabbak” többletvállalása segítheti a közös célok elérését.^[35] Bár ezt a modellt a klímavál-

[31] Vö. Korhonen – Honkasalo – Seppälä, 2018, 37-46. Közérthetően az ún. „fenntarthatósági forradalomról” lásd: Attenborough – Hughes, 2020b, 149-156. Lásd még: Scheuring, 2021; Újvári, 2021b.

[32] WWF: Das UN-Übereinkommen zur biologischen Vielfalt, 2021. Más források évi 175 milliárd eurót említenek. Vö. Tagesschau.de: UN-Artenschutzkonferenz COP-15, 2021.

[33] Tagesschau.de: UN-Artenschutzkonferenz COP-15, 2021. Ezen kívül a Globális Környezeti Alap (Global Environment Facility), az ENSZ Fejlesztési Programjával (UN Development Programme) és az ENSZ Környezetvédelmi Programjával (UN Environment Programme) együttműködve a fejlődő országoknak nyújtott fokozott pénzügyi és technikai támogatásról tett bejelentést. (Vö. Lag 21 Netzwerk Nachhaltigkeits NRW: Weltbiodiversitätsgipfel, 2021).

[34] A Biológiai Sokféleség Egyezmény magyarországi honlapja, 2021b; Lag 21 Netzwerk Nachhaltigkeits NRW: Weltbiodiversitätsgipfel, 2021.

[35] Milinski – Sommerfeld – Krambeck – Reed – Marotzke, 2008, 2291-2294.; Qubit.hu: Ha már nyakunkon a klímaválság..., 2021.

tozással összefüggésben alkalmazták, az abból levonható következtetések a biodiverzitás védelmével kapcsolatosan is érvényesek lehetnek. Vagyis fontos lenne, hogy a fejlett országok e tekintetben (is) példát mutassanak. S mind pénzügyi vállalásaik, mind a klímaváltozás megállítása és a biológiai sokféleség védelme érdekében történő kötelezettségvállalásaik terén elől járjanak. Mindez annál is inkább elvárható tőlük, mert jellemzően ők a legnagyobb CO₂-kibocsátók, s így leginkább felelősek a klímaváltozásért és (részben ezzel összefüggésben) a biodiverzitás csökkenéséért is.

Az említett pénzügyi vállalatok (részbeni) fedezésére pedig kézenfekvő lenne az adott országokon belül a legvagyonosabb réteg megadóztatása, s ezt nem csupán egyfajta szolidaritási kötelezettségként lehetne előírni. Kutatások igazolják ugyanis, hogy az emberek leggazdagabb 1 százaléka az életmódjával kétszer annyi széndioxid-kibocsátást idéz elő, mint a legszegényebb 50 százalék. Ezért megfontolandó lenne vagy a különösen nagy környezetterheléssel járó magatartások (pl. a terepjárók használatának, ill. a hosszabb repülőutak gyakori igénybevételének) megadóztatása,^[36] vagy akár egy, csupán a leggazdagabbakat terhelő vagyoadó bevezetése is.^[37]

Ugyanakkor az is fontos lenne, hogy biológiai sokféleség megóvása érdekében (a fejlődő országoknak) juttatott pénzügyi források felhasználása valóban az említett célokra történjen, ezért az új egyezményben gondolni kellene olyan mechanizmusok kialakítására is, amelyek segítségével hatékonyan visszaszorítható lenne a korrupció az érintett országokban.

Az elkövetkező tíz év meghatározó lesz, nem csupán a klímaváltozás szempontjából, hanem a biológiai sokféleség védelme szempontjából is. Az utolsó pillanatban vagyunk a folyamatok visszafordíthatatlanná válása előtt, ezért óriási felelősség terheli a döntéshozókat. Nagyon fontos, hogy 2022 második felében egy valós nemzetközi összefogást biztosító, kötelező erejű nemzetközi keretegyezmény kerüljön elfogadásra, s az is, hogy az abban megfogalmazott kötelezettségek kellően hatékonyan biztosítsák a biodiverzitás védelmét, s rövid időn belül is valós, ellenőrizhető eredmények kövessék őket.

IRODALOM

- 24.hu: Jövő héten eldől, hogy sikerül-e megelőzni a klímakatasztrófát, 2021. (Elérhető: <https://24.hu/tudomany/2021/10/25/cop-26-enz-klimakonferencia-ipcc-jelentes-klimavaltozas-kisokos/>. Letöltés ideje: 2021.10.26.).
- 24.hu: Katasztrófa vár ránk, ha nem szigorítunk a klímavállalásokon, 2021. (Elérhető: <https://24.hu/tudomany/2021/10/28/nemzeti-klimatervek-globalis-felmelegedes-enz-klimacsucs-cop26/>. Letöltés ideje: 2021.10.28).

[36] Vö. BBC: World's wealthiest ,at heart of climate problem', 2021.

[37] Vö. Újvári, 2021b.

- 444.hu: Elfogadták az új klímaegyezményt, 2021. (Elérhető: <https://444.hu/2021/11/14/elfogadtak-az-uj-klímaegyezményt>. Letöltés ideje: 2021.11.14.).
- A Biológiai Sokféleség Egyezmény magyarországi honlapja: Lezajlott a 15. Biológiai Sokféleség Konferencia magas szintű szegmense, 2021b. (Elérhető: <http://www.biodiv.hu/news/lezajlott-a-15.-biologiai-sokfeleség-konferencia-magas-szintu-szegmense>. Letöltés ideje: 2021.11.30.).
- Attenborough, David – Hughes, Jonnie (2020a): *A Life on Our Planet. My Witness Statement and A Vision for the Future*. Witness Books, London.
- Attenborough, David – Hughes, Jonnie (2020b): *Egy élet a bolygónkon. A szemtanú vallomása – és látomás a Föld jövőjéről*. Park Kiadó, Budapest.
- Baur, Bruno (2010): *Biodiversität*. Haupt Verlag, Bern–Stuttgart–Wien.
- BBC: World's wealthiest, at heart of climate problem', 2021. (Elérhető: <https://www.bbc.com/news/science-environment-56723560>. Letöltés ideje: 2021.04.13.).
- Convention on Biological Diversity: Conference of the Parties (COP). (Elérhető: cbd.int/cop/. Letöltés ideje: 2022.04.23.).
- Convention on Biological Diversity: List of Parties – CBD. (Elérhető: <https://www.cbd.int/information/parties.shtml#tab=0>. Letöltés ideje: 2021.12.01.).
- COP26: The Glasgow Climate Pact. (Elérhető: <https://ukcop26.org/wp-content/uploads/2021/11/COP26-Presidency-Outcomes-The-Climate-Pact.pdf>. Letöltés ideje: 2021.11.14.).
- Eiden, Hanns-Christoph – Begemann, Frank – Schröder, Stefan – Blümlein, Gabriele (2014): Agrobiodiversität – Schlüssel für nachhaltige Landwirtschaftsentwicklung. In: Härtel, Ines (ed.): *Nachhaltigkeit, Energiewende, Klimawandel, Welternährung*. Baden-Baden, 194–213.
- Európai Tanács: Az ENSZ éghajlatváltozási konferenciája (COP26) – A világ vezetőinek csúcstalálkozója (Glasgow, Egyesült Királyság), 2021. november 1. (Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/international-summit/2021/11/01/>. Letöltés ideje: 2021.11.30.).
- Faragó Tibor – Schmuck Erzsébet (szerk.) (2012): *A biológiai sokféleség megőrzése. Az élet sokszínűsége*. Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest.
- Fodor László (2019): *A falu füstje. A települési önkormányzatok és a környezet védelme a 21. század eleji Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- International Institute for Sustainable Development. (Elérhető: <http://sdg.iisd.org/events/2020-un-biodiversity-conference/>. Letöltés ideje: 2021.10.20.).
- Kimminich, Otto – Freiherr von Lersner, Heinrich – Storm, Peter-Christoph (eds.) (1994): *Handwörterbuch des Umweltrechts*. 2. Aufl., II. Band: Nachbarrecht – Zweitmeldung, Erich Schmidt Verlag, Berlin
- Kloepper, Michael (2011): *Umweltschutzrecht*. 2. Aufl., Verlag C. H. Beck, München.
- Koch, Hans-Joachim (ed.) (2010): *Umweltrecht*. 3. Aufl., Verlag Franz Vahlen, München.
- Korhonen, Jouni – Honkasalo, Antero – Seppälä, Jyri (2018): Circular Economy: The Concept and its Limitations. In: *Ecological Economics*. Volume 143/2018.
- Kotzur, Markus (2008): Das Übereinkommen über die biologische Vielfalt und die Rechte indigener Völker. In: *Zeitschrift für Umwelt und Recht (ZUR)*. 5/2008.
- Lag 21 Netzwerk Nachhaltigkeit NRW (2021): Weltbiodiversitätsgipfel: Ergebnisse, Hintergründe und Materialien zur 15. Convention on Biological Diversity. (Elérhető: <https://www.lag21.de/aktuelles/details/Weltbiodiversitaetsgipfel-infos/>. Letöltés ideje: 2021.10.20.).

- Marschall, Ilke – Lipp, Torsten – Schumacher, Jochen (2008): Die Biodiversitätskonvention und die Landschaft. Strategien und Instrumente zur Umsetzung der Biodiversitätskonvention „in situ“. In: *Natur und Recht (NuR)*. 2008, Heft 30.
- McSweeney, Robert (2020): Explainer: Nine “Tipping points” that could be triggered by climate change. In: *Carbon Brief*. (Elérhető: <https://www.carbonbrief.org/explainer-nine-tipping-points-that-could-be-triggered-by-climate-change>. Letöltés ideje: 2020.02.10.).
- Milinski M. – Sommerfeld R. D. – Krambeck H. J. – Reed F. A. – Marotzke J. (2008): The collective-risk social dilemma and the prevention of simulated dangerous climate change. In: *PNAS*. 105/2008.
- NABU (2021): Ein verlorenes Jahrzehnt. Globaler Bericht zum Zustand der Biodiversität. (Elérhető: <https://www.nabu.de/natur-und-landschaft/naturschutz/weltweit/globale-biodiversitaetspolitik/28653.html>. Letöltés ideje: 2021. 03. 21.).
- Nechay Gábor – Faragó Tibor (szerk.) (1992): *Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Egyezménye a Biológiai Sokféleségről*. ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia Magyar Nemzeti Bizottsága, Budapest. (Elérhető: http://real.mtak.hu/103143/1/1992-Biodiv_egyezm-Ri-oMNB.pdf. Letöltés ideje: 2021.05.27.).
- Portfolio.hu: Elképesztő jelentéssel állt elő az amerikai titkosszolgálat: Mad Max-szerű világban fogunk élni, ha így folytatjuk, 2121. (Elérhető: https://www.portfolio.hu/global/20211026/elkepeszto-jelentessele-allt-elo-az-amerikai-titkosszolgalat-mad-max-szeru-vilagban-fogunk-elni-ha-igy-folytatjuk-507054?utm_source=index.hu&utm_medium=doboz&utm_campaign=link. Letöltés ideje: 2021.10.26.).
- Qubit.hu: Ha már nyakunkon a klímaválság, legyünk mi az együttműködők, ne a potyázók!, 2021. (Elérhető: <https://qubit.hu/2021/08/27/ha-mar-nyakunkon-a-klimavalsag-legyunk-mi-az-egyuttmukodok-ne-a-potyazok>. Letöltés ideje: 2021.08.27.).
- Rockström, Johan – Steffen, Will – Noone, Kevin – Persson, Åsa – Chapin, F. Stuart III – Lambin, Eric – Lenton, Timothy M. – Scheffer, Marten – Folke, Carl – Schellnhuber, Hans Joachim – Nykvist, Björn – de Wit, Cynthia A. – Hughes, Terry –van der Leeuw, Sander – Rodhe, Hennin – Sörlin, Sverker – Snyder, Peter K. – Costanza, Robert – Svedin, Uno–Falkenmark, Malin – Karlberg Louise–Corell, Robert W. – Fabry, Victoria J. – Hansen, James – Walker, Brian – Liverman, Diana – Richardson, Katherine – Crutzen, Paul – Foley, Jonathan (2009): Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. In: *Ecology and Society*. Vol 2/2009, (Art. 32).
- Ruffert, Matthias (1993): Zu den Ergebnissen der Konferenz der Vereinten Nationen für Umwelt und Entwicklung. In: *Jahrbuch des Umwelt- und Technikrechts 1993*. R. v. Decker’s Verlag, Heidelberg, 397–408.
- Schlacke, Sabine (2016): Das Übereinkommen über biologische Vielfalt: Steuerungskraft und Perspektiven. In: *Archiv des Völkerrechts*. Jahrgang 54, 2016, Heft 4. (Elérhető: <https://doi.org/10.1628/000389216x14858493274259>. Letöltés ideje: 2021.09.10.).
- Tagesschau.de: UN-Artenschutzkonferenz COP-15. China sagt Millionen für Artenschutz zu. (Elérhető: <https://www.tagesschau.de/ausland/china-artenschutz-101.html>. Letöltés ideje: 2021.10.20.).
- Újvári Emese (2021a): A Nagojai Jegyzőkönyv hatása a biokálzódás elleni küzdelemre: Eredmények és kihívások. In: *Pro Futuro*. 2021, 11: 1. sz.
- Újvári Emese (2020a): Der Schutz der Biodiversität durch Völkerrecht – Unter besonderer Berücksichtigung der Rolle des Übereinkommens über die biologische Vielfalt und des Cartagena Protokolls I. In: *Jog-Állam-Politika*. 2020/ 2. sz.
- Újvári Emese (2020b): Der Schutz der Biodiversität durch Völkerrecht – Unter besonderer Berücksichtigung der Rolle des Übereinkommens über die biologische Vielfalt und des Cartagena Protokolls II. In: *Jog-Állam-Politika*. 2020/3. sz.

- Újvári Emese (2021b): ENSZ biodiverzitás-jelentés: kudarcok és feladatok. In: *KOZJAVAK. HU, Az MTA-DE Közzolgálatási Kutatócsoport blogja*, 2021. (Elérhető: <https://kozjapak.hu/ensz-biodiverzitas-jelentes-kudarcok-es-feladatok>. Letöltés ideje: 2021.10.13.).
- UN Environment Programme: UN Biodiversity Conference (COP 15). (Elérhető: <https://www.unep.org/events/conference/un-biodiversity-conference-cop-15>. Letöltés ideje: 2022.04.25.).
- Wolfrum, Rüdiger (2001): Biodiversität – juristische, insbesondere Völkerrechtliche Aspekte ihres Schutzes. In: Janich, Peter–Gutmann, Mathias–Prieß, Kathrin (eds.): *Biodiversität. Wissenschaftliche Grundlagen und gesetzliche Relevanz*. Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg – New York.
- WWF: Das UN-Übereinkommen zur biologischen Vielfalt. (Elérhető: <https://www.wwf.de/themen-projekte/biologische-vielfalt/reichtum-der-natur/cbd-die-un-konvention>. Letöltés ideje: 2021.10.15.).

JOGFORRÁSOK

- A biológiai sokféleség megőrzésére vonatkozó, 2021-2030 közötti időszakra szóló nemzeti stratégia – Tervezet (2021. október 12.). Letölthető: A Biológiai Sokféleség Egyezmény magyarországi honlapja (2021a): Szakmai fórum a megújuló, 2030-ig szóló Nemzeti Biodiverzitás Stratégia tervezetének megismerése és megvitatása céljából. (Elérhető: <http://www.biodiv.hu/news/szakmai-forum-a-megujulo-2030-ig-szolo-nemzeti-biodiverzitas-strategia>. Letöltés ideje: 2021.10.22.).
- Convention on Biological Diversity. (Elérhető: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>. Letöltés ideje: 2021.03.21.).
- European Commission: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives, Brussels 20.05.2020, COM(2020) 380 final, EUR-Lex Access to European Union law (2021). (Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380>. Letöltés ideje: 2021.11.30.).
- Európai Bizottság: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia Hozzuk vissza a természetet az életünkbe! Brüsszel, 2020.5.20. COM(2020) 380 final. (Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a3c806a6-9ab3-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0015.02/DOC_1&format=PDF. Letöltés ideje: 2021.11.30.).
- Európai Bizottság: Melléklet a következőhöz: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia Hozzuk vissza a természetet az életünkbe! Brüsszel, 2020.5.20. COM(2020) 380 final annex. (Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a3c806a6-9ab3-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0015.02/DOC_2&format=PDF. Letöltés ideje: 2021.11.30.).
- Food Agriculture Organization of the United Nations: Status of the World's Soil Resources. (Elérhető: <http://www.fao.org/3/i5199e/i5199e.pdf>. Letöltés ideje: 2021.04.15.).
- Global Biodiversity Outlook 5. (Elérhető: <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-en.pdf>. Letöltés ideje: 2021.03.21.).

- Kunming Declaration. Declaration from the High-Level Segment of the UN Biodiversity Conference 2020 (Part 1) under the theme: "Ecological civilization: building a shared future for all life on Earth", (Final Draft). (Elérhető: <https://www.cbd.int/doc/c/df35/4b94/5e-86e1ee09bc8c7d4b35aaf0/kunmingdeclaration-en.pdf>. Letöltés ideje: 2021.11.01.).
- Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Biodiversity Targets. (Elérhető: <https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-10/cop-10-dec-02-en.pdf>. Letöltés ideje: 2021.03.21.).
- United Nations: COP26 The Glasgow Climate Pact. (Elérhető: <https://ukcop26.org/wp-content/uploads/2021/11/COP26-Presidency-Outcomes-The-Climature-Pact.pdf>. Letöltés ideje: 2021.11.14.).

A modern állam középkori és kora újkori gyökerei

ABSTRACT

The formation and characteristics of the modern territorial state (Westphalian state, nation-state) have been researched extensively and deeply in historiography and social sciences. The rise of globalization and the decline of the Westphalian state shed new light on the problem of the European state-building process. In recent decades, there has been an increasing emphasis on the medieval origins of the modern state, which has made our knowledge on the European state development more refined. The present study seeks to produce results building on historical research and relevant even to political science, when it integrates the process of the modern state's formation from medieval antecedents to the emergence of the modern nation-state. Five crucial issues are presented, which are distinct stages of the European state development: 1.) At the turn of the 12th-13th centuries medieval Western European "borders" have emerged, which still influences contemporary national borders. 2.) The results of state-building in Western Europe in the 12th-14th centuries are characteristic examples that medieval state initiatives were successful mainly in the financial and judicial fields, but not so much in the military and administrative fields. 3.) The birth of the European state system with the balance of power at the turn of the 15th-16th centuries can be considered as a turning point, because it has installed the dynamics of state-building into an international context. 4.) Military strength („military revolution") proved to be a decisive factor for the early modern absolutist states, which explains the radical increase of the power techniques and political areas. 5.) The birth of the idea of a sovereign secular state in the 14th-17th centuries have given rise to a radical concept of power that has allowed for an unprecedented degree of control over the subjects. The expanding means of power of the early modern state prepared the formation of the modern nation-state in many aspects. The outlined model of state-building can only be interpreted in a European context, where instead of the „imperial pattern" a polycentric system of states emerged, which is responsible for the exceptional dynamics of European development.

Keywords: Westphalian state ■ postwestphalian state ■ state-building ■ balance of power ■ military revolution

I. BEVEZETÉS

A modern állam kialakulását a megértő szociológia klasszikusa, Max Weber a racionális bürokrácia létrejöttével azonosította.^[1] Az újkori európai állam ideáltípusa számos további sajátosság mentén jellemezhető. A modern állam egyben területi állam (*territorial state*), amely nem személyes hűbéri kapcsolatokon, hanem személytelen elveken alapul. A családi, hűbéri, illetve vérségi, dinasztikus uralom helyett a terület feletti hatalom megteremtése kerül a középpontba. Az újkori állam az erőszak-monopólium egyetlen birtokosa, lefegyverzi alattvalóit, és elveszi tőlük az önbíráskodás lehetőségét. Erre a jelenségre utal a párbajok betiltása Richelieu bíboros Franciaországában, a 17. század során. A modern közigazgatás elsősorban a jogra és jogászokra támaszkodik, és igyekszik kiküszöbölni a személyességet a hatalmi mechanizmusokból. Nemzetközileg az államok „kemény héjú biliárdgolyóknak” tekinthetők, amelyek diplomáciája és hadseregei összecsapnak az államközi konfliktusok során, míg a társadalmak alig kerülnek kapcsolatba egymással.^[2] A nemzetközi viszonyokban egyedül az állami szereplők léteznek, amelyek a szuverenitás kizárólagos birtokosai alattvalóikkal szemben, és nem ismernek el semmiféle hatalmat maguk fölött. A harmincéves háborút (1618-1648) lezáró vesztfáliai béke következtében a császár kiüresedő hatalma a Német-római Birodalomban jól mutatja a fejedelmi szuverenitás kiteljesedő prioritását a középkori univerzalizmus korábbi formájával szemben. Ettől fogva az európai államok közössége nem a pápai és a császári hatalom tekintélyére, hanem a korlátlan állami szuverenitásra épült (vesztfáliai állam).^[3] Az államközpontú rendszer a 17-18. században jött létre, és egészen az első világháború kitöréséig (1914) jellemezte a nemzetközi kapcsolatokat.

Az állami szereplők magatartását elsősorban az államérdek (*raison d' état*) határozza meg. Az egyes államoknak nem értekeik – ideológiájuk –, hanem érdekeik vannak, és azok maximalizálására törekednek a nemzetközi küzdőtéren. Maga a harmincéves háború jellege jól érzékelteti az államérdeken nyugvó európai hatalmi rendszer születését. A küzdelemben egyre inkább háttérbe szorultak a háború kezdetén meghatározó vallási szempontok, és világossá vált, hogy a harc igazi tétje az európai hegemonia megszerzése. A katolikus–protestáns ellentét helyett a Habsburg–francia vetélkedés került az események középpontjába. A katolikus Franciaország XIII. Lajos (1610-1643) első minisztere, Richelieu külpolitikájával a protestáns svédek támogatata, hogy megtörje a hasonlóan katolikus spanyol Habsburgok hegemoniáját Európában.^[4] A vesztfáliai békével kialakuló „államok Európája” a hatalmi egyensúly (*balance of power*) logikája alapján működött a 17-19. században.

[1] Weber, 1979, 269-273.

[2] Kiss, 2009, 22-31.

[3] A szakirodalom használja a *westphalian system*, *westphalian state*, *westphalian state system*, *westphalian sovereignty* kifejezéseket.

[4] Parker, 2001.

A kora újkorban (16-18. század) létrejövő territoriális államok a nagy francia forradalom (1789) után megszülető nemzetállamok előzményét alkották. A 19. századi nemzetállam az előző korszakban kibontakozó államépítés betetőzésének tekinthető. Az abszolutista monarchiák a hatalom összpontosításának addig nem látott mértékét hozták létre, ami meghaladta a középkori rendi monarchia az uralkodó és a rendek közötti hatalommegosztásra épülő szerkezetét. A kora újkori abszolutizmusok figyelmen kívül hagytak vagy felszámoltak középkorból eredő jogokat, autonómiákat, és mellőzték a parlamentet. A nemzetállam megszületése ahhoz a pillanathoz köthető, amikor az abszolutista uralkodók érdekében gyakorolt hatalmi technikákat egy szélesebb politikai közösség legitimálta, amelynek tagjait közös történelmi hagyományok és kulturális identitás kötötték össze. A nemzetállamokat a 19. századi történetírás az európai fejlődés betetőzésének tekintette. A kortársak szerint az európai civilizáció alakulása az egyén emancipációját lehetővé tevő polgári társadalom felé haladt, aminek színteréül a nemzetállamok szolgáltak. A felvilágosodás eszméiben gyökerező liberalizmus és demokrácia nem volt elképzelhető nemzetállamok nélkül, hiszen a liberális-demokratikus politikai berendezkedés nemzeti keretek között valósult meg. Államszervezési technikákat illetően a nemzetállam a vesztfáliai állam örökösének tekinthető.

A liberális-demokratikus nemzetállami paradigmát több irányból érte kihívás a modern korban. A 19. század utolsó harmadában az erő és a hatalom (*Macht*) kultuszán nyugvó nacionalista eszmék – leginkább a német kultúrkörben –, majd a 20. század első felében a jobb és baloldali totalitárius államfelfogások – náciizmus, fasizmus, kommunizmus – jelentettek fenyegetést. Ezek ugyan megőrizték – részben meg is haladták – a nemzetállami kereteket, de felszámolták a liberális és demokratikus legitimitációt. A 20. század derekától a kihívások már eltérő irányból érkeztek. A második világháború alatt kibontakozó légi hadviselés alapvető kihívást intézett a területi állam logikája ellen, amikor bevezette a „harmadik dimenziót” a hadviselés történetébe. Ettől fogva kérdésessé vált, hogy beszélhetünk-e egyáltalán a vesztfáliai szuverenitás érvényességéről, hiszen a légi uralom megszerzésével bármely területi állam működése megbénítható. Hasonlóan fontos mozzanat, hogy a második világháború végén létrejött ENSZ-rendszer elvei több ponton korlátozták a nemzetállami szuverenitást. A roosevelti Grand Design liberális szabadkereskedelmi rendszer létrehozását ajánlotta, amelyet nemzetközi intézmények (az ENSZ és szakosított intézményei) működtetnek. A nemzetállamok rákényszerültek volna a vámok gyors lebontására, és a bretton woods-i rendszer korlátozta volna árfolyampolitikai kompetenciáikat. Az ENSZ tagjaivá váló államok – legalábbis elvileg – lemondtak volna az erőszakról, mivel a Biztonsági Tanács a béke és biztonság kérdésében kötelező erővel bíró határozatokat hozhatott. A kibontakozó hidegháború miatt ezek az elvek csak részben valósultak meg, valamint a diplomáciai és gazdaságpolitikai gyakorlat sokat módosított rajtuk, mégis az amerikai ihletésű „nemzetközi liberalizmus” hatása mutatkozik meg bennük, amely több ponton felülírta a klasszikus vesztfáliai szuverenitás koncepcióját. A nemzetállami paradigmával

szembeni harmadik kihívás a világgazdasági folyamatok felől érkezett. Az 1950-60-as évek markáns gazdasági növekedése egyelőre nemzetgazdasági keretek között zajlott, de a globális gazdaság kialakulását gyorsította meg. Az 1970-80-as évektől a világgazdaság fejlődése újabb szakaszába lépett, és a gazdasági globalizáció kibontakozásának lehetünk szemtanúi, ami nyomást gyakorolt a nemzetállami szuverenitásra. A jelenség aktualitására, valamint a róla szóló bőséges szakirodalomra való tekintettel nem szükséges részletesen kifejtenünk a globalizáció következményeit.^[5] A jelen gondolatmenet összefüggésében elegendő annyit megjegyezni, hogy a globális kapitalizmus felívelése soha nem látott mértékben korlátozta a nemzetállami szuverenitást. A nemzetközi rendszerben olyan gazdasági aktorok – nem állami szereplők – sora jelent meg (transznacionális vállalatok), amelyek már nem kötődnek nemzetgazdaságokhoz. A negyedik kihívás a háború természetének megváltozásából fakadt, az 1990 utáni posztbipoláris világban egybefonódva a nemzetállamok területi egysége ellen kihívást intéző etnikai szeparatizmusok és vallási fundamentalizmusok megélnkülésével. Az elmúlt három évtizedben a nemzetközi konfliktusokban a reguláris hadseregek mellett/helyett megjelentek a paramilitáris alakulatok – fegyveres etnikai-törzsi csoportok, terrorszervezetek –, amelyekkel szemben a speciális kiképzésű elit zsoldoscsapatok hatékonyabban tudnak fellépni, mint a hagyományos állandó hadseregek. Ezeknek az erőknél a növekvő aktivitása valódi veszélyt jelent a területi államok egységére, és szélsőséges esetben egyes országok szétesésével járhat. Mindent egybevetve, az elmúlt évtizedekben megtapasztalhattuk az államközponitú vesztfáliai rendszer lassú leáldozását. A nemzetközi rendszer szereplői között éppúgy találunk transznacionális nagyvállalatokat, mint nem kormányzati nemzetközi szervezeteket (NGO) és terrorszervezeteket. Ezek figyelembevételével a nemzetközi kapcsolatok elmélete meghatározó jelenségként tárgyalja a posztvesztfáliai rendszer megszületését.

Az eddigiekben a modern területi állam válságához vezető gazdasági és politikai folyamatokat mutattuk be, de a liberális-demokratikus nemzetállami paradigma a történet- és társadalomtudományokban is elveszítette mértékadó szerepét. A két világháború közötti történettudomány újító irányzatai – mint a francia Annales-iskola – már a nemzeti történelmek ábrázolását meghaladó „európai történetírás” megteremtésére törekedtek.^[6] A második világháború után kibontakozó európai integrációs folyamat kedvezett ezeknek az elképzeléseknek, hiszen a történészek számára érdekessé váltak az európai fejlődés közös gyökerei.^[7] Az 1960-as évektől megélnkülő újbaloldali (neomarxista) irányzatok a világrendszer elméletek (centrum-periféria elméletek) kimunkálása révén intéztek kihívást a hegemon nyugati civilizáció „termékének” tartott nemzetállam ellen.^[8] Az újbaloldali gondolkodás szerint az európai nemzetállamok

[5] Lechner – Boli, 2000.

[6] Le Goff, 2008, 15-17.

[7] Hay, 1957.

[8] Frank, 1978; Wallerstein, 1974; Wolf, 1995.

a világgazdaság egyenlőtlen viszonyainak tágabb keretében értelmezhetők, mert kizsákmányolják a kevésbé fejlett országokat. A liberális-demokratikus nemzetállam gazdasági sikere nem polgárságuk munkájának jogos gyümölcsein alapszik, hanem erőszakos jövedelemátcsoportosítás következménye a centrum-országok irányába a perifériák felől. Ráadásul ebben nemcsak az egyenlőtlen gazdasági kapcsolatok, hanem a modern államok katonai fölénye és erőszak-szervezeti is számottevő szerepet játszanak. A neomarxisták a világgazdaság szélesebb kapcsolatrendszerében viszonylagossá tették a nemzetállamok tevékenységét, és „leleplezni” vélték sikerük valódi okait.

Hasonló irányba mutattak a liberálisok elképzelései a második világháború utáni évtizedekben. Már a Roosevelt-féle Grand Design is a „nemzetközi liberalizmus” számára készített utat, ahol a szabadkereskedelmi rendszer működőképességének biztosítása a nemzetállami kompetenciák korlátozását feltételezte. Ennek európai változatát képviselték a Jacob Viner által kidolgozott vámuio-elméletek, amelyek az európai integrációs folyamat kereskedelemelméleti alátámasztását szolgálták.^[9] Az első integrációs szervezetek – OEEC, Montánunió – megszületésében a „társadalommérnök” funkcionalisták elképzelései játszottak szerepet, akik az ipari fejlődés hatékonysági, méretgazdaságossági követelményeiből vezették le a nemzetközi kooperáció és a nemzetállami szuverenitás szűkítésének elkerülhetetlenségét.^[10] Ugyanezek a megfontolások a neofunkcionalista iskola nézeteiben tértek vissza az 1960-as években.^[11]

A nemzetállammal kapcsolatos vitákat bonyolítja, hogy az elmúlt évtizedekben az újbaloldali (posztkolonialista) nézetek hatására megkérdőjeleződött a nyugati/európai civilizáció alapértékeibe vetett hit. A liberális-demokratikus nemzetállamot a történet- és társadalomtudományok sokáig az európai civilizáció mértékadó jelenségeként tartották számon, s létrejöttét a nemzeti történetírások harmonikus és szerves folyamatként fogták fel. A vesztfáliai szuverenitás hanyatlásával már a nemzetállamot sem tekintjük magától értetődő kategóriának, ami újszerű megközelítések előtt nyitott utat. Általában véve, a modern területi állam kialakulását ma diszharmonikus és konfliktusos, ráadásul időben mind hosszabban elnyúló folyamatnak látjuk. A modern állam születése egészen az érett középkortól (11-13. század) a nagy francia forradalomig (1789) tartott, és az európai történelem számottevő részét átfogta.

A liberális-demokratikus nemzetállami paradigma szerves fejlődést hangsúlyozó felfogása ellen intézett drámai kihívást Michel Foucault (1926-1984), aki a modernség kezdeteit a kora újkor évszázadaiba helyezte, és egy újszerű hatalmfelfogás manifesztációjának tartotta. Foucault a felügyelet, a börtön és az elmebetegség történetét írta meg megrázó hatású könyveiben.^[12] A modern hatalmi technikákat hatékony és személytelen fenoménként ragadta meg, ame-

[9] Viner, 1950.

[10] Mitrany, 1933.

[11] Haas, 1964.

[12] Foucault, 1975.

lyek kialakulása gyökeresen megváltoztatta az egyén és a hatalom viszonyát. Foucault szerint a létrejövő demokratikus garanciák ellenére sincsenek biztosítékok, hogy az egyének nem válnak az új hatalomfelfogás áldozataivá a modern korban. A francia filozófus arra törekedett, hogy történeti antropológiai vizsgálatokkal bemutassa, hogyan született meg a hatalom és a felügyelet kora újkori felfogása. Foucault-ot olvasva nem a liberális-demokratikus legitimációba vetett bizalmunk erősödik meg, hanem az újszerű hatalmi technikák miatt érzett egzisztenciális szorongás.^[13]

Foucault történeti antropológiai vizsgálódások alapján alakította ki elgondolását. Nézőpontja szerint a születőben lévő modern állam nem tekinthető a „szabadság birodalmának”. A történettudomány hasonló következtetésekre jutott a kora újkori állam szerepét illetően. Pierre Chaunu *A klasszikus Európa* című könyvében kiemelte, hogy az állam erőforrásai a 16-18. században rendkívüli ütemben bővültek a népesség és a gazdaság szerényebb gyarapodásához képest.^[14] Emmanuel Le Roy Ladurie úgy fogalmazott, hogy az Állam és a Hadsereg a társadalmi piramis csúcán az a két struktúra, ami mindazt felemészti, ami alatta található.^[15] Geoffrey Parker „katonai forradalomról” (*military revolution*) értekezett, ami hozzájárult az európai államok katonai erejének növekedéséhez, de hatalmas áldozatokot követelt meg az alattvalóktól.^[16] A modern államépítés döntő mozzanatának tekinthető az új hatalmi technikák érvényre juttatása, amelyek addig nem látott hatékonyságot tettek lehetővé, de támadást intéztek a középkorból örökölt „szabadságok” és autonómiák ellen. A kialakuló abszolutista államok évszázadokon át mellőzték a liberális és demokratikus garanciákat, miközben katonai erejük a 16-17. században rendkívüli expanzió ment keresztül.

A katonai forradalom jelensége lehetővé teszi a vesztfáliai rendszer megszületésének jobb megértését. A katonai reform és a hadsereg létszámának növelése az összes európai állam számára elkerülhetetlenné vált, mert ezek birtokában az erősebb államok egyszerűen elsöpörték volna a gyengébbeket. A diplomácia és a háború kulcskérdéssé vált a kora újkorban. A hadviselés „költségrobbanása” kikényszerítette az adózás jobb megszervezését, ami a középkorból örökölt közigazgatás átszervezését igényelte. A történettudomány ma nagyjából egyetért a modern állam létrejöttének „externalista” koncepciójával. A klasszikus marxizmus az abszolutista állam kialakulásakor még erőteljesen hangsúlyozta az „endogén változók” fontosságát, a városok, a polgárság és a kapitalizmus felemelkedését, ami lehetővé tette az érintett országok egységé szerveződését,

[13] Ehhez A „vesztfáliai állam” születése c., megjelenés alatt álló saját tanulmányom.

[14] Chaunu, 1971, 32-33., 36.

[15] Vekardi, 1986, 23.

[16] Parker, 1988. A military revolution fogalmát először Michael Robert használta az 1950-es években a 17. századi svéd hadseregre vonatkozóan, később Parker kiterjesztette a 16-17. századi Európára.

és megfelelő anyagi eszközöket bocsátott az uralkodók rendelkezésére. Ezt a felfogást nevezhetjük a modern állam felemelkedését tárgyaló „internalista” koncepciónak. A *maistream* történettudomány arra hívja fel a figyelmet, hogy az „exogén változóknak” vélhetően nagyobb jelentősége volt, mert az államok folyamatos külső nyomás alatt cselekedtek, amikor katonai, pénzügyi és közigazgatási reformokra kényszerültek. A külső tényezők szerepének elsődlegességét elismerve beszélhetünk a modern állam születésének „externalista” felfogásáról.^[17]

A modern állam kora újkori felemelkedésének okait és következményeit illetően nagyjából egyetért a történettudomány. A vesztfáliei állam születési dinamikája külső konfliktusokon alapult, de belső konfliktusokat is gerjesztett, hiszen az államoknak agresszívan kellett fellépniük társadalmakkal szemben, ha ki akarták sajtolni belőlük a szükséges erőforrásokat. Ez indokolja a 16-17. századi államépítés diszharmonikus vonásait, amit beható elemzésben részesített a történetírás. Kevesebb figyelmet kaptak a modern államok középkori gyökerei, amelyek a 12-13. századig nyúlnak vissza. A magánjogi kapcsolatokon nyugvó hűbéri berendezkedést meghaladó államépítés első hulláma az angol és a francia monarchia létrejöttével bontakozott ki Nyugat-Európában. A jeles amerikai medievista, Joseph Strayer (1904-1987) *On the Medieval Origins of the Modern State* című, 1970-ben megjelent könyvében kiemelte, hogy a középkori államkezdemények általában igazságszolgáltatási és pénzügyi intézmények voltak, s nem annyira közigazgatási és katonai szervezetek kiépülésével jártak együtt.^[18] Strayer észrevételei a történészek következő generációja számára is kijelölték az utat a modern állam középkori gyökereinek kutatásához. A középkori államépítés eredményeinek összegzése hozzájárulhat az európai történelem lényegi karaktervonásainak megértéséhez, valamint a jog- és államtudományok számára is értékes következtetésekkel szolgálhat. Az elkövetkezőkben főleg a középkori gyökerek bemutatására törekszünk, de kitérünk a kora újkori folyamatokra is, és egységes szerkezetbe foglaljuk a modern állam felemelkedésének folyamatát.

II. A HATÁROK MEGFORMÁLÓDÁSA

A kora középkorban (7-10. század) a latin keresztény Európa a mai Franciaországot, a Benelux-államokat, Itália és Németország nagyobb részét, illetve Angliát foglalta magába.^[19] Az iszlám terjeszkedése a 8. században a keresztény Vizigót Királyság bukásához vezetett az Ibériai-félszigeten. Dél-Itáliában bizánci helyőrségek állomásoztak, a Földközi-tengert muszlim és bizánci flották uralták. Közép- és Kelet-Európa, Skandinávia területén germán és szláv törzsek

[17] Anderson, 1989, 77.

[18] Strayer, 1970.

[19] Ehhez a fejezethez: Zsinka, 2018, 172-173., 181.

telepedtek le, amelyek között egyelőre nem terjedt el a kereszténység, és az államalapításig sem jutottak el. A latin nyugat-európai térség meghatározó állama a 7-8. században a Frank Királyság volt, amely Nagy Károly (768-814) hódításai révén kiterjesztette határait. A Karoling frank uralkodó tehetséges hadvezérnek bizonyult, amikor elfoglalta Szászföldet, a bajor és osztrák területeket, a Dunántúlt és az Ibériai-félsziget északi részét. Nagy Károly, az angolszász királyságok kivételével, Nyugat-Európa nagy részét a frank államban egyesítette, és közel jutott ahhoz, hogy az egész latin nyugati civilizációt egyetlen keresztény birodalomba integrálja. Államszervező szerepét ismerte el III. Leó pápa, amikor 800-ban, Rómában császárrá koronázta.

A Karoling frank császárság a Római Birodalom örökösének tartotta magát. Az ókori Róma a korabeli lakott világ (*oikumené*) jelentős részére kiterjedő, univerzális birodalom volt, amely egyetlen politikai keretbe foglalta a mediterrán antik civilizációt. Kettéválása, majd a Nyugat-római Császárság bukása után a Bizánci Császárság vitte tovább a római politikai örökséget. Mivel a kései antikvitás (4-6. század) alatt a császárság maga is kereszténnyé vált, a latin keresztény civilizáció története során a római császárszeme a politikai főhatalom iránti igénytelé vált azonossá.^[20] A középkori császárság idővel fikcióvá üreseedt, és a „birodalmi modell” érvényesülése helyett inkább politikai eszmeként gyakorolt hatást. A leghatalmasabb uralkodók ugyan a császári címre áhítoztak, de a Nyugat-római Császárság bukása után Európában már nem jött létre igazi birodalom. Nagyobb történelmi távlatban Nagy Károly császársága is legfeljebb átmeneti képződménynek tekinthető. A Frank Császárság felbomlása után a születő Német-római Császárság (962-1806) már inkább a német nemzethez, mint az egyetemesség eszméjéhez kötődött.

Az ezredfordulót követően egymás után szerveződtek meg a nyugat-európai keresztény monarchiák, amelyek közül ugyan a császárság volt a legtekintélyesebb, de fel sem merült, hogy az egész nyugati keresztény civilizációt saját égíse alatt egyesítené. A 11-12. századtól inkább „keresztény nemzetközösségről” (*Respublica Christiana*) beszélhetünk, mint birodalomról (*Imperium Romanum*).^[21] Az európai történelem iránya a római császárszeme befolyása ellenére a politikai partikularizmusok megerősödése felé mutatott. Míg az Európán kívüli világban többször felemelkedett egy civilizáció egészét magába foglaló birodalom, a latin keresztény Európában az erősödő államok mind nagyobb befolyásra tettek szert. Ez tükröződik a francia királyok jogászai által képviselt jogértelmezésben, hogy „a király császár a maga országában” (*rex est imperator in regno suo*). A francia királyok álláspontja, hogy nem ismernek el maguk fölött állónak senkit, még a császárt sem, jól érzékelteti a kialakuló európai államok szuverenitás iránti igényét. Úgy tűnik, hogy a policentrikus államrendszer számottevő mértékben felelős az európai fejlődés kivételes dinamikájáért.^[22] S arra

[20] Folz, 1969.

[21] Halecki, 1993, 121.

[22] Az államok közötti verseny, mint az európai dinamika alapja: Ferguson, 2011b, 53-85.

sem érdektelen rámutatni, hogy ennek a berendezkedésnek a kezdetei már a középkorban létrejöttek.

A Frank Birodalom felbomlásának következményei mellett a másik alapvető változás a keresztény európai civilizáció térbeli terjeszkedésében ragadható meg. A 8-9. században legfeljebb Karoling „kis-Európáról” beszélhetünk, amely a mai Franciaország, Németország és Itália területét foglalta egyetlen államba. Az ezredfordulón néhány generáció leforgása alatt bekövetkezett Közép-Európa – Csehország, Lengyelország, Magyarország – és Skandinávia – Dánia, Norvégia – megtérése, amit államalapítások kísértek. Ezeknek a területeknek a sikeres evangelizációja a latin keresztény kultúrközösség részévé avatta Európa skandináv és közép-európai periferiáit. Ráadásul a kijevi Oroszország és a Balkán bizánci hatásra történő megtérése révén kirajzolódott az Atlanti-óceántól a Kelet-európai síkságig tartó keresztény „Nagy-Európa” képe. Bár az ezredforduló keresztény nemzetközössége nem organikus kapcsolódó államok együtteséből állt, és az 1054-es egyházszakadással elmélyültek a római katolikus és az ortodox világ közötti választóvonalak, a változások iránya jól érzékelteti az európai civilizáció térbeli dimenzióinak kitérülését. A lezajló események alapvető jelentőségűnek tekinthetők, hiszen a periferiák csatlakozásával az európai államok számának megnövekedése lehetetlenné tette a „birodalmi modellhez” való visszatérést. Észak- és Közép-Európában a királyságok határai egyelőre képlékenyebbek voltak, de Nyugat-Európában a 12-13. században megkezdődött a határok kialakulása. Ez azt feltételezte, hogy a nyugat-európai uralkodók nemcsak a személyes kapcsolatokat alapuló hűbéri piramis élén gyakorolták hatalmukat, hanem a királyság etoszára is hangsúlyt helyeztek, ami megelőlegezte a területi elven alapuló állam szerepének megnövekedését.

A nyugat-európai határok kialakulásának kezdetei Plantagenet II. Henrik (1154-1189) angol király „birodalmának” létrejöttéhez köthetők.^[23] II. Henrik dinasztikus kapcsolatai és ügyes politikája révén nemcsak Angliát tartotta kezében, hanem a Francia Királyság számos tartományát is. Bár az angol uralkodó Normandia, Bretagne, Maine, Anjou, Poitou és Aquitania birtoklása révén a francia király hűbérese volt, nagyobb hatalommal rendelkezett, mint a gyenge párizsi királyok, akik csupán Ile-de France-t és környékét uralták. A hatalmas „Plantagenet-birodalom” erejére támaszkodva II. Henrik a Brit-szigeteken is hódító politikát folytatott. Az angol királyok közül először törekedett laza formában az írek alávetésére. A Plantagenet-uralkodó Skóciával szemben is sikerrel lépett fel, amikor kiterjesztette az angol fennhatóságot északra, sőt, rákényszerítette a skót királyt, hogy fogadja el hűbéri fennhatóságát. II. Henrik hadjáratai hozzájárultak az angol királyság, valamint a skót és ír területek közötti „határok” tudatosodásához.

Franciaország VII. Lajos (1137-1180) király alatt tehetetlennek bizonyult a Plantagenet-ház fölényével szemben, de utóda, a tehetséges és számító II. Fülöp Ágost (1180-1223) mindent elkövetett II. Henrik halála után, hogy kihasználja az

[23] Váczy, 1936, 534-548.

örökösök, Oroszlánszívű Richárd (1189-1199) és Földnélküli János (1199-1216) angol királyok gyengéit, és felbomlassza a Plantagenet-birtokok kiterjedt konglomerátumát. A francia király számára ez élet-halál harc kérdése volt, hiszen saját országában kellett helyreállítania befolyását. A küzdelem során kialakultak a francia „nemzeti érzés” csírái, és körvonalazódni kezdtek a Francia Királyság határai. II. Henrik utódai elveszítették franciaországi birtokaik nagy részét, ami a párizsi királyok hatalmának kiterjesztéséhez vezetett az ország északi és nyugati területein. A bouvines-i csatában (1214) II. Fülöp Ágost döntő vereséget mért Földnélküli János és szövetségese, IV. (Welf) Ottó német király seregére, ami visszavonhatatlanná tette a francia király addigi hódításait, továbbá megszilárdította országa és a Német-római Császárság határait. II. Fülöp Ágost sikerei következtében a francia monarchia biztosította függetlenségét a császársággal szemben, míg a kontinensről kiszoruló Anglia „nemzeti királysággá” vált.

Ugyanakkor Franciaország déli részén is alapvető változások következtek be. A meggyökerező kathar eretnekséggel szemben a pápa a 12-13. század fordulóján kereszties hadjáratot hirdetett. Mivel II. Fülöp Ágost Anglia elleni háborúja miatt visszautasította, hogy személyesen részt vegyen a hadjáratban, az észak-francia lovagi seregek a kalandor Simon Monfort vezetésével dúlták fel Provence és Languedoc területét. VI. Raymund, a nagyhatalmú toulouse-i gróf kezdetben az eretnekek oldalára állt, így tartományát elfoglalták az északra érkező hadak. A francia lovagok hatalmi ambícióit II. Péter, Aragónia királya igyekezett megfékezni, amikor a szövetséges dél-francia tartományurak érdekében bekapcsolódott a küzdelembe, de serege vereséget szenvedett Muret-nél (1213), és maga is holtan maradt a csatatéren. A francia Délen (*Midi*) lejátszódó kereszties háború számos következménnyel járt. A francia királyok kiterjesztették politikai hatalmukat az addig önálló déli tartományokra, illetve a muret-i csata világossá tette, hogy az ibériai királyságok nem képesek megtartani befolyásukat a Pireneusoktól északra. A 11-12. században Franciaország déli része és Katalónia, Aragónia még egyazon kulturális övezetbe tartoztak a Pireneusok két oldalán, amit az észak-francia gótikával és az intellektuális eljárásokon alapuló skolasztikával szemben a román stílus uralma, a lovagi szerelem és a trubadúr-költészet jellemzett. A 13. század elejétől a francia Észak politikailag és kulturálisan is befolyása alá vonta a Midit, s egyben elszakította a Pireneusoktól délre fekvő vidékektől, amihez ezer szállal kötődött. Először a muret-i csata következményei utaltak világosan arra, hogy a Francia Királyság egészen a Pireneusokig kiterjesztette hatalmát.

Mindent egybevetve, a muret-i (1213) és a bouvines-i (1214) ütközetek hozzájárultak a francia-spanyol/aragon és a francia-német határok megszilárdulásához, továbbá ahhoz, hogy Anglia visszavonuljon természetes határai mögé. 1212 és 1214 között eldőlt, hogy egyáltalán legyenek határok, ami a nyugat-európai politikai struktúra fundamentális változásának tekinthető.^[24] Ezek a tendenciák

[24] Wallerstein, 1983, 45-47.

teljesedtek ki a 13-14. században, amikor folytatódott a határok megszilárdulása, és egyes nyugat-európai monarchiákban, az államépítés eredményeként, megerősödtek a központi hatalom struktúrái.

III. AZ ÁLLAMÉPÍTÉS KEZDETEI

A modern államépítés középkori előzményei először Angliában bontakoztak ki. Amikor 1066-ban Normandiai (Hódító) Vilmos (1066-1087) elfoglalta Angliát, olyan kormányzást vezetett be, amely a politikai hatalmat – a korabeli hűbéri társadalmakhoz képest – egyedülállóan hatékony módon összpontosította az uralkodó kezében. Ez részben a normann típusú hűbéri rendszer jellegéből fakadt, részben visszavezethető volt a szigetország nem túl nagy kiterjedésére, s a hatalmas méretű földesúri birtokok hiányára, továbbá arra, hogy az angol földbirtokos arisztokrácia – Franciaországgal ellentétben – nem rendelkezett a központi hatalom ellen mozgósítható, regionális öntudattal és tartományi intézményekkel. Anglia már a 11-12. században egységes területi állammá vált, amelynek megteremtéséért az európai kontinens uralkodóinak nehéz küzdelmet kellett folytatniuk. De nemcsak a királyi jogkörök, hanem a rendi intézmények is kezdettől fogva országos szinten szerveződtek meg.^[25] Az angol rendiség intézményei éppúgy „nemzeti” szinten összpontosultak, mint a királyi hatalom végrehajtó közegei.

A királyi központosítás első eredményei már Hódító I. Vilmos (1066-1087), I. Henrik (1100-1135) és II. Henrik (1154-1189) uralkodása alatt megmutatkoztak, míg a rendiség kezdeteivel csak a 13. században számolhatunk. I. Vilmos 1086-ban nemcsak koronavazallusaitól, hanem azok alvazallusaitól is esküt követelt (*oath of allegiance*). Bár ez nem volt több egy igen általános hűbéreskүнél, rajta keresztül az uralkodó minden lovagra ki tudta terjeszteni a korona befolyását. Az angol-normann hűbéri rendszer eltért a francia hűbériségtől, ahol az uralkodónak semmiféle ráhatása nem volt vazallusainak a vazallusaira. A királyi központosítás fejlődésére utalt, hogy a 12. században az udvarból fokozatosan kivált a kancellár – alkalmazva az írásos parancsok, a *writ*ek rendszerét – és a befolyásos Exchequer hivatala, amiben a „pénzügyi szakigazgatás” korán önálló formája testesült meg. Vidéken a közigazgatási egységek, a grófságok irányítása a király által évente kinevezett *sheriff*ek kezébe került, aki csakis a királyi hatalomra támaszkodva és a helyi birtokosokkal együttműködve tudta feladatát elvégezni. Az Exchequer központi hivatala idővel évente kétszer ellenőrizte a *sheriff*ek pénzügyi számadásait, ami egyfajta „közigazgatási szakszerűséget” feltételezett.

A korona rendelkezésére álló pénzügyi eszközöket reformintézkedések gya-

[25] Anderson, 1989, 145-148.

rapították. II. Henrik egyszer vetette ki a viking időkből fennmaradt adót, a *danegeldet*, utána regáléjövédelmekre és az uralkodónak legfőbb hűbérúrként járó pénzügyi forrásokra támaszkodott. Régebbi gyakorlat alapján lehetővé tette, hogy hűbéresei, akik nem akartak vagy nem tudtak hadba vonulni, az úgyszemint pajzspénzzel (*scutagium*) megválthatták kötelezettségüket. Ebből az összegből a király azokat a lovagokat és katonákat fizette meg, akik egy-egy hadjárat során csatlakoztak seregéhez. A személyes feudális kötelezettségek helyett a *scutagium* „zsoldosok” felfogadását tette lehetővé. A keresztes háborúk kapcsán a Szentföld védelmére többször vetettek ki az egész országra kiterjedő adókat – ilyen volt a Szaladin-tized –, aminek során a király nem legfőbb hűbérúrként, hanem fejedelmi minőségében járt el.^[26] A pénzügyek és a hadseregvetés alakulása jól érzékelteti a sokat vitatott angol „fattyú feudalizmus” (*bastard feudalism*) korai jeleit és a területi elven alapuló központi hatalom kezdetét.^[27]

Hasonló folyamatra utalt a bírói gyakorlat alakulása. A király által kiküldött vándorbírók a helyi földbirtokosokból álló esküdtekkel együtt ítélkeztek. Nemcsak a királyi tisztviselők esetleges túlkapásaival szemben léptek fel, hanem egyre több területre terjesztették ki jogkörüket (birtokjogi perek), aminek során hatásköröket vontak el a hűbérurak bíróságaitól. Lényeges, hogy az ítéletek végrehajtása során a király közegei együttműködtek a helyi birtokos társadalommal, amiben a fejedelmi hatalom gyakorlása testesült meg a magánérdekekkel szemben. A bírók tevékenysége révén a királyi hatalom hatékony védelemben részesítette a vidéki társadalmat a nagybirtokosok ellen.^[28] Az angol államépítés jól alátámasztja Strayer tézisé, hogy a modern állam középkori előzményei elsősorban pénzügyi és igazságszolgáltatási területen fejlődtek ki. A királyi jogkörökről leválva, bizonyos hatáskörök később a megerősödő parlamenti intézmények kezébe kerültek. Az ország szuverenitását a király és a parlament közösen fejezték ki a 13-14. században, ami nagy horderejű változások lehetőségére utalt.

Az angol fejlődéshez képest a francia államépítés sikere küzdelmesebbnek ígérkezett. A királyi hatalom Angliában erőteljes szervezetté vált, amivel szemben a partikuláris tartományi érdekek és a magánhűbéresek ambíciói kevésbé tudtak érvényesülni. Franciaországban a királyok a 11-12. században csupán Ille-de-France-t tartották ellenőrzésük alatt, és tehetetlenek voltak a hatalmas tartományurakkal – legfőképpen a már említett Plantagenet-birtokokkal – szemben. A francia király mint legfőbb hűbérúr nehezen tudta elfogadtatni nagyhűbéresei feletti jogait. Ezekre hivatkozva a hűbéresek kiskorú utódait gyámsága alá vonhatta, és egyszeri összeg kifizetését követelhetette meg az örökostól a hűbérbirtokba való beiktatás feltételeként. Az uralkodó nagyhűbéresei feletti ítélkezési joga tűnt a leginkább bizonytalannak, ami elsősorban a politikai erőviszonyok függvényében alakult. Mégis, a király idővel érvényesíteni tudta akaratát, aminek klasszikus esetét a Földnélküli János angol király elleni ítélet jelentette,

[26] Molnár, 2005, 38-40.

[27] Bárány, 1999.

[28] E jelenségről tágabb értelemben: Fukuyama, 2012b, 530.; Jany, 2021, 132-134.

aki, számos francia tartomány uraként, II. Fülöp Ágost király hűbérese volt. Az 1202-es ítéletet megelőzően a katonai erőviszonyok már a franciák javára módosultak, ami az ítéletre támaszkodva lehetővé tette a Plantagenet-tartományok megszerzését.

A nagyhűbéreseket túlzott hatalma elkerülhetetlenné tette a francia monarchia eszmei alapjainak lerakását. Az angol királyok hatalma biztosabb talajon állt, így kevésbé volt szükségük arra, hogy egyfajta „ideológiai háttérre” támaszkodjanak. A francia királyok jogászai mind határozottabban hangsúlyozták, hogy uruk nem ismer el maga fölött semmiféle hűbérurat, amit III. Ince (1198-1216) *Per venerabilem* bullájának egyik mondata is megerősített. A pápa megfogalmazása szerint a francia uralkodó világi ügyekben senkit nem tekint felettesének (*rex superiorem in temporabilis minime recognoscat*). A királyság mítoszának megerősítéséhez járult hozzá a német-római császárokkal szemben a Nagy Károly-eszme kisajátításának kísérlete, és az *oriflamme*, a királyi hadilobogó szerepének újrafogalmazása. Amikor IX. (Szent) Lajos (1226-1270) a Saint-Denis apátság templomában az elhunyt királyok sírjait új szobrokkal díszíttette, a nemzeti királyság eszméje „művészi program” szempontjából is megtestesülni látszott.^[29] A neves történész, Marc Bloch *Gyógyító királyok* című könyve a szent olajjal felkent királyok csodatévő erejéről jól érzékelteti a vallási spiritualitás jelentőségét az uralkodói hatalomról alkotott képzetek alakulásában.^[30]

A francia uralkodók kezdetben szűkös pénzügyi és közigazgatási lehetőségekkel rendelkeztek. Ugyan támogatták az észak-francia városi autonómiákat, és számíthattak adóikra, valamint védelemben részesítették az egyházat, cserébe politikai támogatást nyertek tőle, és a megüresedett egyházi ingóságokkal is belátásuk szerint rendelkezhettek, de ezek a források a 12. század nagy részében jóval csekélyebbek voltak, mint a Plantagenet-uralkodók anyagi lehetőségei. Amikor II. Fülöp Ágost, győzelmei révén, a 13. század elején kiterjesztette a királyi fennhatóságot több tartományra, jövedelmei is markáns gyarapodásnak indultak. Uralkodása alatt kezdődött meg a bevételek és a kiadások nyilvántartása. A királyi adminisztráció jellege is megváltozott, amikor II. Fülöp Ágost a tényleges irányítást a nagybárok helyett alacsonyabb származású hivatalnokokra, gyakran lovagokra bízta. A terjeszkedő koronabirtokokon az uralkodók úgynevezett *bailliket* neveztek ki, akik közigazgatási, pénzügyi – a bevételek beszedése és továbbítása – és igazságszolgáltatási feladatokat láttak el. A *baillik* a partikuláris érdekekkel szemben a központi hatalom képviselői voltak a különféle körzetekben, jelentős fizetést kaptak munkájuk elvégzésért, és nem tölthettek be azokon a területeken hivatalt, ahol saját birtokokkal rendelkeztek. A *bailli*-rendszer abban tért el az angol *sheriffek* és vándorbírók tevékenységétől, hogy kevésbé működött együtt a helyi társadalommal. A költséges adminisztratív irányítás modelljét képviselte, amely jelentős apparátus mozgósításával tudott eredményeket elérni, amihez nem mindig rendelkezett megfelelő eszközök-

[29] Molnár, 2005, 50., 52., 54.

[30] Bloch, 1983.

kel. Ezzel magyarázható, hogy a királyi hatóságok tartományi és helyi szinten csak korlátozottan voltak képesek az igazságszolgáltatást a kezükben tartani.^[31]

A központosítás kiépülésével a francia királyok törvényhozó tevékenysége is aktivizálódott. A monarchia előbb a koronabirtokra, majd az ország egyre szélesebb területeire vonatkozó rendeleteket alkotott. A fejedelmi *ordonnance*-ok végül az egész királyság területére hatályt nyertek. IX. (Szent) Lajos uralkodása alatt a „jó kormányzás” eszméje is a királyi hatalom kiterjesztésének eszközévé vált. A magas etikai normákkal rendelkező uralkodó számára a *reformatio regni* a tisztviselők felügyeletének megszigorítását jelentette. A monarchia egysége szempontjából ez nagy jelentőségűnek bizonyult, hiszen az uralkodó az ország egészére vonatkozóan jogot formált a közigazgatás felügyeletére, ami gyakran aprólékos szabályozás kialakulásához vezetett. A területi elv érvényesülésének irányába hatott IX. Lajos pénzreformja is, amely szerint az uralkodó által vert pénzt mindenkinél el kell fogadnia, s egyben számottevő mértékben szűkítették a helyi pénzverési jogokat.^[32]

IV. (Szép) Fülöp (1285-1314) uralkodása a középkori francia államépítés betetőzésének tekinthető. A király iránti lojalitásra egyre nagyobb hangsúly került, ami a kialakuló „jogászállam” iránti engedelmisséggel lett azonossá. Szép Fülöp idején tovább bővült a királyi igazságszolgáltatás ítélkezési jogköre. A szakszerűbbé váló központi közigazgatás, de leginkább a pénzügyek terén az uralkodó bizalmasai igen nagy hatalmat összpontosítottak kezükben, ami kiváltotta a bárói ellenzék kritikáját. Ennek ellenére a királyi hatalma biztosabbnak tűnt, mint korábban bármikor. A stabil háttország birtokában a nyilvánosságot kerülő, de energikus és körültekintő Szép Fülöp vállalni merete a templomos lovagokkal és a pápasággal való nyílt konfliktust is. Az uralkodó tekintélyét olyan nehézségek sem ingatták meg, mint a flamand városoktól elszenvedett vereség. A korona – a hadkötelezettség régi fogalmára apellálva – háborús adókat vetett ki, behajtásukat nagyrészt keresztülvitte, és fizetett csapatokra tett szert. Szép Fülöp alatt került sor első ízben a rendi gyűlés összehívására, ami legfeljebb csírájában emlékeztetett a későbbi intézményre, hiszen tevékenysége jórészt kimerült az uralkodó támogatásában és az adók elfogadásában.^[33]

A központi hatalom kiteljesedésével és a külső ellenfelekkel szembeni lojalitás – a vesztfáliai szuverenitást megelőlegező – kikényszerítésével Szép Fülöp uralkodása alatt a középkori francia monarchia lehetőségei csúcsára ért. Bár nem érte el az angol királyság egységét, az „adminisztratív központosítás” modellje számottevő eredményeket tudhatott magáénak, amelyek a modern területi állam működés módját elővételezték. A tartományi különbségek továbbra is megmaradtak, ami lehetővé tette, hogy a királyi hatalom válsága esetén a nagyhűbéresek ellentámadásba menjenek át és szétforgácsolják az országot, ahogy az Szép Fülöp halála után be is következett. De a középkori államépítés szilárd alapjai lehetővé

[31] Molnár, 2005, 50-51.

[32] Molnár, 2005, 52-54.

[33] Molnár, 2005, 58-61.

tették a központi kormányzáshoz való visszatérést. Nem véletlen, hogy Franciaország 15-18. századi története a királyi központosítás újabb hullámaival írható le, ami egyre hatékonyabban vonta ellenőrzése alá az egész országot.

Az angol és a francia fejlődés a középkori központosítás sajátos eseteire utalnak, amelyek elővételezték a modern állam csíráit. A fejedelmi centralizáció előrehaladása nem volt töretlen folyamat, hiszen a késő középkor (14-15. század) gazdasági és népesedési válsága a középkori államfejlődés eredményeit is megkérdőjelezte. Franciaországban a százéves háború, Angliában a rózsák háborúja a központi hatalom meggyengülésével járt. Amikor a 15. század második felében kibontakozó gazdasági fellendüléssel újra megerősödött az angol, a francia és a születő spanyol királyság egysége, az európai társadalmak már túljutottak a lovagi hadviselésen, és a földesúri jövedelmek válsága meggyengítette a nemességet az uralkodóval szemben.^[34] Ezek a változások katonailag és gazdaságilag egyaránt nehéz helyzetbe hozták a birtokos osztályt. Franciaországban VII. Károly (1422-1461) és XI. Lajos (1461-1483), Angliában VII. Henrik (1485-1509), Spanyolországban Kasztíliai Izabella (1474-1504) és Aragóniai Ferdinánd (1479-1516) lettek a központosítás új hullámának építőmesterei, amely részben középkori előzményekre támaszkodott. A fejedelmek már számíthattak az egységes monarchia iránt lojális társadalom engedelmességére, és a kapitalizmus lendületes fejlődése miatt – hitelek formájában – egyre jelentősebb pénzügyi forrásokra tettek szert, ami számottevő mértékben hozzájárult az ország külpolitikai aktivitásának növekedéséhez. Ettől fogva a diplomácia mind fontosabb szerepet játszott az európai államok történetében, és kialakultak a nemzetközi kapcsolatok szabályai. Érthető, hogy a 15-16. század fordulójától beszélhetünk a hatalmi egyensúly (*balance of power*) kezdetéről, ami a legerősebb hatalom ellen a többiek összefogásában nyilvánult meg.

IV. A HATALMI EGYENSÚLY KEZDETEI

A *balance of power* első megjelenési formája a reneszánsz Itáliához köthető. Az olasz városállamok között a megelőző hosszas háborúskodásokat az 1454-es lodi béke zárta le, amely kifejezésre juttatta a nagyobb államok megerősödését. A történészek ettől fogva tesznek említést az itáliai hatalmi egyensúlyról. A 15. század második felében a félszigeten öt „nagy hatalom” – Milánó, Firenze, Venece, a pápai állam és Nápoly – akarata érvényesült. A közöttük lévő hatalmi viszonyokat a *balance of power* szabályozta, amely nem engedte, hogy bármelyikük túl nagy befolyásra tegyen szert a többiek rovására. Az itáliai „nagy hatalmak” egymáshoz való viszonya az újkori *pentarkhiára* emlékeztet, hiszen az európai hatalmi rendszert is öt nagy hatalom, Anglia, Franciaország, Poroszország,

[34] Wallerstein, 1983, 40-45.

Oroszország és a Habsburg Birodalom alkotta a 18-19. században. Az európai államrendszer a 15. században még nem a *balance of power* szabályai szerint működött, de Itáliában – annak mintegy „kísérleti laboratóriumaként” – már kipróbálásra kerültek a hatalmi egyensúly játékszabályai.

Az európai hatalmi egyensúly születése az úgynevezett itáliai háborúkkal kapcsolódott össze, amelyek VIII. Károly (1483-1498) francia király 1494-es nápolyi hadjáratával kezdődtek.^[35] A francia uralkodó a nápolyi és szicíliai királyság elfoglalását tűzte ki célul, amit az iszlám ellen megvívandó keresztes háborúhoz ugródeszkeként akart megszerezni. A fiatal királyt középkori ideák mozgatták, és a Nápoly elleni katonai akciója dinasztikus motivációkon nyugodott. A Nápolyi Királyságért a francia Anjou- és az ibériai Aragon-dinasztiák váltakozó kimenetelű harcot folytattak. A 15. század első évtizedeiben Nápoly és Szicília egyaránt az Aragon-ház kezébe került, és az Anjouk utolsó leszármazottja, a híres Anjou René provence-i birtokaira húzódott vissza. Halála után, a francia királyok értelmezése szerint, az Anjouk trónigénye visszaszállt a francia királyi családra, és ezért került sor 1494-ben a francia hadsereg itáliai hadjáratára. Nápoly gyors és sikeres elfoglalása mégsem a háború végét, hanem kezdetét jelentette. A harcba rövidesen bekapcsolódott Aragóniai Ferdinánd spanyol uralkodó, aki, a Nápolyból előzőtt Aragóniai-dinasztia ibériai ágának képviselőjeként, nem óhajtott elfogadni az új *status quót*. Mivel Ferdinánd mögött már az egyesült spanyol monarchia – Kasztília és Aragónia – állt, a franciák a Dél-Itáliában partra szálló spanyol seregekben méltó ellenfelükre találtak. Maga a háború váltakozó sikerekkel folytatódott VIII. Károly halála után, amikor XII. Lajos (1498-1515) francia király Milánó megszerzéséért újabb hadjáratokat vezetett Itáliába. A harcba áttekinthetetlenül kusza motivációk és gyorsan változó szövetségek közepeztette mind az itáliai államok – leginkább a pápaság és Velence –, mind Habsburg I. Miksa (1493-1519) német-római császár beléptek.^[36] A küzdelem másfél-két évtizeden keresztül, hullámzó intenzitással zajlott, tönkretette a virágzó reneszánsz városállamokat, és a századforduló „világháborújának” tekinthető.

Az itáliai háborúk különlegessége abból ered, hogy első ízben tartósan részt vett bennük az európai államrendszer összes fontosabb szereplője, és az állhatatlanul zavaros koalíciók ellenére világosan körvonalazódott, hogy a felek a legerősebbnek tűnő franciák itáliai befolyását akarják korlátozni. Végző soron Miksa császár és Aragóniai Ferdinánd együttműködtek ebben a kérdésben. A dinasztikus viszonyok fordulatosa mivoltára utal, hogy a Habsburgok és a spanyol uralkodócsalád közötti házassági kapcsolatok eredményeként, amikor V. Károly (1519-1556) a császári és a spanyol királyi cím birtokába jutott, olyan erőkoncentráció jött létre, hogy a franciák végül kiszorultak Itáliából. Franciaország nem profitált semmit a nagy reményekkel induló vállalkozásból, sőt, az 1520-as évektől a Habsburgok megerősödése miatt rosszabb helyzetbe került.^[37] Mégis,

[35] Mallett – Shaw, 2014, 6-37.

[36] Mallett – Shaw, 2014, 38-115.

[37] Mallett – Shaw, 2014, 282.

az itáliai háborúk „bejáratták” az európai hatalmi egyensúlyi rendszer mechanizmusait, amely az elkövetkező évszázadban ugyan gyakran következtelenül és „kihagyásokkal” működött, de fokozatosan kialakultak mechanizmusai. A *balance of power* V. Károly uralkodása alatt sem működött tökéletesen, amire jó példa, hogy vetélytársa, I. Ferenc (1515-1547) francia király és a Német-római Birodalom protestánsai nem mindig találtak egymásra a katolikus Habsburg uralkodó ellen. A harmincéves háborúnak és Richelieu mesteri politikájának kellett elkövetkeznie ahhoz, hogy a hegemon Habsburgok ellenfelei összefogjanak, és a hatalmi egyensúly rendszere állandósuljon. A 17. század második felében a francia hegémónia korszaka már a *balance of power* kifinomult szabályai jegyében formálódott.

V. A KATONAI FORRADALOM ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A hatalmi egyensúly létrejöttével a kora újkori államokat a külpolitika prioritása jellemezte, így alapvető kérdéssé vált a katonai képességek állandó gyarapítása. Ehhez a 16-17. században kiteljesedő katonai forradalom biztosította a megfelelő eszközöket. A hadseregek létszáma folyamatos növekedésen ment keresztül. A francia király állandó hadserege a 15. század második felében körülbelül 10 000 főt tett ki, míg a spanyol örökösödési háború (1701-1714) frontjain harcoló csapatok létszáma elérte a 2-300 000 főt. Ezalatt az ország lakossága kevesebb, mint kétszeresére emelkedett, ami jól mutatja a háború és a katonai kiadások szerepének viszonylagos növekedését. Nemcsak Franciaországban, hanem a többi európai országban is hasonló tendenciák figyelhetők meg. A stratégiai gondolkodás és a harcászat terén is számos újítás következett be (hadművészeti forradalom). A frontokon zajló háború megváltozó természetét az erődépítések új hulláma egészítette ki, aminek csúcspontját az olasz és francia hadmérnökök szakértelme jelentette.^[38]

A kora újkorban a növekvő létszámú hadseregek addig elképzelhetetlen költségekkel jártak. Mivel a háború „monetarizálódott”, azaz zsoldoseregek harcoltak, ami mozgósítható készpénzt igényelt, az egyes államok számára létfontosságú kérdéssé vált, hogyan jutnak likvid pénzforrásokhoz. Az adók beszedésének nehézségei miatt felértékelődtek az uralkodók által felvett hitelek. Az európai kereskedelmi kapitalizmus és a bankrendszer fejlődése lehetővé tette, hogy az uralkodók hatalmas kölcsönökhöz jussanak. Ez egy időre elodázta a pénzügyi problémákat, de a háború „költségrobbanása” előbb-utóbb az államok fizetéseképtelenségéhez vezetett. II. Fülöp (1556-1598) spanyol király körültekintő uralkodása ellenére a túlzott hatalmi ambíciók miatt többször kellett államcsődöt jelenteni.^[39]

[38] Gottreich et al., 1974; Gush, 1975; Parker, 1988; Lynn, 1997.

[39] Kennedy, 1992, 45.

A háborús költségek arra indították az államokat, hogy egyre jobban megszervezzék belső erőforrásaik kiaknázását. II. Fülöp hatékony adórendszer kialakításával próbálkozott Kasztíliaiban, amit a népesség gondos felmérése és összeírása előzött meg. XIV. Lajos (1643-1715) és tanácsadói arra törekedtek, hogy merkantilista gazdaságpolitika révén gyarapítsák a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat. Az utókor ítélete a francia merkantilizmus hosszú távú iparfejlesztő hatását emelte ki, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy megalkotói főleg a kincstári bevételek növelését tartották szem előtt. A zsoldosseregek óriási költségei miatt Franciaország a 17. század második felében először állított fel hatalmas létszámú állandó hadsereget, amit az ország lakosságából toboroztak. Az államok a 16-17. században állandóan „a pénzük után futottak”, azaz intézkedéseik nem tudtak lépést tartani az emelkedő háborús kiadásokkal. Megnövekedett a bürokrácia létszáma, és néhány országban a központi kormányzat erőteljesen beavatkozott a helyi társadalmak életébe. Az államoknak új szerepekbe kellett beletanulniuk, ilyen volt a gazdaság- és közlekedésfejlesztés, népességösszeírás és az ország erőforrásainak felmérése. A 17-18. században az államok közegészségügyi feladatok megoldására is alkalmassá váltak, amikor a fegyelmezett hadseregek bevetése révén, karantén kialakításával, első ízben vették fel sikerrel a harcot a járványokkal. A felvilágosult abszolútizmusok a 18. században erőteljesen hangsúlyozták az állam által képviselt „közjó” fogalmát, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy a kora újkori államfejlődés legfőbb mozgatója a külső katonai kihívás volt.^[40]

VI. A LEVIATÁN SZÜLETÉSE

Az eddigiekben a történelmi „reálfolyamatok” oldaláról tekintettük át a modern állam középkori és kora újkori előzményeit. Nem szabad megfeledkezni egy párhuzamosan zajló, nagy horderejű változásról sem, ami a politikai gondolkodás terén bontakozott ki. Az érett középkortól a felvilágosodásig újszerű hatalom- és államkoncepció megszületésének lehetünk tanúi. A középkor végén a 4-5. századi eredetű, platóni terminológiát alkalmazó, ágostoni felfogás éppúgy új eszméknek adott helyet, mint a 12-13. századi keletkezésű, arisztotelészi alapokon építkező skolasztikus szintézis. A 14. századtól teret nyerő gondolatok nemcsak a világi hatalom egyházzal szembeni autonómiáját támasztották alá, hanem az államhatalom szerepkörének tág értelmezése irányába is utat nyitottak. A kora újkori állam agresszív hatalmi technikái nemcsak a nemzetközi viszonyok kihívásai hatására születtek meg, hanem radikális hatalomfelfogást juttattak érvényre, amely az alattvalók ellenőrzésének

[40] Goubert, 1970; Chaunu, 1971, 19-36.

addig nem látott mértékét tette lehetővé. A modern állam kialakulása nem lett volna elképzelhető a középkor végén és a kora újkor évszázadaiban lezajló eszméletörténeti forradalom nélkül.

A változások jelentőségének megértéséhez Gelasius pápa (492-496) sokat emlegetett „két kard elméletéből” érdemes kiindulnunk, ami nagy hatást gyakorolt a középkori politikai gondolkodásra. Eszerint a szakrális és a világi hatalom saját tevékenységi körrel rendelkezik, és mindkettő nélkülözhetetlen szerepet tölt be a keresztény társadalom irányításában. A kereszténység előtti kultúrákban a vallás és az állam közötti különbségtétel nem létezett. A világi uralkodók egyben a legfőbb vallási vezetők szerepét is betöltötték. Ehhez képest a keresztény tanítás megkülönböztette egymástól a *sacerdotiumot* és a *regnumot*, ami más civilizációkhoz képest egyedülálló politikai innovációnak tekinthető. A középkori politikai gondolkodás története során az egyházi és a politikai hatalom egymáshoz való viszonyának számos változata fogalmazódott meg. E nézetek közös vonása volt, hogy a „szakrális” és a „profán” helyes egyensúlyának megtalálására törekedtek, valamint egyik tényezőt sem tartották a másik rovására megszüntethetőnek. Bár az „inga” többször kilengett egyik vagy másik irányba, a folyamatok eredője a *sacerdotium* és a *regnum* közötti egyensúly megszilárdulása felé mutatott, egészen a 13. század végéig.^[41] A „szakrális” és profán” hatalom határainak megvonásához nagyban hozzájárultak az investitúraharcok, amit Eugen Rosenstock-Huussy (1888-1973) nem véletlenül nevezett a Nyugat „első forradalmának”.^[42] A középkorban az európai fejlődési modell egyaránt megkülönböztethetővé vált az Európán kívüli civilizációkra jellemző teokráciától és ceszaropapizmusoktól, hiszen egyszerre jellemezte a *sacerdotium* és a *regnum* tartós egyensúlya és „termékeny szeparációja”.^[43] A „szent” és a „profán” működési területeinek kijelölése egyben a hatalomkorlátozás premodern formáját is jelentette.

A középkor végén kibontakozó gondolkodástörténeti fordulat egy-két évszázad leforgása alatt eltávolodott a „két kard elméletétől”, ami a világi állami szuverenitás és az államérdek feltétlen érvényének a kialakulásához vezetett.^[44] A változást közhelyesen Machiavelli (1469-1527) felfogásához szokás kötni, akinek gondolkodásmódja a középkor „idealizmusától” a reneszánsz hatalmi rea-

[41] A Karoling-állam születésével – 8. század – kialakuló kora középkori császár- és királykép az uralkodónak szakrális feladatokat és egyház feletti hatásköröket biztosított. Ehhez képest a 11. században meginduló gregorián reform az egyház szabadságának (libertas ecclesiae) téziséből kiindulva igyekezett szétválasztani az egyházi és a világi hatásköröket. Sőt, az „inga” az ellenkező irányba lengett ki, amikor VII. Gergely a Dictatus papae-ban megfogalmazta a pápai hatalomgyakorlás teokratikus koncepcióját, ami szerint a pápa a világi uralkodók felett áll.

[42] Rosenstock-Huussy, 1949.

[43] Teokrácia esetében a szakrális hatalom rendeli maga alá a világi szférát, míg ceszaropapizmus esetében ugyanez fordítva következik be. „Termékeny szeparáció”: Szűcs Jenő kifejezése a nyugati társadalomfejlődésről szóló fejtegetései kapcsán (Szűcs, 1981, 321.).

[44] Marsilius, Guicciardini, Bodin és Hobbes nézeteihez a Politikai filozófiák enciklopédiája vonatkozó szócikkei. Ld. Politikai filozófiák enciklopédiája, 1995, 97-102., 191-194., 265-271., 317-318., 404-407.

lizmusa – „a cél szentesíti az eszközt” – felé való átmenetet jelentette. Valójában ennél jóval bonyolultabb átalakulásról volt szó, aminek a jelen tanulmány keretei között csak néhány lényeges mozzanatát lehetséges megragadni. A középkori politikai gondolkodással való szakítás első lépése a befolyása tetőpontján lévő pápai hatalommal szembeni állásfoglalás formájában jelent meg. Hogy a hatalom teljessége (*plena potestas*) nem illeti meg a pápaságot, sőt a pápáknak nincs illetékessége világi ügyekben, azt először Padovai Marsilius (kb. 1280-1342) politikai nézetei fogalmazták meg konzisztens módon. Az „inga” előbb említett kilengése jegyében, a 13. század során IV. Ince, Aegidius Romanus és mások nézetei még a pápák világi ügyekben való illetékességét hangsúlyozták.^[45] Ehhez képest Marsilius radikális fordulattal a népet és az általa választott kormányzatot tette meg a hatalom egyetlen forrásává. Eszerint a törvényeket az összes embernek, vagy legalábbis a befolyásosabbaknak kell hozniuk valamiféle gyűlés keretében, ami az egész közösséget megtestesíti. Nagy jelentőségű gondolat, hogy ez a testület akár az egyház fölött is hatalommal rendelkezik. Marsilius nemcsak a népszuverenitás elméletének korai változatát fogalmazta meg, hanem azt is hangsúlyozta, hogy egy politikai közösségben nem lehet többféle hatalom, amely vetélkedik egymással. A világi hatalom kizárólagosságának és teljességének meghirdetése egyben elszakította a politikát az igazságosság fogalmától. Marsilius, a korabeli politikai gondolkodók között egyedülálló módon, azt hirdette, hogy az igazságosság nem feltétlenül előfeltétele a jog létrejöttének. A modern korban lehet hívjuk jogpozitivistá szemléletnek. Marsilius „modernségét” éppen abban lehet lemérni, hogy ezzel a radikálisan újszerű felfogással állt elő a közép-kor végén. Gondolatmenete utat nyitott a politika és az etika szétválasztása felé, bár ennek következményei csak később bontakoztak ki igazán.

Marsilius éppúgy nem használta az államérdek fogalmát, mint két évszázaddal később Machiavelli sem. De a reneszánsz évszázadaiban megszilárduló államok egyre inkább elvont szervezetként tűntek fel a politikai gondolkodók szemében, amelyek önálló létezési móddal és sajátos törvényszerűségekkal rendelkeznek. Ez az oka, hogy Machiavelli kortársánál, a történetíró Francesco Guicciardininél (1483-1540) már az államérdek (*ragione de stato*) fogalma is megjelent, ami nagy jelentőségű kategóriává vált az utókor számára.^[46] Az állam, mint önmagáért való entitás koncepciójának megszilárdulásához a reformáció is nagyban hozzájárult. Az anglikán egyház létrehozása során az *Act of Supremacy* (1534) az egyház állami alávetésének írott dokumentumául szolgált. A „két kard elmélete” helyett a reformáció általában az államegyházi modellt juttatta érvényre, ami a világi állam autonómiáját hangsúlyozta. A hitújítás következményei és a kialakuló korai abszolutizmusok tapasztalata egyaránt indokolják, hogy az állam hatásköre a 16. században újsze-

[45] A pápaság világi hatalmi illetékességét sokféle érveléssel támasztották alá a 13. században. Az olyan ügyekben, ahol bűn elkövetéséről volt szó, a pápáknak a bűnösség arányában joguk volt a világi ügyekbe beleavatkozniuk, vagy a pápák az egymással hadat viselő királyok vitáiban döntőbíróként léphettek fel, hogy megteremtsék a keresztény közösség békéjét.

[46] Francesco Guicciardini nagy jelentőségű műve az itáliai háborúkról: Guicciardini, 1990.

rú módon vált a filozófiai reflexió tárgyává. Jean Bodin (1529/30-1596) az állam lényegét a szuverenitás fogalmával igyekezett megragadni.^[47] Véleménye szerint a szuverén állam nincs alávetve más törvényeknek, és saját törvényeket hozhat, ki nevezheti tisztviselőit, háborút indíthat, adóztathat, és döntéseivel szemben nem lehet magasabb fellebbviteli fórumhoz járulni. Bodin *Az államról* című művét a kora újkori abszolutizmus teóriájaként szoktuk értelmezni, de a jelen gondolatmenet szempontjából az tűnik fontosnak, hogy a középkori politikai szemlélethez képest, ahol a hatalom megoszlott az egyház és az állam, valamint a különféle testületek és korporációk között, az állami szuverenitás a hatalom kizárólagos letéteményesévé vált, ráadásul olyan széles kompetenciákkal, amelyekkel egy átlagos középkori uralkodó nem rendelkezett. A kora újkori államteóriák fejlődési íve betetőzésének Thomas Hobbes (1588-1679) *Leviatánja* tekinthető, amely szerint az államot a közrend megteremtése legitimálja.^[48] Hobbes az államnak megkérdőjelezhetetlen abszolút hatalmat tulajdonított, hiszen csak így lehetséges a politikai közösséget fenyegető káosz elkerülése. Államfelfogásában a „két kard elméletének” helyét egyedül a Leviatán tölti be, azaz a laikus/világi állam, illetve abszolút hatalommal rendelkező uralkodója.

A kora újkori politikai gondolkodás történetének végeredménye a középkorban még a pápát illető hatalom teljességének (*plena potestas*) a szuverén világi államra történő átruházása. Nem meglepő, hogy az így felfogott állam felhatalmazva érezte magát újszerű hatalmi technikák kidolgozására és alkalmazására. Michel Foucault művei a betegség, az örület és a börtön történeti antropológiájáról jól érzékeltetik azt a folyamatot, ahogy a kora újkori állam fokozatosan uralma alá vonta az alattvalóit. A klasszikus állam arra törekedett, hogy az alattvalók testét új eljárásokkal ellenőrizze, miközben különféle kategóriák finom hálózatának megteremtése révén létrehozta a „normális” és a „deviáns” közötti különbségtétel alapjait. Ezek a technikák nemcsak a hatékonyságról szóltak, hanem az emberek feletti totális uralom megteremtésének indirekt eszközeiről. A felvilágosodás eszméinek hatására a kínzás ugyan visszaszorult a 18. században, de a börtönökben a fegyelmezés, mint az emberi test feletti személytelen kontroll számtalan módszere alakult ki.^[49] A kora újkori állam eljárásai nem korlátozódtak a deviancia kezelésére, hanem kiterjedtek a közigazgatás és a hadsereg területére. A porosz „óraműkatona” – a katonák zárt alakzatban meneteltek, és egyszerre hajtották végre a különféle mozdulatsorokat, azaz egyszerre lőttek és töltötték meg fegyvereiket – éppúgy az emberi test feletti ellenőrzés technikáit juttatta érvényre, ahogy az állam által kezdeményezett népszámlálások rubrikái egyre bonyolultabb kategóriarendszer keretében igyekeztek „hatalmukba ejteni” a különféle társadalmi csoportokat. A kora újkori állam egyre sokoldalúbb, instrumentalizált eljárásai levezethetők az államérdek és a szuverenitás kiteljesedő koncepciójából.

[47] Bodin, 1987.

[48] Hobbes, 1970.

[49] Foucault, 1975.

VII. KITEKINTÉS

A középkori viszonyokhoz képest az állam kezében elképesztő hatalom összpontosult a 16-18. században. Első pillantásra joggal adhatunk igazat Foucault-nak, aki a születő modernségben elsősorban agresszív és hatékony hatalmi technikákat látott. Nagyobb távlatban árnyaltabb kép rajzolódik ki, aminek megértéséhez utalnunk kell az európai történelmi fejlődés sajátosságaira. A megerősödő államok hatalmát kezdettől fogva számos tényező korlátozta. Már a középkori uralkodóknak is figyelembe kellett venniük a társadalmak „szabadságait” és szabadságintézményeit államépítő tevékenységük során. A hűbéresekkal szembeni méltányos bánásmód követelménye, a városi autonómiák és a rendi parlamentek jogainak tiszteletben tartása a királyi hatalom korlátait jelentették. Olyan fogalmak, mint „természetjog, társadalmi szerződés és népszuverenitás, hatalomátruházás vagy hatalmak elválasztása” első megfogalmazásukat a fejlődő skolasztika keretében kapták meg, „jóllehet a moderntől meglehetősen távoli és idegen kontextusban, mi több a középkor ... »nagy századában«, a tizenharmadikban alig kevésbé álltak a politikai elmélet fókuszában, mint a modern időköt előkészítő nagy században, a tizennyolcadikban”.^[50] A politikai társadalom felől érkező elvárások a középkori egyetemeken teoretikus megfogalmazást kaptak, és a mindenkori hatalom hatékony korlátját jelentették. Ez a középkori európai társadalomfejlődés kivételességére utal, aminek hatásaival a modern korban is számolnunk kell. Bármekkora hatalmat összpontosítottak a kora újkorban az abszolutista uralkodók, nem rendelkeztek korlátlanul alattvalóik élete és tulajdona felett. A korabeli politikai gondolkodók – mint Jean Bodin – szemében ez különböztette meg őket a keleti despotizmusoktól.^[51] Ráadásul az európai történelmi fejlődés sajátos dialektikája nemcsak a hatalom koncentrációját hozta létre a 16-18. században, hanem a szerződéselméleteket is, ami a polgári forradalmak révén lehetővé tette a liberális-demokratikus legitimitációval rendelkező nemzetállamok megszületését. Nemcsak a hatalom vált erősebbé és hatékonyabbá, hanem korlátozása is újszerű alapokon valósult meg, immár a területi államok keretei között. Úgy tűnik, hogy az európai történelemben nemcsak a hatalom kivételes mértékű összpontosítása, hanem annak „humanizálása” is visszatérő tapasztalatot jelent. A modern állam kialakulásának évszázadait – középkori gyökereivel együtt – ebben a távlatban kell elhelyeznünk. A posztvesztfáliai korban, azaz a globalizáció korában újra felvetődik a kérdés, hogy a nemzetközi kihívásokra adott megfelelő válasz nemcsak a hatalom új és hatékony entitását – európai föderációt vagy „vilgkormányt” – kell, hogy létrehozza, hanem korlátozásának intézményes garanciáit is. A középkori államépítés is azért tartott évszázadokon keresztül, mert az uralkodóknak társadalmi ellenereőket kellett legyőzniük, aztán a küzdelem tapaszt-

[50] Szűcs, 1981, 317.

[51] Bodin, 1987, 139.

talata a nyers érdekeken túlmutató politikai elvekké formálódott. A hatalom korlátozása kivételes hagyomány az európai történelemben, ami személytelen erők által befolyásolt, bizonytalan világunkban irányadó értékül szolgálhat.

IRODALOM

- Anderson, Perry (1974): *Lineages of the Absolutist State*. NLB, London.
- Anderson, Perry (1989): *Az abszolutista állam*. Gondolat, Budapest.
- Bárány Attila (1999): Az „elkorcsosult feudalizmus” fogalma, megítélése és hagyománya az angol történetírásban. In: Fazekas Csaba (szerk.): *Történelmi tanulmányok*. Studia Miskolcinsensia 3. A Miskolci Egyetem történettudományi tanszékeinek évkönyve, Miskolc. Magyar Elektronikus Könyvtár (Elérhető: www.mek.niif.hu. Letöltés ideje: 2022. 01.02.).
- Bloch, Marc (1983): *Les rois thaumaturges*. Gallimard, Paris.
- Bodin, Jean (1987): *Az államról*. Gondolat, Budapest.
- Chaunu, Pierre (1971): *A klasszikus Európa*. Gondolat, Budapest.
- Ferguson, Niall (2011a): *Civilization*. Penguin Press, New York.
- Ferguson, Niall (2011b): *Civilizáció*. Scolar, Budapest.
- Folz, Robert (1969): *The Concept of Empire in Western Europe from the Fifth to Fourteenth Century*. Edward Arnold, London.
- Foucault, Michel (1975): *Surveiller et Punir*. Gallimard, Paris.
- Frank, André Gunder (1978): *World Accumulation 1492-1789*. Macmillan Press, London.
- Fukuyama, Francis (2012a): *The Origins of Political Order*. Profile Books, London.
- Fukuyama, Francis (2012b): *A politikai rend eredete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Goubert, Pierre (1970): *Louis XIV and Twenty Million Frenchmen*. Pantheon Books, New York.
- Gottreich László – Honfi József – Rázsó Gyula – Windisch Aladárné (1974): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- Gush, George (1975): *Renaissance Armies 1480-1650*. Stephens, Cambridge.
- Guicciardini, Francesco (1990): *Itália története (1494-1534)*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Haas, Ernst, B. (1964): *Beyond the Nation State*. Stanford University Press, Stanford.
- Halecki, Oscar (1963): *The Millennium of Europe*. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Halecki, Oscar (1993): *Európa millenniuma*. Századvég Kiadó, 2000, Budapest.
- Hay, Denys (1957): *Europe. The Emergence of an Idea*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Hobbes, Thomas (1970): *Leviatán vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma*. Helikon, Budapest.
- Jany János (2021): *A világ jogrendszerai. Civilizáció és jogtudomány*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Kennedy, Paul (1989): *The Rise and Fall of the Great Powers*. Vintage Books, New York.
- Kennedy, Paul (1992): *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Lechner, Frank J.– Boli, John (eds.) (2000): *The Globalization Reader*. Blackwell, Oxford.
- Le Goff, Jacques (2008): *Európa születése a középkorban*. Atlantisz, Budapest.

- Lynn, John, A. (1997): *Giant of the Grand Siécle: The French Army, 1610-1715*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mallett, Michael – Shaw, Christine (2014): *The Italian Wars, 1494-1559: War, State and Society in Early Modern Europe*. Routledge, London–New York.
- Miller, David (szerk.) (1995): *Politikai filozófiák enciklopédiája*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Mittrany, David (1933): *The Progress of International Government*. G. Allen & Unwin, London.
- Molnár Péter (2005): „Államépítés” Angliában és Franciaországban: események és intézmények. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve: Középkor II*. Osiris Kiadó, Budapest. 36-61.
- Parker, Geoffry (1988): *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West. 1500-1800*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Parker, Geoffry (2001): *Europe in Crisis 1598-1648*. Blackwell, Oxford.
- Rosenstock-Huussy, Eugen (1949): *The Driving Power of Western Civilization: the Christian Revolution of the Middle Ages*. Beacon Press, Boston.
- Strayer, Joseph (1970): *On the Medieval Origins of the Modern State*. Princeton University Press, Princeton.
- Szűcs Jenő (1981): Vázlat Európa három történeti régiójáról. In: *Történelmi Szemle*. 24. évfolyam, 3. szám. 313-359. (Elérhető: https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1981_3/szucs.pdf. Letöltés ideje: 2022. 04. 18.).
- Váczy Péter (1936): *Egyetemes történet II. A középkor története*. Magyar Szemle Társaság, Budapest.
- Vekerdi László (1986): Annales-iskola. In: Kenyeres Ágnes – Hargitai György (szerk.): *Kulturális kisenciklopédia*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Viner, Jacob (1950): *The Customs Union Issue*. Carnegie Endowment for International Peace, New York.
- Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. Academic Press, New York.
- Wallerstein, Immanuel (1983): *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Gondolat, Budapest.
- Weber, Max (1979): *Gazdaságtörténet*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Wolf, Eric R. (1995): *Európa és a történelem nélküli népek*. Akadémiai Kiadó, Osiris-Századvég, Budapest.
- Zsinka László (2018) : *Európa felemelkedése*. Typotex, Budapest.

A véleménynyilvánítás szabadsága és egyes személyiségi jogok kollíziója a munkajogban

ABSTRACT

People naturally have the need for self-expression, meaning that they can express their thoughts freely. The examination of expressed oral and written communication and acts beyond them reveal whether they are under the freedom of expression or not. The freedom of expression is a legal concept of normative nature, it is the mother law for various rights of freedom, it is a protected fundamental right. The freedom of expression protects the opinion without taking its value and content of truth into account. However, practicing the right of freedom is not unlimited. If the given act is within the frames of the freedom of expression, it must be examined whether the constitutional law measure ensuring protection should be applied to it or not. The practice of the fundamental right has to be compared with other fundamental rights and constitutional values.

In labour law the fundamental right of the freedom of expression dominantly causes collision with the personal rights to honour and reputation. However, having regard to that the freedom of expression both adheres to the employee and the employer, not only employees' right to honour and reputation but employers' rights regarding reputation and economic, organizational interest also appear as limiting rights. The dissolution of the collision is justified because the protection of the latter rights is the legit aim of limiting the freedom of expression. Besides oral and written expressions the circumstance of manifestation should also be examined, as its method can also cause violation of personal rights.

In its judgement of 10th November 2021, the labour council of the Curia of Hungary highlighted with regards to the freedom of expression that opinions expressed in political or scientific arguments are not facts. Criticism, judgement and argument only form the bases of personal protection if it makes offense via its expression that is, the method of communication. The fact in itself that the expressed thoughts are considered as hurtful, degrading by the subject's own feelings, does not form the basis of the violation of personal rights.

Keywords: the freedom of expression ■ labour law ■ personal rights

I. BEVEZETÉS

A tanulmányom azt vizsgálja, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága korlátlan alapjognak minősül-e. E szabadságjog kollidálhat-e személyiségi jogokkal, ha igen, akkor a szabadságjog meddig terjedhet? Az írás a fenti problémafelvetés alapján összegyűjti és elemzi a véleménynyilvánításhoz való jog nemzetközi jogi hátterét és joggyakorlatát. Kutatja az ütköző személyiségi jogok magyar jogszabályi rendelkezéseit és joggyakorlatát. Kiemelten elemzi a Kúria 2021. novemberi ítéletét az értékítélet és a tényállítás, továbbá a közlési forma tükrében. Végül megoldást igyekszik nyújtani a kollízió során alkalmazható teszt felvázolásával.

A vélemény értékítélet. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. cikke, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának^[1] 19. cikke, az Európai Unió Alapjogi Chartájának^[2] 11. cikk (1) bekezdése és az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: EJE) 10. cikke^[3] egyformán deklarálja, hogy mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Az Alaptörvény IX. cikke kimondja, hogy mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához, azonban a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások szabadságjog, hanem számos bírói^[4] és alkotmánybírói^[5] döntés is születtett ebben a témakörben, melyek a szabadságjog fogalmát és korlátait határozzák meg a különböző személyiségi jogok tükrében.

A véleménynyilvánítás szabadságának joggyakorlása az EJE 10. cikke alapján korlátozható és szankcionálható a demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság védelme, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök, mások jóhírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.

A véleménynyilvánítás szabadságának pozitív és negatív oldala is van. Pozitív oldal, hogy amikor megjelenik a gondolat, az közlésre, kifejezésre kerül. A negatív oldal azt jelenti, hogy e jogba beletartozik annak lehetősége, hogy valaki ne nyilvánítson véleményt.^[6]

[1] 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.

[2] 2012/C 326/02.

[3] 1993. évi XXXI. törvény.

[4] LB Mfv. I. 10.364/2010/6. számú ítélete, LB Mfv. I. 11.059/2010/8. számú ítélete, Kúria Mfv. III. 10.063/2012/4. számú ítélete, Kúria Mfv. I. 10.034/2017/4. számú ítélete, Kúria Mfv. II. 10.609/2017/4. számú ítélete, Kúria Mfv. X. 10.315/2019/6. számú ítélete, Kúria Mfv. X. 10.015/2020/4. számú ítélete, Kúria Mfv. X. 10.274/2019/6. számú ítélete, Kúria Mfv. II. 10.103/2021/5. számú ítélete, Kúria Mfv. IV. 10.112/2021/4. számú ítélete.

[5] 3056/2021. (II. 19.) AB végzés, 3019/2021. (I. 28.) AB határozat, 17/2020. (VII. 17.) AB határozat, 3268/2019. (X. 30.) AB végzés, 3089/2019. (IV. 26.) AB határozat, 3051/2019. (III. 14.) AB végzés, 1/2019. (II. 13.) AB határozat, 3236/2018. (VII. 9.) AB határozat, 3149/2018. (V. 7.) AB határozat, 3131/2018. (IV. 19.) AB határozat, 3328/2017. (XII. 8.) AB határozat, 19/2014. (V. 30.) AB határozat.

[6] Halmi – Tóth, 2008, 428.

Magyarországon a rendszerváltás után került a magyar írott Alkotmányba a fenti anyajog.^[7] Az alkotmánymódosítás kimondta, hogy bárki gondolatainak, meggyőződésének megfelelően véleményt formálhat a külvilág történéseiről, és annak megfelelő keretek között hangot is adhat. Az alaptörvényi szinten rögzített szabadságjog korláta elsődlegesen az emberi méltóság. A szabad véleménynyilvánítás jogának ezzel együtt kevés joggal szemben kell csak engednie, ezért a jogot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.^[8] Adott személy személyiségi joga akkor sérül, amennyiben a jogsértő magatartásából, közvetlenül vagy közvetve, de egyedileg megállapítható a sértett személye. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény^[9] (a továbbiakban: Btk.), a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) és a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) alapján is lehetőség van a jogsértő magatartás szankcionálásra. Kifejezetten a személyiségi jog sérelme miatt a Ptk. szerint nyílik lehetőség arra, hogy a sérelmet szenvedett fellépjen.^[10]

II. VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGÁNAK KAPCSOLÓDÓ NEMZETKÖZI BÍRÓI GYAKORLATA

A jogszabályi rendelkezések mellett a bírói joggyakorlat támogatja a véleménynyilvánítás joga tartalmának pontosabb megismerését. Ebben a fejezetben ezért az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) és az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) néhány iránymutató döntését elemzem.

1. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései

Az EJEB eseti döntésében,^[11] a véleménynyilvánítás szabadsága körében zsinórmércét meghatározva egy szempontrendszert^[12] állított fel, amely ezt követően több eseti döntésében is visszaköszön.^[13] Az ügyben 4 rendőr, választásokkal kapcsolatos bűncselekmény miatt, 10 gyanúsítottat fogott el, akiket jogellene-

[7] Koltay, 2016, 39.

[8] 30/1992. (V 26.) AB határozat.

[9] Az elhunyt politikai közélet szereplőjét nem terheli az általánosan alkotmányosan tágabb terjedelmű tűrés kötelesség (EBH2015. B.29.). A véleménynyilvánítás szabadsága nem korlátlan, és nem élveznek védelmet a gyalázkodó, bűncselekmény elkövetésére utaló, valótlan tartalmú tényállítások (EBH2018. B.19.). Önkénynt nem igazolhat (EBH2019. B.12.).

[10] Alaptörvény indokolása.

[11] Guja kontra Moldova 14277/04. számú ügy.

[12] Guja-kritériumok.

[13] Heinisch kontra Németország 28274/08. számú ügy.

sen bántalmaztak, majd kiengedtek az őrizetből. A gyanúsítottak feljelentették a rendőröket, akik ellen büntetőeljárás indult. A rendőrök ezt a miniszterelnök és a házelnök felé megpanaszolták. A házelnök a főügyész-helyettest levélben felkérte, hogy az ügybe személyesen avatkozzon be és azt oldja meg. A levél tartalmát az egyik ügyész azzal a címmel hozta egy újságban nyilvánosságra, hogy a házelnök megfélemlíti az ügyészeket. Indokként előadta, hogy a miniszterelnök korrupció elleni fellépést hirdetett. A rendőröket elítélték, majd amnesztiában részesültek. Az ügyész jogviszonyát megszüntették. Az EJEB vizsgálta egy magyar ügyben, hogy a nyilvánosságra hozott információ a közérdekkel kapcsolatos-e, a munkavállalónak volt-e más lehetősége, mint az információk nyilvánosságra hozatala, a nyilvánosságra hozott információ hiteles-e, a munkavállaló jóhiszeműen cselekedett-e, a munkáltatónak okozott-e kárt, az alkalmazott jogkövetkezmény súlya alkalmas-e súlyos közvetett/közvetlen hatás gyakorlására a munkáltató többi alkalmazottjára.^[14] Mindezen szempontok alapján lehet azt eldönteni, hogy a munkáltatói intézkedés a munkavállaló véleménynyilvánítása szabadságát jogszerűen korlátozta-e – jelen esetben: nem.

Az EJEB a magyar Legfelsőbb Bíróság elnökének szakmai kritikája alapján történt vezetői megbízás visszavonására vonatkozó ügyében vizsgálta a magán- és a nyilvános megszólalás közötti különbséget és az így megvalósuló véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását. Rögzítette, hogy a magán-megszólalásra a beszélőnek nem kell jogalappal rendelkeznie. A hivatalos megszólalásnál (figyelemmel arra, hogy az a közhatalom egyik eszköze) a beszélőnek jogalappal kell rendelkeznie ahhoz, hogy hivatalos minőségében beszéljen. Vizsgálni szükséges ezen túlmenően az alábbiakat:

1. A véleménynyilvánítás szabadsága korlátozásra került-e? (Az intézkedés és a véleménynyilvánítás joggyakorlása között van-e okozati összefüggés, sértette-e a kifogásolt intézkedés a véleménynyilvánítási jogának gyakorlását?)
2. Igazolt volt-e a korlátozás
 - a) jogszabályi rendelkezés alapján vagy törvényes cél érdekében,
 - b) szükséges volt-e az intézkedés (a beavatkozás indokául felhozott okok relevánsak és elegendők) és
 - c) arányos-e az alkalmazott intézkedés a kitűzött jogi céllal?^[15]

Kimondta, hogy a vélemény nem ment túl a – szigorúan szakmai szempontból megfogalmazott – pusztá kritikán, ezért a véleménynyilvánítás szabadságával jogszerűen élt a Legfelsőbb Bíróság elnöke. Kiemelte, hogy egy megbízás lejártá előtti visszavonása, mint jogkövetkezmény, „dermesztő hatással” jár más bíráknál is, mert őket eltántorítja attól, hogy a jövőben részt vegyenek a bírói kart is érintő jogalkotási reformokkal, valamint általánosságban a bírói függetlenséggel összefüggő kérdésekkel kapcsolatos nyilvános vitában. Mindezek alapján

[14] Varga, 2015, 22.

[15] Baka kontra Magyarország 20261/12. számú ügy.

nem volt szükséges az intézkedés, azaz nem igazolt a véleménynyilvánítás szabadságának vezetői megbízás visszavonásával járó korlátozása „egy demokratikus társadalomban”.

Az EJEB a magyar országos rendőrfőkapitány utasítását tartalmazó – politikai tevékenységet folytató rendőrség hivatásos állományú tagjának a hivatal kötelékét el kell hagynia – körlevelének vizsgálata során rögzítette,^[16] hogy nem sérült a véleménynyilvánítás szabadságának joga. A munkáltatói intézkedés a véleménynyilvánítás szabadságába beavatkozott, azonban a beavatkozás jogszerű volt. A „politikai természetű tevékenység” végzése, így a politikai vita szabadsága a véleménynyilvánítási szabadságának egyik aspektusa. Az adott államban e tevékenység fogalmát nem határozták meg, azonban a potenciálisan politikai vonzatú magatartás- és tevékenységtípusok (békés célú gyülekezésen való részvétel, nyilatkozattétel a sajtó számára, rádiós és televíziós programokban való részvétel, publikálás vagy szakszervezetben, egyesületekben vagy más rendőri érdekképviseleti szervezetben való tagság) világos és egyértelmű körülmények, ezért a munkavállaló képes a magatartását ehhez igazítani. A fentiek alapján a beavatkozás jogszabályi rendelkezésen alapult. Az intézkedés törvényes célt (nemzetbiztonság és a közbiztonság védelme) szolgált, és e célok megvalósításához szükséges (nyomós közérdek) volt. A véleménynyilvánítási szabadsága korlátozásának terjedelme körében megállapította, hogy nincs szó a politikai tevékenység abszolút tilalmáról, mert politikai véleményüknek hangot adhattak (választási programot ismertethet, jelöltet állíthat és támogathat, országgyűlési és helyi önkormányzati választásokon választó lehet, képviselőként, illetve polgármesterjelöltként indulhat, szakszervezet békés gyűlésén részt vehet...).^[17]

2. Az Európai Unió Bíróságának döntései

Az EUB a köztisztviselő munkáltatói engedély megadása nélkül közölt publikáció vonatkozásában kimondta, hogy a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadsága az általános jogelvekhez tartozik, azonban nem korlátlan.^[18] Hivatkozott az EJEB gyakorlatára, arra, hogy az egyéni (munkavállalói) véleménynyilvánítási jog és a közösségi szerv (munkáltató) méltányolható érdeke között megfelelő egyensúlyt kell találni az elvárt lojalitás talaján. Ezért nem az engedély hiánya, vagy a tény, hogy eltérő véleményt nyilvánított a munkavállaló, szolgál alapul a munkáltató jogszerű jogviszony-megszüntetésére, hanem az, hogy a munkavállaló a cikkében súlyosan bírálta, sőt, sértegette a munkáltató munkavállalóit, és megkérdőjelezte a közösségi politikák alapvető szempontjait.

Másik döntésében kifejtette azt is, hogy az ügyvédi iroda vezetőjének rádi-

[16] Rekvényi kontra Magyarország 25390/94. számú ügy.

[17] 3116/2021. (IV. 14.) AB határozat.

[18] C-274/99 P számú ügy.

óban elhangzott nyilatkozata, amely szerint nem kíván homoszexuális személyeket védő ügyvédet felvenni ügyvédi irodájába, és velük ott együtt dolgozni, nem csupán akkor vizsgálándó, ha ténylegesen munkaerőfelvétel zajlik. Figyelembe kell venni a nyilatkozat nyilvános vagy magánjellegét, illetve azt, hogy a nyilvánosság számára közvetítették. A véleménynyilvánítás szabadsága a demokráciára és a pluralizmusra épülő társadalom lényegi alapja, alapvető jog, de nem abszolút jog. Gyakorlása korlátozható, feltéve, ha a korlátozást törvény írja elő, és tiszteletben tartják e jog lényeges tartalmát, az arányosság elvét. Ez azt jelenti, hogy a korlátozásnak elengedhetetlennek kell lennie és ténylegesen kell szolgálnia a jogszerű célkitűzést vagy más jogainak és szabadságainak védelmét. Jelen esetben a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvébe ütközik a véleménynyilvánítás szabadsága.^[19]

Az EUB eseti döntésének tényállása szerint a híradóban tett nyilatkozata miatt a minisztériumban dolgozó köztisztviselő írásbeli figyelmeztetésben részesült. A köztisztviselő – nem a valóságnak megfelelően – állította, hogy az AGM „emelőkészülék nem vitatottan veszélyes”. Az AGM e kijelentés következtében kimutatható mértékű kárt szenvedett, melynek megfizetését a minisztériumtól kérte. Az EUB értelmezése alapján ebben azt esetben azt kellett vizsgálni, hogy a köztisztviselő rendelkezett-e nyilatkozattételi hatáskörrel, nyilatkozata magánvélemény-e, amely a minisztérium álláspontjától különbözik, a minisztérium megtette-e a cáfoló nyilatkozatát. Mindezek alapján megállapította, hogy a minisztérium nem hivatkozhat a kártérítési felelősség alóli mentesülésre azon az alapon, hogy a köztisztviselőt megilleti a véleménynyilvánítási szabadsága. A minisztériumnak lehetősége van a vitás magatartást tanúsított köztisztviselő felelősségre vonására, és a szerződésen kívüli felelősség alapján a (z AGM) piaci szereplő a tagállammal szemben kártérítési igénnyel felléphet.^[20]

III. VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG GYAKORLATÁBAN

Az Alkotmánybíróság 14/2017. (VI. 30.) AB határozatában jelölte ki annak vonalát, hogy az Alaptörvényből eredő alapvető jogok milyen feltételekkel érvényesülhetnek a magánjogi jellegű jogviszonyokban. Ennek alapján általános magatartási zsinórméreként vizsgálta, hogy milyen feltételek mellett, meddig terjed a véleménynyilvánítás szabadsága a munkajogi jogviszonyokban.^[21]

[19] C-507/18. számú ügy.

[20] C-470/03. számú ügy.

[21] Munkajog: Nem illeti meg a véleménynyilvánítás szabadságából fakadó alapjogi védelem a munkavállaló által közzétett szakmai jellegű közlést, ha annak nincs közéleti kötődése. Ítélezési gyakorlat. 2018/4. 47-51.

Kifejtette, hogy a munkajogi jogviszonyok alapvetően a magánjog rendszeréhez tartoznak, de aszimmetrikus természetűek. A munkajogviszony sajátosága a „hűség”, a felek egyenlőtlensége és a jogviszony alá-fölé rendelt jellege. A munkaviszonyból fakadó szabályok a munkavállaló és a munkáltató véleményét szükségszerűen korlátozzák. Megállapították, hogy a véleménynyilvánítás alapjogi védelmet élvez a munkaviszonnal összefüggésben is,^[22] azonban vizsgálható a szükségesség és az arányosság tesztje alapján annak korlátozása.^[23] Ez a korlát, az Alaptörvény IX. cikkéből fakadóan más alkotmányjogi mércét vár el, erősebb az általános magánjogi rendszernél.

A korlátozást szabályozó generálklauzulákat az Alaptörvényben elismert jogokra és követelményekre tekintettel kell értelmezni.^[24] A magatartási zsinórmérték célja a munkavállalónak a becsülethez és a jóhírnévhez való jog sértetlensége, míg a munkáltató esetében a jogos gazdasági és szervezeti érdekek, valamint a jóhírnevének megőrzése. A munkaviszony általános magatartási kötelezettségei igazolják a véleménynyilvánítási szabadság korlátozását. Az Mt. 7. § (1) bekezdésében, a 8. § (1), (2) és (3) bekezdéseiben és a 9. § (2) bekezdésében foglalt személyiségi jogokat korlátozó klauzula irányadó a munkáltatói és a munkavállalói véleménynyilvánítás korlátozása során.

Az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága a munkaviszonyokban sem nyújt védelmet olyan közléseknek, amelyek célja jogsérelem okozása. Hangsúlyozta, hogy a korlátozásnak a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő okból feltétlenül szükséges, és a cél elérésével arányos mértékben van csak helye. E klauzula alkalmazásakor azonban az előbbieken túl érvényre kell jutnia a különös szempontoknak is. Értékelni kell a kifogásolt közlés közéleti, szakmai minőségét, ténybeliségét, értékítélet-jellegét, a jóhiszeműséget, súlyát, és azt, hogy okozott-e hátrányt, vagy kedvezőtlenül hatott-e a megítélésére.^[25] Nem csupán az írásbeli, szóbeli kommunikáció tartalmát kell vizsgálni, hanem annak megjelenési módját, körülményeit, a vélemény tárgyát, kontextusát, a közlés célját, illetve stílusát.^[26]

IV. A KOLLIDÁLÓ SZEMÉLYISÉGI JOGOK

Az Mt. Bevezető rendelkezések 5. pontja szabályozza a személyiségi jogok védelmét. Az Mt. 9. § (1) bekezdése utal a Ptk. 2:42-54. §-aiban foglalt szabályok alkalmazására. A Ptk. 2:43. § d) pontja a nevesített személyiségi jogok között sorolja fel a becsülethez és a jóhírnévhez való személyiségi jogot. Az Mt. Bevezető

[22] Az ILO 1944. évi philadelphiai nyilatkozata.

[23] 3/2013.(II. 14.) AB határozat.

[24] 3/2015. (II. 2.) AB határozat.

[25] 14/2017. (VI. 30.) AB határozat.

[26] 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

rendeletek 4. pontja tartalmazza az általános magatartási követelményeket. Az Mt. 8. § (2) és (3) bekezdései *expressis verbis* határozzák meg a munkavállaló véleménynyilvánításhoz való jogának korlátját a munkáltató jóhírneve, valamint jogos gazdasági és szervezeti érdekei körében.

1. A becsülethez való jog

A becsület az emberi méltóság egyik aspektusa, a szubjektum társadalmi megítélése. A becsületet védi a Btk. 227. §-a, a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 180. §-a, a Ptk. 2:45. §-a, az Mt. 7. § (1) bekezdése és a 9. § (1) bekezdése is. A becsületsértés kifejezetten véleménynyilvánítással valósul meg. A Ptk. 2:45. § (1) bekezdése szerint az olyan értékítélet, amely kifejezőmódjában indokolatlanul bántó, és a társadalmi megítélés hátrányos befolyásolására alkalmas, sérti a becsületet. Megvalósulhat a kifejezőmódjában indokolatlanul bántó, negatív véleménynyilvánításban (megalázó, lekicsinylő, lealacsonyító, sértő, megvető), szóban, írásban, egyéb aktusban (cselekmény, tett, gesztus).

A becsület sérelmének feltétele, hogy konkrét személyre vonatkozzon, a társadalmi értékítéletet negatívan befolyásolja, a sértett személy érzékelje. Nem feltétele azonban, hogy a vélemény helyes vagy helytelen, megalapozott vagy megalapozatlan legyen; harmadik személy tudomására jusson.

A becsülethez való jog védelme és a véleménynyilvánítás szabadsága kollíziója esetén a véleménynyilvánítás nem sérthet becsületet.^[27] Amennyiben az értékítélet megalapozott és kifejezőmódjában nem önkényes, akkor a becsületsértés nem állapítható meg. Amennyiben a kifejezőmód nem bántó, azonban az értékítélet nem megalapozott és a társadalmi megítélés hátrányos befolyásolására alkalmas, vagy az értékítélet megalapozott, azonban a kifejezőmód öncélúan bántó és a társadalmi megítélés hátrányos befolyásolására alkalmas, akkor a becsületsértés megvalósult. Amennyiben a becsületsértéshez a sértett hozzájárul, akkor szintén nem illeti meg e jogvédelem.^[28]

2. A jóhírnévhez való jog

A jóhírnév velünk született jog. E jog független attól, hogy van-e egy személynek ténylegesen hírneve az adott közösségben, illetve, hogy az jó-e vagy sem. A jóhírnév „az érintettől és tevékenységéről a társadalomban kialakult képet, vélekedést fejezi ki”.^[29] A Ptk. 2:42. § (1) bekezdése kimondja, hogy mindenkit megillet a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogának szabad érvényesítése.

[27] Gyulay, 2020.

[28] Mt. 9. § (3) bekezdése.

[29] Osztovits, 2014, I. kötet, 282.

A jóhírnevet védi a Btk. 226. §-a, a Ptk. 2:45. § (2) bekezdése és az Mt. 7. § (1) bekezdése is. A jogszabályi rendelkezés^[30] szerint a konkrét személyre vonatkozó és ezt a személyt sértő valós tény hamis színben történő feltüntetésével, illetve valótlan tény állításával vagy híresztelésével ölt testet. Megvalósul valós tény hamis színben feltüntetésével vagy valótlan tény állításával, híresztelésével, ahol a tények bántónak, sértő jellegűek,^[31] továbbá tény közlésére alkalmas kommunikációval (szóban, írásban, aktusban: jellel, képpel, rajzzal, ábrával).

A jóhírnév sérelmének feltétele, hogy konkrét személyre vonatkozzon, az számára legyen sértő, a sértett személy érzékelje. A tényállítás valósága és valótlanága vizsgálendő. Nem feltétele, hogy az adott személy ténylegesen rendelkezik-e a jóhírnévvel.

A jóhírnévhez való jog védelme és a véleménynyilvánítás szabadsága kollíziója esetén a véleménynyilvánítás nem sérthet jóhírnevet. Nem sérti a jóhírnevet, amennyiben a tény valós és nem történik hamis színben feltüntetésre, vagy a valós tény hamis színben kerül feltüntetésre, de az nem sértő az adott személy számára, illetve valótlan a tény, de az nem sértő az adott személy számára. Ilyen például a perindítás,^[32] bűncselekményért való feljelentés,^[33] a vásárló csomagjának átvizsgálása.^[34] Amennyiben a jóhírnév megsértéséhez a sértett hozzájárul, akkor szintén nem illeti meg e jogvédelem.^[35]

3. A munkáltató jóhírnévhez és gazdasági-szervezeti érdekhez való joga

A jóhírnév speciális esete az üzleti jóhírnév, melyet a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 3. §-a, a 86. §-a, a Ptk. 3:1. § (3) bekezdése és az Mt. 8. § (2) és (3) bekezdései is szabályoznak. A munkavállaló szabad véleménynyilvánításhoz való jogának és a munkáltató fenti jogainak összeütközése esetén megszorító jogszabályi értelmezést kell alkalmazni.^[36] Az értelmezés körében a bírói esetjog ad iránymutatást.

A Kúria eseti döntésében nem állapította meg a munkáltató jóhírnevének sérelmét akkor, amikor a szakszervezeti tisztségviselő munkavállaló a szakszervezeti tevékenysége keretében, nagy nyilvánosság előtt a munkavállalók jogainak védelmét gyakorolta. A munkavállaló szakszervezeti tisztségviselőként, és nem munkavállalóként, valós kritikát fogalmazott meg egy interjúban. Elmondta, hogy „Nem kívánt személyt nem akarnak elküldeni, hanem olyan helyzetbe is

[30] Ptk. 2:45. § (2) bekezdése.

[31] BH 2002/4/135.

[32] BDT 2013/9/133.

[33] BH 2002/6/223.

[34] BH 2003/3/108.

[35] Mt. 9. § (3) bekezdése.

[36] 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

tudják hozni, hogy önként menjen el.” A munkáltató jóhírnevét csorbító tartalmú tényállítás nem történt, valós tartalmat közölt a szakszervezeti tisztségviselő, és a szakszervezeti érdekvédelmi tevékenység keretein belül maradt.^[37]

A Kúria megállapította a munkáltató jóhírnevének sérelmét azonban abban az esetben, amikor a munkavállaló az ügyfél előtt a kollégái intézkedésével szembe helyezkedve olyan kijelentést tett, hogy ahhoz „nem adja a nevét”.^[38] Ez ugyanis azt jelentette, hogy az ügyfél jelenlétében megkérdőjelezte az intézkedő kollégái eljárásának jogszerűségét.^[39]

A munkavállalót megilleti a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos joga, ami azt jelenti, hogy a munkáltatóját kritikával illetheti. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezt a jogát korlátlanul gyakorolhatja.^[40] A szabadság korlátai a jogviszony fennállása alatt mind munkaidőben, mind azon kívül

1. más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme,
2. a munkáltató jó hírneve, jogos gazdasági és szervezeti érdeke.^[41]

A munkajogviszonyban a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadságának korlátja a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő ok, mértéke a feltétlenül szükséges és a cél elérésével arányos. A munkaviszonyban vizsgálendő az, hogy a munkavállaló véleménye a munkaviszonnyal, a munkakör jellegével, a szervezetrendszerben elfoglalt helyével összefügg-e. A munkavállaló által kifejtett véleménynek „semlegesnek” kell lennie, nem lehet alkalmas közvetlenül és ténylegesen a munkáltatója helytelen megítélésére, jogos gazdasági érdekének, illetve a munkaviszony céljának veszélyeztetésére.^[42]

A jóhírnév körében a munkavállaló a munkáltatót sértő valós tény hamis színben nem tüntetheti fel, valótlan tényt nem állíthat, nem híresztelhet. Emellett a munkavállaló valóst tényt sem közölhet abban az esetben, amennyiben ez a munkavállaló titoktartási kötelezettségének tárgya.

Megvalósul valós tény hamis színben feltüntetésével vagy valótlan tény állításával, híresztelésével, ahol a tények bántónak, sértő jellegűek, tény közlésére alkalmas kommunikációval (szóban, írásban, aktusban: jellel, képpel, rajzzal, ábrával). A jóhírnév sérelmének feltétele, hogy konkrét munkáltatóra vonatkozzon, az számára legyen sértő, a sértett érzékelje. A tényállítás valósága és valótlansága vizsgálendő. Itt sem feltétele, hogy az adott munkáltató ténylegesen rendelkezik-e a jóhírnévvel. A jóhírnévhez való jog védelme és a véleménynyilvánítás szabadsága kollíziója esetén a véleménynyilvánítás tehát nem sérthet jóhírnevet.

A jogos gazdasági és szervezeti érdek körében ki kell térni azok tartalmára. Jogos gazdasági érdek a munkáltató által folytatott gazdasági tevékenység, a gazdasági működésre vonatkozó munkáltatói célkitűzések összessége, azon-

[37] LB Mfv. I.10.380/2007/3.számú ítélete.

[38] Elhatárolódás.

[39] Kúria Mfv. I. 10.002/2019/5. számú ítélete.

[40] Szendrői, 2017, 138-141.

[41] 14/2017. (VI. 30.) AB határozat.

[42] Mt. Indokolása.

ban nem tartozik ide a jogellenes működés. (Nem szankcionálható az ellenőrzést végző hatóságnál a szabálytalanságot beismerő, tanúként meghallgatott munkavállaló.) Jogos szervezeti érdek a munkáltató szervezetére és humánerőforrás-gazdálkodására vonatkozó célkitűzések összessége, azonban nem tartozik ide a jogellenes működés.

A munkavállaló véleménynyilvánításának korlátja nem csak a konkrét sérelem okozása (károkozás), hanem már az érdek veszélyeztetése (kár bekövetkezése nélkül) is. A korlát a munkaviszony alatt folyamatosan fennáll, a munkaviszony megszűnését követően pedig megállapodás megkötésével.

V. A KAPCSOLÓDÓ MAGYAR BÍRÓI JOGGYAKORLAT

A fenti személyiségi jogokat törvényi generálklauzula alapján alkotmányos védelem illeti meg, amely minden létező jogalany részére jár. E személyiségi jogok a jogosult személyétől elválaszthatatlanok, ezért csak személyesen érvényesíthetők. A megvalósult jogsértés esetén szankció illeti meg a sértettet. A jogellenességet kizáró okok közé soroljuk a jogosult beleegyezését. Mind a jogirodalomban, mind a bírói gyakorlatban megfigyelhető ez az alkotmányos és magán(munka)jogi jogvédelem.

A bírói joggyakorlat szerint sérti a becsülethez való jogot az internetes közösségi oldalon kirívóan trágár kifejezések használata,^[43] a goromba, szidalmazó kijelentéseket tartalmazó „nyílt levél”.^[44]

A bírói joggyakorlat szerint nem sért becsületet a véleménynyilvánítás, ha annak tartalmával nem mindenki ért egyet,^[45] ha a konkrét személy külsejét a valóságnak megfelelően írják le és az nem alkalmas a társadalmi megítélés hátrányos befolyásolására, továbbá annak kifejezésmódja nem bántó vagy sértő,^[46] ha a hivatalos személy az ügyintézés során, hivatali hatáskörében hozott határozatában a becsület csorbítására objektíve alkalmas tény állít vagy kifejezést használ.^[47]

A bírói joggyakorlat szerint sérti a munkavállaló jóhírnevét a munkáltatói jogkör gyakorlójának tevőleges magatartásával megvalósuló, sértő tartalmú szóbeszéd.^[48]

A bírói joggyakorlat szerint sérti a munkáltató jóhírnevét az a kormánytisztviselő, akinek a tanúsított magatartása objektíve alkalmas a beosztása tekintélyének súlyos rombolására.^[49]

[43] BDT2019. 3987.

[44] Kúria Mfv. I. 10.583/2012/4. számú ítélete.

[45] BH 2021. 83.

[46] PJD2016. 4.

[47] BH 1991/9/338.

[48] Kúria Mfv. X. 10.138/2020/5. számú ítélete.

[49] Kúria Mfv. I. 10.634/2013/4. számú ítélete.

A bírói joggyakorlat szerint nem sért jóhírnevet a véleménynyilvánítás, a valós tények közlése és annak nem sértő megfogalmazása,^[50] a sértő, de konkrét személyhez nem köthető szóbeszéd.^[51]

A bírói joggyakorlat szerint sérti a munkáltató jogos gazdasági és szervezeti érdekét a véleménynyilvánítás, ha a munkavállaló a munkáltatónál esetleg meglévő hiányosságokat a sajtó útján nyilvánosságra hozza.^[52]

A Kúria kimondta, hogy „az együttműködési kötelezettség megsértésének minősül, ha a munkavállaló a véleménynyilvánítás jogával élve a munkáltatója fontos érdekét és a mértéktartás követelményét mellőzve jár el”. Ebben az esetben a főszerkesztőként dolgozó munkavállaló a munkáltatóját – valótlanul – „csődhelyzetben vergődő” szervezatként mutatta be a munkáltatói folyóiratban. A felperes – függetlenül a kritika valóságtartalmától – a szabad véleménynyilvánítás jogával élve, de a munkavállalói kötelezettségét figyelmen kívül hagyva, munkáltatója helytelen megítélésére alkalmas módon járt el. Álláspontom szerint a munkavállaló a munkáltató jóhírnevét sértette meg véleményével.

Rámutatott a Kúria arra is, hogy a fenti személyiségi jogok személyes gyakorláshoz kötöttek, ezért az önkormányzatról kialakuló képet alkotó összetevők személyhez fűződő jogvédelemben részesülhetnek, azonban az önkormányzat a választópolgárok közösségét ért sérelem miatt személyiségi jogot nem érvényesíthet.^[53]

A Kúria 2021. november 10-én hozott ítéletének tényállása szerint a felperes az alperesi egyetem közalkalmazottjaként a doktori iskolához témahirdetőként kívánt csatlakozni. A Doktori Iskola Tanácsa (továbbiakban: DIT) a kérelmet elutasította, mert a Doktori Iskola Szabályzatában foglaltaknak nem felelt meg a felperes: külföldön nem jelent meg cikke, nem volt nemzetközi reputációja, az idetzetségi mutatója alacsony volt. A DIT eljárása során elhangzott, hogy a felperes „felmentését kellett volna kezdeményezni a teljesítménye alapján”, „legyenekébb a tudományos tevékenysége”, „fel kellene mutatnia valamit”, „érdemi tudományos teljesítményt a pályázó nem fejt ki”, „publikációs száma irreálisan alacsony”, „magyarázza a bizonyítványt”.^[54]

A felperes becsületsértés, illetve jóhírnev sérelme miatt indított eljárást. A keresetét mind az első-, mind a másodfokú bíróság elutasította. A Kúria a jogerős döntést hatályában fenntartotta. Kifejtette, hogy a sérelmezett kijelentések véleménynyilvánításként értékelendők. A közlés hangneme egyéb személyiségi jogot sérthet, de nem jár a jóhírnev sérelmével. Nem jelenti a jóhírnev sérelmét az értékítélet, véleménynyilvánítás, bírálat akkor sem, ha a fél a róla állítottakat magára nézve sérelmesnek találja, a közfelfogás lehet az elbírálás zsinórmértéke, hogy az a társadalmi megítélését hátrányosan befolyásolja-e. A vélemény önmagában, annak érték- és valóságtartalmától függetlenül, személyiségi jog meg-

[50] BH2019. 13.

[51] Kúria Mfv. X. 10.138/2020/5. számú ítélete.

[52] EBH2004. 1050.

[53] PJD2019. 20.

[54] Kúria Mfv. II. 10.103/2021/5. számú ítélete.

sértésének alapjául nem szolgálhat,^[55] ezért a következetes ítélkezési gyakorlat szerint a politikai – vagy mint jelen esetben, a tudományos vitában kifejtett – vélemény is csak akkor alapoz meg személyiségvédelmet, ha kifejezőmódja által, a közlési forma megválasztásával okoz sérelmet.^[56]

A DIT ülése szakmai fórum, ahol szakmai vélemények hangzottak el a felperesről, érvek és ellenérvek formájában. Önmagában az a körülmény, hogy az elhangzottakat a felperes bántónak, lealacsonyítónak érezte, nem alapozza meg sem annak megállapítását, hogy nem szakmai kérdésben folyt a vita, sem az általa hivatkozott becsületsértést. Egy szakmai vita során elmondottakat kellett értékelni, amelyek a teljes szövegkörnyezet vizsgálata alapján nem minősültek indokolatlanul lealázónak.^[57]

A Kúria kimondta, hogy a szakmai viták, érvek, kritikák véleménynek minősülnek. Amennyiben a vélemény valós, annak kifejezőmódja vizsgálendő. Abban az esetben, ha a kifejezőmód nem öncélú, akkor nem valósul meg a becsületsértés, még akkor sem, ha a sértett szubjektíve bántónak ítéli.

Álláspontom szerint a szakmai vitán elhangzottakat mind a becsület, mind a jóhírnév sérelme körében lehet értékelni a sértett hivatkozásainak korlátai között. Attól függően, hogy melyik személyiségi jogot értékeljük, szükséges azok feltételrendszerét elemezni. Elsődlegesen a ténymegállapítások esetén azok valóságtartalma vizsgálendő, míg az értékítélet esetén nem. Másodlagosan a valós ténymegállapítás esetén konjunktív elem a hamis színben feltüntetés; a valótlan tény esetén az állítás, illetve a híresztelés. Harmadlagos szükségszerű feltétel mindezek mellett az, hogy a tények bántóak, sértő jellegűek legyenek. Az értékítélet esetén nem vizsgálendő azok valóságtartalma, csak azok kifejezőmódja. Másodlagosan annak indokolatlanul sértő, bántó jellege vizsgálendő. Harmadlagosan a társadalmi értékítélet negatív befolyásolása vagy arra alkalmassága.

Nem vitatott az a gyakorlat, amely megköveteli az objektivitást. Nem a szubjektív érzet, hanem a közfelfogás alapján minősül bántónak, sértő jellegűnek, a társadalomban hátrányos megítéltetésűnek.

VI. KRITÉRIUMRENDSZER

A jogszabály-rendelkezések mellett az alkotmánybírói és bírói joggyakorlat útján kidolgozott módszerek, tesztek adnak a mérlegelésnek keretet és iránymutatást az esetek megítéléséhez. Az elemzett jogszabályi rendelkezéseket és joggyakorlatot összevetve a munkajogviszonyban megjelenő véleménynyilvánítás szabadságának korlátai körével, az alábbi kritériumrendszer foglалható össze:

[55] 36/1994. (VI. 24.) AB határozat.

[56] LB Pfv.IV.20.113/2006, BH 2006. 210.

[57] BH 2003. 407. II.

I. Az alapjog abszolút vagy korlátozható minőségét megmutató mérce, ahol figyelemmel kell lenni

- (1) más személyiségi jogára,^[58]
- (2) az alkotmányos értékrendre^[59] és
- (3) az erkölcsi normákra.^[60]

II. Az általános zsinórmérték,^[61] melynek egyik módszere a szükségességi-arányossági teszt. A teszt három lépésből és két további feltételből áll.^[62]

A három lépcsőfok (1) a szükségesség: jogkorlátozási cél (legitim, igazolt), elkerülhetetlenség (a kívánt cél eléréséhez), (2) az alkalmasság: összevetés (elérni kívánt cél és a megjelölt jogkorlátozás) és (3) az arányosság: jogkorlátozási cél fontossága (a korlát az elérni kívánt céllal arányos-e), jogsérelem súlya (okozott korlát). A két további feltétel (4) a feltétlenül szükséges mértékű korlátozás és (5) a cél elérésére alkalmas legenyhébb jogkorlátozás (eszköz).

III. Az általános teszt mellett, az eset összes körülménye alapján az adott helyzetre vonatkoztatott különös teszt így például a szabad véleménynyilvánításhoz való jog és más személyiségi jogok^[63] kollíziója esetén. Ebben a körben a „clear and present danger” (egyértelmű és jelenvaló veszély) és az actual malice (tényleges rossz szándék, öncélúság)^[64] vizsgálata is megjelenik.^[65]

IV. További munkajogi jogszabályi rendelkezések az Általános magatartási követelmények, különös tekintettel az Mt. 7. § (1) bekezdése, a 8. §-a rendelkezéseire.

VII. KÖVETKEZTETÉSEK

A fent vázolt tesztek és jogesetek alapján a kollízió feloldása során érvényesülő szempontokat rendszerbe foglalhatjuk. A véleménynyilvánításhoz való szabadságjog nem abszolút alapjog, mert figyelemmel kell lenni más személyiségi jogára. A véleménynyilvánítás korlátozható a szükségességi-arányossági tesztnek megfelelően. A korlátnak legitim célja más személyiségi jogainak védelme. A szabadság korlátozása alkalmas arra, hogy a kollízió feloldásra kerüljön. A szabadságjog korlátozása a személyiségi jogok érvényesülése céllal arányos.

[58] Az ember és a jogi személy körében is.

[59] Közrend, közbiztonság, közerkölcs.

[60] Az erkölcs a társadalmi együttélés alapján kialakított tartós szabályok, normák és értékek összessége, amelyet a társadalom magára nézve kötelezőnek tart (ld. Csillag, 2012, 14.).

[61] Gárdos-Orosz, 2020, 11.

[62] Pozsár-Szentmiklós, 2014, 34.

[63] Becsülethez való jog, jóhírnévhez való jog.

[64] Gárdos-Orosz, 2020, 12.

[65] 30/1992 AB határozat.

A munkajogviszonyban a véleménynyilvánításhoz való szabadságjog nem csupán az Alkotmánybíróság alapjogoknál alkalmazott szükségesség-arányosság tesztje felhasználásával vizsgálándó, hanem, az Mt. alapján, további kritériumok szerint is. Az Mt. mind a munkavállaló, mind a munkáltató oldaláról szabályozza a véleménynyilvánítás szabadságát, és eltérő feltételrendszerrel ír elő vizsgálatukkor. Az Mt. 7. § (1) bekezdése kiemeli, hogy joggal való visszaélésnek minősül a véleménynyilvánításának elfojtására irányuló vagy ehhez vezető munkáltatói magatartás. Az Mt. 8. § (2) és (3) bekezdései értelmében a munkavállaló e jogát csak úgy gyakorolhatja, hogy a munkáltató jóhírnevét, jogos gazdasági és szervezeti érdekeit nem sértheti, illetve veszélyeztetheti. A jogviszony fennállta alatt, az Mt. 8. § (1) bekezdése értelmében, ettől a magatartástól munkaidőben, illetve munkaidőn túl is tartózkodnia kell. Az Mt. 9. § (1) bekezdése alapján alkalmazandó Ptk. 2:42. §-a és a 2:45. §-a értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között a becsület és a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse.

Az Alaptörvényben garantált véleménynyilvánítási jog által a becsület vagy jóhírnév személyiségi jogok megsértése körében ezért elsődlegesen azt kell a fenti bírói gyakorlat alapján vizsgálni, hogy a sérelmezett kijelentések minek minősülnek: értékítéletnek vagy tényállításnak.

1. „Ha valaki mást tolvajnak, esküszegőnek vagy házasságtörőnek nevez, nem büntethető rágalmazás miatt, ha ezt feljelentés keretében teszi, és állítását bizonyítja. Ha állítását bizonyítani nem tudja, büntethető.”
2. „Ha azonban valaki mást tökfeknek nevez, a valóság bizonyításának helye nincsen, mert a becsületsértő kifejezések használatát semmiféle érdek nem indokolhatja.”^[66]

Az értékítélet (vélemény) saját ítéletünk mások értelmével, álláspontjával szemben.^[67] A véleménynyilvánítás szabadsága a „nyilvános közlés szabadsága”.^[68] A véleménynyilvánítás szabadsága azonban nem lehet korlátlan, a korlátozás alapja mások jogai, vagy a közjó, illetve a közakarat lehet.^[69] A közerkölcs (közjó, közakarat) fogalmát és tartalmát a jogszabályok nem határozzák meg, ezért annak megállapítása a jogalkalmazás körébe tartozik.^[70] Azok a magatartási szabályok sorolhatók ide, amelyeket a társadalom általánosan elfogad.^[71]

[66] Bónis, 2011; idézte: Hostens: „Quid si aliquis vocat alium latronem, periurium vel adulterum, et verum dicit, numquid est condemnandus? Responde, si hoc facit accusando vel denunciando ad puniendum delictum, et hoc probaverit, non tenetur. (...) Sin autem hoc dicit ad infamandum tantum, tunc omnino condemnandus est. (...) Quid ergo si vocet aliquem cucurbitam (...) ? Utique de cucurbita non occurrit iusta causa, quare hoc dici possit.” (Lectura in X. 5.36.9., de iniuriis et damno dato, c. si culpa, n. 4. (Venetiis 1581, fol. 97va).

[67] Schwartländer – Willoweit, 1986, 31.

[68] Hegel, 1983, 339.

[69] Pákozdy, 2006, 22.

[70] Sajó, 2005, 176.

[71] BH 1992. 454.

A véleménynyilvánítás szabadságát – a nemzetközi bíróságok útmutatásai alapján – érdemben vizsgálni kell.^[72] A vélemény önmagában, annak érték- és valóságtartalmától függetlenül, személyiségi jog megsértésének alapjául nem szolgálhat, mert nem sérti mások jogát, a közerkölcsöt. A politikai vagy a tudományos vitában kifejtett szakmai vélemény sem alapoz meg önmagában személyiségvédelmet. A tényállítás körében annak valóságtartalma vizsgálandó, s ettől függően lehet annak negatív színezetét értékelni.

Mindkét esetben azonban ezt követően azt kell vizsgálni, hogy milyen a vélemény kifejezésmódja, közlési formája, és ez okoz-e sérelmet. A véleménynyilvánítás szabadsága a munka világában erősebb korlátok között érvényesül, a bizalom, együttműködés, jóhiszeműség és tájékoztatás jogok és kötelezettségeken keresztül.^[73] A kifejezésmód, illetve közlési mód akkor okoz sérelmet, ha azt – nem az egyén szubjektív érzelme alapján, hanem általánosan – a társadalom nem tartja elfogadhatónak. Előfordulhat azonban olyan eset is, ahol a kifejezésmód objektíve indokolatlanul sértő, bántó, illetve objektíve alkalmas a társadalom negatív megítélésére, azonban a sértett ezt nem kifogásolja. Érvényes tehát napjainkban is Prótagorasz mondása, amely szerint „Minden dolog mértéke az ember.”

IRODALOM

- Bitskey Botond (2018): Nem illeti meg a véleménynyilvánítás szabadságából fakadó alapjogi védelem a munkavállaló által közzétett szakmai jellegű közlést, ha annak nincs közéleti kötődése. Ítélezési gyakorlat. In: *Munkajog*. 2018/4. sz.
- Bónis Péter (2011): A vagyoni és nem-vagyoni károk megtérítése a glosszatori jogtudományban. In: *Jogelméleti Szemle*. 2011/3. sz. (Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/bonis47.html> <http://jesz.ajk.elte.hu/bonis47.html>. Letöltve: 2021. 11. 04.).
- Csillag Sára (2012): *Az emberi erőforrás menedzsment mint morális útvesztő. Etikai kérdések az emberi erőforrás menedzsment tevékenységben*. PhD-értekezés. (Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/661/1/Csillag_Sara_dhu.pdf. Letöltve: 2021. 10. 14.).
- Gárdos-Orosz Fruzsina (2020): Az alapjogok korlátozása. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-korltozsa>. Letöltve: 2021. 10. 14.).
- Gyulay Dániel (2020): Becsület csorbítására alkalmas tényállítások megítélése a hatósági eljárásokban. In: *Ügyészek lapja*. 2020/1. sz.
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.) (2008): *Emberi jogok*. Osiris, Budapest.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1983): *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatja*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hinske, Norbert (1986): Pluralismus und Publikationsfreiheit im denken Kants. In: Schwartländer, Johannes – Willoweit, Dietmar: (eds.): *Meinungsfreiheit – Grundgedanken und Geschichte in Europa und USA*. N. P. Engel, Kehl am Rhein, Straßburg.

[72] Matúz kontra Magyarország 73571/10. számú ügy.

[73] 14/2017.(VI.30.) AB határozat.

- Koltay András (2016): Az emberi méltóság védelme a médiajogban. In: *Jogelméleti Szemle*. 2016/4. sz.
- Osztovits András (szerk.) (2014): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. Opten Informatikai Kft., Budapest.
- Pákozdy Csaba (2006): *A véleménynyilvánítás szabadsága és a nemzetközi jog, különös tekintettel az emberi jogok európai bíróságának joggyakorlatára*. PhD értekezés. (Elérhető: <http://real-phd.mtak.hu/87/1/1291668.pdf>. Letöltve: 2021. 11. 07.).
- Pozsár-Szentmiklósy Zoltán (2014): Az alapjogi teszt újrafogalmazása. In: *Jogtudományi Közöny*. 2014/1. sz.
- Sajó András (2005): *A szólásszabadság kézikönyve*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.
- Szendrői Anna: Alapjogi kollíziók a munkaviszonyban a személyiségi jog területén. In: *Miskolci Jogi Szemle*. 2017/1. sz.
- Varga Zoltán: A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása a munkaviszonyban – az Emberi Jogok Európai Bírósága Matúz ügyben hozott ítéletének tükrében. In: *De iurispudentia et iure publico. Jog- és politikatudományi folyóirat*. 2015/1. sz.

JOGFORRÁSOK

- 2012/C 326/02. Az Európai Unió Alapjogi Chartája.
- Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.
- Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény.
- Az ILO 1944. évi philadelphiai nyilatkozata.
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.
- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.
- A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012 évi II. törvény.
- A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény.
- Magyarország Alaptörvénye.
- Baka kontra Magyarország 20261/12. számú ügy.
- Guja kontra Moldova 14277/04. számú ügy.
- Heinisch kontra Németország 28274/08. számú ügy.
- Matúz kontra Magyarország 73571/10. számú ügy.
- Rekvényi kontra Magyarország 25390/94. számú ügy.
- C-274/99 P számú ügy.
- C-470/03. számú ügy.
- C-507/18. számú ügy.
- 1/2019. (II. 13.) AB határozat.
- 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.
- 14/2017. (VI. 30.) AB határozat.

- 14/2019. (IV. 17.) AB határozat.
 - 17/2020. (VII. 17.) AB határozat.
 - 19/2014. (V. 30.) AB határozat.
 - 3/2013. (II. 14.) AB határozat.
 - 3/2015. (II. 2.) AB határozat.
 - 30/1992. (V. 26.) AB határozat.
 - 3019/2021. (I. 28.) AB határozat.
 - 3089/2019. (IV. 26.) AB határozat.
 - 3116/2021. (IV. 14.) AB határozat.
 - 3131/2018. (IV. 19.) AB határozat.,
 - 3149/2018. (V. 7.) AB határozat.
 - 3236/2018. (VII. 9.) AB határozat.
 - 3328/2017. (XII. 8.) AB határozat.
 - 36/1994. (VI. 24.) AB határozat.
 - 4/2013. (II. 21.) AB határozat.
 - 7/2014. (III. 7.) AB határozat.
 - 3051/2019. (III. 14.) AB végzés.
 - 3056/2021. (II. 19.) AB végzés.
 - 3268/2019. (X. 30.) AB végzés.
-
- LB Pfv.IV.20.113/2006.
 - LB Mfv. I.10.380/2007/3.számú ítélete.
 - LB Mfv. I. 10.364/2010/6. számú ítélete.
 - LB Mfv. I. 11.059/2010/8. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. III. 10.063/2012/4. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. I. 10.583/2012/4. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. I. 10.634/2013/4. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. I. 10.034/2017/4. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. II. 10.609/2017/4. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. I. 10.002/2019/5. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. X. 10.274/2019/6. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. X. 10.315/2019/6. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. X. 10.015/2020/4. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. X. 10.138/2020/5. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. IV. 10.112/2021/4. számú ítélete.
 - Kúria Mfv. II. 10.103/2021/5. számú ítélete.
-
- BDT 2013/9/133.
 - BDT2019. 3987.
 - BH 1991/9/338.
 - BH 1992. 454.
 - BH 2002/4/135.
 - BH 2002/6/223.
 - BH 2003. 407.
 - BH 2003/3/108.
 - BH 2006. 210.
 - BH 2021. 83.
 - BH2019. 13.

- EBH2004. 1050.
- EBH2015. B.29.
- EBH2018. B.19.
- EBH2019. B.12.
- PJD2016. 4.
- PJD2019. 20.

- BORS SZILVIA PhD hallgató
SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
- LENKOVICS BARNABÁS professor emeritus
SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
- NÉMETH GABRIELLA jogász
OFFI vezérigazgató
- RÉVÉSZ T. MIHÁLY professor emeritus
SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
- SÁNDOR ISTVÁN egyetemi tanár
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
- SISKA KATALIN habilitált egyetemi docens
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- SÜLYOK MÁRTON egyetemi adjunktus
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Műhelyvezető, Közjogi Műhely
Mathias Corvinus Collegium Alapítvány
- TAKÁCS PÉTER egyetemi tanár
SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
- ÚJVÁRI EMESE egyetemi adjunktus
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- ZSINKA LÁSZLÓ egyetemi docens
BCE Nemzetközi, Politikai és Regionális Tanulmányok Intézete

Szerzőinkhez (A publikálás feltételei)

1. A Jog-Állam-Politika című referált folyóirat magyar, angol és német nyelven be-
küldött kéziratokat – tanulmányokat és könyv-recenziókat – fogad el.
 2. A kézirat terjedelme tanulmányok esetén általában nem haladhatja meg
tanulmányonként és szerzőnként az 50000 karaktert, recenziók esetén a 20000
karaktert.
 3. A szöveget A/4-es méretben kinyomtatva kérjük leadni, és egyúttal Microsoft
Word formátumban, e-mailben is kérjük mellékelni, a szerző nevének feltünteté-
sével (a cím előtt, ne lábjegyzetben!).
 4. Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől elektronikus formában egy kb. 15 so-
ros magyar és angol nyelvű összefoglalót (abstract), az 5-6 legfontosabb kulcsszó
feltüntetésével.
 5. Kiemelésként szövegben és lábjegyzetben is *dőlt betű* alkalmazható; kizárólag
művek és idegen kifejezések kiemeléséhez. Ritkítás, aláhúzás, vastag betű, kapitá-
lis stb. használatát kérjük mellőzni.
 6. A hivatkozásokat felső indexben, az adott írásjel után tüntessük fel, pl.:” XY sze-
rint.^{1,2} Továbbá...”. A sorrend minden esetben: idézőjel-pont-lábjegyzetjelölő vagy
pont-idézőjel-lábjegyzetjelölő, az idézés szabályainak megfelelően (részmondat
esetén idézőjel van a sor végén, utána az írásjel, egész mondat esetén előbb az
írársjel következik).
- A feloldást lábjegyzetben, az oldal alján kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetén
pontosvesszővel:
- a) Szerző(k) vezetékneve (gondolatjellel elválasztva, azaz szóköz nagykötojel
szóköz egymás után írásával), évszám, hivatkozott oldal(ak), tehát:
Kiss, 2010, 10.; Nagy, 2020, 20. illetve Kiss – Nagy – Kovács, 2020, 20-30., 40.
 - b) Online hivatkozásnál Weboldal neve: Téma (nagy kezdőbetűvel), évszám:
Hvg.hu: Cikk címe, 2011. (linket itt ne helyezzük el, csak a tartalomjegyzékben).
7. Kiadványunkban kérjük mellőzni az i.m. (op. cit.), u.o., ibid. stb. rövidítéseket
(elfogadjuk: ld., vö.).
 8. Kiadványunkban kérjük mellőzni a titulusok (Dr., Prof., CSc. stb.) feltüntetését
mind a törzsszövegben, mind a lábjegyzetben, mind pedig az irodalomjegyzékben.
Kivétel, ha adott mű címe tartalmazza.
 9. Az irodalomjegyzék csak a hivatkozott publikációkat tartalmazza, és korlátoz-
unk ezek számát 10-15 forrás megjelölésére. Rendezzük ABC-sorrendbe.

10. Az irodalomjegyzék mindig a kötelező utolsó fejezet (esetleg bővíthet online forrásokkal, jogforrásokkal, ítéletek jegyzékével). Ezek kötelező elnevezése: Irodalom; Jogforrások; Ítéletek jegyzéke (ezeket egységesen szeretnénk a kiadványunkban szerepeltetni).

11. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén számozás nélkül közöljük, pont felsorolásjellel ellátva:

a) Könyveknél: Szerző(k) teljes neve (szerk. ha van) (évszám): *Dólt cím*. Kiadó, helyiség. Például:

- Kiss Péter–Nagy Tamás (2020): *A monográfiánk*. Universitas, Győr.
- Smith, Joe–Doe, John (2010): *A handbook*. ABC Publishing, London.

b) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek:

- John, Smith (ed.) (2000): A Chapter. In: Doe, John (ed.): *A Book*. ABC Publishing, London. Tehát a név után (évszám) és kettőspont, majd cím van. Utána In kettőspont szerkesztő kettőspont, majd a kötet címe dőlt betűvel, ponttal lezárva. Végül előbb a kiadó, majd a kiadás helye.

c) Folyóiratban megjelent tanulmány esetében (figyelem! a címek után PONT szerepel):

- Kiss Péter (2011): Egy cikk. In: *Folyóirat*. 2017/12. sz. Universitas, Győr.

d) Online hivatkozás esetében a webcím (url), a megjelenés éve (ha ismert) és a megtekintés idejének feltüntetésével:

- Hvg.hu: Hitelek, 2021. (Elérhető: www.webcim.hu. Letöltés ideje: 2020. február 2.). A webcímet és a Letöltés idejét az URL után pont választja el!

e) Idézett jogszabályok esetén:

- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.

12. A Jogforrásokat kérjük külön listában, az Irodalom után feltüntetni.

13. Kérjük, segítsék munkánkat a címek, alcímek tekintetében az alábbiak szigorú betartásával:

A fejezet- és alcímek stílusa Cím formátumban kerüljön beállításra, az alcímeknél a listaszintet változtassuk, és lehetőség szerint lássuk el őket automatikus felsorolással az alábbiak szerint:

I. FEJEZETCÍMEK (Behúzás, római számozás, nagybetűs, Times New Roman, 12pt)

1) Alfejezetek címei (Nincs behúzás, arab számozás, nem nagybetűs)

a) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, arab betűs felsorolás, nem nagybetűs)

i) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, kis római betűs felsorolás, nem nagybetűs)

Kérjük, hogy a dőlt, félkövér, stb. kiemeléseket mellőzzük! Angol címek esetében az angol helyesírás szerint a szavakat (a kivételektől eltekintve, pl. névelők, prepozíciók) kezdjük nagybetűvel.

14. A (fekete-fehér) táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, a forrást feltüntetve, képaláírással ellátva kérjük feltüntetni. A szövegbe építve és külön fájlként is kérjük elküldeni. A hivatkozásra vonatkozó kikötéseket (név, évszám, oldal-szám) itt is kérjük betartani. Példa képaláírásra:

1. ábra: Az ábra tartalma (Forrás: Kiss-Nagy, 2010, 40.)

15. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele a két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk. Az opponensi vélemények be nem érkezése esetén a szerkesztőség saját hatáskörben dönt a publikálásról.

16. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

17. Kérjük szerzőinket, hogy elektronikus úton adják meg, hogy milyen módon (foglalkozás, munkahely, beosztás) szeretnének szerepelni folyóiratunkban. Kérjük, a kapcsolattartás elősegítése érdekében közöljék elérhetőségeiket (telefonszám/mobilszám, e-mail cím).

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat,

Szerkesztőség

TÁMOGATÓINK

UNIVERSITAS-GYŐR
NONPROFIT Kft.

Universitas-Győr Alapítvány

Deák Ferenc Állam-
és Jogtudományi Kar

Batthyány Lajos Jogász Szakkollégium

- ◆ A jó gazda, mint magatartási mérték és mint a jó ember ideáltípusának jogi előképe a római jogi *bonus et diligens pater familias*. „A culpa levis az enyhe, kisebb fokú gondatlanság, melynek mértéke szintén objektív, de a *culpa latához* képest már enyhébb: a *bonus et diligens pater familias*, vagyis a derék és gondos családapa diligentiája, gondossága (a régebbi magyar jog szerint a jó gazda gondossága).” Ebben a tankönyvi értelmezésben a családapa derék és gondos férjként és apaként tűnik fel, aki azért dolgozik, gazdálkodik, hogy gondoskodjon a családjáról, annak létbiztonságáról. | Lenkovic Barnabás
- ◆ Szladits Károly munkásságának teljes feldolgozása jelentős kihívást jelent, számos tudományos tanulmányt, cikket írt, amelyeket azonban elhomályosítanak a „Nagy-Szladits” és a „Vázlat”. Munkásságának, így több évtizedes oktatói és tudományos tevékenységének indirekt hatása a Szladits-iskola, amelynek tagjai a saját tevékenységükkel fenntartották a tradíciót, azt a szellemiséget, amit Szladits képviselt. A Szladits-iskola a német hatás mellett nagy jelentőséget tulajdonít más, pl. az angolszász jognak is. A Szladits-iskolába tartozott pl. Almási Antal, Bátor Viktor, Beck Salamon, ifj. Szladits Károly, Zalán Kornél, Meszlény Artur, Nizsalovszky Endre, Tóth Lajos, Csanádi György, Eörsi Gyula, Ujlaki Miklós, Világhy Miklós, Weltner Andor. A Szladits-iskola ellenpólusa a Kolosváry Bálint által képviselt, a grosschmidi hagyományokat utolsó, egyedüli képviselőként megtartó professzor volt. | Sándor István
- ◆ A dokumentumok azt is megmutatják, hogy Szladits Károly életében – miután az ifjúkor békés, már-már idilli egén feltűntek, majd elmúltak a háborús, a forradalmi és ellenforradalmi viharok villámai – viszonylag hamar kiderült: hazájában csak ideig-óráig adottak a békés és konzolidáltak tűnő polgári élet feltételei. Az itt közölt néhány levél a polgári élet csendes folyásáról tanúskodik: vidéki alkotómunkáról, a már-már unalmasnak is mondható rutinügyek intézéséről, egy jubileumi ünnepségről és hasonlókról, ám egyszer csak – két évtizeddel a korábbi viharok villámai után – egy „ismeretlen kegyelmes úrnak” írott levél azt tanúsítja: az akkor 68 éves, jelentős szakmai és tudományos-oktatói teljesítményt felmutató professzornak már-már meg kellett alázkodnia egy minisztériumi tótumfaktum előtt, akitől kihallgatást kért: „Előre is hálás szívvel köszönöm Nagyméltóságod kegyes jószágát, a legmélyebb tisztelettel vagyok kegyelmes Uram alázatos híve” – írta. A levél a „napirendre tűzött házassági törvény”, az 1941. évi XV. törvénycikk kapcsán keletkezett. Ez – ismertebb címén a harmadik zsidótörvény – fajvédelmi rendelkezésekkel egészítette ki az 1894. évi XXXI. törvénycikket, így például előírta, hogy „nemzsidónak zsidóval házasságot kötni tilos”, és számos negatív jogkövetkezményt fűzött ahhoz, ha ez mégis megtörténik. | Takács Péter
- ◆ A modern állam kialakulását a megértő szociológia klasszikusa, Max Weber a racionális bürokrácia létrejöttével azonosította. Az újkori európai állam ideáltípusa számos további sajátosság mentén jellemezhető. A modern állam egyben területi állam (*territorial state*), amely nem személyes hűbéri kapcsolatokon, hanem személytelen elveken alapul. A családi, hűbéri, illetve vérségi, dinasztikus uralom helyett a terület feletti hatalom megteremtése kerül a középpontba. Az újkori állam az erőszak-monopólium egyetlen birtokosa, lefegyverzi alattvalóit, és elveszi tőlük az önbíráskodás lehetőségét. Erre a jelenségre utal a párbajok betiltása Richelieu bíboros Franciaországában, a 17. század során. A modern közigazgatás elsősorban a jogra és jogászokra támaszkodik, és igyekszik kiküszöbölni a személyességet a hatalmi mechanizmusokból. Nemzetközileg az államok „kemény héjú biliárdgolyóknak” tekinthetők, amelyek diplomáciaja és hadseregei összecsapnak az államközi konfliktusok során, míg a társadalmak alig kerülnek kapcsolatba egymással. | Zsinka László

